

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

NESÂÎ'NİN TENKİT ETTİĞİ SAHÎHAYN RAVİLERİ

ZULKIFLI ZULKIFLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. ADİL YAVUZ

KONYA-2025

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZULKIFLI ZULKIFLI		
	Numarası	21810601126		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Tezin Adı	Nesâî'nin Tenkit Ettiği Sahîhayn Ravileri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riâyet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ZULKIFLI ZULKIFLI

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZULKIFLI ZULKIFLI		
	Numarası	21810601126		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Tezin Adı	Nesâî'nin Tenkit Ettiği Sahîhayn Ravileri			

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî ile Müslim b. Haccâc'ın el-Câmi'u's-Sahîh'leri "sahih hadisleri ihtiva eden iki kitap" anlamında Sahîhayn diye anılmıştır. İslâm âlimleri tarafından Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Sahîhayn'da yer alan bazı raviler, müteşeddid bir hadis münekkidi olarak tanınan Nesâî'nin de aralarında bulunduğu âlimler tarafından tenkit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu, Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravileridir.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusunu, amacını, önemini, metodunu ve kaynaklarını belirttikten sonra birinci bölümde Nesâî ve ravileri tenkit ettiği eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn'daki raviler, diğer âlimlerin bu raviler hakkındaki yorumları ve İmam Buhârî ve Müslim'in bu ravilerden hadis alma sebepleri incelenmiştir.

Sonuç olarak Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravilerinin toplam sayısı altmış beştir. Bunlardan on yedisi hem Sahîh-i Buhârî'de hem de Sahîh-i Müslim'de rivayetleri bulunan ravilerdir. Diğer on ikisi sadece Sahîh-i Buhârî'de yer almaktadır. Geri kalan otuz altısı ise sadece Sahîh-i Müslim'de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nesâî, Tenkit, Sahîhayn Ravileri

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ZULKIFLI ZULKIFLI		
	Student Number	21810601126		
	Department	Basic Islamic Sciences / Department of Hadith		
	Study Programme	Masters's Degree (MA)	x	
		Doctoral's Degree (Ph.D)		
	Supervisor	Prof. Dr. Adil YAVUZ		
Title of Thesis/Dissertation	Sahîhayn Narrators Whom an-Nasâ'î Criticized			

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî and Müslim b. Haccâc's el-Câmi'u's-Sahîh is known as Sahîhayn which means "two books containing authentic hadiths". It is accepted by Islamic scholars as the most authentic books after Kur'ân-ı Kerîm. However, some of the narrators in the Sahîhayn have been criticized by Islamic scholars, including Nesâî who is known as a strict hadith critic. Therefore, the subject of this study is the Sahîhayn narrators whom Nesâî criticized.

Our thesis consists of an introduction and two chapters. After stating the subject, purpose, importance, methodology and sources of the research in the introduction, we gave information about al- Nesâî and his works in which he criticized the narrators in the first chapter. In the second chapter, the Sahîhayn narrators whom Nesâî criticized, the comments of other scholars about these narrators, and the reasons for Imam Buhârî and Müslim to receive hadith from these narrators were examined in depth.

As a result, the total number of Sahîhayn narrators whom Nesâî criticized is sixty-five. Seventeen of them are narrators whose reports are found in both Sahîh-i Buhârî and Sahîh-i Müslim. The other twelve are found only in Sahîh-i Buhârî. The remaining thirty-six are found only in Sahîh-i Müslim.

Keywords: Nasâ'î, Criticism, Sahîhayn Narrators

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖNSÖZ.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı.....	1
C. Araştırmanın Önemi	1
D. Araştırmanın Yöntemi	1
E. Daha Önce Yapılan Çalışmalar	4

BİRİNCİ BÖLÜM

NESÂÎ VE RİCAL ALANINDA TELİF ETTİĞİ ESERLERİ

1.1. Nesâî'nin Hayatı.....	4
1.1.1. Soyu ve Kimliği	4
1.1.2. Öğrenim Hayatı.....	5
1.1.3. Hocaları.....	7
1.1.4. Talebeleri	8
1.1.5. Eserleri	9
1.2. Nesâî'nin Rical Alanında Telif Ettiği Eserler.....	12
1.2.1. Kitâbu'd-Duafâ' ve'l-Metrûkîn	13
1.2.2. el-Cerh ve't-Ta'dîl	14
1.2.3. el-Künâ.....	14
1.2.4. et-Tabakât	15
1.2.5. Tesmiyetü'ş-Şüyûh	16
1.2.6. Zikrû Men Haddese 'Anhü İbn Ebî 'Arûbe ve Lem Yesma' Minh	18
1.2.7. Tesmiyetü Men Lem Yervi 'Anhü Gayrû Racülin Vâhid	18
1.2.8. Vefatı.....	19

1.3. Cerh-Ta'dîl İlmi.....	20
1.3.1. Cerh-Ta'dîlle İlgili Bazı İstılahlar	20
1.3.2. Cerh ve Ta'dîlin Kısa Tarihçesi.....	21
1.3.3. Cerh-Ta'dîlle İlgili Kaideler	24
1.3.4. Cerh-Ta'dîl Âlimlerinin Tutumları.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

NESÂİ'NİN TENKİT ETTİĞİ SAHİHAYN RAVİLERİ

2.1. Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde İttifakla Rivayette Bulunduğu Ravilerden Tenkit Ettikleri.....	33
2.1.1. İbrâhim b. Yûsuf el-Kûfî.....	33
2.1.2. İsmâil b. Ebî Üveys.....	35
2.1.3. Yahyâ b. Süleym et-Tâîfî.....	38
2.1.4. Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî	42
2.1.5. Büreyd b. Ebî Bürde	46
2.1.6. Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr	48
2.1.7. Muhammed b. Ebî Hafsa	52
2.1.8. Muhammed b. Talha el-Kûfî.....	54
2.1.9. Kesîr b. Şinzîr	58
2.1.10. Fudayl b. Süleyman	61
2.1.11. Fülejh b. Süleyman	63
2.1.12. Abdürrezzâk b. Hemmâm	66
2.1.13. Saîd b. İyâs.....	70
2.1.14. Selem b. Zerîr.....	73
2.1.15. Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî.....	77
2.1.16. Züheyr b. Muhammed el-Horasânî.....	80
2.1.17. Hassân b. İbrâhim	83
2.2. Buhârî'nin Sahîh'inde Riyayette Bulunduğu Ravilerden Tenkit Ettikleri	86
2.2.1. Abbâd b. Râşid.....	86
2.2.2. Nuaym b. Hammâd el-Mervezî.....	88
2.2.3. Ahmed b. Sâlih el-Mısırî.....	91
2.2.4. Hasan b. Bişr.....	93

2.2.5.	Hasan b. Zekvân.....	95
2.2.6.	İbrâhim b. Abdurrahman es-Seksekî.....	97
2.2.7.	İshak b. Muhammed el-Fervî.....	99
2.2.8.	İsmâil b. Mücâlid	101
2.2.9.	Esîd b. Zeyd el-Cemâl.....	103
2.2.10.	Seleme b. Racâ.....	105
2.2.11.	Sinân b. Rebîa	107
2.2.12.	Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd	109
2.3.	Müslim'in Sahîh'inde Riyayette Bulunduğu Ravilerden Tenkit Ettikleri	111
2.3.1.	Abdurrahman b. Selmân	111
2.3.2.	İbrâhim b. Muhâcir	112
2.3.3.	Ebân b. Sem'a	114
2.3.4.	Üsâme b. Zeyd	116
2.3.5.	Eş'as b. Sivâr	118
2.3.6.	Hâris b. Ubeyd	120
2.3.7.	Humeyd b. Ziyâd	122
2.3.8.	Rebîa b. Külsûm.....	123
2.3.9.	Rabâh b. Ebî Ma'rûf	125
2.3.10.	Zem'a b. Sâlih.....	127
2.3.11.	Sâlim b. Nûh	129
2.3.12.	Süleyman b. Karm	131
2.3.13.	Süveyd b. Saîd	133
2.3.14.	Şehr b. Havşeb	135
2.3.15.	Talha b. Yahyâ.....	137
2.3.16.	Abdullah b. Abdurrahman	139
2.3.17.	Abdullah b. Atâ.....	141
2.3.18.	Abdullah b. Ömer b. Hafs.....	143
2.3.19.	Abdullah b. Lehîa.....	145
2.3.20.	Abdülvehhâb b. Atâ	147
2.3.21.	Abdülhamîd b. Ca'fer	149
2.3.22.	Ömer b. Âmir	151

2.3.23.	Ömer b. Hamza	153
2.3.24.	Leys b. Ebî Süleym	154
2.3.25.	Muhammed b. İshak el-Medenî	156
2.3.26.	Muhammed b. Yezîd er-Rifâî	160
2.3.27.	Mücâlid b. Saîd	162
2.3.28.	Matar b. Tahmân	164
2.3.29.	Nu‘mân b. Râşid	166
2.3.30.	Hişâm b. Sa‘d	168
2.3.31.	Yûnus b. Ebî Ya‘fûr	170
2.3.32.	Yahyâ b. Abdülhamîd el-Himmânî	172
2.3.33.	Yahyâ b. Îsâ	174
2.3.34.	Yezîd b. Ebî Ziyâd	177
2.3.35.	Ebû Reyhâne	179
2.3.36.	Ebû Üveys	180
SONUÇ		184
KAYNAKÇA		186

ÖNSÖZ

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî ile Müslim b. Haccâc'ın el-Câmi' u's-Sahîh'leri "sahih hadisleri ihtiva eden iki kitap" anlamında Sahîhayn diye anılmış ve İslâm âlimleri tarafından Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilmiştir. Zira Buhârî ve Müslim, adı geçen eserlerine dâhil ettikleri hadislerde en üstün sıhhat koşullarını belirledikleri kabul edilmektedir; yani senedinin baştan sona muttasıl olması, râvilerin adâlet ve zabt sahibi olması, şâz ve illetten uzak olmasıdır. Bu sebeble hadis âlimlerinin bu iki eserde yer alan rivayetlerin hem sened hem de metin bakımından sahih olduğu konusunda görüş birliğine vardıkları söylenmektedir. Hatta bazı âlimler bir râvinin hadisinin Sahîhayn'da yer almasının o râvi için ta'dîl anlamına geldiğini kabul etmiştir. Bununla birlikte, tüm Sahîhayn ravilerinin güvenilir olup olmadığı tartışılmıştır. Çünkü birçok âlim, sebeplerini açıkça zikrederek bazı Sahîhayn ravilerini cerh etmiştir. Sehâvî'ye göre Sahîh-i Müslim'de bulunmayıp sadece Sahîh-i Buhârî'de yer alan ravilerin sayısı dört yüz otuz beştir ve onlardan tenkit edilenlerin sayısı seksendir. Sahîh-i Buhârî'de bulunmayıp sadece Sahîh-i Müslim'de yer alan ravilerin sayısı ise altı yüz yirmidir ve onlardan tenkit edilenlerin sayısı yüz yirmidir.

Sahîh-i Buhârî ve Müslim'deki ravileri eleştiren âlimlerden biri de İmam Nesâî'dir. Sahîhayn'in bazı ravilerini cerh eden Nesâî'nin kendisi, zayıf ve güçlü ravilerini tespit edebilen bir hadis münekkidi olarak tanınmıştır. Hatta âlimler onu, bir hadisi kabul etmede çok sıkı ve bir râviyi cerh etmede çok kolay olan müteşeddid bir âlim olarak sınıflandırmışlardır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve metodu üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Nesâî'nin hayatı ve Nesâî'nin ravi tenkidi alanında telif ettiği eserleri ana hatlarıyla tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravileri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmada kullandığımız kısaltmalar, dipnotlar ve kaynakça İsnad Atıf Sistemine göre hazırlanmıştır.

Tezin hazırlanma aşamasında hiçbir zaman görüş ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Adil YAVUZ'a, tezimin savunma jürisinde bulunan görüş ve tenkitleri ile tezimize katkı sağlayan Prof. Dr. Fikret Karapınar'a ve Prof. Dr. Seyit Avcı'ya ve üzerimde emeği olan bütün hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

ZULKIFLI ZULKIFLI

Konya, 2025

KISALTMALAR

a. mlf.	Aynı müellif
a.s.	Aleyhi's-Selâm
b.	bin, ibn
Bkz.	Bakınız
b.y.y.	Basım yeri yok
C.	Cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
krş.	Karşılaştırınız
m.	Miladî
md.	Madde
No.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
r.anhâ	Radıyallahu anha
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
ts.	Tarihsiz
v.dgr	Ve diğerleri
yay.	Yayınları
y.y.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî ile Müslim b. Haccâc'ın el-Câmi'u's-Sahîh'leri "sahih hadisleri ihtiva eden iki kitap" anlamında Sahîhayn diye anılmıştır. İslâm âlimleri tarafından Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilmiştir. Hatta Müslümanların bu iki eserde yer alan rivayetlerin hem sened hem de metin bakımından sahih olduğu konusunda görüş birliğine vardıkları söylenmektedir. Ancak rical kitaplarına baktıktan sonra Sahîhayn'da yer alan bazı raviler, müteşeddid bir hadis münekkidi olarak tanınan Nesâî'nin de aralarında bulunduğu âlimler tarafından cerh edilmiştir. Bundan dolayı bir sorun haline geldi çünkü sahih kitap olarak kabul edilen Sahîhayn'da zayıf raviler bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırmamızda Nesâî'nin zayıf saydığı Sahîhayn ravileri, diğer âlimlerin bu raviler hakkındaki yorumları ve İmam Buhârî ve Müslim'in bu ravilerden hadis alma sebepleri incelenecektir. Bununla birlikte bu problemin tam olarak anlaşılabilmesi ve çözümlenebilmesi için Nesâî'nin hayatı, ilmi faaliyetleri, hocaları, talebeleri ve yazdığı eserler de incelenecektir.

B. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızda Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravilerini incelemek suretiyle elde edilecek sonuçlarla yukarıda belirttiğimiz problemlere cevap vermek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla Nesâî'nin zayıf gördüğü raviler, diğer âlimlerin bu raviler hakkındaki tespitleri ve İmam Buhârî ve Müslim'in bu ravilerden hadis alma sebepleri ortaya konulmuş olacaktır.

C. Araştırmanın Önemi

Çalışmanın sonuçları, Sahîhayn'da zayıf görülen ravilerin ve bu ravilerin rivayet ettikleri hadislerin durumunu açıklayacaktır. Dolayısıyla araştırma sayesinde Müslümanların Sahîhayn'ı ve bu kitaptaki zayıf görülen ravileri değerlendirmede daha ilmi ve objektif davranmalarına yönelmesi umulmaktadır.

D. Araştırmanın Yöntemi

Kullanılacak araştırma yöntemi doküman analizidir. Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır. Ayrıca doküman analizi, birincil araştırma verileri kaynağı olarak çeşitli yazılı metin biçimlerini toplamak, gözden geçirmek, sorgulamak ve analiz etmektir. Böylece bu

araştırma yöntemiyle, Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravileri hakkında bilgi içeren kitaplar ve dokümanlar toplanacak, okunacak ve analiz edilecektir.

Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravileri hakkında yazılmış birincil ve ikincil kaynak eserler okunarak veri toplanacaktır. Bu konuyla ilgili veriler genellikle hadis ravileri hakkındaki biyografi ve tarih kitaplarında bulunmaktadır. Kullanılacak analiz yöntemi ise endüktiftir (tümevarım). Tümevarım yönteminde parçalardan bütüne doğru bir akıl yürütme gerçekleşmektedir. Tümevarım, özel verilerden ilerleyerek genel bir veriye ulaşılmasını hedeflemektedir. Tümevarım yönteminin tersi ise tümdengelim olarak ifade edilebilmektedir. Bu durumda Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravileri hakkındaki çeşitli bilgiler, tam ve kapsamlı bir bilgi haline gelecek şekilde kaleme alınacaktır.

E. Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Araştırmamız sırasında “Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravileri” üzerine özel bir araştırma tespit edilmemiştir. Bununla birlikte, Buhârî ve Müslim'in kitaplarındaki zayıf ravilerin tenkidini ele alan bazı makaleler mevcuttur. Ancak bu araştırmalar yapacağımız araştırmadan çeşitli açılardan farklıdır.

- 1) “Tad'îfü'l-Îmâm en-Nesâî li-Ricâl Sahîhi Buhârî” adlı bir makale Muhammed Şerîf el-Hatîb tarafından yazılmış, Suudi Arabistan Qassim Üniversitesinin Mecelletü'l-Ulûmi's-Şer'iyye dergisinin 12. sayısında 2019 yılında yayımlanmıştır. Bu makale sadece Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîh-i Buhârî râvilerini ele almaktadır. Çalışmamız ise sadece Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîh-i Buhârî râvilerini değil, aynı zamanda tenkit ettiği Sahîh-i Müslim ravilerini de ele almaktadır.
- 2) “Ricâl Sahîhi el-Îmâm el-Buhârî Ellezîne Tekelleme Fîhim el-Îmâm en-Nesâî fî Kitâbihî ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn” adlı bir çalışma Sümeyye Abdülkadir Yûsuf tarafından Cezayir Eloued Üniversitesi SBE'nde 2019 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu çalışma sadece Nesâî'nin ed-Duafâ ve'l-Matrûkûn adlı eserinde tenkit ettiği Sahîh-i Buhârî râvilerini ele almaktadır. Çalışmamız ise Nesâî'nin ed-Duafâ ve'l-Matrûkûn ve el-Cerh ve't-Ta'dîl gibi tüm eserlerinde tenkit ettiği Sahîh-i Buhârî ve Müslim râvilerini ele almaktadır.
- 3) “Şüyûhü'l-Buhârî el-Mütekellem Fîhim fî'l-Câmi'i's-Sahîh” adlı bir makale Müyesser ed-Daour tarafından 2010 yılında Ürdün Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu makale sadece İmam Buhârî'nin âlimler tarafından tenkit edilen hocalarını ele almaktadır. Çalışmamız ise Sahîh-i Buhârî ve Müslim'de İmam Nesâî tarafından tenkit edilen ravileri ele almaktadır.

- 4) “Ricâlü Sahîhayn Ellezîne Tekelleme Fîhim İbn Hibbân fi Kitâbihî el-Mecrûhîn” adlı bir çalışma Hammâde Ya’kûb Ahmed Farvâna tarafından Gazze İslâm Ü. SBE’nde 2010 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu çalışma İbn Hibbân’ın el-Mecrûhîn adlı eserinde tenkit ettiği Sahîhayn râvilerini ele almaktadır. Çalışmamız ise Nesâî’nin tüm eserlerinde tenkit ettiği Sahîhayn râvilerini ele almaktadır.
- 5) “Ricâl Sahîh-i Buhârî Ellezîne Tekelleme Fîhim İbn Adî fi Kitabihî el-Kâmil fi Du’afâ’i’r-Ricâl” adlı bir çalışma Atve Muhammed el-Karînâvî tarafından Gazze İslâm Ü. SBE’nde 2013 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu çalışma İbn Adî’nin el-Kâmil fi Duafâi’r-Ricâl adlı eserinde tenkit ettiği Sahîh-i Buhârî râvilerini ele almaktadır. Çalışmamız ise Nesâî’nin tüm eserlerinde tenkit ettiği Sahîhayn râvilerini ele almaktadır. Yukarıda görüldüğü gibi bu çalışmaların hiçbiri tez konumuzla ilgili bir çalışma değildir.

Girişte araştırmamızla ilgili genel bilgileri arz ettik. Çalışmamızın birinci bölümünde Nesâî’nin hayatı, Nesâî’nin ravi tenkidi alanında telif ettiği eserleri ve cerh-ta’dîl ilmini ele almak istiyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

NESÂÎ VE RİCAL ALANINDA TELİF ETTİĞİ ESERLERİ

1.1.Nesâî'nin Hayatı

1.1.1. Soyu ve Kimliği

Nesâî'nin tam ismi Ahmed b. Şuayb b. Alî b. Sinân b. Bahr b. Dînâr el-Horasânî el-Kâdî en-Nesâî'dir. Künyesi Ebû Abdîrrahmân'dır.¹ Kendisine nispet edilen el-Kâdî unvanı, Nesâî'nin Humus ve Mısır'da kadı olmasından sonra verilmiştir.² İmam Nesâî, 215/830 senesinde Horasan'ın Nesâ adlı şehrinde doğmuştur.³ Nesâ şehrine nisbetin "Nesevî" olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi İslâm mücahidlerinin, Nesâ'yı fethetmek üzere geldiklerinde erkekler şehri terkettiği için şehirde sadece kadınların (nisâ) olduğunu görünce şehre "Nisâ" dediklerini, daha sonra şehrin bu şekilde anılmasından dolayı oraya nisbetin Nisâî olması gerektiğini ileri sürenler de vardır.⁴ Nesâ şehri, Serahs, Merv, Ebîverd ve Nîsâbûr gibi diğer bazı şehirlerle komşudur. Yâkût el-Hamevî'ye göre Nesâ şehri ile Serahs şehri arasındaki mesafe iki günlük, Merv şehri ile arasındaki mesafe beş günlük, Ebîverd şehri ile arasındaki mesafe bir günlük, Nîsâbûr şehri ile arasındaki mesafe ise (o günün şartlarına göre) altı veya yedi günlük bir yol olduğu belirtilmiştir.⁵

Nesâî, kaynaklarda heybetli, ağırbaşlı, yakışıklı, kırmızı ve parlak yüzlü bir kimse olarak tarif edilmiştir. Aynı zamanda temizliğe büyük önem veren Nesâî, güzel ve temiz elbiseler giymeyi tercih etmiştir.⁶ Bununla beraber genelde Nûbe halkının hurma lifinden ürettikleri güzel ve serin tutan elbiseler giymeyi tercih ettiği zikredilmiştir.⁷

Nesâî, güzel bir fiziğe sahip olmasının yanı sıra, ev hayatında da adil bir insan olarak bilinmektedir. Nesâî'nin dört kadınla evlendiği, hanımları arasında adaleti sağlama konusunda titiz davrandığı, iki cariyesinin bulunduğu ve ikisi arasında da adaletle davrandığı belirtilmektedir.⁸

¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/194.

² Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Tesmiyetü 'ş-Şuyûh*, thk. eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avnî (Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1423/2002), 8.

³ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmi'r-Ricâl Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/30; M.Yaşar Kandemir, "Nesâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/563.

⁴ Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 5/281-282.

⁵ Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5/282.

⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/194.

⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Riyad: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 7/59.

⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/194.

Dört eşi olmasına rağmen, Nesâî'nin çocuklarının tam sayısı hakkında bir bilgi verilmemektedir. Ancak çeşitli kaynaklarda Ebû Mûsâ künyesiyle bilinen Abdülkerîm b. Ahmed b. Şuayb en-Nesâî adında bir oğlu olduğundan bahsedilmektedir. Abdülkerîm, babası Nesâî'den gelen hadisleri rivayet eden öğrencilerinden biri olarak bilinir.⁹

1.1.2. Öğrenim Hayatı

Nesâî, Nesâî'deki Küttâb'da İslam ilimlerini öğrenmeye başlamış ve 15 yaşına kadar ilk eğitimini bu medresede tamamlamıştır. Daha küçük yaşta iken Kur'an'ı ezberlemiş ve nahiv, kelim ve fıkıh gibi zaruri ilimleri Küttâb'da öğrenmiştir.¹⁰ Küçükken bile Humeyd b. Mahled (ö. 244/858), Ammâr b. Hasan (ö. 242/856) ve Amr b. Mansûr (ö. ?) gibi kendi şehrindeki meşhur âlimlerden hadis öğrenmiştir.¹¹

Nesâî, diğer âlimlerden hadis öğrenmek için Horasan, Irak, Hicaz, Mısır, Şam ve Cezîre gibi birçok bölgeye seyahat eden bir âlim olarak bilinmektedir.¹² Nesâî'nin kendi açıkladığına göre, Nesâî'deki âlimlerden ders aldıktan sonra, 15 yaşındaki Nesâî 230/845 yılında ilk rihle için yola çıkmıştır. O sırada Bağdat'ta Kuteybe b. Saîd'in (ö. 240/855) yanına ilim öğrenmeye gitmiş ve bir yıl iki ay yanında kalmıştır.¹³

Nesâî'nin ilk rihlesi hakkında âlimlerin arasında ihtilâf mevcuttur. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), onun ilk rihlesinin Nisâbü'r'a olduğunu ve orada İshak b. İbrâhim el-Hanzalî (ö. 238/852), Hüseyin b. Manshûr (ö. 238/852), Muhammed b. Râfi' (ö. 245/859) ve akranlarından hadis aldığını, daha sonra da Bağdâd'a gittiğini, orada Kuteybe'den hadis aldığını belirtmiştir.¹⁴ Ancak İbnü'l-Cevzî'nin görüşü zayıftır çünkü daha önce de açıklandığı gibi Nesâî'nin kendisi ilk rihlesinin Kuteybe b. Saîd'in yaşadığı Bağdad'a olduğunu söylemektedir.

Nesâî, ilk rihlesini yaptığı Bağdat'ta 14 ay kaldıktan sonra Merv'e yolculuk yapmıştır. Merv'de Muhammed b. Nadr b. Musâvir (ö. 235/849), Ahmed b. Muhammed b. Mûsâ (ö.

⁹ Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâluddîn el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 1/332.

¹⁰ Veli Tatar, *Tasnîf Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i Örneği)* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, 2022), 248.

¹¹ Nesâî, *Tesmiyetü's-Şuyûh*, 8.

¹² Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-Umrevî (b.y.: Dârü'l-Fikr, 1415/1995), 71/170.

¹³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 71/172.

¹⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, 13/155-156.

235/849), İshak b. Râheveyh (ö. 238/852), Mahmud b. Geylân (ö. 239/853) ve Süveyd b. Nâsır (ö. 240/854) gibi birçok âlimden hadis öğrenmiştir.¹⁵

Bundan sonra Nesâî Nîsâbur'a doğru yolculuğuna devam etmiş ve orada Abdullah b. Cerrâh (ö. 237/851), Hüseyin b. Mansûr b. Ca'fer es-Sülemî (ö. 238/852) ve Amr b. Zûrâre el-Külâbî (ö. h. 238/852) gibi âlimlerden hadis öğrenmiştir.¹⁶

Nesâî, Nîsâbur'dan sonra 240/854 yılından önce Irak'a gitmiştir. Bağdat, Basra, Kûfe, Harran, Musul ve Rakka gibi Irak'ın büyük şehirlerini ziyaret etmiş ve buradaki âlimlerden hadis öğrenmiştir. Bağdat'ta Ahmed b. Menî' (ö. 244/858-59), Muhammed b. İshak es-Sagânî (ö. 270/884) ve Abbas ed-Dûrî'den (ö. 271/885) hadis öğrendiği, Basra'da İmrân b. Mûsâ el-Kazzâz (ö. 240/854), Abbas b. Abdülazim el-Enbârî (ö. 240/854), Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866), Muhammed b. Müsennâ (ö. 252/866) ve Amr b. Ali Fellâs'tan (ö. 249/864), Kûfe'de ise Hannâd b. Serî (ö. 243/857) ve Ebû Küreyb Muhammed b. Alâ'dan (ö. 247/861) hadis öğrendiği belirtilmektedir.¹⁷

240/854 yılı yaklaşırken Nesâî Irak'tan çıkıp Halep ve Dımaşk gibi beldeleri ziyaret etmek üzere Şam'a gitmiş. Haleb'de Abdurrahman b. Ubeydullah b. Hakîm el-Halebî (ö. 240/854) ve Hâcib b. Süleyman el-Münbecî'den (ö. 265/878) hadis aldığı, Dımaşk'ta ise İmrân b. Hâlid b. Yezîd ed-Dımaşkî (ö. 244/858), Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859) ve Abdurrahman b. İbrâhim b. Duhaym (ö. 245/859) gibi birçok âlimden hadis almıştır.¹⁸

Ondan sonra hac farızasını yerine getirmek için Mekke'ye gitmiştir. Daha sonra hicri 243-244/857-858 yıllarında Mısır'a gelmiş ve orada Abdülmelik b. Şuayb b. Leys (ö. 248/862), Hâris b. Miskîn (ö. 250/864) ve Yûnus b. Abdüla'lâ es-Sadefî (ö. 264/878) gibi âlimlerden hadis almıştır. Mısır'da uzun süre kaldığı, orada kadı olduğu ve öğrenciler yetiştirdiği belirtilmektedir.¹⁹

Çocukluğundan vefatına kadar âlimlerden hadis almak için rihle yapan Nesâî özellikle sahip nadir hadisçilerden biri sayılır. Durum, Nesâî'nin içinde büyüdüğü çevreye bakılarak anlaşılabilir. Nesâî'nin yaşamış olduğu dönemde, Horasan bölgesinde hadis alanında yerleşik ilmî bir kültür mevcutmuştur. O kültüre göre ilim öğrenmeye başlayan bir kişi, önce kendi beldesindeki

¹⁵ Nesâî, *Tesmiyetu's-Şuyûh*, 9.

¹⁶ Nesâî, *Tesmiyetu's-Şuyûh*, 9.

¹⁷ Nesâî, *Tesmiyetu's-Şuyûh*, 9; Ebû Bekir Muhammed b. Abdilğani b. Ebî Bekir b. Şucâ' Maînuddîn b. Nukta el-Bağdâdî İbn Nukta, *et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvâti's-Sünen vel-Mesânîd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (b.y.: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988), 140.

¹⁸ Nesâî, *Tesmiyetu's-Şuyûh*, 9.

¹⁹ Nesâî, *Tesmiyetu's-Şuyûh*, 9-10.

âlimlerden ilim öğrenir, onlardan hadis alır sonra rihlelere çıkabilirdi. Bu sebeple bir ilim yolcusunun, kendi beldesindeki âlimlerden hadis almadan hadis yolculuklarına çıkması uygun görülmemiştir. Yerleşik kültür, o dönemin hadisçilerine göre rihlenin âdabından sayılmıştır.²⁰

Nesâî'nin İslami ilimleri öğrenmek için yaptığı uzun yolculuklar, onu zamanının büyük bir âlimi yapmış ve ilmi büyük âlimler tarafından da kabul görmüştür. Celâleddin es-Suyûtî'nin naklettiğine göre Hâkim, onun kendi döneminde sahih ve zayıf hadisleri ve ravilerini en iyi bilen ve Mısır'daki şeyhler arasında en fakîh âlim olduğunu söylemiştir.²¹

Nesâî, sadece ilim alanında bir imam değil, aynı zamanda ibadetinde gayretli olan dindar bir âlim olduğu nakledilir. Mısır'daki şeyhler, Nesâî'nin gece gündüz ibadette gayretli, hac ve ictihadda ısrarlı bir kişi olduğunu söylemişlerdir. Hatta bir gün oruç tutup bir gün iftar ettiği Dâvûd orucunu uygulayan bir âlim olarak bilinmektedir.²² Ameller Nesâî'nin hayatını o kadar bereketli kılmış ki bugüne kadar pek çok Müslüman, onun kitapları aracılığıyla ondan istifade etmeye devam etmiştir.

1.1.3. Hocaları

Nesâî'nin ilim aldığı hocalarının sayısının çok olduğu ifade edilmektedir. Nitekim İbn Asâkir (ö. 571/1176), müelliflerin hocalarına dair telif ettiği el-Mu'cemü'l-Müştemil 'alâ Zikri Esmâi Şüyûhi'l-Eimmeti'n-Nübel adlı eserinde Nesâî'nin hocaları olarak 444 isim zikretmiştir. Abdülfettah Ebû Gudde (1917-1997), bu esere yaptığı tahkik çalışmasında İbn Asâkir'in zikretmediği üç hocasının ismini daha eklemiştir.²³ Böylece Nesâî'nin hocalarının sayısı 447 olarak tespit edilmiştir. Bu yüzden hocalarının sayısı çok fazla olduğu için çalışmada sadece farklı alanlardaki ünlü hocalarından bahsedilecektir.

İlim aldığı en meşhur hocaları; İshak b. Râhûye (ö. 238/852), Hüseyin b. Mansûr es-Sülemî (ö. 238/852), Amr b. Zûrare (ö. 238/852), Muhammed b. Nadr (ö. 239/853), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/854), Süveyd b. Nasr (ö. 240/854), Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859), Îsâ b. Hammâd'dır (ö. 248/862).²⁴

²⁰ Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i Örneği)*, 249.

²¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Husnu'l-Muhadara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim (Mısır: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967), 1/349.

²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 14/793.

²³ Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i Örneği)*, 250.

²⁴ Nesâî, *Tesmiyetü's-Şuyûh*, 11.

Hadis tenkidi alanındaki hocaları; Abdurrahman b. İbrâhim b. Duhaym (ö. 245/859), Fellâs (ö. 249/864), Buhârî (ö. 256/870), Zühîlî (ö. 258/872), Ebû Zür‘a er-Râzî (ö. 264/878), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), Ebû Hâtîm er-Râzî’dir (ö. 322/933).²⁵

En fazla rivayette bulunduğu hocaları; İbn Râhûye (ö. 238/853), Muhammed b. Gaylân (ö. 239/853), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/854), Süveyd b. Nasr (ö. 240/854), Hannâd b. es-Serî ö. 243/857), Ali b. Hucr (ö. 244/858), Muhammed b. Abdüla‘lâ San‘ânî (ö. 245/859), İsmâil b. Mesud ed-Dımaşkî (ö. 248/862), Fellâs (ö. 249/864), Hâris b. Miskîn (ö. 250/864), Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866), Ya‘kûb b. İbrâhim Devrakî (ö. 252/866), Muhammed b. Müsennâ (ö. 252/866), Muhammed b. Mansûr b. Dâvûd et-Tûsî (ö. 254/868), Ahmed b. Süleyman b. Abdülmelik el-Cezerî’dir (ö. 261/874).²⁶

Kıraat ilmindeki hocaları; Ahmed b. Nasr en-Nisâbüri (ö. 245/859) ve Sâlih b. Ziyâd Sûsî’dir (ö. 261/874).²⁷

Fıkıh alanında hocaları; Yûnus b. Abdüla‘lâ (ö. 264/878), Muhammed b. Abdulah b. Abdülhakem (ö. 268/882), Rebî‘ b. Süleyman el-Murâdî (ö. 270/884), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’dir (ö. 290/903).²⁸

Lugat ilminde hocası; Ebû Hâtîm es-Sicistânî’dir (ö. 250/863).²⁹

1.1.4. Talebeleri

Nesâî, yaşadığı dönemde başta hadis olmak üzere İslam ilimlerinin çeşitli dallarında uzmanlaşmış büyük bir âlim olarak tanındığı için farklı şehirlerden pek çok insan ondan hadis öğrenmeye gelmiştir. Mizzî, kendisinden hadis öğrenen ve rivayet eden 58 öğrencinin bulunduğunu söylemiştir. Sehâvî ise, ondan hadisleri öğrenen ve rivayet eden 65 öğrencinin bulunduğunu belirtmiştir.³⁰ Büyük ve meşhur âlim olan talebeleri şunlardır:

- a. Dûlâbî (ö. 310/923)
- b. Ebû Avâne (ö. 316/929)
- c. Tahâvî (ö. 321/933)
- d. Ukaylî (ö. 322/934)
- e. Ebû Ca‘fer b. Nahhâs (ö. 328/939)

²⁵ Nesâî, *Tesmiyetu’s-Şuyûh*, 11.

²⁶ Nesâî, *Tesmiyetu’s-Şuyûh*, 11.

²⁷ Nesâî, *Tesmiyetu’s-Şuyûh*, 11.

²⁸ Nesâî, *Tesmiyetu’s-Şuyûh*, 12.

²⁹ Nesâî, *Tesmiyetu’s-Şuyûh*, 11.

³⁰ Nesâî, *Tesmiyetu’s-Şuyûh*, 13.

- f. İbnü'l-A'râbî (ö. 341/952)
- g. İbn Yûnus el-Mısırî (ö. 347/958)
- h. Ebû Ali en-Nîsâbûrî (ö. 349/960)
- i. Hamza el-Kinânî (ö. 357/967)
- j. Taberânî (ö. 360/970)
- k. İbnü's-Sünnî (ö. 364/974)
- l. İbn Adî el-Cürcânî (ö. 365/975)³¹

1.1.5. Eserleri

Nesâî, hadis, tefsir, fıkıh ve tarih gibi çeşitli İslami disiplinlerde birçok kitap ve risale yazmış bir âlim olarak bilinmektedir. Nesâî'nin yazdığı kitaplar İslam dünyasında önemli kaynaklar haline gelmiştir. Bugüne kadar ulaşılabilen eserleri şunlardır:

a. Es-Sünen

Birincisi, es-Sünenü'l-Kübrâ'dan ayırmak için es-Sünenü's-Sügrâ olarak adlandırılır. İkincisi, bu kitapta yer alan hadisler Nesâî tarafından es-Sünenü'l-Kübrâ'dan seçilerek alındığı için el-Müctebâ olarak adlandırılır. Üçüncüsü, bu kitap es-Sünenü'l-Kübrâ'dan türetildiği için meyve toplama veya hasat etme anlamına gelen el-Müctenâ olarak adlandırılır.³² Sünen, sünenler arasında içinde zayıf hadislerin ve cerh edilen ravilerin en az olduğu bir hadis kitabı olarak bilinir. Bunun için ulema arasında Sahîhayn'dan sonra en sahih olan üçüncü kitap olarak addedilmiştir.³³ Sünen 5758 hadis ihtiva etmektedir.³⁴

Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ'yı kaleme aldıktan sonra, onu Remle emirine hediye etmek istemiştir. Ancak Remle emiri ona kitaptaki hadislerinin tamamının sahih olup olmadığını sormuştur. Nesâî, Kübrâ'daki hadislerin tamamının sahih olmadığını söyleyince sefer Remle emiri ondan sadece sahih hadisleri ihtiva eden bir telif yapmasını istemiştir. Bu sebeble Nesâî ona “seçilmiş hadisler” anlamına gelen el-Müctebâ'yı yazmıştır.³⁵

³¹ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 13.

³² The Prince Ghazi Trust For Quranic Thought (PGTQT), “Menhecü'l-İmâm en-Nesâî fi Sünenihî” (Erişim 4 Aralık 2024).

³³ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bi-Şerh Elfiyyeti'l-Hadis li'l-İrâkî*, thk. Ali Huseyn Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 1/114; İrem Nur Köse, *İmam Nesâî'nin Sünen Adlı Eseri Bağlamında Bazı Fıkıhî Görüşleri* (Amasya Üniversitesi: Amasya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 3.

³⁴ Kandemir, “Nesâî”, *DİA*, 32/564.

³⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbu'n-Nevâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (b.y.: Dâru Taybe, ts.), 1/109.

Nesâî'nin Sünen'i Sünenlerin özelliği olduğu üzere fıkıh babları şeklinde tasnif edilmiştir. İbrahim Ensari'nin yazdığı tezde, 2017 yılında basılan Risale baskısına göre Sünen'de toplam 52 (veya 51) kitap, 2572 (veya 2538) bab ve 5758 hadisten oluştuğu belirtilmektedir.³⁶

Nesâî, aslında kitabının tertip özelliklerini zikretmemiştir. Fakat kitap araştırmacılar tarafından incelendikten sonra, bazı tertip özellikler tespit edilmiştir. O özelliklerden bazıları hadislerin ihtisar veya taktî' edilmesi ve sadece senedin zikredilmesidir.³⁷ Ayrıca eserde ahkâm hadisleri dışında sadece iman konusundaki rivayetlere yer verilmiştir. Es-Sünen'deki hadislerin seçiminde Buhârî ve Müslim'in yöntemini dikkate alan müellif aynı konudaki hadislerin bir yerde toplanmasına ve çeşitli senedlerle zikredilmesine özen göstermiş, gerektiğinde hadisleri çeşitli konularda tekrarlamış, hadisler arasındaki rivayet farklarını belirtmeye önem vermiş, yer yer hadislerden fikhî hükümler çıkarıp fakihlerin görüş ve fetvalarını zikretmiş, hadislerdeki rivayet kusurlarını da göstermeye çalışmıştır.³⁸

b. Es-Sünenü'l-Kübrâ

Hemen hemen bütün eserlerinin kaynağı olan es-Sünenü'l-Kübrâ 10.390 hadis ihtiva etmektedir.³⁹ Kitabın pek çok bölümü günümüzde ayrı birer kitap olarak da basılmıştır. Eseri Abdülgaflâr Süleyman el-Bündârî ve Seyyid Kesrevî Hasan, Beyrut'ta dört cilt olarak neşretmiştir.⁴⁰ Diğer Sünen kitapları gibi fıkıh konularına veya bölümlerine göre düzenlenen bu kitap, hadislerin büyük bir kısmını ve genellikle güvenilir olanlarını ihtiva eden altı hadis kitabından biridir (kütüb-i sitte).⁴¹

c. Kitâbü't-Tefsir (Tefsîrü'n-Nesâî)

Es-Sünenü'l-Kübrâ'nın kitâbü't-tefsir bölümünden ibarettir. İmam Nesâî, eserinde Kur'an'ın bazı ayetleriyle ilgili rivayetleri toplamıştır. Eserdeki rivayetlerin bilinen hadis

³⁶ İbrahim Ensari, *Nesâî'nin Süneni Özelinde Kitâbü'l-İstiâze Hadislerinin Tahrîc Ve Değerlendirmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 19.

³⁷ İbrahim Ensari, *Nesâî'nin Süneni Özelinde Kitâbü'l-İstiâze Hadislerinin Tahrîc Ve Değerlendirmesi*, 20.

³⁸ M. Yaşar Kandemir, "es-Sünen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/147.

³⁹ Saîd Semâhe Muhammed Rızık İvaz, "er-Ruvât Ellezîne Hekkeme Aleyhim el-İmâm en-Nesâî fi's-Süneni'l-Kübrâ bi-Kavlî (Leyse bi'l-Kavî)", *Mecelletü'd-Dâriye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-Banîn 7* (2023), 34.

⁴⁰ Kandemir, "Nesâî", *DİA*, 32/564.

⁴¹ M. Yaşar Kandemir, "Kütüb-i Sitte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/6.

kaynaklarında yerleri de gösterilerek Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî ve Seyyid b. Abbas el-Celimî tarafından yayımlanmıştır.⁴²

d. Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle

Eser, duası makbul bir insan olarak tanınan Abbâsî kumandanı Bedr el-Hamâmî'nin isteğiyle yazılmış ve müellif 500 dinarla taltif edilmiştir. Hz. Peygamber'in günlük dua ve zikirleriyle konudaki tavsiyelerini içeren kitap, türünün günümüze ulaşan ilk örneği olup es-Sünenü'l-Kübrâ'da yer alan 1141 veya 1149 rivayeti ihtiva etmektedir. Eser 1985 yılında Beyrut'ta Fârûk Hammâde tarafından neşredilip yayımlanmıştır.⁴³

e. Fezâilü's-Sahâbe

Es-Sünenü'l-kübrâ'nın "Menâkıb" bölümündeki altmış kadar sahâbe, Hz. Meryem ve Âsiye'nin faziletlerine dair 284 rivayetten oluşmaktadır. Eser Fârûk Hammâde tarafından neşredilip yayımlanmıştır.⁴⁴

f. Fezâilü'l-Kur'ân

Eser es-Sünenü'l-kübrâ'nın aynı adlı bölümdeki 126 rivayetten oluşmaktadır. Fârûk Hammâde ve Semîr el-Hûlî eseri tahkik edip neşretmiştir.⁴⁵

g. Hasâisu Emiri'l-Müminin Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)

Eser, Hasâisü Ali veya el-Hasâis gibi farklı adla anılmaktadır ve Hz. Ali ve ailesinin faziletlerinden bahseden 188 veya 194 rivayeti içermektedir.⁴⁶

h. Kitâbü't-Tıb

Es-Sünenü'l-Kübrâ'nın Kitâbü't-Tıb bölümünden oluşmaktadır ve çeşitli hastalık ve tedavi yolları ile hasta, hasta ziyareti ve hastalıklara sabretmeyi konu edinen rivayetleri içermektedir. Ebû'l-Fidâ Samî et-Tûnî tarafından 1990'da Kahire'de neşredilmiştir.⁴⁷

⁴² Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Tefsîrû'n-Nesâî*, thk. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî ve Seyyid b. Abbas el-Celimî (Beyrut: Muassesetü'l-Kutubi's-Sakâfiyye, 1410/1990).

⁴³ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, thk. Fârûk Hammâde (Beyrut: Muassesetü'r-Risâle, 1406/1985).

⁴⁴ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Fezâilü's-Sahâbe* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1984).

⁴⁵ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, thk. Fârûk Hammâde (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1413/1992).

⁴⁶ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Hasâisu Emiri'l-Müminin Ali b. Ebî Tâlib*, thk. Seyyid Ca'fer el-Hüseynî (Kum: Dârü's-Sekaleyn, 1419/1999).

⁴⁷ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Kitâbü't-Tıb*, thk. Ebû'l-Fidâ Samî et-Tûnî (Kahire: Mektebetü'l-İlm li-Naşr, 1410/1990).

i. Kitâbü'l-Cum'a

Cuma gününün faziletlerinden bahseden 108 rivayet ihtiva etmektedir ve Ebû Hacer Muhammed Said Zağlul tarafından 1408/1988 yılında Kahire'de yayımlanmıştır.⁴⁸

j. Tehzîbü Kitâbi'l-İstiâze

Es-Sünenü'l-Kübrâ'nın "Kitâbü'l-İstiâze" bölümündeki 104 rivayetten oluşmaktadır. Hadislerin mükerrerleri ve sahâbe dışındaki ravileri çıkarılarak Hasan Abdülhamîd tarafından 1409/1989 yılında Kahire'de neşredilmiştir.⁴⁹

k. İşratü'n-Nisâ

Es-Sünenü'l Kübrâ'nın aynı adı taşıyan bölümünden ibarettir ve Ali b. Nâyıf eş-Şühûd tarafından 1430/2009 yılında Malezya'daki Pahang'da tahkik edilip yayımlanmıştır.⁵⁰

l. Kitâbu'n-Nuût

Es-Sünenü'l Kübrâ'nın aynı adı taşıyan bölümünden oluşmaktadır. "Kitâbü'n-Nuût el-Esmâ ve's-Sıfât" adıyla Abdülazîz b. İbrâhim eş-Şehvân tarafından 1419/1998 yılında Riyad'da yayımlanmıştır.⁵¹

m. Cüz' Fîhi Meclisân min İmlâi en-Nesâi

Eserde kırk yedi hadis bulunmaktadır. Ebû İshâk el-Huveynî tarafından 1415/1994 yılında Cîze'de neşedilmiştir.⁵²

n. Tesmiyetü Fukahâi'l-Emsâr

Tesmiyetü Fukahâi'l-Emsâr Min Ashâbi Rasulullahi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Min Ba'zihim adıyla Mahmud İbrâhim Zâyed tarafından 1419/1998 yılında Halep'te yayımlanmıştır.⁵³

1.2.Nesâi'nin Rical Alanında Telif Ettiği Eserler

İmam Nesâi rical ilminde önemli bir konuma sahiptir. Âlimler onu hadis ravileri hakkında derin bilgiye sahip olan bir imam olarak tanıtmışlardır. Dârakutnî, onun kendi döneminde

⁴⁸ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâi, *Kitâbü'l-Cum'a*, thk. Ebû Hacer Muhammed Said Zağlul (Kahire: Mektebetü't-Turâsi'l-İslâmî, 1408/1988).

⁴⁹ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâi, *Tehzîbü Kitâbi'l-İstiâze*, thk. Hasan Abdülhamîd (Kahire: Dârü'l-Hadis li-Neşr ve't-Tevzî', 1409/1989).

⁵⁰ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâi, *İşratü'n-Nisâ*, thk. Ali b. Nâyıf eş-Şühûd (Pahang: Dârü'l-Ma'mûr, 1430/2009).

⁵¹ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâi, *Kitâbü'n-Nuût el-Esmâ ve's-Sıfât*, thk. Abdülazîz b. İbrâhim eş-Şehvân (Riyad: Mektebetü'l-Obeykân, 1419/1998).

⁵² Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâi, *Cüz' Fîhi Meclisân min İmlâi en-Nesâi*, thk. Ebû İshâk el-Huveynî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1415/1994).

⁵³ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâi, *Tesmiyetü Fukahâi'l-Emsâr*, thk. Mahmud İbrâhim Zâyed (Halep: Dârü'l-Vaî, 1415/1994).

sahih ve zayıf hadisleri ve ravilerini en iyi bilen ve Mısır'daki şeyhler arasında en fakih âlim olduğunu söylemiştir.⁵⁴ Dolayısıyla bir ravinin durumu hakkındaki görüşleri geçmişten günümüze kadar âlimler için referans olmaya devam etmektedir. Nesâî'nin raviler hakkındaki tecrîh ve ta'dîlleri sadece sözlü olarak değil, aynı zamanda kitap şeklinde de yazılmıştır. Ne yazık ki alanda eserlerinin tamamı basılmadığı için bugün sadece bir kısmına ulaşılabilmektedir. Rical ilminde yazdığı kitaplar şunlardır:

1.2.1. Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn

Mahmud İbrâhim Zâyed tarafından neşredilmiştir.⁵⁵ Nesâî, aslında kitabının tertip özelliklerini zikretmemiştir. Kitap incelendikten sonra, bazı tertip özellikleri tespit edilmiştir. O özelliklerden bazıları şunlardır:

- 1) Ravinin ismini zikreder ve önceki âlimlerin görüşlerini aktarmadan ravi hakkında bir hüküm verir.⁵⁶
- 2) Kitap, elif harfli isimden başlayarak Arap alfabesine göre sıralanır.⁵⁷
- 3) Kadın ravileri zikredilmemiştir.⁵⁸
- 4) Künye ile yazılan isimler, alfabetik sıralamada künye ile yazılmayan isimlerden sonra yer alır. Künye ile yazılan yirmi iki râvî vardır.⁵⁹
- 5) 706 ravi bulunmuştur.⁶⁰
- 6) Sebeblerini ayrıntılı olarak açıklamadan zayıf, metrûkü'l-hadîs ve leyse bi-sika gibi kısaca cerh lafızlarını kullanır.⁶¹
- 7) Ravinin ismini bulmayı kolaylaştırmak için orijinal isim ve künye kullanılan bölümleri birbirinden ayırmaktadır.⁶²
- 8) Yalnızca zayıf ravileri toplamıştır.⁶³

⁵⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/195.

⁵⁵ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmud İbrâhim Zâyed (Halep: Dârü'l-Vaî, 1396/1976).

⁵⁶ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 15.

⁵⁷ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 11.

⁵⁸ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*.

⁵⁹ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*.

⁶⁰ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*.

⁶¹ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 14.

⁶² Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 11 ve 112.

⁶³ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*.

- 9) Eserde zikredilen râvilerin sayısı, diğer âlimler tarafından zayıf kabul edilen diğer râvilerden bahsetmediği için çok azdır.⁶⁴ Bu sebeble İbnü'l-Cevzî, Zehebî ve Dârakutnî tarafından yazılan *ed-Duafâ* kitaplarıyla karşılaştırıldığında, kitabın derlenmesinin çok basit olduğu açıktır.

Nesâî, kitapta bir ravi tespitinde hataya düşmemek için çeşitli yöntemler kullanmaktadır. İlk olarak Nesâî, İshak b. İdrîs el-Basrî'nin *metrûkû'l-hadis* olduğunu söyleyerek İshak b. İdrîs'i cerh ederken yaptığı gibi bölgesinin ismini zikretmiştir.⁶⁵ İkinci olarak Nesâî, Mekhûl'den rivayet eden Eyyûb b. Müdrîk'in *metrûkû'l-hadis* olduğunu söyleyerek Eyyûb b. Müdrîk'i cerh ederken yaptığı gibi hocasının ismini zikretmiştir.⁶⁶ Üçüncü olarak Nesâî, Süfyân es-Sevrî'nin kendisinden hadis rivayet ettiği Üsame b. Zeyd'in *leyse bi-sika* olduğunu söyleyerek Üsame b. Zeyd'i cerh ederken yaptığı gibi öğrencisinin ismini zikretmiştir.⁶⁷ Dördüncü olarak Nesâî, İsmâil b. Ya'lâ Ebû Ümeyye es-Sekafi'nin *metrûkû'l-hadis* olduğunu söyleyerek İsmâil b. Ya'lâ'yi cerh ederken yaptığı gibi künyesini zikretmiştir.⁶⁸

1.2.2. el-Cerh ve't-Ta'dîl

Kitap, Nesâî'nin hadis ravileri hakkındaki görüşlerini içermektedir. Bazı âlimler Nesâî'nin bir ravi hakkındaki görüşlerini aktarmak için sıklıkla bu esere atıfta bulunmaktadır.⁶⁹ Örneğin İbn Hacer el-Askalânî, Nesâî'nin *el-Cerh ve Ta'dîl*'deki açıklamasına göre Gıyâs b. İbrâhim en-Nehâî'nin *sika* olmadığını zikretmiştir.⁷⁰ Ne yazık ki eser basılmadığı için bugüne kadar elde edilememiştir.⁷¹ Ulaşılamadığından ve eserle ilgili âlimlerden tam bir bilgi bulunmadığından, onun özellikleri, yazım yöntemi, cerh ve ta'dîlin diğer kitaplarıyla farklılıkları ve içinde bahsedilen raviler daha ayrıntılı olarak açıklanamamıştır.

1.2.3. el-Künâ

El-Esâmî ve'l-Künâ veya el-Esmâ ve'l-Künâ adlarıyla bilinir. İmam Nesâî'nin oğlu olan Abdülkerim'in rivayet ettiği eser, İbn Müferric tarafından bablara göre düzenlenmiştir. Fakat

⁶⁴ Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*.

⁶⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 18.

⁶⁶ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 15.

⁶⁷ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 19.

⁶⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 17.

⁶⁹ Kandemir, "Nesâî", *DİA*, 32/564.

⁷⁰ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Dâiratü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye (Beyrut: Muessesetü'l-A'lemî, 1390/1971), 4/422.

⁷¹ Nesâî, *Tesmiyetü's-Şuyûh*, 17.

Fârûk Hammâde eserin günümüze ulaşip ulaşmadığının bilinmediğini belirtmiştir.⁷² Diğer kaynakta ise kitabın Nesâî'nin yayınlanmamış eserlerinden biri olduğu açıkça belirtilmiştir.⁷³ Eser elde edilemediği ve eserle ilgili âlimlerden tam bir bilgi bulunmadığı için onun özellikleri, yazım yöntemi, künyenin diğer kitablarıyla farklılıkları ve içinde bahsedilen raviler daha ayrıntılı olarak açıklanamamıştır.

1.2.4. et-Tabakât

Nesâî'nin kendi zamanına kadar gelen bazı güvenilir ve zayıf ravileri zikrettiği eserdir. Küçük bir bölümü günümüze ulaşmış olup Meşhûr Hasan ve Abdülkerîm el-Verîkât tarafından 1408/1987 yılında neşredilmiştir.⁷⁴ Nesâî'nin Kitab at-Tabakât'ı hadis ilmi dünyasındaki önemli biyografik eserlerden biridir. Nadiren kapsamlı bir şekilde ele alınmasına rağmen, önemli hadis ravileri hakkında genel bir bakış sağlar ve özellikle ravilerin güvenilirliğini değerlendirme açısından hadis ilmi çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Kitap, hadis ravilerinin biyografilerini nesillere veya ilim seviyelerine göre düzenlenmiştir. Amacı, Hz. Peygamber Muhammed'den kimlerin hadis rivayet ettiğini, güvenilirliklerini ve kalitelerini göstermektir. sahâbe neslinden, tâbiünden ve tebeu't-tâbiünden hadis nakleden ravilere odaklanmaktadır. Hadis alanındaki diğer tabakât eserlerinde olduğu gibi İmam Nesâî de hadis ravilerinin kısa biyografilerini yazmış ve ardından onların hadis rivayetindeki güvenilirliklerini açıklamıştır. Ayrıca zayıf raviler ve güvenilir raviler belirli bölümlere ayrılmaktadır. Abdülkerim Ebû Ümeyye, Leys b. Ebî Süleym ve Eş'as b. Sivâr gibi zayıf râviler tabakâtü'd-duafâ bölümünde toplanmıştır.⁷⁵ İshak b. Abdullah Ebû Ferve, Ömer b. Kays ve Ebû Ümeyye b. Ya'lâ gibi metrûkü'l-hadis olan râviler tabakâtü metrûkü'l-hadis bölümünde zikredilmiştir.⁷⁶ İki bölümde geçmeyenler ise Nesâî tarafından sika kabul edilen ravilerdir. Raviler tarafından rivayet edilen hadislerin kalitesini ve geçerliliğini anlayabilmeleri için hadis çalışmak isteyenlere rehberlik sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Yaptığımız çalışmaya göre hem sağlam hem de zayıf ravileri bir araya getirmesi ve ravinin ismini bulmayı kolaylaştırmak için sağlam ve zayıf ravilerden bahseden bölümleri

⁷² Kandemir, "Nesâî", DİA, 32/564.

⁷³ Nesâî, *Tesmiyetü's-Şuyûh*, 16.

⁷⁴ Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *et-Tabakât*, thk. Meşhûr Hasan, Abdülkerîm el-Verîkât (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1408/1987).

⁷⁵ Nesâî, *et-Tabakât*, 53.

⁷⁶ Nesâî, *et-Tabakât*, 53.

birbirinden ayırmasıdır.⁷⁷ Bir raviyi cerh ederken sebeplerini ayrıntılı olarak açıklamadan genel cerhin ifadelerini kullanmıştır.⁷⁸ Ayrıca kitapta zikredilen râvilerin sayısı, diğer âlimler tarafından zayıf kabul edilen diğer râvilerden bahsetmediği için çok azdır.⁷⁹ Bu sebeble İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübra'sı* gibi büyük bir eserle karşılaştırıldığında İmam en-Nesâî'nin *et-Tabakât'ı* daha az kapsamlıdır. İbn Sa'd'ın kitabı daha fazla sahâbe ve tâbiînün biyografisini içerirken Nesâî'nin *et-Tabakât'ı* daha sınırlı bir kapsama sahiptir.

1.2.5. Tesmiyetü's-Şüyûh

Nesâî'nin bu risâlesi, hadis aldığı 196 hocasının isimleri, düşünceleri ve değerlendirmelerinden bahsetmektedir. Bunun dışında Nesâî bu kitabı, rivayetlerindeki senedi doğrulamak ve kendisi ile diğer raviler arasındaki sürekliliği (muttasıl) göstermek için yazmıştır. Hâtim b. Ârif el-Avnî tarafından Mekke'de 1423/2002 yılında yayımlanmıştır.⁸⁰ Yaptığımız çalışmaya göre tertip özellikleri şunlardır:

- 1) Bahsedilen raviler alfabetik olarak sıralanmamıştır.⁸¹
- 2) Zayıf ve güçlü hocaları bir araya getiren özel bir bölüm bulunmamaktadır.⁸²
- 3) Her hoca, tam adı, bölgesi, künyesi, unvanı ve bazen de ilmi durumu gibi temel bilgilerle tanımlanmıştır.⁸³
- 4) Bir ravi tespitinde hataya düşmemek için bu temel bilgilere ek olarak bazen hocalarından veya kardeşlerinden de bahsedilmektedir.⁸⁴
- 5) Sebeplerini açıklamadan zayıf, *leyse bi'l-kavî* ve *leyse bi-sika* gibi kısaca cerhin ifadelerini kullanmaktadır.⁸⁵

Kitapta adı geçen hocaların çoğu, Nesâî tarafından çeşitli ifadelerle ta'dîl edilmiştir. Yaptığımız incelemede onun kullandığı ta'dîl lafızları şu şekildedir:

- 1) Sika, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Muhammed b. Ali b. Harb sikadır.⁸⁶

⁷⁷ Bkz. Nesâî, *et-Tabakât*, 53.

⁷⁸ Bkz. Nesâî, *et-Tabakât*, 53.

⁷⁹ Bkz. Nesâî, *et-Tabakât*.

⁸⁰ Bkz. Nesâî, *Tesmiyetu's-Şüyûh*.

⁸¹ Bkz. Nesâî, *Tesmiyetu's-Şüyûh*.

⁸² Bkz. Nesâî, *Tesmiyetu's-Şüyûh*.

⁸³ Bkz. Nesâî, *Tesmiyetu's-Şüyûh*, 54.

⁸⁴ Bkz. Nesâî, *Tesmiyetu's-Şüyûh*, 55.

⁸⁵ Bkz. Nesâî, *Tesmiyetu's-Şüyûh*, 57.

⁸⁶ Nesâî, *Tesmiyetu's-Şüyûh*, 51.

- 2) Sika me'mûn, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Muhammed b. Râfi' en-Nîsâbûrî sika me'mûndur.⁸⁷
- 3) Lâ be'se bih, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Muhammed b. Ali b. Ömer Basrî lâ be'se bihdîr.⁸⁸
- 4) Sadûk lâ be'se bih, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Muhammed b. Âdam sadûk lâ be'se bihdîr.⁸⁹
- 5) Sâlih, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Muhammed b. Kudâme sâlihtir.⁹⁰
- 6) Sika me'mûn hâfiz, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Ali b. Hucr Mervezî sika me'mûn hâfiztir.⁹¹
- 7) Sika hâfiz, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Ömer b. Ali Basrî sika hâfiztir.⁹²
- 8) Sika sebt me'mûn, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Ömer b. Mansûr Nesâî sika sebt me'mûndur.⁹³
- 9) Suveylihun, örneğin Nesâî şöyle demiştir: İbrâhim b. Mustamir suveylihundur.⁹⁴
- 10) Lâ be'se bih ve lam ektub anh, örneğin Nesâî şöyle demiştir: İbrâhim b. Hamza ez-Zübeyrî lâ be'se bih ve lam ektub anhdîr.⁹⁵
- 11) Sika ve lam ektub anh, örneğin Nesâî şöyle demiştir: İbrâhim b. Muhammed eş-Şâfîî lâ sika ve lam ektub anhdîr.⁹⁶
- 12) Sâlih ve lâ be'se bih, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Abdullah b. Heysem b. Usman lâ sika ve lam ektub anhdîr.⁹⁷
- 13) Mâ e'lem bihi be's, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Harmele b. Yahyâ mâ e'lem bihi be'sdir.⁹⁸

Öte yandan, bu kitapta Nesâî'nin farklı ifadelerle cerh ettiği birkaç hocası da bulunmaktadır:

⁸⁷ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 49.

⁸⁸ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 50.

⁸⁹ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 50.

⁹⁰ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 50.

⁹¹ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 58.

⁹² Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 60.

⁹³ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 60.

⁹⁴ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 61.

⁹⁵ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 61.

⁹⁶ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 61.

⁹⁷ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 61.

⁹⁸ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 72.

- 1) Leyse bi-sika, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Muhammed b. Uzeyz leyse bi-sikadır.⁹⁹
- 2) Leyse bi'l-kavî, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Ahmed b. Saîd el-Hemdânî leyse bi'l-kavîdir.¹⁰⁰
- 3) Zayıf, örneğin Nesâî şöyle demiştir: Müseyyeb b. Vâdih zayıftır.¹⁰¹

1.2.6. Zikru Men Haddese ‘Anhü İbn Ebî ‘Arûbe ve Lem Yesma‘ Minh

Mahmud b. İbrâhîm Zâyed tarafından tahkîk edilen Tesmiyetü Men Lem Yervi ‘Anhü Gayrü Racülin Vâhid adlı eserin içinde neşredilerek Halep’te yayımlanmıştır.¹⁰² İmam Nesâî bu eserinde, İbn Ebî Arûbe’den hadis rivayet ettiği söylenen, ancak aslında rivayetleri doğrudan ondan duymayan ravileri incelemeye ve açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle kitap, Saîd b. Ebî Arûbe’nin rivayetindeki tedlîs senedler hakkında bilgi vermesi açısından çok önemlidir.

Eser sadece iki sayfadan oluşmakta ve çok az sayıda hadis ravisi içermektedir. Onlar şunlardır:

- 1) Ömer b. Dînâr
- 2) Hişâm b. Urve
- 3) Zeyd b. Eslem
- 4) Ubeydullah b. Ömer
- 5) Ebü’z-Zinâd
- 6) Hakem
- 7) Hammâd
- 8) İsmâil b. Ebî Hâlid
- 9) Ali b. Münîr
- 10) Ebû Muhammed el-Hasen b. Reşîk¹⁰³

1.2.7. Tesmiyetü Men Lem Yervi ‘Anhü Gayrü Racülin Vâhid

Mahmud b. İbrâhîm Zâyed tarafından tahkîk edilen bu eser, 1369/1950 yılında Halep’te Dâru’l-Vaî tarafından Zikru Men Haddese Anhü İbnü Ebî Arûbe ve Tesmiyetü Fukahâi’l-Emsâr ila birlikte basılmıştır.¹⁰⁴ Başka bir baskıda eser, Subhî el-Bedrî tarafından Mecmû’atu’r-Resâil fi

⁹⁹ Nesâî, *Tesmiyetü’ş-Şuyûh*, 52.

¹⁰⁰ Nesâî, *Tesmiyetü’ş-Şuyûh*, 57.

¹⁰¹ Nesâî, *Tesmiyetü’ş-Şuyûh*, 72.

¹⁰² Bkz. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî Nesâî, *Tesmiyetü Men Lem Yervi ‘Anhü Gayrü Racülin Vâhid*, thk. Mahmud b. İbrâhîm Zâyed (Halep: Dâru’l-Vaî, 1369), 122.

¹⁰³ Bkz. Nesâî, *Tesmiyetü Men Lem Yervi ‘Anhü Gayrü Racülin Vâhid*, 122.

¹⁰⁴ Bkz. Nesâî, *Tesmiyetü Men Lem Yervi ‘Anhü Gayrü Racülin Vâhid*.

Ulûmi'l-Hadîs adlı eserin içinde neşredilerek Medine'de yayımlanmıştır.¹⁰⁵ Eser, hadis rivayetinde sadece bir öğrenciye sahip olan ravileri toplamak amacıyla yazılmıştır.

Eserde geçen ravi sayısı sadece yirmi beştir. Bunlar, Ebû Nehşel (hadisi ondan rivayet eden sadece el-Mes'ûdî), Târik b. Ziyâd (hadisi ondan rivayet eden sadece İbrâhim b. el-Muhâcir), Ali b. Ali el-Kûfî (hadisi ondan rivayet eden sadece Hasen b. Sâlih), Ebû ez-Zuharâ (hadisi ondan rivayet eden sadece Seleme b. Kuhayl), Hişâm b. Ömer el-Fezârî (hadisi ondan rivayet eden sadece Hammâd b. Seleme), Hâlid b. Alak (hadisi ondan rivayet eden sadece el-Cüreyrî), Umeyr b. İshak (hadisi ondan rivayet eden sadece Avn), Nebîh b. el-Anzî (hadisi ondan rivayet eden sadece el-Esved b. Kays), Şebîb b. Beşîr (hadisi ondan rivayet eden sadece Ebû Âsım), Ebû el-Barzâ ve Münkiz b. Ebî Üsâme (hadisi onlardan rivayet eden sadece İmrân b. Hudayr), İbn Meryem (hadisi ondan rivayet eden sadece Mugannam b. Hakîm), Abdülazîz b. Ubeydullah, Humeyd b. Mâlik ve Abdullah b. Dînâr (hadisi onlardan rivayet eden sadece İsmâil b. Ayyâş), Îsâ b. Cârîye (hadisi ondan rivayet eden sadece Ya'kûb Ebû Anbese er-Râzî), Büceyr b. Ebî Büceyr (hadisi ondan rivayet eden sadece İsmâil b. Ümeyye), Sâbit ez-Zerkâ, Ebû el-Ahves ve İbn Alkame (hadisi onlardan rivayet eden sadece Zührî), Abdullah b. Seleme (hadisi ondan rivayet eden sadece Ömer b. Mürre) Hâlid b. Hafs (hadisi ondan rivayet eden sadece Şu'be), Kudâme b. Vebre ve Ebû Hassân (hadisi onlardan rivayet eden sadece Katâde), Masîr b. Ukkâş (hadisi ondan rivayet eden sadece Ebû İshak) ve el-Hadramî'dir (hadisi ondan rivayet eden sadece Süleyman et-Teymî).¹⁰⁶

Buna ek olarak kitab garîb senedler hakkında bilgi vermiştir. Kitapta ele alınan raviler alfabetik olarak sıralanmamış ve ravilerin sayısı çok az bulunmuştur.¹⁰⁷

1.2.8. Vefatı

Âlimler, İmam Nesâî'nin 303/915 yılında vefat ettiği konusunda hemfikir olmakla birlikte vefat ayı ve yeri konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Bekir Muhammed b. Abdülganî'ye göre 303/915 yılının Safer ayında Filistin şehirlerinden biri olan Remle'de vefat etmiş ve Beytülmakdis'e defnedilmiştir.¹⁰⁸ Ali b. Ömer el-Hâfız'a göre Nesâî Şam'da zulme uğradıktan sonra Mekke'ye götürülmüş ve orada hicri 303 yılının Şaban ayında vefat etmiş, daha sonra Safâ

¹⁰⁵ Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Mecmû'atü Resâil fi Ulûmi'l-Hadîs* (Medine: Mektebü's-Selefiyye, 1389), 19.

¹⁰⁶ Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Mecmû'atü Resâil fi Ulûmi'l-Hadîs*, 20-22.

¹⁰⁷ Bkz. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Mecmû'atü Resâil fi Ulûmi'l-Hadîs*.

¹⁰⁸ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmühsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997), 14/795.

ile Merve arasına defnedilmiştir.¹⁰⁹ Ebû Abdullah b. Mende'nin Hamza el-Ukba el-Mısrî'den rivayeti ise Nesâî'nin ömrünün sonunlarında Şam'a geldiği zaman kendisine Muaviye'nin fazileti konusunda varid olan rivayetler sorulduğu o da onun bizim gibi bir kişi olduğunu, faziletinin olmadığını belirtmesi üzerine dövülerek mescidten çıkarıldığını şeklinedir. Bu olaydan sonra hastalanınca Mekke'ye götürülmüş ve yediği dayağın etkisiyle orada ölmüştür.¹¹⁰ Dârakutnî, hacca giderken Şam'da başına gelen bu olay yüzünden şehid sayılan Nesâî'nin arzusu üzerine Mekke'ye götürüldüğünü Şaban ayında 303/915'te vefat ettiğini ve Safa ile Merve arasında bir yere defnedildiğini teyit etmiştir.¹¹¹ Ancak es-Sübki ve Selâhaddîn es-Sadeî gibi birçok âlimin açıkladığına göre sahih olan birinci görüştür.¹¹²

1.3. Cerh-Ta'dîl İlmî

Cerh ve ta'dîl çok önemli bir ilimdir. Çünkü bir rivayetin sıhhatini belirlerken ravilerin güvenilir olup olmadıklarını tespit etmek gerekir. Bu sebeble âlimler, Peygamber'in hadislerini sahtecilikten koruyan ana temel olarak bu ilme büyük önem vermektedirler. Bununla birlikte, cerh ve ta'dîl uygulamasında kavramlar, tarih, kaideler ve münekkit karakterleri iyi anlaşılmadığında bazen sorunlar ve karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Buna göre cerh ve ta'dîl ilminin iyi anlaşılmasını sağlamak için bunların açıklamasına ihtiyaç duyulur.

1.3.1. Cerh-Ta'dîle İlgili Bazı İstilahlar

Cerh: Dil açısından bakıldığında cerh kelimesi جرح harflerinden oluşan Arapça bir kelimedir. Kelimenin iki anlamı vardır: iş (الْكَسْبُ) ve deri yarası (شَقُّ الْجِلْدِ).¹¹³ جرح fiilinin cim harfi fetha ile okunursa vücudu kılıçla yaralamak anlamına gelir. Bu arada, cim harfi damme olarak okunursa yaranın kendisinin adı anlamına gelir.¹¹⁴ Hadis istilâhında cerh, "hıfz ve itkan sahibi bir âlimin, fisk, tedlis, ve yalancılık gibi ravide olan bir eksiklik veya güvenilir ravilere muhalefet

¹⁰⁹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992), 13/156.

¹¹⁰ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/195; Kandemir, "Nesâî", DİA, 32/563.

¹¹¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/195.

¹¹² Salâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdullâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Turkî Mustafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1420/2000), 6/257; Tâcuddîn Abdulvehhâb b. Takıyyuddîn es-Subkî Tâcuddîn es-Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tenâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (b.y.: Hicri li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1413/1993), 3/16.

¹¹³ Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dârü'l-Fikr, 1399/1979), 1/451.

¹¹⁴ Abdülaziz b. Muhammed b. İbrâhim b. Abdülatîf, *Zavâbit Cerh ve Ta'dîl* (Mekke: Dâr Tayyibetü'l-Hadarâ, 1440), 16.

ettiği rivayetlerinde bulunan bir kusurdan dolayı raviyi ve rivayetini reddetmesi” şeklinde tarif edilebilir.¹¹⁵

Ta‘dîl: Ta‘dîl, kök anlamıyla kişide doğru olduğu kanaatini uyandıran bir his anlamına gelip bir şey hakkında doğru hüküm vermek ve bir şeyi tezkiye etmek demektir. Yine aynı fiil kökünden türemiş olan ve sıfat olarak kullanılan “âdil” ise “hükümüne rıza gösterilen kimse” manasına gelmektedir.¹¹⁶ Hadis ıstılahına göre ta‘dîl, bir râviye rivâyetini makbul kılan adâlet ve zabt sıfatlarının atfedilmesidir.¹¹⁷

Tenkid: Tenkid kelimesi ن ك ق د harflerinden oluşan fiilinden türemiş bir masdardır. Kök anlamıyla dirhemleri (gümüş paraların), sahte ve değersiz paradan yani paranın kötüsünü iyisinden ayırt etmek manasına gelir.¹¹⁸ Hadis terimi olarak tenkit, hadislerin sahihini zayıfından ayıklamak ve ravilerin belli lafızlarla ta‘dîl veya tecrih edilip edilmediğine dair hüküm vermek manasındadır.¹¹⁹ Başka bir ifadede ise tenkid, ravilerin hakikatını bilmek, hadislerin sahihini zayıfından ayıklamak ve illetleri belli lafızlarla açıklamak anlamına gelmektedir.¹²⁰

Görüldüğü üzere tenkit kavramı, cerh ve ta‘dîl ilmi ile aynı manaya gelecek şekilde kullanılmıştır. Nitekim sonraki dönemlerde de pek çok yerde bu kavramlar birbirini anlam olarak karşılamıştır. Araştırmamız boyunca da sıkça zikredilecek olan bu kavramlar bazen birbiri yerine kullanılacaktır.

1.3.2. Cerh ve Ta‘dîlin Kısa Tarihçesi

Sahih ve zayıf hadisleri ayırt etme girişimi olarak cerh ve ta‘dîl faaliyeti, Müslümanlar arasında hadis naklinden itibaren başlamıştır. Başlangıçta, tecrih ve ta‘dîl faaliyetleri, sözlerinde görüldüğü gibi Hz. Peygamber’in zamanında zaten gerçekleşiyordu.¹²¹ Allah tarafından insanlara doğruyu ve yanlışını belirlemede rehberlik etmesi için gönderilen Hz. Peygamber, bazen bir sahabinin iyiliğinden ya da kötülüğünden diğer sahabilere ders ve motivasyon olarak bahsetmiştir. Örneğin, bir adam Resulullah’ın yanına gelmek için izin istedi. Peygamberimiz: “Ona izin verin.”

¹¹⁵ Emin Aşıkkutlu, “Cerh ve Ta‘dîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/394.

¹¹⁶ Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 11/430.

¹¹⁷ Abdülaziz b. Muhammed b. İbrâhim b. Abdüllatîf, *Zavâbit Cerh ve Ta‘dîl*, 17.

¹¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 9/230.

¹¹⁹ Suleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Su‘âlâtü Ebî ‘Ubeydi'l-Âcurrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-Cerh ve'l-Ta‘dîl*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-Amrî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1403/1983), 45.

¹²⁰ İbrâhim b. Mahmud es-Sa‘vî, *Nakdü'l-Metn İnde'l-Muhaddisîn* (b.y.Alukah, 1438/2017), 7.

¹²¹ Muhammed Accâc b. Muhammed Temîm b. Sâlih b. Abdullah el-Hatîb, *es-Sünne Kabla et-Tedvîn* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1400/1980), 235.

buyurdu ve ilave etti: “Kabilesinin ne kötü bir adamıdır bu.” Sonra adam içeri girince Peygamberimiz (s.a.v.) ona yumuşak davrandı. O adam gittikten sonra Hz. Aişe: Ya Resulellah bu adam hakkında o sözleri söyledin; fakat içeri gelince ona karşı yumuşak davrandın. deyince, Peygamberimiz: “Ya Aişe kıyamet günü Allah’ın nezdinde en kötü insan, insanların çirkin söz ve davranışından ötürü kendisini terk ettiği kimsedir.” buyurdu.¹²²

Öte yandan, hadis kitaplarında Peygamber’in ashabını övdüğünden bahseden çeşitli rivayetler de vardır. Tirmizî’in es-Sünen’inde yer alan bir rivayette şöyle denilmiştir: Ebû Hureyre dedi ki; bir defasında Resûlullah ile beraber bir yerde konakladık. O esnada Hz. Peygamber, önünden geçenleri sorup tanımak istiyordu. Ben de “falanca kimsedir” diyerek geçenleri tanıttıyordum. Neticede Halid b. Velid geçtiği sırada “bu kimdir?” diye sorunca, ben “Halid b. Velid’dir” dedim. Bunun üzerine Resûlullah, “Evet ey Abdullah bu, Allah’ın kılıçlarından bir kılıçtır” dedi.¹²³

Bu rivayetlerden Hz. Peygamber döneminde cerh ve ta’dîl faaliyetlerinin gerçekleştiği, ancak o dönemde cerh ve ta’dîl teriminin henüz bilinmediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Hz. Peygamber’in yaptığı cerh ve ta’dîl, bir râviyi değerlendirmenin caiz olduğunu gösteren delillerdir. Bu nedenle, Peygamber vefat ettikten sonra cerh ve ta’dîl faaliyetlerinin nesilden nesile gelişmeye devam etmesi şaşırtıcı değildir.

Hız. Peygamber’in yanı sıra, cerh ve ta’dîl sahabiler tarafından da uygulanmıştır. Örneğin Ebû Bekir, Muhammed b. Mesleme, Mugîre’nin rivayetini doğrulamak için şahit olmadan önce Mugîre’nin bir büyükannenin mirası hakkındaki rivayetini reddetmiştir. Mâlik’in el-Muvatta’ında yer alan bir rivayet şöyledir: Bir büyükanne, Ebû Bekir es-Sıddîk’a gelir ve ondan mirasını ister. Ebû Bekir (r.a.) de ona şöyle der: Sorduğun soru ile ilgili Allah’ın kitabında hiçbir şey yok ve Resul’un sünnetinde bir şey olduğunu da bilmiyorum. İnsanlara bir sorayım. Bunun üzerine Ebû Bekir insanlara sorar. Mugîre b. Şu’be şöyle der: Rasûlullah bir büyükanneye mirasın altıda birini verdiğinde ben de oradaydım. Sonra Ebû Bekir şöyle der: Yanında başka kimse var mı? Sonra Muhammed b. Mesleme el-Ensârî ayağa kalkar ve Mugîre’nin söylediklerinin aynısını söyler. Bunun üzerine Ebû Bekir es-Sıddîk da onun için bunu yapar.¹²⁴

¹²² Suleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.), “Âdâb”, 6 (No. 4791).

¹²³ Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1998), “Ebvâbü’l-Menâkib”, 50 (No. 3849).

¹²⁴ Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Mustafâ el-A’zamî (Abu Dabi: Muessesetu Zâyed b Sultân, 1425/2004), “Ferâiz”, 1871.

Hâkim en-Nîsâbûrî ve Mennâ' el-Kattân'nın açıkladığı gibi Ebu Bekir dışında tecrîh ve ta'dîl yapan sahabiler, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Selâm, Ubâde b. Sâmit, Enes b. Mâlik ve Âişe'dir (r.anhüm).¹²⁵

Sahabe döneminin sona ermesinden sonra, tâbiîn âlimler cerh ve ta'dîl faaliyetlerini sahabiden öğrendiği şekilde sürdürmüşlerdir. Tâbiîn döneminde bir rivayet için isnad kullanımı uygulanmaya başlanmıştır. Çünkü sahabiler döneminde meydana gelen çatışmalar, Müslümanların çeşitli gruplara ayrılmasına neden olmuş ve bazen de onların takipçileri, kendi gruplarının yararına mevzû hadisleri üretmişlerdir. İbn Sîrîn (ö. 110/728) bu durumu şu sözleriyle anlatır: “Önceden isnad sorulmazdı. Ne zaman ki fitne vukû buldu, hadisin isnadından sorulur oldu. Bu suretle sünnet ehli olanların hadisi alınır, bid'at ehlinden ise hadis alınmazdı.”¹²⁶

Tâbiîn döneminin meşhur münekkitleri arasında Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722) ve Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) yer almaktadır.¹²⁷ Tâbiîn genellikle adâleti ve zabtı iyi bilinen sika bir ravinin rivayeti dışındaki hiçbir rivayeti kabul etmezdi. İmam Şâfî, “İbn Sîrîn, İbrâhim en-Nehâî (ö. 96/714), Tâvus (ö. 106/725) ve diğerleri, ne ezberlediğini ve rivayet ettiğini bilen sika bir râviden başkasının hadisini kabul etmezlerdi ve ben bu görüşe katılmayan bir hadis âlimi görmedim” der.¹²⁸

150/767'ye kadar süren tâbiîn asrından sonra II. asrın ortalarında başlayan tebeü't-tâbiîn dönemiyle birlikte hadis tenkidi yeni bir aşamaya girmiştir. Dönemde hadis rivayetiyle ilgilenenlerin sayısı arttıkça tenkit faaliyetleri de çoğalmış ve pek çok münekkit yetişmiştir. Hadis rivayetinde yanılma ve hata yapmanın yanı sıra taassup ve ilhad hareketleri ile bid'î mezhepler ve felsefî akımların giderek yaygınlaşmasıyla hadis uydurma faaliyetleri de artmıştır. Kargaşa ortamı, tâbiîn döneminde henüz müstakil bir ilim haline gelmemiş olan cerh ve ta'dîl faaliyetlerini yeni bir boyuta taşımıştır. Tâbiîn tabakasının en meşhur münekkitlerinden biri olan ve cerh-ta'dîl birikimini tevarüs eden Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) ile birlikte sistemli olarak isnad incelemeleri başlamış ve lüzumuna binaen yapılan cerh-ta'dîllerin yanı sıra sadece ricâl tenkidinin yapıldığı

¹²⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbûrî el-Hâkim, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, thk. es-Seyyid Mu'zam Huseyn (Beyrut: Dârü'l-Kutubil-İlmiyye, 1397/1977), 52; Mennâ' b. Halîl el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadîs* (Kahire: Mektebetu Vehba, 1428/2007), 66.

¹²⁶ Ebu'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *en-Nuketü'l-Vefiyye bimâ fi Şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (b.y.: Mektebetü'r-Ruşd, 1428/2007), 1/28.

¹²⁷ el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadîs*, 66.

¹²⁸ Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne Kabla et-Tedvîn*, 237.

özel meclisler düzenlenmiştir.¹²⁹ Dönemde sistematik bir görünüme kavuşan cerh-ta'dîl faaliyeti, hoca-talebe ilişkileriyle geliştirilerek müstakil bir ilim haline gelmiş ve hicrî ikinci asrın yarısından sonra alana dair ilk eserler verilmeye başlanmıştır.¹³⁰

Cerh ve ta'dîl ilminin sistematik bir yapıya kavuştuğu ve rical türü eserlerin ortaya konulmasıyla hızlı bir şekilde geliştiği dönemde râvi tenkidinde meşhur olan âlimlerin isimleri şu şekildedir: Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), Hişâm ed-Destüvâi (ö. 153/770), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/ 778), Abdilazîz b. Mâcişûn (ö. 164/781), Hammâd b. Seleme (ö. 167/ 783), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Abdullah b. Mübârek (ö.181/797), Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799), Ebû İshak Fezârî (ö. 188/804), Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813) ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813).¹³¹

Cerh-ta'dîlin gelişimi hicri III. asırda zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde hicrî II. asrın önde gelen âlimlerden muhaddislerin yöntemini ve ricâl tenkidi bilgisini alan, kendilerinden önceki âlimler gibi cerh-ta'dîl ilmiyle meşgul olan bir grup münekkit yetişmiştir. Bunlar Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî (ö. 219/834), Ebû'l-Velîd Tayâlisî (ö. 227/842), Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847), Ali b. el-Medîni (ö. 234/848), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/877) ve Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) gibi isimlerden oluşan bir grup âlimdir.¹³²

Hicrî IV. asrın cerh-ta'dîl alanında önde gelen münekkitleri arasında ise Ebû Bekr el-Firyâbî (ö. 301/913), Nesâî (ö.303/915) Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), ed-Dûlâbî (ö. 310/922), İbn Huzeyme (ö. 311/923), İbn Cerîr et-Taberî (ö. 311/923), Ebû Ca'fer el-Ukaylî (ö. 322/934), İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), İbn Ukde (ö. 332/944), Ebû Hâtim (ö. 322/933), İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965), Taberânî (ö. 360/971), İbn Adî (ö. 365/976), Dârakutnî (ö. 385/995) ve Ebû Abdullah b. Mende (ö. 395/1005) gibi âlimler yer almaktadır.¹³³ Bu âlimler, sistematik cerh-ta'dîl döneminden sonra yetişen ve yaşadıkları dönemin önde gelen münekkitleridir.

1.3.3. Cerh-Ta'dîlle İlgili Kaideler

Cerh ve ta'dîlin en az iki kişi tarafından belirlenebileceğini ifade eden bir görüş olmasına rağmen, muhaddislerin zikrettiği sahih görüşe göre cerh ve ta'dîl bir kişi tarafından da

¹²⁹ Şeyma Büyükorhan, *Cerh-Ta'dîl İmamları ve Kategorileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 11.

¹³⁰ Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, *İlmü'r-ricâl Neşetuhû ve Tetavvuruh* (Riyad: Dârü'l-Hicre, 1417/1997), 26.

¹³¹ el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadîs*, 66-67.

¹³² el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadîs*, 67.

¹³³ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Mütellimûn fi'r-Ricâl*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Beyrût: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1410/1990), 109-113.

belirlenebilir.¹³⁴ Ancak cerh ve ta'dîlin belirlenmesinde âlimler sebebin zikredilip zikredilmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda dört görüş bulunmaktadır:

a. Cerh sebebini açıklamak gerekir, ta'dîl sebebinin açıklanması gerekli değildir

Bir ravinin adâletini gösteren sebepleri teker teker saymak zor olduğundan mücmel ta'dîlin kabul edilmesi gerekir. Halbuki cerh için bir tek sebep söylemek kolay ve yeterlidir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İkrime ve Amr b. Merzûk gibi âlimlerin çoğunluğu bu görüşü benimsemişlerdir.¹³⁵

b. Ta'dîl sebebini açıklamak gerekir, cerh sebebinin açıklanması gerekli değildir

Çünkü genellikle dış durumuna bakılarak ta'dîl edilen râvide ta'dîl sebebinin yapmacık davranışlara dayanması ihtimalinden dolayı ta'dîl gerekçesinin açıklanmasına ihtiyaç vardır. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî, bu görüştedir.¹³⁶

c. Cerh ve ta'dîl sebebini açıklamak gerekir

Münekkidin aslında cerh veya ta'dîli gerektirmeyen bir sebebe dayanarak râviyi cerh veya ta'dîl etmesi mümkün olduğu için hem cerhin hem de ta'dîlin gerekçesi açıklanmalıdır. Hatîb el-Bağdâdî ve usulcüler bu görüşü kabul etmişlerdir.¹³⁷

d. Cerh ve ta'dîl sebebinin açıklanması gerekli değildir

Cerh ve ta'dîl sebeplerini iyi bilen, basîretli, itikadı sağlam bir münekkidin cerh ve ta'dîlin gerekçesini açıklaması şart değildir. Bâkılânî, Zeynüddin el-İrâkî ve Ömer b. Reslân el-Bulkînî gibi âlimler bu görüşü benimsemişlerdir.¹³⁸

Bunun dışında cerh ta'dîl ilminde sıklıkla karşılaşılan bir diğer sorun da ravinin durumu konusunda münekkitler arasındaki görüşlerin teâruzudur. Bazen bir ravi bazı âlimler tarafından cerh edilirken, başka âlimler onu ta'dîl ederler. Bu sorunu çözmek için âlimler tarafından derlenen genel olarak üç cerh-ta'dîl kaidesi vardır:

¹³⁴ Mahmud b. Ahmad b. Mahmud Tahhân en-Nuaymî, *Teysîr Mustalahü'l-Hadîs* (Mektebetü'l-Maârif, 1425), 184.

¹³⁵ Kâsim Ali Sa'd, *Menhecü'l-İmam Ebû Abdîrrahmân en-Nesâî fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Cem'u Ekvâlihî fi'r-Ricâl* (Dübey: Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâü't-Turâs, 2006), 30; Tahhân en-Nuaymî, *Teysîr Mustalahü'l-Hadîs*, 183.

¹³⁶ Aşikkutlu, "Cerh ve Ta'dîl", 7/397; Ali Sa'd, *Menhecü'l-İmam Ebû Abdîrrahmân en-Nesâî fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Cem'u Ekvâlihî fi'r-Ricâl*, 31.

¹³⁷ Aşikkutlu, "Cerh ve Ta'dîl", 7/397.

¹³⁸ Aşikkutlu, "Cerh ve Ta'dîl", 7/397.

a. Cerhin ta'dîle tercih edilmesi

Farklı münekkitlerin bir râvi hakkındaki tenkitlerinde teâruz varsa yaygın görüşe göre ta'dîl edenlerin sayısı daha fazla olsa bile cerh, ta'dîle tercih edilir. Zira cârih, ravinin durumu hakkında muaddilin sahip olmadığı bir bilgiye sahip olabilir.¹³⁹ Ancak bu kaide iki şartın yerine getirilmesi halinde geçerlidir. İlk olarak, cârih, cerhin sebebini açıklar. Mizzî, İbn Hacer el-Askalânî, Kadı Ebü't-Tayyib ve Sehâvî gibi cumhûrî'l-ulemâya göre bir râvi hakkında ta'dîl ve tecrih arasında ihtilaf varsa sebebi açıklanmadığı sürece cerh kabul edilemez.¹⁴⁰ İkinci olarak, sebebi açıklanan cerh, muaddil tarafından açık ve güçlü bilgilerle reddedilemez. Emîr es-San'ânî'ye göre tecrîh ve ta'dîl arasındaki teâruz, hakiki teâruz olduğu için bazen farklı kanaatları uzlaştırmak (cem') zordur. Ancak birçok durumda tecrîh ve ta'dîl arasında meydana gelen teâruz, belirli bilgilere dayanarak ortadan kaldırılabilmektedir. Örneğin, bir râvi fâsik olduğu için cerh edilir. Daha sonra tövbe ettiği anlaşılır, ancak cârih tövbe etmeden önce onu cerh eder. Bir başka örnek de, bir râvi, belli bir şeyh veya gruptan kötü ezberlediği için cerh edilir. Ancak diğer şeyhlerden ezberi kuvvetlidir. Ya da bazen bir râvinin yaşlandığında hafızası zayıflar ama gençliğinde hafızası kuvvetlidir. Bu nedenle, farklı yaşlarda cerh edilen ve ta'dîl edilen birçok ravi vardır.¹⁴¹

b. Ta'dîlin cerhe tercih edilmesi

Ta'dîl edenlerin cerh edenlerden fazla olması halinde muaddillerin çokluğu ta'dîlin doğruluğunu, cârihlerin azlığı ise cerhin zayıflığını göstereceği için ta'dîlin tercih edileceğini söyleyenler de olmuştur. Ancak Ebû Bekir Hatîb el-Bağdâdî'ye göre bu görüş yanlıştır çünkü bu durumda muaddiller cârihlerin söylediklerine itiraz etmişlerdir.¹⁴²

c. Birinin diğerinden daha güçlü olduğuna dair bir işaret olmadığı sürece her ikisi için de tevakkuf edilir

Bazıları da teâruz halindeki cerh ve ta'dîlden hangisinin tercih edileceğinin, tercihe imkân veren bir sebeple anlaşılabilirliğini ileri sürmüşlerdir. İbnü'l-Hâcib bu görüşü benimsemiştir.¹⁴³

¹³⁹ Ebü'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Huseyn b. Abdurrahmân Zeynuddîn el-İrâkî, *Şerhu't-Tabsıra ve't-Tezkira*, thk. Abdullatîf el-Hemîm, Mâhir Yâsîn el-Fahl (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 344-345.

¹⁴⁰ Ali Sa'd, *Menhecü'l-İmam Ebû Abdurrahmân en-Nesâî fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Cem'u Ekvâlihî fi'r-Ricâl*, 37.

¹⁴¹ Ali Sa'd, *Menhecü'l-İmam Ebû Abdurrahmân en-Nesâî fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Cem'u Ekvâlihî fi'r-Ricâl*, 37-38.

¹⁴² Zeynuddîn el-İrâkî, *Şerhu't-Tabsıra ve't-Tezkira*, 1/345.

¹⁴³ Zeynuddîn el-İrâkî, *Şerhu't-Tabsıra ve't-Tezkira*, 1/345; Aşikkutlu, "Cerh ve Ta'dîl", 7/398.

Yukarıda açıklanan kaideler, cerh ve ta‘dîl ilminde sıklıkla ortaya çıkan sorunları çözmek için bir çıkış yoludur. Ayrıca bu kaidelerin uygulanmasıyla daha nesnel değerlendirmeler ve gerçeğe daha yakın sonuçlar üretilebileceği umulmaktadır. Bu tezin ikinci bölümünde, münekkitlerin Sahîhayn’ın râvileri hakkındaki teâruzlarını gidermek için bu kaideleri, sıklıkla uygulayacağız.

1.3.4. Cerh-Ta‘dîl Âlimlerinin Tutumları

Daha önce de açıklandığı gibi, bazen âlimler bir râvinin durumu hakkında ihtilaf ederler ve hatta görüşleri arasında teâruz vardır. Bunun sebeplerinden biri, hadis râvilerini tenkit etmede genellikle müteşeddît, mu‘tedil ve mütesahil olarak ayrılan münekkitlerin cerh sebebi konusundaki farklı anlayışlarıdır. Çeşitli kitaplara baktığımızda, münekkit âlimlerini üç gruba ayıran ilk âlimin *Zikru Men Yu‘temedu Kavluhu fi’l-Cerh ve’t-Ta‘dîl* adlı kitabında Zehebî olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁴

a. Müteşeddît Olanlar

Teşeddüt, شد fiil kökünün tefa’ul kalıbından türemiş bir kelimedir. شد kelimesi sağlam ve sert olmak, kuvvetlenmek, güç kazanmak, yardımcı olmak, desteklemek, işi sağlama almak ve işi sağlam yapmak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴⁵ شد fiil kökünden türeyen bir başka kalıp ise teşdittir ve tahfif yani hafifletirmenin zıddı olan zorlaştırma anlamındadır.¹⁴⁶ Yukarıda fiil kök anlamı verilen teşeddüt, kelime anlamıyla bir durumu abartmak, işi güçleştirmek ve hafifletmemek, katı ve cimri davranmak manalarına gelir.¹⁴⁷

Teşeddüt, ulûmü’l-hadîs terimi olarak râvileri cerh ederken çok titiz davranma ve onları çok basit sebepler nedeniyle cerh ederek aşırıya kaçma şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴⁸ Zehebî’nin tanımına göre ise müteşeddît; râvileri cerh ederken titiz davranıp ta‘dîl hususunda işi sıkı tutan râvileri bir kaç hatasından dolayı cerh ederek bu râvilerin naklettiği hadisleri zayıf sayan âlimdir.¹⁴⁹

Bununla beraber muhaddisler, cerh-ta‘dîl konusunda işi sıkı tutan âlimlerden bahsederken yalnızca “teşeddüt” terimini kullanmamışlardır. Ricâl ve hadis usûlü kitaplarında bu terime karşılık gelen başka kelimeler de bulunmaktadır. Çok sık kullanılmasa da terim anlamı

¹⁴⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Zikru men Yu‘temedu Kavluhu fi’l-Cerhi ve’t-Ta‘dîl*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dârü’l-Beşâir, 1410/1990), 171-172.

¹⁴⁵ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu‘cemu’l-Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsara* (b.y.: Âlemü’l-Kütüb, 1429), 2/1176; İbrâhim Mustafa vd, *el-Mu‘cemu’l-Vasît* (b.y.: Dârü’d-Da‘vet, ts.), 1/475.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 3/232.

¹⁴⁷ Ömer, *Mu‘cemu’l-Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsara*, 2/1176.

¹⁴⁸ Abdurrahmân b. İbrâhim el-Humeysî, *Mu‘cemu Ulûmi’l-Hadîsi’n-Nebevî* (Cidde: Dârü’l-Endülüs el-Hadra, 2005), 74.

¹⁴⁹ Zehebî, *Zikru men Yu‘temedu Kavluhu fi’l-Cerhi ve’t-Ta‘dîl*, 171.

olarak teşeddüt ile benzeri manada kullanılan kelimelerden biri “حد” “hâd” kelimesidir. Hadda (حد) kökünden ism-i fail olan hâd, kılıç gibi kesici alet, keskin alet, keskin koku, sert mizaçlı kişi, başkalarına karşı kızgın olan ve ağır söz söyleyen kişi anlamlarına gelir.¹⁵⁰ Zehebî, el-Mûkıza fi Mustalahi'l-Hadîs adlı eserinde münekkitleri tutumlarına göre katagorize ettiği listesinde “müteşeddîd” yerine hâd kelimesini kullanmıştır.¹⁵¹

Terim anlamı olarak teşeddüt ile benzeri manada muhaddisler tarafından kullanılan diğer kelime, teannüt kelimesidir. Teannüt, عنت kökünün tefa'ul vezninden türemiş bir kelimedir. عنت, sıkıntıya, günaha ya da zor meselelere düşmek manasına gelmektedir.¹⁵² Bu fiilin kökünden gelen teannüt, birine yapması zor olan bir işi yüklemek, kişiyi meşakkat altına sokmak ve yapılması zor olan bir şeye mecbur etmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵³

Teannüt, ricâl kitaplarında pek çok defa teşeddüt ile aynı anlama gelecek şekilde cerh konusunda işi sıkı tutmak, râvileri en basit sebepten cerh etmede aşırı gitmek anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁴ Örneğin Zehebî, Yahyâ el-Kattân'ı diğer münekkitlerin aksine cerh ettiği râvi sebebiyle “müteannit” olarak nitelemiştir.¹⁵⁵ Zehebî de er-Ruvâtus-Sikât el-Mutekellemu fihim bi-mâ lâ Yücibu Redduhum, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ' ve Zikru men Yu'temedu Kavluhu fi'l-Cerhi ve't-Ta'dîl gibi bazı kitaplarında münekkitlerin tutumlarına göre karakterlerini tanımlarken “müteşeddîd” yerine müteannit kelimesini kullanmıştır.¹⁵⁶

Yukarıdaki açıklamalar, müteşeddîd âlimlerin, İslam şeriatını sahte kaynaklardan korumak için bir râviden gelen hadisleri kabul etme konusunda çok ihtiyatlı davrandıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle bir râvinin tecrihi söz konusu olduğunda, onların tüm görüşleri mutlak olarak kabul edilemez. Zehebî'ye göre, eğer müteşeddîd olan bir âlim bir raviye sika ederse, onun görüşüne kesinlikle uyulmalıdır. Öte yandan, bir râviye zayıf derse, bu tecrîhin diğer münekkitlerin görüşlerine uygun olup olmadığına dikkat edilmelidir. Tecrîhi diğer

¹⁵⁰ Ömer, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsara*, 1/456; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3/141.

¹⁵¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Mûkıza fi 'İlmi Mustalahi'l-Hadîs* (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1412/1992), 83.

¹⁵² Ömer, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsara*, 2/1561; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 2/630.

¹⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/61.

¹⁵⁴ Abdülmâcîd el-Gavrî, *Mu'cemu Elfâzi ve İbârâti'l-Cerh ve't-Ta'dîli'l-Meshûra ve'n-Nâdire* (Beyrut: Darü İbn Kesîr, 1428), 226.

¹⁵⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *er-Ruvâtus-Sikât el-Mutekellemu fihim bi-mâ lâ Yücibu Redduhum*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Mevsilî (Beyrut: Dârü'l-Beşâiril'l-İslâmiyye, 1412/1992), 79.

¹⁵⁶ Zehebî, *er-Ruvâtus-Sikât el-Mutekellemu fihim bi-mâ lâ Yücibu Redduhum*, 79; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâvut (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 13/260; Zehebî, *Zikru men Yu'temedu Kavluhu fi'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, 172.

münekkitlerin görüşüne uygunsa, o ravi zayıftır. Ancak tecrîhi diğer münekkitlerin görüşleriyle çelişiyorsa, cerh sebebi açıklanmadıkça tecrîhi kabul edilmez.¹⁵⁷

Müteşeddîd olarak katagorize edilen münekkit isimleri konusunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Zehebî'ye göre müteşeddît gruba dâhil olan âlimler Yahyâ b. Saîd (ö. 198/813), Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Ebû Hâtîm er-Râzî (ö. 277/890) ve İbn Hıraş (ö. 101/719) ve Cüzcânî'dir (ö. 259/873).¹⁵⁸ Leknevî'nin müteşeddîd dediği âlimler şunlardır: Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtîm er-Râzî, Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Hibbân (ö. 354/965).¹⁵⁹ Ayrıca Leknevî, müteahhirun âlimleri arasında müteşeddîd olanların bir listesini kaydetmiştir. Ona göre bu isimler, râvide tenkit edilecek basit bir durumda yahut ravinin bir başka hadise muhalefet etmesi gibi durumlarda hadise hemen zayıf ya da mevzû hükmü vermeye yönelmişlerdir. Sözü edilen âlimler şunlardır: İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201, Ömer b. Bedr Mevsîlî (ö. 622/1225), Radyyyüddin Sâgânî (ö. 650/1252), Cûzekânî (ö. 543/1148), İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 652/1254) ve Mecd el-Lugâvî (ö. 623/1226).¹⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî'ye göre ise müteşeddîd olarak katagorize edilen âlimler Şu'be (ö. 160/776), Yahyâ el-Kattân, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtîm'dir.¹⁶¹

Şeyma Büyükorhan'ın araştırmasında belirtildiği üzere müteşeddîd olarak nitelenen başka âlimler de vardır. İmam Mâlik,¹⁶² Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn, Affân b. Müslim es-Saffâr (ö. 220/835), Ali b. el-Medîni, Ukaylî (ö. 322/934), İbn Ukde, Ebü'l-Feth Muhammed b. Hüseyin el-Ezdî (ö. 374/985) ve Ebü'l-Hasen İbnü'l-Kattân (ö. 628/1231) bu isimlerden bazılarıdır.¹⁶³

¹⁵⁷ Zehebî, *Zikru men Yu'temedu Kavluhu fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil*, 172.

¹⁵⁸ Zehebî, *el-Mükâza fi 'İlmi Mustalahi'l-Hadis*, 83; Zehebî, *Zikru men Yu'temedu Kavluhu fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil*, 172.

¹⁵⁹ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdulhay b. Muhammed 'Abdilhâlim b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî Ebü'l-Hasenât el-Leknevî, *er-Ref' ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1407/1987), 275.

¹⁶⁰ Ebü'l-Hasenât el-Leknevî, *er-Ref' ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, 320-331.

¹⁶¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nuket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî (Medine: İmâdatü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404/1984), 1/75.

¹⁶² Ebü'l-Fadl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî el-Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, thk. İbn Tâvî et-Tancî vd. (Mağrib: Matbaatu Fudâle, 1385/1965-1403/1983), 1/138; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebir el-Bekrî (Mağrib: Vezâratu Umumi'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1387/1967), 1/65.

¹⁶³ Büyükorhan, *Cerh-Ta'dil İmamları ve Kategorileri*, 37.

b. Mu‘tedil Olanlar

İtidal, “عدل” “kökünün masdarı olup kişide dengeli olma halini ifade eden bir kelimedir. İtidal aynı zamanda iki durum arasında nicelik ve nitelik açısından ortada olmak demektir. Başka bir ifadeyle bu kavram, ifrat ve tefrit arasında orta yolda olmak anlamındadır.¹⁶⁴ Cerh-ta‘dîl ilminde itidal, râvîlerin durumlarını değerlendirirken aşırılıklara kaçmamak ve orta yollu davranmak anlamlarına gelmektedir. Râvî değerlendirmelerinde ölçülü olan âlimlere ise mu‘tedil denir.¹⁶⁵

Bununla beraber muhaddisler, cerh-ta‘dîl konusunda ölçülü ve ılımlı olan âlimlerden bahsederken yalnızca “mu‘tedil” terimini kullanmamışlardır. Ricâl ve hadis usûlü kitaplarında bu terime karşılık gelen mütevessit kelimesi de bulunmaktadır. Çok sık kullanılsa da terim anlamı olarak mu‘tedil ile benzeri manada kullanılan kelime “متوسط” “mütevessit” kelimesidir. Örneğin İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nuket ‘alâ Kitâbi İbni’s-Salâh* adlı eserinde münekkitleri tutumlarına göre katagorize ettiği listesinde “mu‘tedil” yerine mütevessit kelimesini kullanmıştır.¹⁶⁶

وسط kökünden gelen mütevessit kelimesinin temelde iki uç arasında olmak, adalet ve yarım anlamlarına geldiği belirtilmektedir.¹⁶⁷ Daha sonra bu kök kelimedenden, iyi ile kötü arasında orta yolu bulmak, hak ve adalet temelinde insanlar arasında uzlaştırıcı olmak anlamına gelen tevessut kelimesi oluşmuştur.¹⁶⁸

Mu‘tedil olarak kategorize edilen münekkitler konusunda âlimler arasında da anlaşmazlık vardır. Zehebî’ye göre mu‘tedil gruba dâhil olan âlimler, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870), Ebû Zür‘a (ö. 281/894) ve İbn Adî’dir (ö. 365/976).¹⁶⁹ Sehâvî’ye göre Ahmed b. Hanbel, İbn Adî ve Dârakutnî (ö. 385/995) cerh ve ta‘dîl tutumu mu‘tedil şeklinde nitelenen âlimlerdir.¹⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî’ye göre ise mu‘tedil olarak katagorize edilen âlimler Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14), Ahmed b. Hanbel ve Buhârî’dir.¹⁷¹

¹⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/430-433.

¹⁶⁵ Büyükorhan, *Cerh-Ta‘dîl İmamları ve Kategorileri*, 16.

¹⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nuket ‘alâ Kitâbi İbni’s-Salâh*, 75.

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 7/426; İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa*, 6/108.

¹⁶⁸ *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, 2/1031.

¹⁶⁹ Zehebî, *Zikru men Yu‘temedu Kavluhu fi’l-Cerhi ve’t-Ta‘dîl*, 172.

¹⁷⁰ es-Sehâvî, *el-Mütekellimûn fi’r-Ricâl*, 145.

¹⁷¹ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nuket ‘alâ Kitâbi İbni’s-Salâh*, 1/75.

c. Mütesahil Olanlar

Mütesahil, سهل kökünün tefâul kalıbından türemiş bir ism-i fâildir. “سهل” kelime anlamıyla hafiflemek, yumuşak ve kolay olmak ve kaba olmamak ve düz arâzî anlamlarına gelmektedir.¹⁷² Fiil kökü anlamı verilen tesâhül ise müsamahakâr olma, kolaylaştırma ve zorluk çıkarmama gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷³

Hadis ilminde mütesâhil âlim ise yalancı ve metruk râviler dışında cerh edilmiş zayıf râvileri tenkit ederken müsamahakâr davranıp bu râvileri sika kabul eden ve hadislerini delil olarak kullanan âlimdir. Mütesahil âlimler arasında meçhul ve mestur râvileri tevsik edenler de vardır.¹⁷⁴ Öte yandan ricâl ve hadis usûlü kitaplarında tesahül yerine sık sık kullanılan kelimelerden bir diğeri de cömert davranma ve kolaylaştırma anlamlarına gelen “تسمح” “tesemmuḥ” kelimesidir.¹⁷⁵ Bu terim, *en-Nuket ‘alâ Mukaddimeti İbni’s-Salâh, Fethu’l-Muğîs bi-Şerh Elfiyyeti’l-Hadîs li’l-Irâkî ve er-Ref’ ve’t-Tekmil fi’l-Cerh ve’t-Ta’dîl* gibi kitaplarda bulunabilmektedir.¹⁷⁶

Yukarıdaki açıklamaya göre mütesahil âlimlerin bir rivayeti kabul etme konusundaki tutumu, müteşeddîd âlimlerin tutumunun tam tersidir. Bu sebeble mütesahil olan bir âlim bir raviyi cerh ederse, onun görüşüne kesinlikle uyulmalıdır. Öte yandan, bir râviye sika derse, bu ta’dîlin diğeri münekkittlerin görüşlerine uygun olup olmadığına dikkat edilmelidir.¹⁷⁷

Zehebî’ye göre mütesahil gruba dâhil olan âlimler; Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), Ebû Bekir el-Beyhakî (ö. 458/1066) ve Dârakutnî’dir (ö. 385/995).¹⁷⁸ Muhammed Mahmud Bekkâr’a göre ise mütesahil olarak katagorize edilen âlimler Tirmizî (ö. 279/892), Bezzâr (ö. 292/905), Hâkim en-Nîsâbûrî, İbn Hazm (ö. 456/1064) ve İbn Hibbân’dir (ö. 354/965).¹⁷⁹ Bu listeden, Dârakutnî ve İbn Hibbân’ın hadisleri kabul etme konusundaki tutumlarının ihtilafı

¹⁷² Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dârü’l-Hidâye, ts.), 29/234; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/349.

¹⁷³ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 29/238; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/349.

¹⁷⁴ el-Humeysî, *Mu‘cemu Ulûmi’l-Hadîsi’n-Nebevî*, 196.

¹⁷⁵ Ömer, *Mu‘cemu’l-Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsara*, 2/1104.

¹⁷⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfî ez-Zerkeşî, *en-Nuket ‘alâ Mukaddimeti İbni’s-Salâh*, thk. Zeynülâbidîn b. Muhammed Bilâ Ferec (Riyad: Edvâu’s-Selef, 1419/1998), 3/438; Ebû’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-Sehâvî, *Fethu’l-Muğîs bi-Şerh Elfiyyeti’l-Hadîs li’l-Irâkî*, thk. Ali Huseyn Ali (Mısır: Mektebetü’s-Sünne, 1424/2003), 4/360; Ebû’l-Hasenât el-Leknevî, *er-Ref’ ve’t-Tekmil fi’l-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 291.

¹⁷⁷ Muhammed Mahmud Bekkâr, *İlm-i Tahrîc ve Devrihî fi Hifzi’s-Sünneti’n-Nebeviyye* (Medine: Mecmau’l-Melik Fehd li-Tibâati’l-Mushafi’ş-Şerîf, ts.), 75.

¹⁷⁸ Zehebî, *Zikru men Yu’temedu Kavluhu fi’l-Cerhi ve’t-Ta’dîl*, 172; Zehebî, *el-Mûkaza fi’l-İlmi Mustalahi’l-Hadîs*, 83.

¹⁷⁹ Bekkâr, *İlm-i Tahrîc ve Devrihî fi Hifzi’s-Sünneti’n-Nebeviyye*, 75.

olduğu açıktır. Daha önce açıklandığı gibi bazı âlimler onları müteşeddid ve mu‘tedil olarak sınıflandırırken, diğerleri onları mütesahil olarak sınıflandırmıştır. Ancak çeşitli çalışmalarda Dârakutnî ve İbn Hibbân genellikle mütesahil âlimler olarak kategorize edilmeyi tercih edilmişlerdir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Nesâî’nin eserlerinde tenkit ettiği Sahîhayn ravilerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

NESÂİ'NİN TENKİT ETTİĞİ SAHİHAYN RAVİLERİ

2.1. Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde İttifakla Rivayette Bulunduğu Ravilerden Tenkit Ettikleri

2.1.1. İbrâhim b. Yûsuf el-Kûfî (ö. 198/813)

İbrâhim b. Yûsuf b. İshak b. Ebî İshak es-Sebî el-Hemedânî el-Kûfî'dir.¹⁸⁰ Abdülcebbâr b. Abbas eş-Şebâmî, dedesi Ebû İshak, Amr b. Abdullah es-Sebî ve babası Yûsuf b. İshak b. Ebî İshak'tan rivayette bulunmuştur.¹⁸¹ Kendisinden rivayette bulunanlar ise İshak b. Mansûr es-Selûlî, Ebû Kureyb Muhammed b. Alâ el-Hemdânî ve Yahyâ b. Abdurrahman el-Erhabî'dir.¹⁸² Ebû Nasr el-Kelâbâzî, onun 198/813 yılında vefat ettiğini söylemiştir.¹⁸³

İbrâhim b. Yûsuf'un senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. Sahîh-i Buhârî ravilerinin ele alındığı *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, İbrâhim b. Yûsuf'un Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Abdest, Sifatü's-Nebî ve Menâkib gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁸⁴ Ayrıca Sahîh-i Müslim ravilerinin ele alındığı *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında da İbrâhim b. Yûsuf'un Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Hac ve Sifatü's-Nebî gibi bazı kitaplarda bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁸⁵

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin İbrâhim b. Yûsuf b. İshak'ı cerh ettikleri görülmektedir. İmam Nesâî İbrâhim b. Yûsuf b. İshak'ın rivayette güçlü olmadığını söylemiştir.¹⁸⁶ İbrâhim b. Yâkub Cuzcânî onu daîfû'l-hadis¹⁸⁷ ifadesiyle cerh etmiştir.¹⁸⁸ Ebû Dâvûd onun zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹ Ebû'l-Arab, Ukaylî ve İbn Şâhin onu zayıf raviler grubuna dahil etmişlerdir.¹⁹⁰ Ali

¹⁸⁰ Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Huseyn b. el-Hasan Ebû Nasr el-Buhârî el-Kelâbâzî Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdullâh el-Leysî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407/1986), 1/61.

¹⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/250.

¹⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/250.

¹⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/251.

¹⁸⁴ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/61-62.

¹⁸⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhim b. Mencûye İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, thk. Abdullâh el-Leysî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407/1986), 1/48.

¹⁸⁶ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 13.

¹⁸⁷ Cerhin, Zehebî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık, 2015), 337.

¹⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/251.

¹⁸⁹ Ebû Abdullâh Moğultây b. Kilic el-Bekcerî Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Ebû Abdurrahmân Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usâme b. İbrâhim (b.y.: el-Fârûkû'l-Hadîse, 1422/2001), 1/327.

¹⁹⁰ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 1/327.

b. el-Medîni, onu leyse ka-akvâ mâ yekûn diyerek cerh etmiştir.¹⁹¹ Yahyâ b. Maîn ise onun leyse bi-şey¹⁹² olduğunu nakletmiştir.¹⁹³

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Zehebî, İbrâhim b. Yûsuf'un lâ be'se bih olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴ Dârakutnî, sika olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵ İbn Hibbân onu es-Sikât adlı eserinde zikrederek ta'dîl etmiştir.¹⁹⁶ Hatta İbn Hibbân ve Hâkim sahih kitaplarında İbrâhim b. Yûsuf'un hadisine yer vermişlerdir.¹⁹⁷ Ebû Ahmed b. Adî, münkerü'l-hadis¹⁹⁸ olmadığını ve hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir.¹⁹⁹ Ebû Hâtim ise hadisinin hasen olduğunu ve yazılabileceğini aktarmıştır.²⁰⁰

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin İbrâhim b. Yûsuf hakkında farklı görüşlere sahip olduğunu, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ancak onu tenkit eden âlimler, cerh sebebini açıklamadan sadece zayıf olduğunu ifade etmişlerdir. İlk bölümde belirtildiği gibi cumhûrî'l-ulemâya göre bir râvi hakkında ta'dîl ve tecrîh arasında ihtilaf varsa sebebi açıklanmadığı sürece cerh kabul edilemez. Dolayısıyla İbrâhim b. Yûsuf'un ta'dîli, cerh sebebi açıklanmadığı için tecrîhine tercih edilmiştir.

¹⁹¹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 1/327.

¹⁹² Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre dördüncü, Irâkî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Yahyâ b. Maîn bu sîgayı, cerh için de kullanmakla beraber bazan, ravinin az hadis rivayet etmiş biri olduğunu ifade etmek için kullanır ki, bu durumda cerh mânâsı taşımaz. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 164.

¹⁹³ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, thk. Ahmed Muhammed Nûru Seyf (Mekke: Merkezi'l-Bahsi'l-İlmî, 1399/1979), 3/313.

¹⁹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvevssak*, thk. Muhammed Şekûr b. Mahmud (Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1406/1986), 34.

¹⁹⁵ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvevssak*, 34.

¹⁹⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1393/1973), 8/61.

¹⁹⁷ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 1/326-327.

¹⁹⁸ Cerhin, Zehebî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır; Çokça münker hadis rivayet eden. Bu ravinin rivayet ettiği hiçbir hadis alınmaz. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 213.

¹⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/251.

²⁰⁰ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1371/1952), 2/148.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ، يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهًا وَأَحْسَنَهُ خَلْقًا لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ وَلَا بِالْقَصِيرِ.²⁰¹

Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben el-Berâ b. Âzib'den işittim, şöyle diyordu: *Rasûlullah (s.a.v.) yaratılış ve yüz bakımından insanların yüzü en güzeli idi. O ne çok uzundu, ne de kısa boylu idi.*

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ يَقُولُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهًا وَأَحْسَنَهُمْ خَلْقًا لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الدَّاهِبِ وَلَا بِالْقَصِيرِ.²⁰²

Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben el-Berâ b. Âzib'den işittim, şöyle diyordu: *Rasûlullah (s.a.v.) yaratılış ve yüz bakımından insanların yüzü en güzeli idi. O ne çok uzundu, ne de kısa boylu idi.*

2.1.2. İsmâil b. Ebî Üveys (ö. 226/840)

İsmâil b. Abdullah b. Abdullah b. Ebî Üveys b. Ebî Âmir el-Esbahî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır.²⁰³ Babası, kardeşi Abdullah, amcası Ebû Bekir, Mâlik b. Enes, Seleme b. Verdân, Süleyman b. Bilâl, Kesîr b. Abdullah ve Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd'dan rivayette bulunmuştur.²⁰⁴ Kendisinden rivayette bulunanlar Buhârî, Müslim, Dârimî, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Sâlih gibi âlimlerdir.²⁰⁵ 226/480 yılında vefat etmiştir.²⁰⁶ Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'in ravilerinden bahseden *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında İsmâil

²⁰¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Menâkıb", 22 (No. 3549).

²⁰² Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1374/1955), "Fezâil", 25 (No. 93).

²⁰³ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Curcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/525.

²⁰⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâvut (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 10/392.

²⁰⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 10/392.

²⁰⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/223.

b. Ebî Üveys'in Sahîhayn ravisi olduğu belirtilmektedir.²⁰⁷ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri İmân gibi bazı kitaplarda,²⁰⁸ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise Hac, Cihâd, Liân, Libâs, Fezâil, Buyû' ve İmân kitaplarında yer almaktadır.²⁰⁹

Ricâl kitaplarında birçok âlimin İsmâil b. Ebî Üveys'i tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî zayıf olduğunu rivayet etmiştir.²¹⁰ Nadr b. Selame el-Mervezî, bir kezzâb olduğunu söylemiştir.²¹¹ Ebû Hâtim er-Râzî, mahalluhu's-sıdk²¹² muğaffel²¹³ olduğunu belirtmiştir.²¹⁴ İbn Adî, amcası Enes b. Mâlik'ten tek bir mütâbi' olmadan hadisler rivayet ettiğini söylemiştir.²¹⁵ Zehebî, kendisinin sadûk olduğunu ama ondan münker rivayetler bulunduğunu aktarmıştır.²¹⁶ Dârakutnî, onun sağlam olmadığını söylemiştir.²¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî onun sadûk olduğunu ancak hafızasından rivayet ettiği hadislerde hata yaptığını söylemiştir.²¹⁸ Yahyâ b. Maîn, kendisinin sadûk olduğunu ama daîfî'l-akl ve leyse bi-zâk²¹⁹ olduğunu teyit etmiştir.²²⁰ Diğer taraftan, onu ta'dîl eden bazı görüşler de mevcuttur. Ahmed b. Hanbel onun leyse bihî be's²²¹ olduğunu belirtmiştir.²²² İbn Hibbân onu

²⁰⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbüri el-Hâkim, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dârü'l-Cinân, 1407/1986), 67.

²⁰⁸ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/69.

²⁰⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/56.

²¹⁰ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 17.

²¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/525.

²¹² Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Ancak bu sîga cerh ifadesiyle yan yana getirildiğinde, ravinin eleştirildiği anlamına gelir. Bkz. Abdülmâcid el-Gavrî, *Mu'cemu Elfâzi ve İbârâti'l-Cerh ve't-Ta'dîli'l-Meşhûra ve'n-Nâdir*, 633; Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 167.

²¹³ Çok hata yapan, çok dalgın ravi. Böyle birinin rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 201.

²¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/181.

²¹⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/527.

²¹⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Muğni fî'd-Duafâi*, thk. Dr. Nûreddîn İtr (b.y.: y.y., ts.), 1/79.

²¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 10/393.

²¹⁸ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dârü'r-Raşid, 1406/1986), 108.

²¹⁹ Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 164.

²²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/181.

²²¹ Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, yazılır ve araştırılır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 163.

²²² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/526.

es-Sikât'ta zikrederek ta'dîl etmiştir.²²³ Yahyâ b. Maîn ise bir rivayette kendisinin sika anlamına gelen lâ be'se bih²²⁴ olduğunu söylemiştir.²²⁵

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin İsmâil b. Ebî Üveys hakkında farklı görüşlere sahip olduğunu, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ancak İsmâil b. Ebî Üveys'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Seleme b. Şebîb'in naklettiği bir rivayette bile İsmâil b. Ebî Üveys'in kendisi, bazen Medineliler bir konuda ihtilafa düştüklerinde onlara birtakım hadisler uydurduğunu söyleyerek itiraf etmiştir. İsmâil b. Ebî Üveys'in hadis (vaz'ı) uydurması, Nesâî'nin onu mutlak olarak cerh etmesine sebep olmuştur.²²⁶ Dolayısıyla daha önce belirtildiği gibi cerh ve ta'dîl kaidelere dayanarak İsmâil b. Ebî Üveys'in cerhi, ta'dîle tercih edilmiştir.

İsmâil b. Ebî Üveys'in Sahîh-i Buhârî ve Müslim'de naklettiği bütün rivayetlerin zayıf olduğu anlamına gelmez, çünkü Buhârî ve Müslim'in ondan naklettiği rivayetler sadece sahih olanlardır. Menâkıbü'l- Buhârî'de sahih bir isnadla rivayet edildiğine göre İsmâil b. Ebî Üveys, asıl (en sahih ve güçlü) rivayetlerini doğrudan İmam Buhârî'ye sunduktan sonra ona sahih rivayetleri seçmesine izin vermiş ve ondan hangi hadisleri rivayet edeceğini ve rivayet etmeyeceğini kendisine bildirmesini istemiştir. Bu da Buhârî'nin ondan çıkardığı rivayetlerin titiz bir seçimle asıldan yazıldığı için sahih olduğunu göstermektedir. Bu nedenle İbn Hacer el-Askalânî, Sahîh-i Buhârî'dekiler hariç İsmâil b. Ebî Üveys'in rivayetlerinin, diğer rivayetlerle uyumlu olmadıkça hüccet olarak kullanılamayacağı sonucuna varmıştır.²²⁷

Diğer taraftan İsmâil b. Ebî Üveys'in Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri hac, cihâd, liân, libâs, fezâilü's-sahâbe, buyû ve imân kitaplarına dağılmış olup yedi tanedir.²²⁸ Yaptığımız çalışmada bu rivayetin tamamı başka tariklerden gelen mütâbî'i tarafından desteklenmiştir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında İsmâil b. Ebî Üveys'in Sahîh-i Buhârî ve Müslim'deki rivayetlerinin makbul oldukları tespit edilmiştir. Zira Buhârî Sahîh'inde sadece sahih rivayetlerine

²²³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/99.

²²⁴ Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a ed-Dimaşkî bu sığayı sika mânâsında kullanırlar. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 159.

²²⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/526.

²²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 10/394.

²²⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahih el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1959), 1/391.

²²⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahihi Müslim*, 1/56.

yer vermiş, Müslim ise Sahîh’inde yer aldığı her bir rivayetini desteklemek için başka tarikleri mütâbi‘ olarak eklemiştir. Böylece onun hadisleri zayıf kabul edilse de, onları destekleyen mütâbi‘nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî seviyesine yükselebilirler. Bu durumda Zehebî, “eğer İsmâil b. Ebû Üveys Şeyhayn tarafından hüccet olarak alınmasaydı, hadisi sahih derecesinden hasen derecesine indirilirdi” diyerek bu sonucu da desteklemektedir.²²⁹

Aşağıda Sahîhayn’daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا قَالَتْ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاكٍ جَالِسًا وَصَلَّى وَرَاءَهُ قَوْمٌ قِيَامًا فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنْ اجْلِسُوا فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا.²³⁰
Âiše (r.anha) şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.v.) hasta iken evinde oturarak namaz kıldı.

Arkasında da bir grup ayakta namaz kıldılar. Rasûlüllah onlara (namaz içinde iken eliyle) “*Oturunuz!*” diye işaret etti. Namazı bitirdiği zaman “*İmâm ancak kendisine uyulsun diye imâm olmuştur. Öyle olunca, imâm rukû’a vardığı vakit rukû’a varın; başını kaldırdığı vakit siz de kaldırın.*” buyurdu.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ حَدَّثَنِي خَالِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْرَدَ الْحَجَّ.²³¹
Mâlik’e Abdurrahmân b. Kâsım’dan okuduğum, onun da babasından, onun da Âiše (r.ha.)’dan naklen rivâyet ettiği şu hadîsi okudum: *Resûlüllah (s.a.v.) yalnız hacc-ı ifrâd yapmıştır.*

2.1.3. Yahyâ b. Süleym et-Tâifî (ö. 195/810)

Yahyâ b. Süleym el-Kuresî et-Tâifî’dir. Ebû Muhammed ve Ebû Zekeriyâ el-Mekkî el-Hazzâ el-Harrâz adında iki künyesi vardır.²³² Abdullah b. Osman b. Hayseme, İsmâil b. Ümeyye, Ubeydullah b. Ömer, İbn Cüreyc ve Mûsâ b. Ukbe gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.²³³ Kendisinden rivayette bulunanlar ise Şâfîî, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Yahyâ, Kesîr b.

²²⁹ Zehebî, *Siyeru A ‘lâmi’-n-Nubelâ’*, 10/392.

²³⁰ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, “Ebvâbü’s-Sehv”, 8 (No. 1236).

²³¹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Hac”, 17 (No. 122).

²³² Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *et-Tekmil fi’l-Cerh ve’t-Ta’dil ve Ma’rifeti’s-Sikât ve’d-Duafâ ve’l-Mecâhil* (Yemen: Merkezu’n-Nu’mân, 1432/2011), 2/216.

²³³ Zehebî, *Siyeru A ‘lâmi’-n-Nubelâ’*, 9/307.

Ubeyd, Yûsuf b. Muhammed el-Asfarî ve Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer gibi meşhur âlimlerdir.²³⁴ 195/810 yılında²³⁵ Hârûnürreşîd'in hilâfetının sonunda Mekke'de vefat etmiştir.²³⁶

Yahyâ b. Süleym'in senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında, Yahyâ b. Süleym'in Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.²³⁷ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri İcâze ve Buyû' kitaplarında,²³⁸ Sahîh-i Müslim'deki rivayeti ise Delâilü'n-Nübüvvet kitabında yer almaktadır.²³⁹

Ricâl kitaplarında Yahyâ b. Süleym et-Tâifî'yi tenkit eden birkaç âlimden bahsedilmektedir. Nesâî, leyse bi'l-kavî²⁴⁰ diyerek onu cerh etmiştir.²⁴¹ Ebû Bişr ed-Dûlâbî de rivayette kuvvetli olmadığını söylemiştir.²⁴² Ebû Hâtim er-Râzî, kendisinin mahalluhu's-sıdk olduğunu, hâfız olmadığını ve hadislerinin yazılabileceğini ama hüccet olarak kullanılamayacağını ifade etmiştir.²⁴³ Dârakutnî onun hâfızasının kötü (seyyü'l-hıfz) olduğunu zikretmiştir.²⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk²⁴⁵ olduğunu ama seyiyü'l-hıfz²⁴⁶ olduğunu nakletmiştir.²⁴⁷ Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî, hadiste vehime düştüğünü ve Ubeydullah b. Ömer'den rivayet ettiği hadislerde hata yaptığını belirtmiştir.²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Süleym'in hadislerini sorunlu olarak değerlendirmiştir. Bir rivayette Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Süleym et-Tâifî Mekke'de iken

²³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 31/366-367.

²³⁵ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-İrşâd fî Ma'rifeti Ehli's-Sika ve's-Sedâd*, 2/794.

²³⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/615.

²³⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 258.

²³⁸ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/794.

²³⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/338.

²⁴⁰ Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 163.

²⁴¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 108.

²⁴² İbn Kesîr, *et-Tekmil fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duafâ ve'l-Mecâhil*, 2/217.

²⁴³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/156.

²⁴⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/323.

²⁴⁵ Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, yazılır ve araştırılır. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a ed-Dimaşkî bu sîgayı sika mânâsında kullanırlar. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 159.

²⁴⁶ Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Hafızasının zayıflığından dolayı hadis rivayetinde doğruları yanlışlarına eşit veya yanlışlarından az olan ravi. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 277.

²⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 591.

²⁴⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/323.

onun yanına gelip ondan hadis yazmış, fakat Ahmed b. Hanbel onun hadisinde galat²⁴⁹ gördükten sonra onu terk etmiştir.²⁵⁰

Öte yandan, Yahyâ b. Süleym et-Tâifi'yi ta'dîl eden bazı âlimler de bulunmaktadır. İbn Sa'd, onun sika olduğunu ve birçok hadise sahip olduğunu belirtmiştir.²⁵¹ Yahyâ b. Maîn, İbn Şâhin, Zehebî ve Iclî de onun sika olduğunu söylemişlerdir.²⁵² İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikrederek ta'dîl etmiştir.²⁵³ İmam Şâfiî onu fâzıl olarak nitelemiştir.²⁵⁴ İbn Adî, onun sadûk lâ be'se bih olduğunu belirtmiştir.²⁵⁵ Nesâî, bir rivayette leyse bihi be's olduğunu ve Ubeydullah b. Ömer'den aldığı hadislerde münkerü'l-hadis olduğunu belirtmiştir.²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel bir rivayette sika olduğunu nakletmiştir.²⁵⁷ Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî söyle demiştir: Yahyâ b. Süleym salih bir kişiydi ve kitabı lâ be'se bih idi. Eğer kitabından rivayet ederse hadisleri iyidir, ama hâfızasından rivayet ederse hadisleri münkerdir.²⁵⁸

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Yahyâ b. Süleyman et-Tâifi hakkındaki görüşlerinin farklı olduğunu, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Fakat Yahyâ b. Süleym'i cerh eden âlimler vehim, leyse bi'l-kavî ve seyyiü'l-hifz gibi genel cerh sebeplerinden de bahsetmişler, ama bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü Nesâî ve es-Sâcî gibi âlimler, onun yaptığı hataların sadece Ubeydullah b. Ömer'den gelen rivayetlerle sınırlı olduğunu tespit etmişlerdir.

Yahyâ b. Süleym'in hadislerini ilk tenkit eden Ahmed b. Hanbel'in beyanlarından da anlaşılacağı üzere onun rivayetlerinin tamamını reddetmemiştir. Bu durumda Ahmed b. Hanbel, onun İbn Hüseyim'den gelen hadis konusunda en mütkin kişi olduğunu teyit etmenin yanı sıra,²⁵⁹

²⁴⁹ Hadis rivayetinde hata yapma. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 85.

²⁵⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 9/62.

²⁵¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968), 5/500.

²⁵² Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/60; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, thk. Subhî es-Sâmerrâî (Kuveyt: Dârü's-Salafiyye, 1404/1984), 259; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fi'l-Kutubi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'an, 1413/1992), 2/367; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/324.

²⁵³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/615.

²⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 9/307.

²⁵⁵ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Huseynî el-Makrîzî, *Muhtasarü'l-Kâmil fi'd-Duafâ*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1415/1994), 818.

²⁵⁶ Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fi'l-Kutubi's-Sitte*, 2/367.

²⁵⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 9/62.

²⁵⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/324.

²⁵⁹ İbn Kesîr, *et-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duafâ ve'l-Mecâhil*, 2/217.

ondan bir hadis yazdığını ve rivayet ettiğini de itiraf etmiştir.²⁶⁰ Bu nedenle Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Yahyâ b. Süleym'in Allah'a ihanet etmenin, hür bir kimseyi satmanın ve ücret ödememenin yasaklanmasıyla ilgili bir rivayetini bulanabilmektedir.²⁶¹

İmam Buhârî Sahîh'inde Yahyâ b. Süleym'in Ubeydullah b. Ömer'den değil, İsmâil b. Ümeyye'den gelen tek bir rivayetini nakletmiştir.²⁶² Buna ek olarak Buhârî'nin rivayet ettiği hadis, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Allah'a ihanet etmenin, hür bir kimseyi satmanın ve ücret ödememenin yasaklanmasıyla ilgili rivayet ettiği hadisle aynıdır. Bundan dolayı onun Sahîh Buhârî'deki rivayetinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

İmam Müslim de Yahyâ b. Süleym'in Ubeydullah b. Ömer'den değil, Abdullah b. Osman b. Hüseyim'den tek bir rivayetini aktarmanın yanı sıra²⁶³ bu rivayeti, başka bir isnadı desteklemek için mütâbi' olarak da kullanmıştır.²⁶⁴ Dolayısıyla Yahyâ b. Süleym zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihi seviyesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadisinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمِّيَّةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ.²⁶⁵

Ebû Hureyre'den: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *Yüce Allah şöyle buyurdu: Üç (sınıf insan) vardır ki, kıyâmet gününde ben onların hasmıyım: Bana ismimle ahit verip de, sonra ahidini bozan kimse. Hür bir insanı köle diye satıp da onun parasını yiyen kimse. Bir işçiyi ücretle ırgat tutup ve ona işi tam yaptırdı ve ücretini ona vermeyen kimse.*

²⁶⁰ İbn Kesîr, *et-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil ve Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Dua'fâ ve'l-Mecâhil*, 2/217; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 31/367.

²⁶¹ Bkz. Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Muşşid v.dğr (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 14/318 (8692).

²⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/451.

²⁶³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/338.

²⁶⁴ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 195.

²⁶⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "İcâre", 10 (No. 2270).

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ حَدَّثَنَا يُحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ عَنِ ابْنِ خُنَيْمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: وَهُوَ بَيْنَ ظَهْرَانِي أَصْحَابِهِ إِنِّي عَلَى الْحَوْضِ أَنْتَظِرُ مَنْ يَرِدُ عَلَيَّ مِنْكُمْ فَوَاللَّهِ لَيُقْتَطَعَنَّ دُونِي رَجَالٌ فَلَا قَوْلَ: أَيُّ رَبِّ مِثِّي وَمِنْ أُمَّتِي فَيَقُولُ: إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ مَا زَالُوا يَرْجِعُونَ عَلَيَّ أَعْقَابِهِمْ.²⁶⁶

Âişe söyle dedi: Ben Resûlüllah (s.a.v.)'i ashabının arasında olduğu halde şöyle buyururken işittim: Ben havzın başında olacağım. Sizden bana gelenleri bekleyeceğim. *Vallahi (bana yaklaşmış) bir takım adamlar benden uzaklaştırılacaktır. Ben: Ey Rabbim, onlar benden ve benim ümmetimdendir, diyeceğim. Allah Teâlâ Hazretleri de: Sen onların senden sonra ne yaptıklarını bilmezsin. Onlar gerisi geriye dönmekte devam ettiler, diyecektir.*

2.1.4. Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî (ö. 163/779)

Yahya b. Eyyûb el-Gâfikî el-Mısırî'dir.²⁶⁷ Künyesi Ebü'l-Abbas'tır.²⁶⁸ Hayatı boyunca Mekke, Medine, Şam, Mısır ve Irak gibi büyük şehirlere seyahat ederek âlimlerden hadis almıştır.²⁶⁹ Hocaları arasında Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Ebî Bekir, Ca'fer b. Rebîa, Umâre b. Gaziyye, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, İsmâil b. Ümeyye, Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman, Abdullah b. Tâvûs ve Yezîd b. Habîb vardır.²⁷⁰ Diğer taraftan kendisinden rivayette bulunanlar arasında el-Leys, Saîd b. Ebî Meryem, Amr b. Rebî', Abdullah b. Vehb, Yahya b. İshak, Zeyd b. el-Habbâb, İbn Cüreyc ve Cerîr b. Hâzim vardır.²⁷¹ 163/779 yılında vefat etmiştir.²⁷² *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Yahya b. Eyyûb el-Gâfikî'nin Sahîhayn ravisi olduğu belirtilmektedir.²⁷³ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Salât ve Tefsîru Sûre el-Ahzâb kitaplarında,²⁷⁴ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise Abdest, Salât, Savm, Nikah, Ferâiz ve Delâilü'n-Nübüvvet kitaplarında yer almaktadır.²⁷⁵

²⁶⁶ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Fezâil", 9 (No. 28).

²⁶⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/331.

²⁶⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 9/54.

²⁶⁹ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 31/236.

²⁷⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/331-332.

²⁷¹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/332.

²⁷² Ebü'l-Velîd Suleymân b. Halef el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehü'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, thk. Ebû Lubâbe Huseyn (Riyad: Dârü'l-Livâ', 1406/1986), 3/1203.

²⁷³ Hâkim en-Nisâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 257.

²⁷⁴ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehü'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 3/1203.

²⁷⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/332.

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî'yi tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, onun leyse bi-zâka'l-kavî²⁷⁶ olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷ İbn Sa'd onu münkerü'l-hadis olarak nitelemiştir.²⁷⁸ Ebû Hâtim er-Râzî, kendisinin mahalluhu's-sıdk olduğunu ve hadislerinin yazılabileceğini ama hüccet olarak kullanılamayacağını ifade etmiştir.²⁷⁹ Dârakutnî, onun seyyü'l-hıfz olduğunu ve bazı hadislerinde ıztırâb²⁸⁰ bulunduğunu nakletmiştir.²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, onun hadis alanında hâfızasının kötü olduğunu nakletmiş,²⁸² ve Âişe'den vitir namazındaki özel kıraat hakkında rivayet ettiği hadisi reddetmiştir.²⁸³ Ebû Muhammed el-Eşbîlî ve Ebü'l-Hasan el-Kattân, onun hâfızası zayıf olduğundan rivayetlerinin hüccet olarak kullanılamayacağını söylemişlerdir.²⁸⁴ Ahmed bin Sâlih, Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî'nin ezberinde ihtilât²⁸⁵ olduğunu aktarmıştır.²⁸⁶ İbn Hazm, onu zayıf saymış ve umre hakkındaki rivayetini reddetmiştir.²⁸⁷ Es-Sâcî, kendisinin sadûk olduğunu ama rivayetinde vehime²⁸⁸ düştüğünü teyit etmiştir.²⁸⁹ İbn Ebû Meryem, Mâlik'e Yahya b. Eyyûb'dan rivayet ettiği bir hadis hakkında soru sorduğunda, Mâlik bunun yalan olduğunu söylemiştir. Sonra İbn Ebû Meryem başka bir hadis sorup İmam Mâlik yine onun yalan olduğunu söylemiştir.²⁹⁰

Öte yandan, onu ta'dîl eden birçok âlim de vardır. Zehebî, onun muhaddis, el-imâm ve meşhur bir âlim olduğunu nakletmiştir.²⁹¹ Yahyâ b. Maîn, el-Iclî, Dârakutnî, Buhârî ve Ebû İshak

²⁷⁶ Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 164.

²⁷⁷ Nesâî, *ed-Duaşâ ve'l-Metrûkûn*, 107.

²⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/516.

²⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/128.

²⁸⁰ Hadislerin birbirine, özelliklerinin eşit durumda olması sebebiyle biri diğerine tercih edilemeyecek veya birbirleriyle uzlaştırılmayacak şekilde aykırı olması. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 121.

²⁸¹ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 193.

²⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/128.

²⁸³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908), 4/187.

²⁸⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/288.

²⁸⁵ Yaşlanma, aniden bir falâketle karşılaşma gibi sebeplerle hâfıza bozukluğuna uğramak. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 130.

²⁸⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/289.

²⁸⁷ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/290.

²⁸⁸ Ravinin hadisi hep zanla, bazen böyle, bazen şöyle olarak tereddütlü rivayet etmesi. Bu durum ravinin zabtının eksikliğini gösterir ve bu yönden cerhine sebep olur. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 329.

²⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/187.

²⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 8/8.

²⁹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 8/5.

el-Harbî onun sika olduğunu söylemişlerdir.²⁹² Ebû Dâvûd ve Osman b. el-Hakem onun sâlih olduğunu belirtmişlerdir.²⁹³ Ya'kûb b. Süfyân onun hadis alanında sika ve hâfız olduğunu teyit etmiştir.²⁹⁴ İbn Hibban onun Mısır'ın sika âlimlerinden biri olduğunu belirtmiştir.²⁹⁵ Dârimî onu sâlih olarak nitelemiştir.²⁹⁶ İbn Adî'ye göre Yahyâ el-Gâfikî sadûk lâ be'se bih ve sâlih hadislere sahiptir. Eğer o sika bir kimseden rivayet ederse veya sika bir kimse ondan rivayet ederse, onun rivayeti münker değildir.²⁹⁷

Yukarıdaki açıklamalardan âlimlerin Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik gösterdiği, bazılarının onu cerh ettiği, diğerlerinin ise ta'dîl ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Yahyâ b. Eyyûb'un tecrihinin yönü, seyyiü'l-hıfz, münkirul hadis ve vehim gibi münekkitlerin kullandığı cerh ifadelerinden de anlaşılacağı üzere zabt meselesidir. Bu, Yahyâ b. Eyyûb'un zayıflığının sadece ezber yönünden olduğunu teyit eden Ebü'l-Arab el-Kayrevânî'nin açıklamasına uygundur.²⁹⁸ Bu nedenle Hâkim Ebû Ahmed, Yahyâ b. Eyyûb'un hâfızasından rivayet ettiği hadisleri reddetmiş, kitaplardan rivayet ettiği hadisleri ise sorunsuz bir şekilde kabul etmiştir.²⁹⁹

Yahyâ b. Eyyûb'u tenkit eden âlimler de vehim, leyse bi-zâka'l-kavî ve seyyiü'l-hıfz gibi cerh sebeplerinden bahsetmişler, ama bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü Dârakutnî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm gibi âlimler, onun yaptığı hatanın birkaç belirli rivayetle sınırlı olduğunu teyit etmişlerdir. Bu bağlamda, onun hatalarının sadece vitir namazındaki özel bir kıraat ve umre ile ilgili hadislerde meydana geldiği iddia edilmiştir. Bunun dışında, temelde Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî'yi ta'dîl eden İbn Adî, sadece onun sika bir kimseden rivayet ettiği veya sika bir kimsenin ondan rivayet ettiği hadisleri kabul ederek de sınırlamalar getirmiştir. Yahyâ b. Eyyûb'un Sahîhayn'daki tüm rivayetlerini inceledikten sonra bunların, vitir ve umre ile ilgili olmadığını, Humeyd, Yezîd b. Ebî Habîb, Yahyâ b. Saîd, Ca'fer b. Rebîa ve İsmâil b. Ümeyye gibi sika

²⁹² Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullâh el-Kûfî el-İclî, *es-Sikât* (b.y.: Dârü'l-Bâz, 1405/1985), 468; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/128; Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârakutnî, *el-İlelu'l-Vâride fi'l-Ehâdîsi'n-Nubuvve*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullâh es-Selefi, Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsi (Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985), 14/95; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/287-289.

²⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 31/236; İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 9/55.

²⁹⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/290.

²⁹⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, thk. Merzûk Ali İbrâhîm (Mansûre: Dârü'l-Vafâ, 1411/1991), 302.

²⁹⁶ Makrîzî, *Muhtasarü'l-Kâmil fi'd-Duafâ*, 817.

²⁹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 9/59.

²⁹⁸ Bkz. Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/289.

²⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/187.

ravilerden geldiğini ve Amr b. Rebî', İbn Vehb ve İbn Ebû Meryem gibi sika raviler tarafından nakledildiğini gördük. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında onun Sahîhayn'daki rivayetlerinin sahih oldukları tespit edilmiştir.

Buna ek olarak yukarıda zikredilen cerh ifadeleri Yahyâ b. Eyyûb'un cerh mertebesinin hafif olduğunu göstermektedir. Bu sebeble onun zayıf olmasına rağmen rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'î veya şâhidi olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Yahyâ b. Eyyûb'un Sahîh-i Buhârî'deki tüm senedini incelediğimizde, onların sadece başka rivayet senedlerini desteklemek için şâhid olarak kullanıldığını bulduk. Sahîh-i Müslim'de ise Yahyâ b. Eyyûb'un senedinin tamamı mütâbi'î veya şâhid olarak başka senedler tarafından desteklenmiştir. Dolayısıyla Yahyâ b. Eyyûb, zayıf kabul edilse bile Sahîhayn'daki rivayetleri, onları destekleyen şâhid ve mütâbi'î'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî seviyesine yükselebilirler. Zehebî, “onun rivayetlerinde münker ve garib hadisler vardır ama birbirlerini tamamladıkları için hasen hadis haline gelmiştir” diyerek bu sonucu da güçlendirmektedir.³⁰⁰

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ أَعْيَنَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ حَدَّثَهُ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ تَابَعَهُ ابْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرِو وَرَوَاهُ يَحْيَى بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ.³⁰¹

Âişe (r.anha)'den (o, şöyle demiştir): Rasûlüllah (s.a.v.): “Herhangi bir kimse üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, bu ölünün velisi onun adına (niyâbeten) oruç tutabilir” buyurdu. Bu hadisi Amr b. Hâris'ten rivayet etmekte Muhammed b. Mûsâ'nın babasına Abdullah b. Vehb mutâbaat etmiştir. Ve yine bu hadisi Yahya b. Eyyûb da Ubeydullah b. Ebî Ca'fer'den rivayet etmiştir.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ وَفُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ جَمِيعًا عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ ابْنُ أَبِي جَعْفَرٍ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ.³⁰²

³⁰⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 8/6.

³⁰¹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Savm”, 41 (No. 1952).

³⁰² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Îmân”, 18 (No. 73).

Ebû Hüreyre'den naklen haber verdi ki, Resulüllah (s.a.v.): “*Komşusu şerrinden emin olmayan kimse cennete giremez*” buyurmuşlar.

2.1.5. Büreyd b. Ebî Bürde (ö. 145/762)

Büreyd b. Abdullah b. Ebî Bürde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî'dir. Künyesi Ebû Bürde'dir.³⁰³ Dedesi, Hasan Basrî, Atâ b. Ebî Rabâh ve Enes b. Mâlik'in ashâbı Ebû Eyyûb'dan rivayette bulunmuştur.³⁰⁴ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Hafs b. Giyâs, Ebû Muâviye, Yahyâ b. Saîd el- Ümevî, İbn İdrîs, İbnü'l-Mübârek, Ebû Üsâme vardır.³⁰⁵ Zehebî'ye göre 145/762 yılında vefat etmiştir.³⁰⁶

Büreyd b. Abdullah'ın senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahihlerinde tahrir etmişlerdir. *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, Büreyd b. Abdullah'ın Sahih-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İmân ve Edeb gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu teyit edilmektedir.³⁰⁷ Ayrıca *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında da onun Sahih-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İmân gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu teyit edilmektedir.³⁰⁸

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Büreyd b. Ebî Bürde'yi tenkit ettiğinden bahsedilmektedir. Nesâî, onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmiştir.³⁰⁹ Ebû Hâtim er-Râzî de onun rivayette kuvvetli olmadığını ama hadislerinin yazılabileceğini ifade etmiştir.³¹⁰ Ebû'l-Feth el-Mevsilî, onun hadisinde gevşeklik (fihi lîn)³¹¹ olduğunu nakletmiştir.³¹² İbn Hammâd da onun rivayette kuvvetli olmadığını teyit etmiştir.³¹³ Ahmed b. Hanbel, onun münker hadisler rivayet ettiğini söylemiştir.³¹⁴

Öte yandan, Büreyd b. Ebî Bürde'yi ta'dîl eden âlimler de vardır. Yahyâ b. Maîn, el-İclî, Zehebî, Tirmizî ve Ebû Dâvûd onun sika olduğunu söylemişlerdir.³¹⁵ Nesâî, bir rivayette onun

³⁰³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/116.

³⁰⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/431.

³⁰⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/431.

³⁰⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 6/252.

³⁰⁷ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/124-125.

³⁰⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/97.

³⁰⁹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 23.

³¹⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/426.

³¹¹ Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 164.

³¹² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/371.

³¹³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 2/244.

³¹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 6/252.

³¹⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 4/47; İclî, *es-Sikât*, 78; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *er-Ruvâtus-Sikât el-Mutekellemu fihim bi-mâ lâ Yücibu Redduhum*, thk.

leyse bihi be's olduğunu belirtmiştir.³¹⁶ İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikretmiş ama onun hataya düştüğünü söylemiştir.³¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, kendisinin sika olduğunu ancak az hata yaptığını ifade etmiştir.³¹⁸ İbn Adî, kendisinin sadûk olduğunu ve Ebû Üsâme'den rivayet ettiği hadislerin müstakim olduğunu belirtmiştir.³¹⁹ Kütüb-i Sitte müellifleri ise onu sika bir ravi olarak kabul etmiş ve eserlerinde rivayetlerine yer vermişlerdir.³²⁰

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Büreyd b. Ebî Bürde hakkındaki görüşlerinin farklı olduğunu, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda Büreyd b. Ebî Bürde'yi tenkit eden âlimler arasında onun münker hadisler rivayet ettiğini söyleyerek cerhinin gerekçesini açıkça ortaya koyan sadece Ahmed b. Hanbel vardır. Ancak bu tenkidi genel olarak kabul edilemez çünkü İbn Hacer el-Askalânî'nin de açıkladığı gibi Ahmed b. Hanbel ve diğer âlimler tarafından daha önce kastedilen münker hadisler, sadece Büreyd b. Ebî Bürde'nin sahâbe düzeyinde mütâbi' veya şâhid olmaksızın ferd-i mutlak olarak rivayet ettiği hadislere özgüdür.³²¹

Büreyd b. Ebî Bürde'nin Sahîh-i Buhârî ve Müslim'deki rivayetlerini inceledikten sonra, hiçbir rivayetinin ferd-i mutlak olarak nakledilmediğini gördük. Buna rağmen âlimler, çocuğun doğduğu günün sabahında çocuğa isim verilmesi hakkındaki rivayet³²² gibi Sahîhayn'daki birkaç rivayetinin teferrüd olduğunu teyit etmişlerdir.³²³ Fakat âlimler tarafından teferrüd olarak kabul edilen bu tüm rivayetler ferd-i nisbîdir, yani senedin aslında değil (sahâbe), devamında meydana gelen teferrüddür. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında onun Sahîhayn'daki rivayetlerinin ferd-i mutlak olarak nakledilmemesi sebebiyle sahih oldukları tespit edilmiştir.

Buna ek olarak muaddillerin sayısı daha fazla olduğu sürece ta'dîlin, cerhe tercih edileceği kaidesine atıfta bulunursak, Büreyd b. Ebî Bürde'nin Sahîhayn'daki hadisleri kesinlikle kabul edilir. Zira hadis imamlarının çoğunluğunu oluşturan muaddillerin sayısı, cârihlerden daha

Muhammed İbrâhîm el-Mevsilî (Beirut: y.y., 1412/1992), 72; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/371.

³¹⁶ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1/305.

³¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/116.

³¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 121.

³¹⁹ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1/305.

³²⁰ M. Yaşar Kandemir, "Büreyd b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/115.

³²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/392.

³²² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Akîka", 1; Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Âdâb", 5.

³²³ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Ali b. Ahmed el-Makdisî İbnü'l-Kayserânî, *Zahîratu'l-Huffâz mine'l-Kâmil l'İbni Adî*, thk. Abdurrahman el-Feryevâî (Riyad: Dârü's-Selef, 1417/1996), 5/2561.

fazladır. Dolayısıyla âlimlerden hiçbiri inkâr etmediğine ve cerh-ta‘dîl kaidelerine uygun olduğuna göre Büreyd’in Sahîhayn’daki bütün rivayetlerinin sahih oldukları tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîhayn’daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَاءَ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَنْتَنِي عَلَى رَجُلٍ وَيُطْرِبُهُ فِي مَدْحِهِ فَقَالَ: أَهْلَكُكُمْ أَوْ قَطَعْتُكُمْ ظَهَرَ الرَّجُلِ.³²⁴

Ebû Mûsâ (r.a.) şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v.) bir kimsenin diğer bir kimseyi övdüğünü ve onu övgüde ileri gittiğini işitti de: “*Siz o adamı öldürdünüz*”; yahut: “*(Onu şişirerek) adamın arkasını yardıınız!*” buyurdu.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ وَاللَّفْظُ لِأَبِي بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَعَثَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي بَعْضِ أَمْرِهِ قَالَ: بَشِّرُوا وَلَا تُنْفِرُوا وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا.³²⁵

Ebû Mûsâ’dan naklen rivâyet etti. Şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) ashabından birini hangi bir iş için gönderdiği vakit: “*Sevindirin; nefret ettirmeyin! Kolaylaştırın; güçleştirmeyin*” buyururdu.

2.1.6. Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr (ö. 231/845)

Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Kureşî el-Mahzûmî’dir. Künyesi Ebû Zekeriyâ el-Misrî’dir.³²⁶ Kendisinden rivayette bulunan âlimlerin çoğu onun ismini dedesine nispet etmiştir.³²⁷ Mâlik b. Enes, Leys b. Sa‘d, Bekir b. Mudar, Ya‘kûb b. Abdurrahman ve Mugîre b. Abdurrahman gibi birçok meşhur âlimden hadis rivayet etmiştir.³²⁸ Aynı şekilde ondan hadis alanlar da Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Muhammed b. Yahyâ Zühî ve Ebû Zür’a gibi büyük âlimlerdir.³²⁹ 231/854

³²⁴ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, “Şehâdât”, 17 (No. 2663).

³²⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Cihad ve’s-Siyer”, 3 (No. 6).

³²⁶ Mizzi, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 31/401.

³²⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Ğunyetu’l-Multemis İdâhu’l-Multebis*, thk. Yahyâ b. Abdullâh el-Bekrî eş-Şehrî (Riyad: Mektebetü’r -Ruşd, 1422/2001), 426.

³²⁸ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu’s-Sahîhi’l-Buhârî*, 2/796.

³²⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâti’l-meşâhîr ve’l-alâm*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf (Riyad: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2003), 5/963.

yılına Safer/Ekim ayında vefat etmiştir.³³⁰ *Ricâlu Sahîhi 'l-Buhârî* kitabında, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu³³¹ ve rivayetlerinin Bed'u'l-Vahyi ve Salât gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu³³² belirtilmektedir. Ayrıca *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında da onun Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Cihâd, Duâ, Nifak ve Fiten kitaplarında bulunduğu belirtilmektedir.³³³

Ricâl kitaplarında birkaç âlimin Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'i cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, onun zayıf olduğunu belirtmiştir.³³⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, onun hadislerinin yazılabileceğini ama hüccet olarak kullanılamayacağını söylemiştir.³³⁵ El-İclî, kendisinin rivayetlerinin kuvvetli olmadığını ama hadislerinin yazılabileceğini ifade etmiştir.³³⁶

Öte yandan, onu ta'dîl eden birçok âlim vardır. Ebû Dâvûd, Ebû Ya'lâ el-Halîlî ve İbn Kâni', onun sika olduğunu söylemişlerdir.³³⁷ İbn Hacer el-Askalânî onu hâfız olarak nitelemiştir.³³⁸ Ez-Ziriklî, onun hadis hafızlarından biri olduğunu nakletmiştir.³³⁹ İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikretmiştir.³⁴⁰ Zehebî, onun sika ve hâfız olduğunu teyit etmiştir.³⁴¹ Ebû'l-Me'âlî, onun imam, fakih ve hâfız olduğunu belirtmiştir.³⁴² Es-Sâcî, onun sadûk olduğunu nakletmiştir.³⁴³ el-Kindî, onun kendi döneminde Mısır'daki en fakih âlim olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁴ Dârakutnî, onun mâ bihi be's olduğunu rivayet etmiştir.³⁴⁵ Yahyâ b. Maîn, onun sika olduğunu ancak arz yöntemiyle İbn Vehb'den gelen rivayetinin sahih olmadığını belirtmiştir.³⁴⁶

³³⁰ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Husnu'l-Muhadara fi Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Mısır: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967), 1/347.

³³¹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi 'l-Buhârî*, 2/795.

³³² Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fi'l-Câmii's-Sahîh*, 3/1212.

³³³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/344.

³³⁴ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 107.

³³⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/165.

³³⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/337.

³³⁷ Halîl b. Abdullâh b. Ahmed b. İbrâhîm b. el-Halîl el-Kazvînî Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fi Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadis - el-Halîlî*, thk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1409/1988), 1/262; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/337; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/238.

³³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, 7/434.

³³⁹ Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Eyyâr: Dârü'l-İlim li'l-Malâyîn, 2002), 8/154.

³⁴⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/262.

³⁴¹ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâi*, 2/739.

³⁴² Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. Abdurrahmân b. el-Ğazzî Şemsuddîn İbnu'l-Ğazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan (Beirut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/392.

³⁴³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/238.

³⁴⁴ Ebû'l-Fadl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî el-Kâdî İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, thk. İbn Tâvît et-Tancî vd. (Mağrib: Matbaatu Fudâle, 1385/1965-1403/1983), 3/369.

³⁴⁵ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 1/197.

³⁴⁶ Kâdî İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, 3/370.

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr hakkındaki görüşlerinin farklı olduğunu, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ancak Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'i cerh eden âlimler, cerh sebebini açıklamadan sadece zayıf veya leyse bi'l-kavî olduğunu ifade etmişlerdir. Cerh'in, sebebi açıklanmadıkça ta'dîl ile çeliştiğinde kabul edilmeyeceğini belirten kaideye atıfta bulunursak, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in tecrihi, sebebi açıklanmadığı için kabul görmez. Diğer taraftan muaddillerin sayısı daha fazla olduğu sürece ta'dîlin cerhe tercih edileceğini ifade eden kaideyi kullanırsak, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in tecrihine de önem verilmez. Zira hadis imamlarının çoğunluğunu oluşturan muaddillerin sayısı, cârihlerden daha fazladır.

Buna ek olarak Zehebî, Nesâî ve Ebû Hâtim er-Râzî'nin İbn Bukeyr hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir. Zehebî'ye göre Nesâî, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'i tenkit ederken leyse bi-sika diyerek çok ileri gitmiştir.³⁴⁷ Bu durumda insanlar, Nesâî'nin Ahmed b. Sâlih el-Mısırî hakkındaki tenkidini kabul etmedikleri gibi, Nesâî'nin İbn Bükeyr'e yönelik tenkidini de kabul etmezler.³⁴⁸ Dolayısıyla İbn Bükeyr'in cerhinin sebebine dair Nesâî'den net bir izah gelmemesi nedeniyle tecrihi reddedilmektedir.³⁴⁹

Ayrıca Zehebî'ye göre Ebû Hâtim'in, İbn Bukeyr'in rivayetlerinin hüccet olarak kullanılmadığı yönündeki görüşü de kabul görmez. Çünkü Ebû Hâtim müteannit bir münekkit olarak bilinmesinin yanı sıra, onun görüşü Buhârî ve Müslim'in görüşleriyle de çelişmiştir. Bu bağlamda Şeyhayn'ın Sahîhlerinde İbn Bükeyr'in hadislerini hüccet olarak rivayet etmesi,³⁵⁰ Ebû Hâtim'in tenkidinin güçlü olmadığına işaret etmektedir.

İbn Bükeyr'in ta'dîli, cerhine tercih edilmesine rağmen, âlimler onun rivayetlerinin birkaç belirli tarikte kabul edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Mesela İmam Buhârî, onun Hicaz âlimlerinden gelen rivayetlerini açıkça reddetmiştir.³⁵¹ Ebû Zür'a, İbn Bükeyr'in, Leys'in Meşre b. Hâ'ân tarihiyle gelen rivayetini işitmediğini teyit etmiştir.³⁵² Lakin Ebû Zür'a, İbn Bükeyr'in bu tarikten rivayetini zayıflatmış olsa da Sünen-i Kübrâ'daki rivayetinde görüldüğü üzere onun diğer

³⁴⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/8.

³⁴⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1413/1993), 5/963.

³⁴⁹ Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 10/614.

³⁵⁰ Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/8.

³⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/238.

³⁵² Ebû Zür'a Ahmed b. Abdurrahîm el-Mısırî Ebû Zür'a el-İrâkî, *Tuhfetu't-Tahsil fî Zikri Ruvâti'l-Merâsîl*, thk. Abdullâh Nevvâre (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, ts.), 1/272.

tariklerden gelen rivayetlerini kabul etmiştir.³⁵³ Benzer şekilde Yahyâ b. Maîn, İbn Bükeyr'in kıraat yolunu kullanarak İbn Vehb'den aldığı rivayetin sahih olmadığını tespit etmiştir. Ancak Yahyâ b. Maîn'in, İbn Bükeyr'in başka tarikten bir hadisini rivayet etmesi,³⁵⁴ onun reddetmesinin sadece İbn Vehb'den gelen rivayet için geçerli olduğunu göstermektedir.

Bununla beraber bazı hadis âlimleri, onun el-Muvatta' hadislerini doğrudan İmam Mâlik'ten duyup duymadığı konusunda şüphe duymaktadır, çünkü onlara göre el-Muvatta' hadislerini Mâlik'in kâtibi olan Habîb'ten duymuştur.³⁵⁵ Ancak bu iddia, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in el-Muvatta'ı İmam Mâlik'ten 17 kez dinlediğini söyleyen Eslem b. Abdülaziz el-Endelüsî ve Bakî b. Mahled tarafından dolaylı olarak itiraz edilmiştir.³⁵⁶ Nitekim yukarıda zikredildiği gibi âlimler tarafından sorunlu kabul edilen tarikler, Buhârî ve Müslim tarafından Sahîh kitaplarında yer alınmamıştır. Dolayısıyla Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in Sahîhayn'daki rivayetlerinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ،
كَانَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمَ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا.³⁵⁷

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle der idi: Rasûlullah (s.a.v.): “Benim bildiklerimi bilseydiniz, elbette az güler, çok ağlardınız” buyurdu.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنِي الْمُغِيرَةُ يَعْنِي الْحَزَامِيَّ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي
هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلَ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَزِنُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ
بُعُوضَةٍ أَفْرَعُوا فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزَنًا.³⁵⁸

³⁵³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), İhyâü'l-Mevt, 8, 6/244.

³⁵⁴ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi'd-Duaîfâ ve'l-Kâzibîn*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî (b.y.: y.y., 1409/1989), 195.

³⁵⁵ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi's-Sahîh*, 3/1213; Moğultây, *İkmâlu Tehzibi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 12/335-336.

³⁵⁶ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 5/963.

³⁵⁷ Buhârî, *El-Câmiu's-Sahîh*, “Rikâk”, 27 (No. 6485).

³⁵⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Sıfatü'l-Kiyâme”, (No. 18).

Rasûlüllah (s.a.v.): “Kıyâmet gününde şişman, İri bir adam gelecek. Fakat Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olmayacaktır, “Bir de onlar için Kıyâmet gününde tartı kurmayız...” âyetini okuyun” buyurdu.

2.1.7. Muhammed b. Ebî Hafsa (ö. 150/767)

Muhammed b. Ebî Hafsa’dır. Künyesi Ebû Seleme’dır.³⁵⁹ Muhammed b. Ziyâd el-Cumahî, Amr b. Dînâr, Katâde b. Diâme, Ebû Hamza ez-Zab’î, İbn Şihâb ez-Zührî ve Ali b. Zeyd b. Cüd’ân gibi âlimlerden rivayette bulunmuştur.³⁶⁰ Kendisinden rivayette bulunan âlimler arasında Abdullah b. el-Mübârek, Ebû Muâviye ed-Darîr ve Ravh b. Ubâde vardır.³⁶¹ Zehebî, onun 141-150/758-767 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.³⁶²

Muhammed b. Ebî Hafsa’nın senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Muhammed b. Ebî Hafsa’nın Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.³⁶³ Onun Sahîh-i Buhârî’deki rivayetleri Hac ve Gazvetü’l-Feth kitaplarında,³⁶⁴ Sahîh-i Müslim’deki rivayetleri ise Hac ve Cenâiz kitaplarında yer almaktadır.³⁶⁵

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Muhammed b. Ebî Hafsa’yı cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, onun zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onun leyyin olduğunu teyit etmiştir.³⁶⁷ Dârakutnî, onun rivayette kuvvetli olmadığını söylemiştir.³⁶⁸ Yahyâ b. Maîn de onun rivayette kuvvetli olmadığını söylemiştir.³⁶⁹ İbn Adî, kendisinin zayıf bir ravi olduğunu ancak hadislerinin yazılabileceğini ifade etmiştir.³⁷⁰ Bedreddin el-Aynî, onun sadûk olduğunu ama

³⁵⁹ Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, thk. Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1406/1985), 3/53.

³⁶⁰ Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 25/86.

³⁶¹ Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Tâlî Telhîsi’l-Muteşâbih*, thk. İbn Hasan Ali Selmân, Ahmed eş-Şekîrât (Riyad: Dârü’s-Samîi, 1417/1996), 2/533.

³⁶² Zehebî, *Târihü’l-İslâm ve Vefayâtu’l-Meşâhîri’l-A’lâm*, 3/957.

³⁶³ Hâkim en-Nîsâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 216.

³⁶⁴ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu’s-Sahîhi’l-Buhârî*, 2/677.

³⁶⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/208.

³⁶⁶ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 95.

³⁶⁷ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma’rifeti men lehû Rivâyetun fî’l-Kutubi’s-Sitte*, 2/165.

³⁶⁸ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 171.

³⁶⁹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ’*, 7/59.

³⁷⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 7/511.

rivayetinde hata ettiğini söylemiştir.³⁷¹ İbn Hibbân da es-Sikât'ta onun rivayetinde hata ettiğini aktarmıştır.³⁷²

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. Ebû Dâvûd, onun sika olduğunu söylemiştir.³⁷³ Ahmed b. Hanbel, sâlihü'l-hadis³⁷⁴ olduğunu belirtmiştir.³⁷⁵ Zehebî, kendisinin sika ve meşhur olduğunu nakletmiştir.³⁷⁶ Ali b. el-Medîni onun leyse bihi be's olduğunu teyit etmiştir.³⁷⁷

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Muhammed b. Ebî Hafsa hakkındaki görüşlerinin farklı olduğunu, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda Ebû Hafsa'yı tenkit eden âlimlerin sayısı onu ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra genel olarak cerh sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı zayıf, leyyin ve leyse bi'l-kavî gibi cerh ifadeleri Muhammed b. Ebî Hafsa'nın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle onun hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî seviyesine yükselebilirler. Nitekim onun Sahîh-i Buhârî ve Müslim'deki hadisleri sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak rivayet edilmişlerdir.³⁷⁸ Dolayısıyla Muhammed b. Ebî Hafsa zayıf kabul edilse bile Sahîhayn'daki hadisleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ هُوَ ابْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَفْصَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ

³⁷¹ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddîn el-Ayn, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi'r-Ricâl Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasen İsmâil (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006), 3/541.

³⁷² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/407.

³⁷³ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 25/87.

³⁷⁴ Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 272.

³⁷⁵ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 3/525.

³⁷⁶ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/957.

³⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/123.

³⁷⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 7/59.

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانُوا يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ قَبْلَ أَنْ يُفْرَضَ رَمَضَانُ وَكَانَ يَوْمًا تُسْتَرَفِيهِ الْكَعْبَةُ فَلَمَّا فَرَضَ اللَّهُ رَمَضَانَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ شَاءَ أَنْ يَصُومَهُ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ شَاءَ أَنْ يَتْرُكَهُ فَلْيَتْرُكْهُ.³⁷⁹

Âişe (r.ha.) şöyle demiştir: (Müslümanlar), ramazân orucu farz kılınmadan evvel Âşûrâ (Muharrem'in onuncu günü) oruç tutarlardı. O gün Kâbe'ye (yeni) örtü örterlerdi. Allah Ramazân orucunu farz kılınca Rasûlullah (s.a.v.): “Âşûrâ orucunu tutmak isteyen, onu yine tutsun. Onu terketmek isteyen de onu terketsin” buyurdu.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ فَهْرَادَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَفْصَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَيْسَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَتَاهُ رَجُلٌ يَوْمَ النَّحْرِ وَهُوَ وَقِفٌ عِنْدَ الْجَمْرَةِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ فَقَالَ: ارْمِ وَلَا حَرَجَ وَأَتَاهُ آخَرَ فَقَالَ: إِنِّي ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ: ارْمِ وَلَا حَرَجَ وَأَتَاهُ آخَرَ فَقَالَ: إِنِّي أَفْضْتُ إِلَى الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ: ارْمِ وَلَا حَرَجَ قَالَ: فَمَا رَأَيْتَهُ سُئِلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ إِلَّا قَالَ أَفْعَلُوا وَلَا حَرَجَ.³⁸⁰

Abdullah b. Amr b. Âs şöyle dedi: Ben, Resûlullah (s.a.v.)’den dinledim, kendisi kurban günü cemrede dururken yanına bir adam geldi ve: Ya Resûlallah Ben, taşlarımı atmadan traş oldum dedi. Resûlullah (s.a.v.): At, zararı yok buyurdu. Bir başkası gelerek: Ben, taşlarımı atmadan kurban kestim dedi. Resûlullah (s.a.v.): Taşlarını at, zararı yok buyurdu. Bir başkası daha gelerek: Ben, taşlarımı atmadan, Beyt-i şerife giderek tavâfü'l-ifâzayı yaptım dedi. Resûlullah (s.a.v.) (yine): Taşlarını at, zararı yok buyurdular. Hâsılı o gün kendisine bir şey sorulup da: Yapım, zararı yok demekten başka bir şey söylediğini görmedim.

2.1.8. Muhammed b. Talha el-Kûfî (ö. 167/783)

Muhammed b. Talha b. Musarrif b. Kâ'b b. Amr'dır. Künyesi Ebû Abdullah el-Yâmî el-Kûfî'dir.³⁸¹ Babası, A'meş, Abdü'lâ b. Âmir, Humeyd et-Tavîl, Zübeyd el-Yâmî, Humeyd b. Vehb, Abdullah b. Şübrüme'den rivayette bulunmuştur.³⁸² Muhammed b. Bekkâr, Avn b. Sellâm, Şebâbe b. Sîvâr, Ebû Nuaym, Hassân b. Hassân, Abdurrahman b. Mehdî, İsmâil b. Ayyâş ve

³⁷⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Hac”, 46 (No. 1592).

³⁸⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Hac”, 57 (No 333).

³⁸¹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-İrşâd fî Ma'rifeti Ehli's-Sika ve's-Sedâd*, 2/654.

³⁸² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/238.

Süleyman b. Harb kendisinden rivayette bulunanlar arasındadır.³⁸³ Mehdî'nin hilâfeti sırasında 167/783 yılında vefat etmiştir.³⁸⁴

Muhammed b. Talha'nın senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Muhammed b. Talha'nın Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.³⁸⁵ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Cihâd, İmân ve Gazvetü Uhud kitaplarında,³⁸⁶ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise İmân, Salât ve Birr kitaplarında yer almaktadır.³⁸⁷

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Muhammed b. Talha el-Kûfi'yi cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, onun leyse bil-kavî olduğunu belirtmiştir.³⁸⁸ Ebû Dâvûd, onun rivayetinde hataya düştüğünü söylemiştir.³⁸⁹ İbn Şâhin, onun zayıf bir ravi olduğunu nakletmiştir.³⁹⁰ İbn Hibbân es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ama onun hataya düştüğünü söylemiştir.³⁹¹ Yahyâ b. Maîn, onun zayıf olduğunu söyleyerek Muhammed b. Talha el-Kûfi'yi cerh etmiştir.³⁹² Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk, onun hadisini almaktan kaçınılması gerektiğini söyleyerek Muhammed b. Talha el-Kûfi'yi de cerh etmiştir.³⁹³ İbn Sa'd, onun bazı münker hadisler rivayet ettiğini söylemiştir.³⁹⁴ Bedreddin el-Aynî, kendisinin sadûk olduğunu ama bazen vehime düştüğünü söylemiştir.³⁹⁵

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. el-İclî, kendisinin sika olduğunu, ancak hadisi çocukken babasından duyduğunu söylemiştir.³⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Talha'nın sika olduğunu belirtmiştir.³⁹⁷ Ahmed b. Hanbel bir defasında onun rivayetinde lâ be'se bih olduğunu teyit etmiştir.³⁹⁸ Ebû Zür'a onu sadûk olarak nitelemiştir.³⁹⁹ Dârakutnî, onun rivayetinde

³⁸³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/238.

³⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/376.

³⁸⁵ Hâkim en-Nîsâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 217.

³⁸⁶ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/654.

³⁸⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/183.

³⁸⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrükûn*, 93.

³⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/239.

³⁹⁰ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi'd-Duafâ ve'l-Kâzîbîn*, 169.

³⁹¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/388.

³⁹² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/474.

³⁹³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/474.

³⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/376.

³⁹⁵ Bedruddin el-Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi'r-Ricâl Meâni'l-Âsâr*, 3/545.

³⁹⁶ İclî, *es-Sikât*, 406.

³⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/292.

³⁹⁸ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 2/635.

³⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/292.

kuvvetli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁰ Zehebî, onun sika olduğunu aktarmıştır.⁴⁰¹ Yahyâ b. Maîn, onun sika, sâlihü'l-hadis ve leyse bihi be's olduğunu söyleyerek Muhammed b. Talha el-Kûfi'yi ta'dil etmiştir.⁴⁰²

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Muhammed b. Talha'nın adaleti hakkındaki görüşlerinin farklı olduğunu, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dil ettiğini göstermektedir. Ayrıca Muhammed b. Talha'yı cerh eden âlimler vehime düşmek, hataya düşmek ve münker hadisler rivayet etmek gibi genel cerh sebeplerinden bahsetmişlerdir. Ne yazık ki onlar onun rivayet ettiği zayıf hadisleri ayrıntılı olarak açıklamamışlardır. Buna rağmen Bedreddin el-Aynî, onun âlimler tarafından tenkit edilen hadislerinin, küçükken duyduğu gerekçesiyle babasından gelen rivayetlerle sınırlı olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰³ Elbette, babasından gelen rivayetler reddetmek için bu gerekçeyi kullanmak sağlam değildir, çünkü hadis âlimleri arasında farklı görüşlere rastlanmakla birlikte genel kabule göre temyiz yaşına ulaşan çocuklar ilim meclisine katılıp hadis dinleyebilir ve dinlediği hadisleri nakledebilir.⁴⁰⁴ Ayrıca Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk de babasından rivayet ettiği hadislerin sâlih olduğunu ifade ederek buna dolaylı olarak karşı çıkmıştır.⁴⁰⁵

Buna ek olarak münekkitletlerin kullandığı zayıf, vehim ve leyse bi'l-kavî gibi cerh ifadeleri Muhammed b. Talha'nın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Muhammed b. Talha'nın Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri cihâd, îdeyn ve uhud savaşı ile ilgili üç tanedir.⁴⁰⁶ Bu rivayetleri inceledikten sonra, onları destekleyen diğer tariklerden mütâbi' veya şâhidlerin varlığını tespit ettik. Cihâd ile ilgili hadisi, İmam Nesâî tarafından Mis'ar b. Kidâm'ın tarikinden de rivayet edilmiştir. İdeyn ile ilgili hadisi, İmam Buhârî tarafından Şu'be b. Haccâc'ın tarikinden de rivayet edilmiştir. Uhud savaşı ile ilgili hadisi ise, İmam Müslim ve Tirmizî tarafından başka tariklerden de rivayet edilmiştir. Diğer taraftan Muhammed b. Talha'nın Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri Birr, Salât ve İmân kitaplarında tahrir olunmuş olup üç

⁴⁰⁰ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 163.

⁴⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/338.

⁴⁰² İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 7/474.

⁴⁰³ Bedruddîn el-Ayn, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmi'r-Ricâl Meâni'l-Âsâr*, 3/545.

⁴⁰⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî İbn Cemâa, *el-Menhelu'r-Ravî fi Muhtasar Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramadân (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1406/1986), 79; Nevzat Aşık, "Tahammül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/380.

⁴⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 7/292.

⁴⁰⁶ Bâcî, *et-Ta'dil ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fi'l-Câmii's-Sahîh*, 2/635.

tanedir.⁴⁰⁷ İmân kitabında yer alan hadisi, sadece Abdurrahman b. Mehdî'nin tariki gibi diğer tarikleri desteklemek için mütâbi' olarak kullanılmıştır. Salât kitabındaki Abdullah b. Mesud'den gelen hadisi, Ali ve Âişe'nin rivayetleri gibi birkaç mütâbi' ve şâhid rivayet tarafından desteklenmiştir. Birr kitabında yer alan hadisi ise, sadece Vüheyb b. Hâlid'in tariki gibi diğer tarikleri desteklemek için mütâbi' olarak da kullanılmıştır. Dolayısıyla Muhammed b. Talha zayıf kabul edilse bile Sahîhayn'daki hadisleri, onları destekleyen şâhid ve mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Bu sonuç, onun hadislerinin sahihin en düşük seviyesinde ama hasenin en iyi seviyesinde olduğunu söyleyen Zehebî'nin görüşüne uygundur.⁴⁰⁸

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ عَنْ طَلْحَةَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: رَأَى سَعْدٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ لَهُ فَضْلًا عَلَى مَنْ دُونَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُزْرَقُونَ إِلَّا بِضِعْفَائِكُمْ.⁴⁰⁹

Mus'ab şöyle demiştir: Babam Sa'd b. Ebî Vakkâs, kendisinin diğer sahâbilerden daha üstün (zengin) olduğunu düşünürdü. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): “Sizler, ancak zayıflarınız (fakirleriniz) sayesinde yardım ediliyor ve rızıklandırılıyorsunuz” buyurdu.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

وَحَدَّثَنَا عَوْنُ بْنُ سَلَامٍ الْكُوفِيُّ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ الْيَامِيُّ عَنْ زُبَيْدٍ عَنْ مَرَّةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَبَسَ الْمُشْرِكُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ حَتَّى احْمَرَّتِ الشَّمْسُ أَوْ اصْفَرَّتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: شَعَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَأَ اللَّهُ أَجْوَابَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا أَوْ قَالَ: حَشَا اللَّهُ أَجْوَابَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا.⁴¹⁰

Abdullah şöyle dedi: Müşrikler, Resûlüllah (s.a.v.)'i ikinci namazından alıkoydular. Tâ ki güneş kızardı yahut sarardı. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.); *Bizi orta namazdan (yani) ikinci namazından alıkoydular. Allah onların karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun! Yahut: Allah onların karınlarına ve kabirlerine ateş tıksın!* buyurdu.

⁴⁰⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/183.

⁴⁰⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 7/339.

⁴⁰⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Cihad ve's-Siyer”, 75 (No. 2896).

⁴¹⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Mesâcid”, 36 (No. 206).

2.1.9. Kesîr b. Şinzîr (ö. 140/757)

Kesîr b. Şinzîr el-Ezdî el-Basrî'dir. Künyesi Ebû Kurre'dir.⁴¹¹ Enes b. Sîrîn, Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebî Rabâh, Mücâhid, Muhammed b. Sîrîn, Yûsuf b. Ebü'l-Hakem gibi büyük âlimlerden rivayette bulunmuştur.⁴¹² Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ebân b. Târik, Hâris b. Nebhân, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Yahyâ ve Abdülvâris b. Saîd vardır.⁴¹³ 140/757 yılında vefat etmiştir.⁴¹⁴

Kesîr b. Şinzîr'in senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Kesîr b. Şinzîr'in Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁴¹⁵ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Bed'u'l-Halk, İstîzan ve Salât kitaplarında,⁴¹⁶ Sahîh-i Müslim'deki rivayeti ise Salât kitabında yer almaktadır.⁴¹⁷

Ricâl kitaplarında Kesîr b. Şinzîr'i tenkit eden hadis âlimleri vardır. Nesâî, zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁸ İbn Hazm, çok zayıf olduğunu söylemiştir.⁴¹⁹ Yahyâ b. Saîd el-Kattân ondan hadis rivayet etmek istememiştir.⁴²⁰ Ebû Zür'a, onun leyyin⁴²¹ olduğunu ifade etmiştir.⁴²² Es-Sâcî onun sadûk olduğunu ama fihi da'fün⁴²³ (biraz zayıftır) olduğunu söylemiştir.⁴²⁴ Yahyâ b. Maîn, onun leyse bi-şey' olduğunu söyleyerek Kesîr b. Şinzîr'i cerh etmiştir.⁴²⁵ İbn Hibbân el-Mecrûhîn kitabında ondan bahsetmiş ve şöyle demiştir: O az sayıdaki rivayetlerinde sık sık hataya

⁴¹¹ İbn Mencüye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/155.

⁴¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/123.

⁴¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/123.

⁴¹⁴ Salâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdullâh es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Turki Mustafâ (Beyrut: y.y., 1420/2000), 24/244.

⁴¹⁵ Hâkim en-Nisâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 212.

⁴¹⁶ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/628.

⁴¹⁷ İbn Mencüye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/155.

⁴¹⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 89.

⁴¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/419.

⁴²⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/153.

⁴²¹ Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 164.

⁴²² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/153.

⁴²³ Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Bu, ravide tenkide uğrayan bir vasıf var demektir. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 81.

⁴²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/419.

⁴²⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 4/212.

düşmüş ve münker hadisleri rivayet edenlerden biri olduğu için, sika âlimler ile ittifak ettiği hadisler dışında rivayette hüccet olarak kullanılamaz.⁴²⁶

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. İbn Sa'd, onun hakkında sikatün inşallah demiştir.⁴²⁷ Yahyâ b. Maîn, onun sika olduğunu belirtmiştir.⁴²⁸ İbn Adî, onda münker hadis olmadığını ve hadisinin sağlam olduğunu umduğunu söylemiştir.⁴²⁹ Ahmed b Hanbel, onun dindar bir kişi olduğunu, insanların ondan hadis rivayet ettiklerini ve onu hoş gördüklerini söylemiştir.⁴³⁰ Dârakutnî, Hammâd b. Zeyd ve benzerlerinin Kesîr b. Şinzîr'den rivayet ettikleri hadislerin leyse bihi be's olduğunu belirtmiştir.⁴³¹ El-Bezzâz, onun leyse bihi be's olduğunu teyit etmiştir.⁴³²

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Kesîr b. Şinzîr'in adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda İbn Hibbân, Kesîr b. Şinzîr'e yönelik tenkidinin gerekçelerini açıkça ortaya koyan tek bir âlimdir. Ancak bu cerh genel olarak kabul edilemez çünkü daha önce de açıklandığına göre onun rivayet ettiği münker hadislerin, zayıf raviler tarafından nakledilen rivayetlerle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Hammâd b. Zeyd gibi sika âlimler tarafından rivayet edilen veya sika âlimler tarafından ittifak edilen Kesîr b. Şinzîr'in hadisleri ise hüccet olarak kullanılabilmiştir. Nitekim Sahîh-i Buhârî'de Atâ b. Ebî Rabâh'tan rivayet edilen ve Hammâd b. Zeyd ve Abdülvâris b. Saîd tarafından rivayet edilen üç rivayeti vardır.⁴³³ Sahîh-i Müslim'de Atâ b. Ebî Rabâh'tan rivayet edilen ve Hammâd b. Zeyd ve Abdülvâris b. Saîd tarafından rivayet edilen tek bir rivayeti vardır.⁴³⁴ Yaygın olarak bilindiği üzere Atâ b. Ebî Rabâh, Hammâd b. Zeyd ve Abdülvâris b. Saîd sika âlimlerdir.⁴³⁵ Bu açıdan bakıldığında Kesîr b. Şinzîr'in Sahîhayn'da yer alan rivayetlerinin, sika raviler tarafından nakledildiği için sahih olduğu tespit edilmiştir.

Buna ek olarak münekkitlerin kullandığı zayıf, leyyin ve leyse bi-şey' gibi cerh ifadeleri Kesîr b. Şinzîr'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle hadisleri zayıf olmasına

⁴²⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmud İbrâhim Zâyed (Halep: Dârü'l-Vaî, 1396/1976), 2/223.

⁴²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/243.

⁴²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn Yahyâ b. Maîn, *Târihu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetü'd-Dârimî*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Turâs, ts.), 196.

⁴²⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/210.

⁴³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/123.

⁴³¹ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 156.

⁴³² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/419.

⁴³³ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/628.

⁴³⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/155.

⁴³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 391, 178, 367.

rağmen, onları destekleyen mütâbi‘ veya şâhid olduğu zaman hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim’deki Kesîr b. Şinzîr rivayetlerinin mütâbi‘i vardır.⁴³⁶ Dolayısıyla Kesîr b. Şinzîr zayıf kabul edilse bile Sahîhayn’daki hadisleri, onları destekleyen mütâbi‘nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîhayn’daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ كَثِيرٍ هُوَ ابْنُ شَنْظِيرٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حَمَرُوا الْآيَةَ وَأَجِفُوا الْأَبْوَابَ وَأَطْفِئُوا الْمَصَابِيحَ فَإِنَّ الْفُؤَيْسِقَةَ رُبَّمَا جَرَّتِ الْفَتِيلَةَ فَأَحْرَقَتْ أَهْلَ الْبَيْتِ.⁴³⁷

Câbir b. Abdillâh (r.a.) dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Kapılarınızı Örtün ve kapılarınızı kapatın; kandillerinizi de söndürün, çünkü fare fitilini çekebilir ve ev halkının yanmasına sebep olabilir*”.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ كَثِيرٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَعَثَنِي فِي حَاجَةٍ فَرَجَعْتُ وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ وَوَجْهُهُ عَلَى غَيْرِ الْقِبْلَةِ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أُرَدَّ عَلَيْكَ إِلَّا أَنِّي كُنْتُ أُصَلِّي. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا كَثِيرٌ بْنُ شَنْظِيرٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَاجَةٍ بِمَعْنَى حَدِيثِ حَمَّادٍ.⁴³⁸

Câbir şöyle dedi: Peygamber (s.a.v.) ile beraber idik. Derken beni bir hacet peşinde gönderdi. Döndüğümde kendisi hayvanının üzerinde namaz kılıyordu. Yüzüde kıbleden başka tarafa doğru idi. Ben kendisine selâm verdim. Fakat Selâmımı almadı. Namazdan çıktıktan sonra: “Aslında senin selâmına cevap vermeme engelleyen hiçbir şey yoktu, ancak ben namaz kılıyordum” buyurdu. Bana Muhammed b. Hatim de rivâyet etti. (Dedi ki) Bize Mûallâ b. Mansûr rivâyet etti. (Dedi ki) Bize Abdül Vâris b. Saîd rivâyet etti. (Dedi ki) Bize Kesîr b. Şinzîr, Atâ’dan, o da Câbir’dan naklen rivâyet etti. Câbir: “Beni Resûlullah (s.a.v.) bir hacet peşinde gönderdi.” diyerek Hammâd hadisi manasında rivâyetde bulunmuş. “Mesâcid”, 7 (No. 38)

⁴³⁶ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: el-Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323/1905), 5/313.

⁴³⁷ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “İstîzan”, 49 (No. 6295).

⁴³⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Mesâcid”, 7 (No. 38).

2.1.10. Fudayl b. Süleyman (ö. 186/802)

Fudayl b. Süleyman en-Nümeyrî'dir. Künyesi Ebû Süleyman'dır.⁴³⁹ Ebû Hâzim b. Dînâr, Amr b. Ebî Amr, Ebû Mâlik el-Eşcaî ve Mûsâ b. Ukbe'den rivayette bulunmuştur.⁴⁴⁰ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ubeydullah el-Kavârîrî, Muhammed b. Ebî Bekir el-Mukaddemî, Ali b. el-Medînî, Amr b. Ali es-Sayrafî, Abdullah b. Muâviye ez-Zübeyrî ve Nasr b. Ali vardır.⁴⁴¹ 186/802 yılında vefat etmiştir.⁴⁴²

Fudayl b. Süleyman'ın senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Fudayl b. Süleyman'ın Sahîh Hayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁴⁴³ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Salât ve Megâzî gibi çeşitli kitaplarda,⁴⁴⁴ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise Savm, Hac ve Et'ime kitaplarında yer almaktadır.⁴⁴⁵

Ricâl kitaplarında sadece İbn Hibbân'ın Fudayl b. Süleyman en-Nümeyrî'yi es-Sikat'ta ondan zikrederek ta'dîl ettiği görülmektedir.⁴⁴⁶ Münekkitlerin çoğunluğu ise Fudayl b. Süleyman en-Nümeyrî'yi cerh etmektedir. Nesâî, onun leyse bi'l-kavî olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁷ Yahyâ b. Maîn, sika olmadığını söylemiştir.⁴⁴⁸ Ebû Hâtîm er-Râzî, onun rivayette kuvvetli olmadığını ancak hadisin yazılabileceğini nakletmiştir.⁴⁴⁹ Abdurrahman b. Mehdî ondan herhangi bir hadis rivayet etmemiştir.⁴⁵⁰ Zehebî, onun fihi lîn olduğunu teyit etmiştir.⁴⁵¹ Sâlih b. Muhammed Cezere, kendisinin münkerü'l-hadîs olduğunu ve Mûsâ b. Ukbe'den münker hadisler rivayet ettiğini söylemiştir.⁴⁵² Es-Sâcî, onun sadûk olduğunu ama rivayetlerinin içinde münker hadisler bulunduğunu aktarmıştır.⁴⁵³ İbn Kâni' onu zayıf olarak nitelemiştir.⁴⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, onun

⁴³⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/316.

⁴⁴⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 7/72.

⁴⁴¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 7/72.

⁴⁴² İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâi 'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi 'l-Aktâr*, 251.

⁴⁴³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 206.

⁴⁴⁴ Bâcî, *et-Ta'dîl ve 't-Tecrîh li-men Hurrice lehû 'l-Buhârî fî 'l-Câmii's-Sahîh*, 3/1053.

⁴⁴⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/133.

⁴⁴⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/316.

⁴⁴⁷ Nesâî, *ed-Duafâ ve 'l-Metrûkûn*, 88.

⁴⁴⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 7/72.

⁴⁴⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 7/72.

⁴⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemâl fî Esmâi 'r-Ricâl*, 23/274.

⁴⁵¹ Zehebî, *el-Muğnî fî 'd-Duafâi*, 2/515.

⁴⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü 't-Tehzîb*, 8/292.

⁴⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü 't-Tehzîb*, 8/292.

⁴⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü 't-Tehzîb*, 8/292.

sadûk olduğunu ama birçok hataya düştüğünü söylemiştir.⁴⁵⁵ Ebû Zür‘a, onun leyyinü’l-hadis⁴⁵⁶ olduğunu nakletmiştir.⁴⁵⁷

Yukarıdaki açıklamaya göre Fudayl b. Süleyman en-Nümeyrî’yi tenkit eden âlimlerin sayısı ta‘dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra genel olarak cerh sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı zayıf, leyyin ve leyse bi’l-kavî gibi cerh ifadeleri Fudayl b. Süleyman’ın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi‘ veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Fudayl b. Süleyman’ın Sahîh-i Buhârî’deki tüm rivayetlerinin mütâbi‘i vardır.⁴⁵⁸ Fudayl b. Süleyman’ın Sahîh-i Müslim’deki Savm, Hac ve Et‘ime kitaplarında yer alan rivayetleri ise üç tanedir.⁴⁵⁹ Bu rivayetleri inceledikten sonra, onları destekleyen diğer tariklerden mütâbi‘ veya şâhidlerin varlığını tespit ettik. Savm kitabında yer alan rivayeti, İbn Ebû Meryem’in tariki gibi birkaç mütâbi‘ rivayet tarafından desteklenmiştir. Hac kitabında yer alan rivayeti, Abdülaziz b. Rufey’in tariki gibi birkaç mütâbi‘ rivayet tarafından da desteklenmiştir. Et‘ime kitabında yer alan rivayeti ise Enes b. Mâlik’in tariki gibi birkaç mütâbi‘ rivayet tarafından da desteklenmiştir. Dolayısıyla Fudayl b. Süleyman zayıf kabul edilse bile Sahîhayn’daki rivayetleri, onları destekleyen şâhid ve mütâbi‘nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîhayn’daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا فَضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ أَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَطُوفُوا بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ يَجْلُؤُوا وَيَجْلُفُوا أَوْ يَقْصِرُوا.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Ebû’l-İmdâd İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasan el-Lekânî Burhânuddîn el-Mâlikî Burhânuddîn el-Lekânî, *Behcetü'l-Mehâfil ve Ecmelu'l-Vesâil bi't-Ta'rif bi Ruvâti's-Şemâil*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âli Nu'mân (Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 1432/2011), 2/74.

⁴⁵⁶ Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, İbn Hacer ve Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Ya da rivayet etmiş olduğu hadisler az olan, bununla beraber bu hadisler arasında, rivayetlerinin terkedilmesine sebep olacak kadar zayıflıklar de bulunan ravi. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 164-165.

⁴⁵⁷ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurric lehû'l-Buhârî fî'l-Câmi's-Sahîh*, 3/1053.

⁴⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 3/107.

⁴⁵⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/133.

⁴⁶⁰ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Hac”, 129 (No. 1731).

İbn Abbâs (r.a.) Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye geldiği zaman sahâbîlerine Beyt'i tavaf ve Safa ile Merve arasında sa'y etmelerini, sonra da ihramdan çıkmalarını, saçlarını kestirmelerini yâhud da kısaltmalarını emretti, demiştir.

b. Sahîh-i Müslim

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيُّ حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ (البقرة: 187) قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يَأْخُذُ خَيْطًا أبيضًا وَخَيْطًا أسودًا فَيَأْكُلُ حَتَّىٰ يَسْتَبَيِّنَهُمَا حَتَّىٰ أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: مِنَ الْفَجْرِ (البقرة: 18) فَبَيَّنَ ذَلِكَ.⁴⁶¹

Sehl b. Sa'd şöyle dedi: (size ak İplik kara İplikten seçilinceye kadar yiye için) ayeti (Bakara süresi: 187) nazil olduktan sonra bazı kimseler bir beyaz bir de siyah iplik olarak bunları birbirinden seçinceye kadar yemeye devam ederdi. Nihayet Allah azze ve celle (Fecirden) kavli kerîmini indirerek bundan muradı beyân eyledi.

2.1.11. Fülehy b. Süleyman (ö. 168/784)

Fülehy b. Süleyman b. Ebü'l-Mugîre b. Huneyn el-Huzâi el-Eslemî'dir. Künyesi Ebû Yahyâ'dır.⁴⁶² Aslında gerçek adı Abdü'l-Mâlik'tir ve Fülehy onun lakabıdır, ama lakabı daha yaygın olarak bilinir.⁴⁶³ Zührî, Yahyâ b. Saîd, Rebîa, Nâfi', Hişâm b. Urve, Abdurrahman b. el-Kâsim, Hilâl b. Ali ve Saîd b. el-Hâris gibi birçok hadis âliminden rivayette bulunmuştur.⁴⁶⁴ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Muhammed b. Fülehy b. Süleyman, Ebû Alâiyye, Yahyâ b. Sâlih, Yûnus b. Muhammed, Muhammed b. Sinân, Saîd b. Mansûr ve Ebü'r-Rebî' vardır.⁴⁶⁵ 168/784 yılında vefat etmiştir.⁴⁶⁶

Fülehy b. Süleyman'ın senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Fülehy b. Süleyman'ın Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁴⁶⁷ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri İlim gibi çeşitli kitaplarda,⁴⁶⁸ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise Abdest, Salât, İfk ve Fezâil kitaplarında yer almaktadır.⁴⁶⁹

⁴⁶¹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Siyâm", 8 (No. 34).

⁴⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 23/317.

⁴⁶³ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/610.

⁴⁶⁴ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/611.

⁴⁶⁵ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/611.

⁴⁶⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *et-Târîhü'l-Evsat*, thk. Mahmud İbrâhîm Zâyed (Kahire: Mektebe Dârü't-Turâs, 1397/1977), 2/175.

⁴⁶⁷ Hâkim en-Nisâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 206.

⁴⁶⁸ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/611.

⁴⁶⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/136.

Ricâl kitaplarında Fülejh b. Süleyman'ı tenkit eden birkaç âlim bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Hâkim Ebû Ahmed, onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemişlerdir.⁴⁷⁰ Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk onun leyse bi-şey' olduğunu belirtmiştir.⁴⁷¹ Ebû Dâvûd, onun rivayetlerinin hüccet olarak kullanılamayacağını ifade etmiştir.⁴⁷² İbn Hacer el-Askalânî, sadûk olduğunu ama çok hataya düştüğünü teyit etmiştir.⁴⁷³ Es-Sâcî, onun dürüst olduğunu ama vehime düştüğünü söylemiştir.⁴⁷⁴ Ali b. el-Medînî ve Yahyâ b. Maîn, onu zayıf olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁷⁵

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de bulunmaktadır. Zehebî, el-imâmü'l-muhaddis olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁶ İbn Hibbân es-Sikât'ta ondan bahsetmiştir.⁴⁷⁷ İbn Adî, onun sâlih, müstakîm ve garîb hadisler rivayet ettiğini ve lâ be'se bihi olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁸ Dârakutnî, âlimlerin onun hakkında ihtilaf ettiğini ancak lâ be'se bihi olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁹ Yahyâ b. Maîn bir rivayette sika olduğunu söyleyerek onu ta'dîl etmiştir.⁴⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî ve sünen müelliflerinin onu hüccet olarak kullandıklarını söylemiştir.⁴⁸¹ Hâkim Ebû Abdullah'a göre Şeyhayn, Fülejh b. Süleyman'ın rivayetinin güçlü olduğu konusunda ittifak etmiştir.⁴⁸² Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Buhârî dışındaki hadis huffâzının Fülejh b. Süleyman'ı tenkit ettiğini nakletmiştir.⁴⁸³

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Fülejh b. Süleyman'ın adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ancak Fülejh b. Süleyman'ı tenkit eden âlimler arasında onun vehim ve çok hataya düştüğünü söyleyerek cerhinin gerekçesini açıkça ortaya koyan sadece İbn Hacer el-Askalânî ve es-Sâcî

⁴⁷⁰ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 87; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/85; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/304.

⁴⁷¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *el-Muktenâ fî Serdi'l-Kunâ*, thk. Muhammed Sâlih Abdulaziz el-Murâd (Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1408/1988), 2/145.

⁴⁷² Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/479.

⁴⁷³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 448.

⁴⁷⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/47.

⁴⁷⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/304; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetu İbn Muhriz*, thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr (Dimaşk: Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1405/1985), 1/69.

⁴⁷⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/164.

⁴⁷⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/324.

⁴⁷⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/144.

⁴⁷⁹ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 152.

⁴⁸⁰ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhîn, *Zikru men İhtelefe'l-Ulemâ' ve Nukkâdü'l-Hadîs fih*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Riyad: y.y., 1419/1999), 80.

⁴⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/435.

⁴⁸² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/304.

⁴⁸³ Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâ'l-Hadîs - el-Halîlî*, 1/193.

vardır. Ancak tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü İbn Hacer el-Askalânî ve es-Sâcî, Fûveyh'in naklettiği tüm hadislerde vehim ve hataya düştüğünü asla açıkça ifade etmemekte, aksine hataların bazı rivayetle sınırlı olduğunu teyit etmektedirler. Bunun dışında Fûveyh b. Süleyman'ın hadislerini değerlendiren diğer âlimler, çoğunun sağlam ve sâlih olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hatta İbn Şâhîn, rivayetlerinin ceyyid olduğunu ve sadece birkaçının münker olduğunu iddia etmiştir.⁴⁸⁴ Fûleyh'in hadislerinin bir kısmının zayıf olmasına rağmen, birçoğunun sahih olduğu anlaşılmaktadır. Ne yazık ki âlimler birkaç örnek vermiş olsalar da, Fûleyh'ten kaynaklanan zayıf hadisleri tam olarak açıklamamışlardır. Ayrıca Sahîh-i Buhârî ve Müslim'deki rivayetlerini açık bir şekilde tenkit eden tek bir âlim yoktur. Diğer taraftan münekkitler tarafından sıklıkla eleştirilen Fûleyh'in rivayetleri, Ebû Dâvûd'un es-Sünen'i gibi diğer hadis kitaplarında bulunmuştur.⁴⁸⁵ Böylece Sahîhayn'daki rivayetlerinin sahih oldukları tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَيْسَى قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ.⁴⁸⁶

Abdullah b. Zeyd şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v.) uzuvlarını ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı.

a. Sahîh-i Müslim Rivayeti

وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا فُلَيْحُ عَنْ صَمْرَةَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْتَةَ عَنْ أَبِي وَقْدٍ اللَّيْثِيِّ قَالَ: سَأَلَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: عَمَّا قَرَأَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْمِ الْعِيدِ؟ فَقُلْتُ: بِاقْتِرَبَتِ السَّاعَةُ وَقَ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ.⁴⁸⁷

Ebû Vâkîd el-Leysî şöyle dedi: Ömer b. Hattâb, bana Resûlüllah (s.a.v.) bayram günü (namazında) neyi okuduğunu sordu. Ben de ikterabeti's-sâatu (İnşikak suresi) ve kâf vel kur'âni'l-mecîd (Kâf suresi) dedim.

⁴⁸⁴ İbn Şâhîn, *Zikru men İhtelefe'l-Ulemâ' ve Nukkâdü'l-Hadis fih*, 80.

⁴⁸⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Mekkî el-Ukaylî, *ed-Dua'fâu'l-Kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beirut: Dârü'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 3/466; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/354.

⁴⁸⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Vudû", 23 (No. 158).

⁴⁸⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Salâtü'l-İdeyn", 3 (No. 15).

2.1.12. Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826)

Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî es-San'ânî'dir. Künyesi Ebû Bekir'dir.⁴⁸⁸ Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyc, Zekeriyâ b. İshak, Abdullah b. Saîd, Abdü'l-Mâlik b. Süleyman ve Ubeydullah b. Ömer gibi büyük âlimlerden rivayette bulunmuştur.⁴⁸⁹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İshak b. İbrahim b. Nâsir, İshak b. Mansur, Ali b. el-Medîni, Mahmud b. Geylân, Yahyâ b. Ca'fer el-Buhârî, Muhammed b. Râfi', Abd b. Humeyd, Hasan b. Ali el-Halvânî, İbn Ebû Ömer, Haccâc b. es-Şair, Abdurrahman b. Bişr, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Yûsuf ve Seleme b. Şebîb vardır.⁴⁹⁰ 126/743 yılında doğmuş⁴⁹¹ ve 211/826 yılında vefat etmiştir.⁴⁹²

Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁴⁹³ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Abdest, Gusûl ve Salât gibi çeşitli kitaplarda,⁴⁹⁴ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise İmân, Salât ve Savm gibi bazı kitaplarda yer almaktadır.⁴⁹⁵

Ricâl kitaplarında birkaç âlimin Abdürrezzâk b. Hemmâm'ı cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, hayatının sonunda ondan hadis yazan kişinin fihi nazar⁴⁹⁶ (durumu şüphelidir) olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁷ Abbâs b. Abdülazîm, onun kezzâb olduğunu söylemiş ve bu Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî tarafından doğrulanmıştır.⁴⁹⁸ Ebû Hâtim er-Râzî, onun hadislerinin yazılabileceğini ama hüccet olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, hayatının sonlarında kör olduğu halde Abdürrezzâk'ın hadis rivayetine devam ettiğini aktarmıştır. Ahmed b. Hanbel, h. 200

⁴⁸⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/412.

⁴⁸⁹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/496; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/9.

⁴⁹⁰ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/496.

⁴⁹¹ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbîlî İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, 1415/1994), 3/216.

⁴⁹² Ebü'l-Huseyn İbn Ebî Ya'lâ Muhammed b. Muhammed İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/209.

⁴⁹³ Hâkim en-Nisâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 176.

⁴⁹⁴ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/496.

⁴⁹⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/9.

⁴⁹⁶ Cerhin, Zehebî'ye göre üçüncü, İrakî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, hiçbir suretle alınmaz. Bu sîgayı Buhârî genellikle bu manada kullanmıştır. Sehâvî'ye göre ise Buhârî dışındaki hadisçilerde cerhin altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 81.

⁴⁹⁷ Nesâî, *ed-Duaî ve'l-Metrûkûn*, 69.

⁴⁹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaî'r-Ricâl*, 6/538.

⁴⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/314.

yılından önce yanına geldiğinde onun gözlerinin sağlıklı olduğu, ancak ona göre h. 200'den sonra kör olduğu ondan semâ yoluyla hadis alan kimsenin rivayeti, zayıf ve lâ şey'dir⁵⁰⁰.⁵⁰¹

Öte yandan âlimlerin çoğunluğu onu ta'dîl etmişlerdir. Ebû Dâvûd, Ahmed b. Sâlih, Bezzâr, İbn Asâkir, Zehebî ve Ya'kûb b. Şeybe, onun sika olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰² El-İclî, sika ve müteşeyyi' olduğunu belirtmiştir.⁵⁰³ İbn Hibbân, es-Sikât adlı kitabında ondan bahsetmiş ancak İbn Hibbân'a göre eğer ezberden hadis rivayet ederse Şîa fırkasının görüşlerinden etkilendiği için hata olur.⁵⁰⁴ Yahyâ b. Maîn, onun sika ve lâ be'se bihi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁵ İbn Adî onun hakkında "ercû ennehû lâ be'se bihi"⁵⁰⁶ (umarım ki bir zararı yok) demiştir.⁵⁰⁷ Dârakutnî, sika olduğunu ancak Ma'mer'den rivayet ettiği kitabında bulunmayan hadislerin hata olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁸ İbn Halfûn, mezhebinin eleştirildiğini ve Şîa'ya atfedildiğini, ancak kendisinin sika, meşhur ve hüccet olduğunu nakletmiştir.⁵⁰⁹ İbn Hacer el-Askalânî, onun müteşeyyi', sika ve hâfız olduğunu ama hayatının sonunda kör ve ihtilât olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁰

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Lakin bu durumda Abdürrezzâk'ın ta'dîli, muaddillerin sayısının daha fazla olması ve cârihlerin cerh sebeplerini zikretmemesi sebebiyle cerhine tercih edilir. Bununla birlikte muaddillerin ifadelerine daha yakından bakıldığında, bu ta'dîlin, kendilerinin Abdürrezzâk'ın hadislerinin kabulünü üç şartla sınırlandırmış olmaları nedeniyle mutlak olarak kabul edilemez olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁵⁰⁰ Cerhin, Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 160.

⁵⁰¹ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âbdillâh ed-Dimeşkî el-Alâî, *el-Muhtelîtin*, thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, Ali Abdülbâsit Mezîd (Kahire: Mektebetü'l-Hânacî, 1417/1996), 74.

⁵⁰² Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-Umrevî (b.y.: Dârü'l-Fıkr, 1415/1995), 36/160; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/268; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 2/609; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 18/57; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/353.

⁵⁰³ İclî, *es-Sikât*, 2/93.

⁵⁰⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/412.

⁵⁰⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 6/539.

⁵⁰⁶ Ta'dîlin, Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdülmâcid el-Gavrî, *Mu'cemu Elfâzi'l-Cerh ve't-Ta'dîl* (Beyrut: Darü İbn Kesir, 1428), 72.

⁵⁰⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 6/545.

⁵⁰⁸ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 121.

⁵⁰⁹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/270.

⁵¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 354.

- 1) Rivayet ettiği hadisler ezberden değil, kitabından gelmelidir. Yahyâ b. Maîn bile kendi kitabında yer almayan hadisleri ondan rivayet etmeyi kesin bir dille reddetmiştir. Abdürrezzâk'ın bir keresinde Yahyâ b. Maîn'den kitabında yer almayan tek bir rivayet yazmasını istediği, fakat Yahyâ b. Maîn'in tek bir harf bile yazmayı reddettiği rivayet edilmiştir.⁵¹¹ Bunun için Buhârî'ye göre onun kitabından rivayet ettiği hadisler en sahih olanlardır.⁵¹²
- 2) Hicri 200'den sonra hafızası zayıfladığından, bu yıldan sonra kendisinden hadis rivayet eden kimse zayıf sayılır. Hicrî 200 yılından sonra Abdürrezzâk'tan hadis öğrenenlerden biri de İshak b. İbrâhim ed-Debrî'dir. Bu sebeple, İshak b. İbrâhim ed-Debrî ondan birçok münker hadis rivayet etmiştir.⁵¹³
- 3) Rivayet ettiği hadisler, Ehl-i Beyt'i övme veya herhangi bir kişi veya grubu kötüleme içermez. Âlimlerin onu Şîî olarak kabul ettikleri doğrudur. Ancak Zehebî onun aşırı bir Şîî olmadığını, Ali'yi sevdiğini ve onunla savaşanlardan nefret ettiğini teyit etmiştir.⁵¹⁴ Abdürrezzâk'ın kendisi bile Ali'yi Ebû Bekir ve Ömer'e tercih etmediğini, Allah'ın Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'ye rahmet ettiğini ve onları sevmeyen kimsenin mümin olmadığını söylemiştir.⁵¹⁵ Bunun dışında âlimler onun Şîî olduğunu bilmelerine rağmen yine de onu sika olarak kabul etmişlerdir. Bu da teşeyyu'un onun rivayetini reddetmek için bir sebep olarak kullanılamayacağını göstermektedir. Hatta Ubeydullah b. Mûsâ, Abdürrezzâk'ın hadisini Şîî olduğu gerekçesiyle reddettiğinde Ahmed b. Hanbel, onu tenkit etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın Ubeydullah b. Mûsâ'dan daha değerli olduğunu söylemiştir.⁵¹⁶ Bununla birlikte onun Ehl-i Beyt'i öven ve diğer grupları kötileyen hadisleri, âlimler tarafından açıkça reddedilmiştir. İbn Adî'nin anlattığına göre âlimler ona gelmişler, onun rivayetlerini yazmışlar ve rivayetlerinde herhangi bir sorun görmemişlerdir. Fakat Ehl-i Beyt'in faziletleri ve diğer grupların yerilmesi hakkında rivayetler naklettiğinde hiçbir âlim onunla hemfikir olmamıştır.⁵¹⁷

⁵¹¹ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 5/374.

⁵¹² Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, thk. Heyet (Haydarabad: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, ts.), 6/130.

⁵¹³ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âbdillâh ed-Dimeşkî el-Alâî, *el-Muhtelîtin*, 75.

⁵¹⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/267.

⁵¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 18/57.

⁵¹⁶ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 5/374.

⁵¹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 6/545.

Hatta İbn Adî'nin kendisi de Ehl-i Beyt'in faziletleri ve başkalarının kınanması hakkındaki rivayetlerinin münker olduğunu iddia etmiştir.⁵¹⁸

Buhârî ve Müslim ondan gelen rivayetleri naklederken bu üç şartı da yerine gözetmişlerdir. Buhârî ve Müslim, Abdürrezzâk'ın hadislerini, ihtilât olmadan önce onun kitabını kullanarak ondan ders alan öğrencilerden rivayet etmişlerdir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadisler, Ehl-i Beyt'i övme ve herhangi bir kişi veya grubu kötüleme içermemiştir. Bunlar, İbn Hacer el-Askalânî'nin, Şeyhayn'ın Hicri 200 yılından başlayan ihtilât olmadan önce öğrencilerinin kendisinden rivayet ettiği bir takım hadisleri hüccet olarak kullandığını yönündeki ifadesiyle de doğrulanmaktadır.⁵¹⁹ Böylece onun Sahîhayn'da yer alan rivayetlerinin sahih oldukları tespit edilmiştir.

Buna ek olarak yukarıda da açıklandığı üzere Abbâs b. Abdülazîm, Abdürrezzâk'ın kezzâb olduğunu söyleyerek onu şiddetle cerh etmiştir. Ancak Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî, Abbâs b. Abdülazîm'in söylediklerine karşı çıkmışlardır. Zehebî'ye göre Abbâs b. Abdülazîm'in Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın kezzâb olduğu yönündeki eleştirisi anlamsızdır.⁵²⁰ Zira bazı münker hadisler rivayet etmesine rağmen tüm huffâz ve imamlar onu hüccet olarak kabul etmişlerdir.⁵²¹ İbn Hacer el-Askalânî ise, Abdülazîm el-Enbârî'nin Abdürrezzâk'a tenkidinin abartılı olduğunu, kimsenin buna katılmadığını ve aksine tüm imamların onu sika olarak kabul ettiğini nakletmiştir.⁵²²

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ: فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا.⁵²³

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Biriniz İslâm'ı yaşayışını güzel yaparsa, yapacağı her bir hasene, kendisi lehine on mislinden yedi yüz katına kadar büyük derecelerle yazılır; yapacağı her bir seyyie ise, ancak kendi misli ile yazılır*”.

⁵¹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi 'r-Ricâl*, 6/545.

⁵¹⁹ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu 'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/419.

⁵²⁰ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 121.

⁵²¹ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi 'r-Ricâl*, 2/611.

⁵²² İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu 'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/419.

⁵²³ Buhârî, *el-Câmiu 's-Sahîh*, “İmân”, 30 (No. 42).

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرُ بْنُ رَاشِدٍ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَخِي وَهَبِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ مُحَمَّدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحَدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ.⁵²⁴

Hemmâm b. Münebbih: Bize Ebû Hüreyre'nin Muhammed Resûlullah (s.a.v.)'den rivâyet ettiği budur diyerek bir takım hadisler zikretmiş ve ezcümle şöyle dedi Resûlullah (s.a.v.): “Sizden birinizin abdestini bozan bir hali olursa abdest almadıkça namazı kabul edilmez.” buyurdular.

2.1.13. Saîd b. İyâs (ö. 144/761)

Saîd b. İyâs el-Cüreyrî. Künyesi Ebû Mesud'dur.⁵²⁵ Ebü't-Tufeyl, Ebû Osman en-Nehdî, Abdurrahman b. Ebî Bekre, Ebû Nadre el-Abdî, Ebü'l-Alâ, Hayyân b. Umeyr gibi çok muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁵²⁶ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbn Uleyye, Bişr b. Mufaddal, Ebû Kudâme, Hâlid el-Vâsitî, Süfyân es-Sevrî, Şu'be ve İbnü'l-Mübârek gibi büyük muhaddisler vardır.⁵²⁷ 144/761 yılında vefat etmiştir.⁵²⁸

Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'nin senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'nin Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁵²⁹ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Şehâdât, Edeb, Salât ve Zekât gibi çeşitli kitaplarda,⁵³⁰ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise İmân, Salât, Savm, Zekât, Hac, Tıbb, Sifatü'n-Nebî, Et'ime, Rahmet ve Duâ kitaplarında yer almaktadır.⁵³¹

Nesâî, *ed-Duafâ'* ve'l-Metrûkûn adlı kitabında Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'den bahsetmiş ve “ihtilâttan sonra Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'den hadis işiten kimse lâ şey'dir” demiştir.⁵³² Nesâî, başka bir rivayette onun sika olduğunu söylemiş, ancak tâun hastalığı yayıldıktan sonra onu inkar

⁵²⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Tahâret”, 2 (No. 2).

⁵²⁵ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât el-Uşfurî Halîfe b. Hayyât, *Tabakâtu Halîfe b. Hayyât*, thk. Suheyl Zekkâr (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1414/1993), 376.

⁵²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/5.

⁵²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/5.

⁵²⁸ İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, 241.

⁵²⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 120.

⁵³⁰ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehü'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 3/1074.

⁵³¹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/243.

⁵³² Nesâî, *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkûn*, 53.

etmiştir.⁵³³ İbn Sa‘d ve el-İclî onun sika olduğunu, ancak hayatının sonunda muhtelit olduğunu söylemişlerdir.⁵³⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, onun vefat etmeden önce hafızasının bozulduğunu, bu nedenle hafızası zayıflamadan önce ondan alınan hadislerin sâlih ve hasen olduğunu belirtmiştir.⁵³⁵ İbn Hibbân es-Sikât’ta onu zikretmiş ve ihtilâtının vefatından üç yıl önce başladığını, ancak ihtilât düzeyinin fâhiş (kötü) olmadığını söylemiştir.⁵³⁶ İbn Adî, Saîd el-Cüreyrî’nin müstakîmü’l-hadis olduğunu ve ihtilâttan önce ondan hadis işitenlerin rivayetlerinin hüccet olduğunu belirtmiştir.⁵³⁷ Zehebî onun sika bir âlim olduğunu ama hafızasında biraz ihtilât olduğunu nakletmiştir.⁵³⁸ Yahyâ b. Maîn ise Saîd el-Cüreyrî’nin sika olduğunu söyleyerek onu ta‘dîl etmiştir.⁵³⁹ Yahyâ b. Saîd el-Kattân ondan hadis işitmiş ama rivayet etmek istememiştir.⁵⁴⁰ Zira Yahyâ el-Kattân, Saîd el-Cüreyrî ile hayatının sonlarında tanışmıştır.⁵⁴¹

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Saîd b. İyâs’ın vefatından üç veya dört yıl önce meydana gelen ihtilât veya ihtilâttan önce sika olduğu konusunda hemfikir olduklarını göstermektedir. Bu sebeple ihtilâttan önce rivayet ettiği hadisler kabul edilebilir ve hüccet olarak kullanılabilir. Ancak ihtilâttan önce ve sonra rivayet ettiği hadisler hakkında âlimlerden herhangi bir izah gelmediği için sahih ve zayıf hadisleri belirlenememiştir. Buna rağmen birkaç âlim, ihtilâttan önce ve sonra ondan hadisler alan bazı ravilerle ilgili bilgi vermiştir. Örneğin el-İclî, ihtilâttan sonra ondan hadis işitenlerin Yezîd b. Hârûn, İbnü’l-Mübârek ve İbn Ebû Adî olduğunu ve ondan sahih hadis rivayet edenlerin Hammâd b. Seleme, İsmâil b. Uleyye, Abdüla‘lâ, Süfyân es-Sevrî ve Şu‘be olduğunu söylemiştir.⁵⁴²

Sahîh-i Buhârî’de Saîd b. İyâs’ın bütün rivayetleri Abdülvâris, Abdüla‘lâ, Hâlid b. Abdullah ve Bişr b. Mufaddal tarafından nakledilmiştir.⁵⁴³ İbn Hacer el-Askalânî’ye göre Abdülvâris, Abdüla‘lâ ve Bişr b. Mufaddal, muhtelit olmadan önce ondan hadis almışlardır. Hâlid el-Vâsıtî’nin ise ihtilâttan önce Saîd b. İyâs’tan hadis alıp almadığı bilinmemiştir. Ancak Hâlid

⁵³³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 10/341.

⁵³⁴ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 7/261; İclî, *es-Sikât*, 181.

⁵³⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 4/2.

⁵³⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/351.

⁵³⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 4/445.

⁵³⁸ Zehebî, *Mizânü’l-İtidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 2/127.

⁵³⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 4/2.

⁵⁴⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 4/445.

⁵⁴¹ Zehebî, *Mizânü’l-İtidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 2/127.

⁵⁴² İclî, *es-Sikât*, 181.

⁵⁴³ Bâcî, *et-Ta’dîl ve’t-Tecrîh li-men Hurric lehü’l-Buhârî fî’l-Câmii’s-Sahih*, 3/1074.

el-Vâsıtî'nin Saîd b. İyâs'tan rivayetinde Bişr b. Mufaddal'dan gelen mütâbi' bulunmuştur.⁵⁴⁴ Dolayısıyla Sahîh-i Buhârî'de Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'den gelen hadislerin, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından sahih veya hasen li-gayrihî olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan Sahîh-i Müslim'de Saîd el-Cüreyrî'den hadis rivayet eden raviler şunlardır: İsmâil b. Uleyye, Bişr b. Mansûr, Yezîd b. Zürey', Abdülvâris, Sâlim b. Nûh, Abdullah b. Mübârek, Abdüla'lâ b. Abdüla'lâ, Bişr b. Mufaddal, Yezîd b. Hârûn, Süfyân es-Sevrî, Abdülvâhid b. Ziyâd, Hâlid b. Abdullah, Şu'be, Ebû Üsâme, Süleyman b. el-Mugîre, Hammâd b. Seleme, Vüheyb, Ca'fer b. Süleyman ve Abdülvehhâb es-Sekafî.⁵⁴⁵ Saîd b. İyâs'ın muhtelit olduktan sonra hadislerini duyan yukarıdaki raviler arasında Abdullah b. Mübârek ve Yezîd b. Hârûn vardır. Ancak yaptığımız incelemede Sahih-i Müslim'deki İbnü'l-Mübârek ve Yezîd b. Hârûn isnadlarının sadece diğer isnadları desteklemek için mütâbi'olarak kullanıldığını gördük. Dolayısıyla Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'nin Sahîh-i Müslim'deki rivayetlerinin, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle sahih veya hasen li-gayrihî olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ الْوَاسِطِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنِ الْجُرَيْرِيِّ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُعَقَّلٍ الْمُرِّيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: بَيْنَ كُلِّ أَذَانٍ صَلَاةٌ ثَلَاثًا لِمَنْ شَاءَ.⁵⁴⁶

Rasûlullah (s.a.v.): Üç defa “Her iki ezan (yani her ezan ile kaamet) arasında, kılmak isteyen için bir namaz vardır” buyurmuştur.

a. Sahîh-i Müslim Rivayeti

وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ سَعِيدِ الْجُرَيْرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: هَلْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَهُوَ قَاعِدٌ؟ قَالَتْ: نَعَمْ بَعْدَ مَا حَطَّمَهُ النَّاسُ.⁵⁴⁷

Abdullah b. Şakîk şöyle dedi: Âişe'ye: Peygamber (s.a.v.), hiç oturduğu yerden namaz kılmıy mıydı? sordum; Âişe: Evet, insanlar onu ihtiyarlattıktan sonra (kıldı) cevâbını verdi.

⁵⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/405.

⁵⁴⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/243.

⁵⁴⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Ezan”, 14 (No. 624).

⁵⁴⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 16 (No. 115).

2.1.14. Selem b. Zerîr (ö. 160/776)

Selem b. Zerîr el-Utâridî el-Basrî'dir. Künyesi Ebû Yûnus'tur.⁵⁴⁸ Berîd b. Ebî Meryem, Hâlid b. Bâb er- Rabaî, Dâbi' b. Yesâr, Abdurrahman b. Tarafe, Ebû Recâ el-Utâridî ve Ebû Gâlib'den rivayette bulunmuştur.⁵⁴⁹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, Hibbân b. Hilâl, Ya'kûb b. İshak ve Ebû Ali el-Hanefî vardır.⁵⁵⁰ Zehebî, onun 151-160/768-776 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁵⁵¹

Selem b. Zerîr'in senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Selem b. Zerîr'in Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁵⁵² Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Edeb, Bed'u'l-Halk ve Rikâk kitaplarında,⁵⁵³ Sahîh-i Müslim'deki rivayeti ise Salât kitabında yer almaktadır.⁵⁵⁴

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Selem b. Zerîr'i cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, onun kuvvetli olmadığını belirtmiştir.⁵⁵⁵ Ebû Dâvûd, onun leyse bizâke'l-kavî olduğunu söylemiştir.⁵⁵⁶ İbn Hibbân'ın el-Mecrûhîn adlı eserinde belirttiğine göre Selem b. Zerîr hadis âlimi olmamakla birlikte genellikle dindar bir kişiydi. Ayrıca fâhiş bir hata yaptığı için sika âlimlerin ittifak ettiği hadisler dışında rivayetleri hüccet olarak kullanılamaz.⁵⁵⁷ İbn Şâhin, onun zayıf bir ravi olduğunu nakletmiştir.⁵⁵⁸ Yahyâ b. Saîd, onun çok zayıf bir ravi olduğunu teyit etmiştir.⁵⁵⁹ Yahyâ b. Maîn ise, rivayetlerinin az olması ve hadis çalışmalarına odaklanmaması nedeniyle onu cerh etmiştir.⁵⁶⁰ Yahyâ b. Maîn bir rivayette onun zayıf olduğunu söylemiştir.⁵⁶¹ Diğer taraftan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. Ebû Zür'a, onun sadûk olduğunu söylemiştir.⁵⁶² Ebû Hâtim er-Râzî, onun

⁵⁴⁸ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 3/1141.

⁵⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 11/222.

⁵⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/130.

⁵⁵¹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/66.

⁵⁵² Hâkim en-Nîsâbûrî, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 134.

⁵⁵³ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/334.

⁵⁵⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/280.

⁵⁵⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 46.

⁵⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 11/222.

⁵⁵⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 1/344.

⁵⁵⁸ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi'd-Duafâ ve'l-Kâzibîn*, 101.

⁵⁵⁹ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 3/1141.

⁵⁶⁰ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 5/428.

⁵⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/264.

⁵⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/264.

sika ve mâ e'lem bihi be's⁵⁶³ olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴ Zehebî ve el-İclî, onun sika olduğunu söylemişlerdir.⁵⁶⁵ Dârakutnî, onun leyse bihi be's olduğunu nakletmiştir.⁵⁶⁶ İbn Halfûn, es-Sikât'ta ondan bahsetmiştir.⁵⁶⁷ İbn Adî onun hadisinin kuvvetli olduğunu teyit etmiştir.⁵⁶⁸

Yukarıdaki açıklamalardan âlimlerin Selem b. Zerîr'in adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini anlaşılmaktadır. Ayrıca Selem b. Zerîr'i tenkit ederken cerh sebeplerini ortaya koyan münekkitler arasında Yahyâ b. Maîn ve İbn Hibbân bulunmaktadır. Ancak Yahyâ b. Maîn'ın zikrettiği cerh sebebi kabul edilemez. Çünkü az sayıda rivayet, bir ravinin zâbit veya âdil olmadığını göstermez. Bundan dolayı İbn Adî, Selem b. Zerîr'in sahip olduğu hadislerin sayısının, onun hadislerinin zayıf veya sadûk olup olmadığını belirlemek için bir ölçü olmadığını ileri sürerek Yahyâ b. Maîn'ın tenkidini eleştirmiştir.⁵⁶⁹ Ayrıca İbn Hibbân'ın cerhi de genel olarak kabul edilemez çünkü kendisi, sika âlimler tarafından zayıf ravi olmasında ittifak edilen Selem b. Zerîr'in hadislerinin delil olarak kullanılabileceğini iddia etmiştir.

Diğer taraftan münekkitlerin kullandığı zayıf, leyyin ve leyse bi-şey' gibi cerh ifadeleri Selem b. Zerîr'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Sahîh-i Buhârî'de Selem b. Zerîr'in sadece üç rivayeti vardır. Bunlardan ikisi başka rivayetleri desteklemek amacıyla mütâbi' olarak rivayet edilmiş, diğerinde ise çok sayıda şâhid bulunmuştur.⁵⁷⁰ Bunun dışında Sahîh-i Müslim'de Selem b. Zerîr'den gelen tek bir rivayet vardır.⁵⁷¹ Sahîh-i Müslim'deki bu rivayeti inceledikten sonra, onun başka rivayetleri desteklemek amacıyla mütâbi' olarak da rivayet edildiğini gördük. Dolayısıyla Selem b. Zerîr zayıf kabul edilse bile Sahîhayn'daki hadisi, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

⁵⁶³ Ta'dîlin, İbn Salâh'a göre üçüncü, Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdülmâcid el-Gavrî, *Mu'cemu Elfâzi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 160.

⁵⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/264.

⁵⁶⁵ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâi*, 1/273; İclî, *es-Sikât*, 196.

⁵⁶⁶ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 91.

⁵⁶⁷ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 5/428.

⁵⁶⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 4/349.

⁵⁶⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 4/349.

⁵⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/407.

⁵⁷¹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/280.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ زَرِيرٍ حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَطْلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ وَأَطْلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ.⁵⁷²

Ebû Recâ' İmrân b. Husayn'dan tahdîs etti ki, Peygamber (s.a.v.): “Ben (mi'râc gecesi) cennette baktım da, cennet ehlinin çoğunun fakirler olduğunu gördüm. Cehenneme de baktım. Cehennemliklerin çoğunun kadınlar olduğunu gördüm” buyurmuştur.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ صَخْرٍ الدَّارِمِيُّ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ زَرِيرٍ الْعَطَارِدِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ الْعَطَارِدِيَّ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسِيرٍ لَهُ فَأَدْلَجْنَا لَيْلَتَنَا حَتَّى إِذَا كَانَ فِي وَجْهِ الصُّبْحِ عَرَسْنَا فَغَلَبْتَنَا أَعْيُنُنَا حَتَّى بَرَعَتِ الشَّمْسُ قَالَ: فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ اسْتَيْقَظَ مِنَّا أَبُو بَكْرٍ وَكُنَّا لَا نُوقِظُ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَمَامِهِ إِذَا نَامَ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ عُمَرُ فَقَامَ عِنْدَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يَكْبِرُ وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ حَتَّى اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ وَرَأَى الشَّمْسَ قَدْ بَرَعَتْ قَالَ: ارْتَحَلُوا فَسَارَ بِنَا حَتَّى إِذَا ابْيَضَّتِ الشَّمْسُ نَزَلَ فَصَلَّى بِنَا الْعَدَاةَ فَأَعْتَزَلَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّ مَعَنَا فَلَمَّا انصَرَفَ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا فُلَانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَنَا؟ قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَصَابَتْني جَنَابَةٌ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَيَمَّمْتُ بِالصَّعِيدِ، فَصَلَّيْتُ ثُمَّ جَعَلْتُ فِي رِكْبِ بَيْنَ يَدَيْهِ نَطْلُبُ الْمَاءَ وَقَدْ عَطَشْنَا عَطَشًا شَدِيدًا فَبَيْنَمَا نَحْنُ نَسِيرُ إِذَا نَحْنُ بِأَمْرَأَةٍ سَادِلَةٍ رَجُلِيهَا بَيْنَ مَرَادَتَيْنِ فَقُلْنَا لَهَا: أَيْنَ الْمَاءُ؟ قَالَتْ: أَيَاهُ أَيَاهُ، لَا مَاءَ لَكُمْ قُلْنَا: فَمَنْ بَيْنَ أَهْلِكَ وَبَيْنَ الْمَاءِ؟ قَالَتْ: مَسِيرُهُ يَوْمَ وَلَيْلَاةٍ قُلْنَا: انْطَلِقِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: وَمَا رَسُولُ اللَّهِ؟ فَلَمْ تَمْلِكْهَا مِنْ أَمْرِهَا شَيْئًا حَتَّى انْطَلَقْنَا بِهَا فَاسْتَقْبَلْنَا بِهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهَا فَأَخْبَرْتَهُ مِثْلَ الَّذِي أَخْبَرْتَنَا وَأَخْبَرْتَهُ أَنَّهَا مُوتِمَةٌ لَهَا صَبِيانٌ أَيَّتَامٌ فَأَمَرَ بِرَأْوِيهَا فَأَنْبَحَتْ فَمَجَّ فِي الْعُزْلَاوِينَ الْعُلْيَاوِينَ ثُمَّ بَعَثَ بِرَأْوِيهَا فَشَرِينَا وَنَحْنُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا عَطَاشٌ حَتَّى رَوِينَا وَمَلَأْنَا كُلَّ قَرْبَةٍ مَعَنَا وَادَاوَةَ وَعَسَلْنَا صَاحِبَتَنَا غَيْرَ أَنَّا لَمْ نَسْقِ بَعِيرًا وَهِيَ تَكَادُ تَنْصُرُحُ مِنَ الْمَاءِ - يَعْنِي الْمَرَادَتَيْنِ - ثُمَّ قَالَ: هَاتُوا مَا كَانَ عِنْدَكُمْ فَجَمَعْنَا لَهَا مِنْ كِسْرٍ وَتَمْرٍ وَصَرَّ لَهَا صُرَّةً فَقَالَ لَهَا: أَذْهَبِي فَأَطْعِمِي هَذَا عِيَالِكَ وَأَعْلَمِي أَنَّا لَمْ نَزُرْ مِنْ مَائِكَ فَلَمَّا أَتَتْ أَهْلَهَا قَالَتْ: لَقَدْ لَقِيتُ أَسْحَرَ الْبَشَرِ أَوْ إِنَّهُ لَنَبِيٌّ كَمَا زَعَمَ كَانَ مِنْ أَمْرِهِ ذَيْتٌ وَذَيْتٌ فَهَدَى اللَّهُ ذَاكَ الصِّرْمَ بِبَيْتِكَ الْمَرْأَةَ فَأَسْلَمَتْ وَأَسْلَمُوا.⁵⁷³

İmrân b. Husayn Şöyle dedi: Bir yolculuğunda Peygamber (s.a.v.) ile beraber idim. Bütün gece yürüdük. Sabah yaklaşınca biraz mola verdik. Sonra güneş doğarken uyuya kalmışız..

⁵⁷² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Bedi'l-Halk”, 8 (No. 3241).

⁵⁷³ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Mesâcid”, 55 (No. 312).

İçimizden ilk uyanan, Ebû Bekir oldu. Peygamber (s.a.v.) uyuduğu vakit, kendiliğinden uyanmadıkça, biz kendisini uyandırmazdık. Sonra Ömer uyandı ve Peygamber (s.a.v.)'in yanında durarak yüksek sesle tekbîr almaya başladı. Nihayet Resûlullah (s.a.v.) uyandı. Başını kaldırarak, güneşin doğmuş olduğunu görünce: Yola revân olun! buyurdu. Ve bizi hareket ettirdi. Güneş, beyazlaşınca, konakladı ve bize sabah namazını kıldırdı. Bu sırada cemâatdan, bir adam ayrılarak bizimle beraber namaz kılmadı. Namazdan çıkınca Resûlullah (s.a.v.) ona: Yâ Fulan! Bizimle beraber namaz kılmaktan seni ne men etti? diye sordu. O zât: Yâ Nebîyyallah! Cünub olmuşum, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona (teyemmümü) emretti, o da toprakla teyemmüm ederek namazını kıldı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) beni yanındaki birkaç kişilik kâfileyle beraber acele su aramaya gönderdi. Adamakıllı susamiştik. Yolda giderken birdenbire, (devesi üzerinde) ayaklarını iki su tulumu arasına salarak oturmuş bir kadına rastladık. Ve ona: su nerede? diye sorduk. Kadın: Heyhat! Heyhât! Size, su yok, dedi. Senin ailen ile suyun arasında ne kadar mesafe var? dedik. Bir gün bir gecelik yol cevâbını verdi. Biz: Yürü bakâlim Resûlullah (s.a.v.)'in huzuruna!, dedik. Kadın: Resûlullah, kim oluyor? dedi. Biz, kadını kendi hâline bırakmıyarak götürdük ve Resûlullah (s.a.v.)'in huzuruna çıkardık. Efendimiz, ona sordu. Kadın bize haber verdiği gibi ona da haber verdi. Kendisinin yetim sahibi olduğunu; birkaç yetim çocuğu bulunduğunu da söyledi. Derken Resûlullah (s.a.v.) onun devesinin çöktürülmesini emir buyurdu. Hemen deveyi çökterttiler. Peygamber (s.a.v.) tulumların üst kısımlarındaki ağızlarına su püskürdü; sonra kadının devesini kaldırdı. Biz kanıncaya kadar su içtik. Hepimiz, susamış kırk adamdık. Yanımızdaki bütün tulum ve su kaplarını doldurduk; (cünup olan) arkadaşımızı da yıkadık. Ancak hiç bir deveye su vermedik. Halbuki onlar (yani kadının su tulumları) patlayacak derecede su ile doluydular. Sonra Resûlullah (s.a.v.) ashabına: Yanınızda ne varsa getirin! buyurdular. Artık kadına kimi (ekmek) parça (sı) kimi kuru hurma (olmak üzere bir hayli yiyecek) topladık. Resûlullah (s.a.v.) kadına verilmek üzere bunları, bir bohçaya sardı. Ve ona: Haydi git de bunları çoluğuna çocuğuna yedir! Bilmiş ol ki biz, senin suyundan hiçbir şey eksiltmedik. dedi. Kadın ailesi nezdine varınca şunları söylemiş: Vallahi ben insanların en sihirbazına rastladım. Yahut da o zât hakîkatden dediği gibi Peygamberdir. Şöyle ve şöyle işler yaptı. İşte bu kadın sebebi ile Allah onun obasına hidâyet vermiş. Hem kadın hem de kabilesi Müslüman olmuşlardır.

2.1.15. Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî (ö. 183/799)

Ziyâd b. Abdullah b. Tufeyl el-Âmirî el-Bekkâî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir.⁵⁷⁴ Husayn b. Abdurrahman, Abdülmelik b. Umeyr, Atâ b. Sâib, Mansûr b. Mu'temir, Âsim el-Ahvel, Süleyman b. el-A'meş ve İbn İshak gibi meşhur muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁵⁷⁵ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Abdülmelik b. Hişâm, Ahmed b. Hanbel, Amr b. Ali el-Fellâs, Ziyâd b. Eyyûb ve Hasan b. Arafe vardır.⁵⁷⁶ 183/799 yılında Hârûnürreşîd hilâfesinde vefat etmiştir.⁵⁷⁷

Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî'nin senedinde yer aldığı bir hadisi Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî'nin Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁵⁷⁸ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayeti Cihâd kitabında,⁵⁷⁹ Sahîh-i Müslim'deki rivayeti ise Savm kitabında yer almaktadır.

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî'yi tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmiştir.⁵⁸⁰ Yahyâ b. Maîn, onun hadisinin hiçbir değeri olmadığını, ancak megâzî (savaş) hakkındaki hadisinin lâ be'se bihi⁵⁸¹ olduğunu söylemiştir.⁵⁸² Ebû Hâtim er-Râzî, onun rivayetinin yazılabileceğini ama hüccet olarak kullanılamayacağını söylemiştir.⁵⁸³ İbn Hibbân, Ziyâd el-Bekkâî'nin fâhiş hataya ve çok vehime düştüğünü, ferd olarak nakledilen rivayetlerinin hüccet olarak kullanmasının caiz olmadığını, ancak sika âlimler tarafından ittifak edilen ve i'tibar edilen rivayetlerinde zarar olmadığını ifade etmiştir.⁵⁸⁴ Ali b. el-Medîni onun zayıf olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁵ Ebû Ali Sâlih b. Muhammed, megâzî hakkında Ziyâd el-Bekkâî'nin kitabından daha sahih bir kitap olmadığını, ancak kendisinin

⁵⁷⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 4/136.

⁵⁷⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 9/5.

⁵⁷⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 9/5.

⁵⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/396.

⁵⁷⁸ Hâkim en-Nisâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 114.

⁵⁷⁹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/872.

⁵⁸⁰ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 45.

⁵⁸¹ Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Ancak Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a ed-Dimeşkî bu sığayı sika manasında kullanırlar. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 159.

⁵⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/358.

⁵⁸³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/358.

⁵⁸⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 1/307.

⁵⁸⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997), 8/478.

zayıf olduğunu teyit etmiştir.⁵⁸⁶ Tirmizî, onun kesîrû'l-menâkîr (çok münker hadisleri vardır) olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁷ Vekî', Ziyâd el-Bekkâî'nin yalan söyleyemeyecek kadar vakar sahibi olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁸

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. Abdulah b. İdrîs demiştir ki İbn İshak'ın rivayeti konusunda Ziyâd el-Bekkâî'den daha kuvvetli kimse yokmuştur, çünkü ondan iki kez imlâ yoluyla rivayet etmiştir.⁵⁸⁹ Yahyâ b. Maîn bir rivayette onun İbn İshak tarikinden rivayetlerinde sika olduğunu nakletmiştir.⁵⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, onun leyse bihi be's olduğunu belirtmiştir.⁵⁹¹ Zehebî, onun hâfız ve muhaddis olduğunu aktarmıştır.⁵⁹² Ebû Zür'a ve Ebû Dâvûd onu sadûk olarak nitelemişlerdir.⁵⁹³ İbn Adî' sika âlimler ondan hadis rivayet ettiğini ve onun rivayetinde herhangi bir sorun görmediğini ifade etmiştir.⁵⁹⁴ İbn Hallikân onu sadûk ve sika saymıştır.⁵⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, onun megâzî konusundaki hadislerinde sadûkun sebtün olduğunu, ancak İbn İshak'tan gelmeyen rivayetlerinde leyyin olduğunu söylemiştir.⁵⁹⁶

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Ziyâd el-Bekkâî'nin adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda Vekî' b. Cerrâh, Ziyâd el-Bekkâî'nin yalancı olduğunu söyleyerek en sert şekilde tenkit eden tek âlimdir. Ancak Vekî'nin Ziyâd el-Bekkâî'ye yönelik tenkidini açıklayan rivayet, İbn Hacer el-Askalânî ve İbn Hallikân gibi birkaç âlim tarafından itiraz edilmiştir. İbn Hacer el-Askalânî, Vekî'nin onu yalancı saydığına dair rivayetin kuvvetli olmadığını vurgulamıştır.⁵⁹⁷ İbn Hallikân'a göre ise Vekî'nin onu yalancılıkla itham ettiğini söyleyen rivayet vehimdir. Eğer Vekî, Ziyâd el-Bekkâî'yi yalancılıkla itham etmiş olsaydı Buhârî ve Müslim, eş-Şa'bî ve Şu'be tarafından yalancılıkla itham edildikleri için Hâris el-A'ver ve Ebân b. Ebî Ayyâş'ın rivayetlerini nakletmedikleri gibi, ondan tek bir hadis bile rivayet etmezlerdi.⁵⁹⁸

⁵⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/478.

⁵⁸⁷ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâi*, 1/243.

⁵⁸⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 4/137.

⁵⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/358.

⁵⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/478.

⁵⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/358.

⁵⁹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/475.

⁵⁹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/358; Moğultây, *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 5/114.

⁵⁹⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 4/136.

⁵⁹⁵ İbn Hallikân, *Veñiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, 2/338.

⁵⁹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 220.

⁵⁹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 220.

⁵⁹⁸ İbn Hallikân, *Veñiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, 2/338.

Diğer taraftan Selem b. Zerîr'i tenkit ederken cerh sebeplerini ortaya koyan münekkitler arasında sadece İbn Hibbân vardır. Fakat İbn Hibbân'ın zikrettiği tecrihin sebebi de genel olarak kabul edilemez çünkü kendisi sadece Ziyâd el-Bekkâî'nin ferd hadislerini reddetmiş ve sika âlimler tarafından ittifak edilenleri kabul etmiştir.

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, cerh ta'dîle tercih edilmelidir. Ancak münekkitlerin kullandığı zayıf, leyyin ve leyse bi-şey' gibi cerh ifadeleri Ziyâd el-Bekkâî'nin cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeble hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Buhârî, başka bir isnadı desteklemek için mütâbi' olarak ondan tek bir hadis rivayet etmiştir.⁵⁹⁹ Sahîh-i Müslim'de ise Ziyâd el-Bekkâî'den gelen sadece iki rivayet vardır.⁶⁰⁰ Bu rivayetleri inceledikten sonra, bunların başka rivayetleri desteklemek amacıyla mütâbi' olarak rivayet edildiğini gördük. Dolayısıyla Ziyâd el-Bekkâî zayıf kabul edilse bile Sahîhayn'daki hadisleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخَزَاعِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسًا قَالَ: ح وَحَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَّارَةَ حَدَّثَنَا زِيَادٌ قَالَ: حَدَّثَنِي حُمَيْدُ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: عَبَّ عَمِّي أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ عَنْ قِتَالِ بَدْرِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ غِبْتُ عَنْ أَوْلٍ قِتَالٍ قَاتَلْتَ الْمُشْرِكِينَ لِنِ اللَّهِ أَشْهَدَنِي قِتَالَ الْمُشْرِكِينَ لِيَرِيَنَّ اللَّهُ مَا أَصْنَعُ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ وَانْكَشَفَ الْمُسْلِمُونَ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ - يَعْنِي أَصْحَابَهُ - وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ - يَعْنِي الْمُشْرِكِينَ - ثُمَّ تَقَدَّمَ فَاسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ: يَا سَعْدُ بْنُ مُعَاذِ الْجَنَّةِ وَرَبِّ النَّضْرِ إِنِّي أَجِدُ رِيحَهَا مِنْ دُونِ أُحُدٍ قَالَ سَعْدٌ: فَمَا اسْتَطَعْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا صَنَعَ قَالَ أَنَسٌ: فَوَجَدْنَا بِهِ بَضْعًا وَثَمَانِينَ صَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَوْ طَعْنَةً بِرُمْحٍ أَوْ رَمِيَّةً بِسَهْمٍ وَوَجَدْنَاهُ قَدْ قُتِلَ وَقَدْ مَثَلَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَمَا عَرَفَهُ أَحَدٌ إِلَّا أُخْتُهُ بِنَاتِهِ قَالَ أَنَسٌ: كُنَّا نُرَى أَوْ نَطْلُ أَنْ هَذِهِ الْآيَةُ نَزَلَتْ فِيهِ وَفِي أَشْبَاهِهِ: (مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ) (الأحزاب: 23) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ.⁶⁰¹

Enes ibn Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: Amcam Enes b. Nadr, Bedr harbinde bulunamamıştı. Bunun için o: Yâ Rasûlallah Müşriklerle yaptığım ilk muharebeden uzakta bulundum. Yemin

⁵⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 9/490; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 220.

⁶⁰⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/222.

⁶⁰¹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Cihad ve's-Siyer", 12 (No. 2805).

olsun, eğer Allah beni müşriklerle yapılacak bir harpte bulundurursa ne yapacağımı Allah muhakkak (insanlara) gösterecektir! demişti. Uhud günü gelip de müslümânlar (savaş yolu) açılınca Enes b. Nadr: Allahım! Ben Sen'den şunların; yani Peygamber'in sahâbîlerinin yaptıkları bozulma ve kaçma suçundan dolayı özür ve bahanelerinin kabulünü isterim. Şunların; yani müşriklerin Peygamber'e karşı yaptıkları harbden ve cinayetten de Sana sığınırım, dedi. Sonra (müşriklere doğru) ilerledi. Bu sırada Enes b. Nadr'a Sa'd b. Muâz rast geldi. Enes b. Nadr ona: Yâ Sa'd b. Muâz! Ben cennet istiyorum. Ve Nadr'ın Rabb'ine yemîn ederim ki, ben cennetin kokusunu Uhu'un berisinden hissediyorum! dedi. Sa'd b. Muâz, Rasûlüllah'a: Yâ Rasûlallah! Ben İbn Nadr'ın düşmanlara karşı yaptığı hârika kahramanlıkları anlatmaya muktedir değilim, dedi. Enes b. Mâlik (Sa'd b. Muâz'ı teyit ederek) şöyle demiştir: Biz Enes b. Nadr'ı şehîd edilmiş hâlde bulduğumuzda, onun bedeninde kılıç darbesi yahut mızrak dürtmesi veya ok saplanması olarak seksenden fazla yara bulduk. Müşrikler (bu mücâhidin burnunu, kulaklarını ve diğer bâzı uzuvlarını kesmek ve gözlerini oymak suretiyle) müsle, yani işkence etmişlerdi. Bu sebeble onu hiçbir kimse tanıyamadı da ancak kızkardeşi onu parmaklarının ucundan tanıyabildi. Yine Enes b. Mâlik dedi ki: Biz şu âyetin Enes b. Nadr ile benzerleri hakkında indiğini düşünür yahut zannederdik: *“Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.”* (el-Ahzâb:23).

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

وَحَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْبَكَّائِيُّ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَمْرِو بْنِ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَعَشْرًا وَعَشْرًا وَتِسْعًا.⁶⁰²

Abdullah b. Ömer (radiyallahü anhûma)'dan, o da Peygamber (s.a.v.)'den naklen rivâyet etti. Şöyle buyurmuştur: “Ay söyle, şöyle ve şöyledir (yani) on, on ve dokuzdur (29 gündür).”

2.1.16. Züheyr b. Muhammed el-Horasânî (ö. 162/778)

Züheyr b. Muhammed el-Enbârî el-Horasânî el-Mervezî'dir. Künyesi Ebü'l-Münzir'dir.⁶⁰³ Mekke ve Medine'de yaşamıştır.⁶⁰⁴ Abdullah b. Muhammed b. Ukayl, Abdurrahman

⁶⁰² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Sıyâm”, 2 (No. 12).

⁶⁰³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 4/177.

⁶⁰⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbü'r el-Hâkim, *Telhîsu Târîhi Nîsâbü'r* (Tahran: Kitabhane İbn Sînâ, ts.), 15.

b. Kâsım, Muhammed b. Münkedir, Zeyd b. Eslem ve Süheyl b. Ebî Sâlih gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ravh b. Ubâde, Amr b. Ebî Seleme, Velîd b. Müslim gibi büyük âlimler vardır.⁶⁰⁵ 162/778 yılında vefat etmiştir.⁶⁰⁶

Züheyr b. Muhammed'in senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Züheyr b. Muhammed'in Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁶⁰⁷ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Maraz ve İstîzan kitaplarında,⁶⁰⁸ Sahîh-i Müslim'deki rivayeti ise İmân kitabında yer almaktadır.⁶⁰⁹

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Züheyr b. Muhammed el-Horasânî'yi cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, onun rivayetinde kuvvetli olmadığını belirtmiştir.⁶¹⁰ Ebû Hâtim'e göre Züheyr b. Muhammed el-Horasânî mahallühû es-sıdk ama ezberi zayıftır. Şâm ehlinin ondan rivayet ettiği hadisler, Irak ehlinin ondan rivayet ettiği hadislerden daha münkerdir. Ancak kitabından rivayet ettiği hadisler sâlihtir, hâfızasından rivayet ettiği hadisler ise hatalıdır.⁶¹¹ İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikretmiş ama onun hataya düştüğünü ifade etmiştir.⁶¹² Osman b. Saîd ed-Dârânî onun sika ve sadûk olduğunu ama kesîrû'l-galat⁶¹³ olduğunu nakletmiştir.⁶¹⁴ Ebû Ahmed el-Hâkim, Züheyr'in bazı hadislerinin münker olduğunu teyit etmiştir.⁶¹⁵ Hâkim, onun leyyin fil'l-hadîs olduğunu söylemiştir.⁶¹⁶ Es-Sâcî onun sadûk ve münkerü'l-hadîs olduğunu belirtmiştir.⁶¹⁷ Ukaylî, Dûlabî, Belhî ve Ebû'l-Arab onu zayıf olarak nitelemişlerdir.⁶¹⁸ İbn Abdilber, tüm âlimlere

⁶⁰⁵ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/367.

⁶⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 9/417.

⁶⁰⁷ Hâkim en-Nîsâbüri, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 117.

⁶⁰⁸ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 2/594.

⁶⁰⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/225.

⁶¹⁰ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 43.

⁶¹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/590.

⁶¹² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/337.

⁶¹³ Hadisin öğrenim ve öğretiminde çok yanlışlık yapılması. Bu durum zabt yönünden cerhetme sebeplerindedir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 149.

⁶¹⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 19/119.

⁶¹⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 19/119.

⁶¹⁶ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 81.

⁶¹⁷ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 5/90.

⁶¹⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 5/90.

göre onun zayıf olduğunu aktarmıştır.⁶¹⁹ Mûsâ b. Hârûn, onun çok hataya düştüğünü söylemiştir.⁶²⁰ Yahyâ b. Maîn onu zayıf saymıştır.⁶²¹

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin müstakîm olduğunu söylemiştir.⁶²² El-İclî, onun câizü'l-hadîs olduğunu belirtmiştir.⁶²³ Yahyâ b. Maîn bir rivayette onu sika saymıştır.⁶²⁴ Hüseyin b. Ebî Ma'ser onun rivayetinin faydalı olduğunu nakletmiştir.⁶²⁵ Ahmed b. Sâlih ve Ali b. el-Medînî onun lâ be'se bih olduğunu söylemişlerdir.⁶²⁶ Ya'kûb b. Şeybe es-Sedûsî, onun sadûk ve sâlihü'l-hadîs olduğunu aktarmıştır.⁶²⁷ Sâlih b. Muhammed el-Hâfız onun sika ve sadûk olduğunu nakletmiştir.⁶²⁸ Zehebî onun sika ve garîb olduğunu ifade etmiştir.⁶²⁹ İbn Adî şöyle demiştir: Belki de Şâmlılar ondan hadis rivayet ederken yanılmışlardır, çünkü Iraklıların ondan rivayet ettikleri hadisler şibhü'l-müstakîmdir. Umarım ki bir zararı yoktur (ercû ennehû lâ be'se bih).⁶³⁰ İmam Buhârî'ye göre Şâm ehlinin Züheyr'den rivayet ettiği hadisler münkerdir, Basra ehlinin Züheyr'den rivayet ettiği hadisler ise sahihtir.⁶³¹ İbn Hacer el-Askalânî'nin açıklamasına göre ise Züheyr b. Muhammed sika bir ravidir, ancak Şâm ehlinin gelen rivayetleri müstakîm değildir. Hatta Şâm ehlinin ondan rivayet ettiği hadisler sebebiyle cerh edilmiştir.⁶³²

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Züheyr el-Horasânî'nin adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda Züheyr b. Muhammed'i cerh eden âlimler münkerü'l-hadîs, hataya düşmek ve kesîrû'l-galat gibi cerh sebeplerinden bahsetmişler, ama bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü Buhârî, İbn Adî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimler, onun naklettiği münker rivayetlerin Şâmlılardan gelen rivayetlerle sınırlı olduğunu teyit etmişlerdir. İbn Hacer el-Askalânî bile, Şâm ehlinin kendisinden naklettiği rivayetlerden dolayı cerh edildiğini iddia etmiştir. Nitekim

⁶¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/403.

⁶²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 19/119.

⁶²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 9/417.

⁶²² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/590.

⁶²³ İclî, *es-Sikât*, 166.

⁶²⁴ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 4/354.

⁶²⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 4/177.

⁶²⁶ İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, 90; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 2/84.

⁶²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 19/119.

⁶²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 19/119.

⁶²⁹ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/408.

⁶³⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 4/177.

⁶³¹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/273.

⁶³² İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 217.

İmam Buhârî'nin Sahîh'inde rivayet ettiği Züheyr b. Muhammed hadislerinin tamamı Abdülmelik b. Amr'dan gelmiştir.⁶³³ Hicri 205 yılında vefat eden Abdülmelik b. Amr'ın kendisi de bir Basralıdır.⁶³⁴ İmam Müslim'in Sahîh'inde rivayet ettiği Züheyr b. Muhammed hadislerinin tamamı ise Yahyâ b. Ebî Bükeyr'den gelmiştir.⁶³⁵ Yahyâ b. Ebî Bükeyr'in kendisi de Kûfe'den gelmiş ve daha sonra Bağdat'a yerleşmiştir.⁶³⁶ Dolayısıyla, Iraklı olan Abdülmelik b. Amr ve Yahyâ b. Ebî Bükeyr tarafından nakledildikleri için Züheyr'in Sahîhayn'daki rivayetlerinin sahih oldukları anlaşılmaktadır.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَلْحَلَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَدَى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشُّوْكَةِ يُشَاكُّهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ.⁶³⁷

Ebû Hureyre (r.a.)'den, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Müslümâna, vücûduna batacak bir dikene varıncaya kadar yorgunluk, hastalık, gelecekte kederlenme, geçmişten hüznlenme, başkalarından gelen eza ve iç sıkıntısı isabet ederse, Allah muhakkak bu musibetleri sebebiyle o müslümânın günâhlarından bir kısmını keffâret olarak örter.*”

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنِ الثُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أَدْنَى أَهْلِ النَّارِ عَذَابًا يَنْتَعِلُ بِتَغْلِيٍّ مِنْ نَارٍ يَغْلِي دِمَاعَهُ مِنْ حَرَارَةِ نَعْلَيْهِ.⁶³⁸

Ebû Saîd el-Hudrî'den, Resulullâh (s.a.v.): “*Muhakkak cehennemliklerin en az azap göreni, ateşten iki nahın giyecek ve nahınlarının hararetinden dimağı kaynayacaktır.*” buyurmuşlar.

2.1.17. Hassân b. İbrâhim (ö. 186/802)

Hassân b. İbrâhim b. Abdullah el-Kirmânî'dir. Künyesi Ebû Hişâm'dır.⁶³⁹ Saîd b. Mesrûk, Hişâm b. Urve, Ubeydullah b. Ömer, Leys b. Ebî Süleyman, Yûnus b. Yezîd ve Süfyân

⁶³³ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurric lehû'l-Buhârî fi'l-Câmi'is-Sahîh*, 2/594.

⁶³⁴ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, 5/425.

⁶³⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/225.

⁶³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/160.

⁶³⁷ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Marzâ”, 1 (No. 5641).

⁶³⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “İmân”, 91 (No. 361).

⁶³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, 2/245.

b. Amr'dan rivayette bulunmuştur.⁶⁴⁰ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ali b. el-Medîni, Ahmed b. Abede, Saîd b. Mansûr, Ali b. Hacer, Muhammed b. Ebî Ya'kûb ve İshak b. Ebî İsrâil vardır.⁶⁴¹ 86/705 yılında doğmuş ve 186/802 yılında 100 yaşında vefat etmiştir.⁶⁴²

Hassân b. İbrâhim'in senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî ve Müslim Sahîhlerinde tahrir etmişlerdir. *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim* kitabında Hassân b. İbrâhim'in Sahîhayn ravisi olduğu teyit edilmektedir.⁶⁴³ Onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri Buyû' ve Ahkâm gibi çeşitli kitaplarda,⁶⁴⁴ Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri ise Abdest, Salât ve Fezâil kitaplarında yer almaktadır.⁶⁴⁵

Ricâl kitaplarında birkaç âlimin Hassân b. İbrâhim'i cerh ettiği görülmektedir. Nesâî onun kuvvetli olmadığını belirtmiştir.⁶⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ama hataya düştüğünü söylemiştir.⁶⁴⁷ İbn Hibbân es-Sikât'ta onu zikretmiş ancak bazen yanıltığını söylemiştir.⁶⁴⁸ Ukaylî, ed-Duafâu'l-kebîr adli eserinde onu zikretmiş ve hadisinde vehim olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁹

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de vardır. Yahyâ b. Maîn, onun sika bir raviden rivayet ederse sika olduğunu söylemiştir.⁶⁵⁰ Ebû Zür'a, onun leyse bihi be's olduğunu belirtmiştir.⁶⁵¹ İbn Adî, Hassân b. İbrâhim'in dürüst ve lâ be'se bih olduğunu, ancak belirli konularda hata yaptığını teyit etmiştir.⁶⁵² Zehebî, Dârakutnî, Ali b. el-Medîni ve İbn Halfûn onu sika olarak nitelemişlerdir.⁶⁵³ Ahmed b. Hanbel, Hassân b. İbrâhim'in sika olduğunu ve hadislerinin sıdk ehlinin hadisleri olduğunu nakletmiştir.⁶⁵⁴ Fakat Ahmed b. Hanbel, onun bazı hadislerini münker olarak değerlendirmiştir.⁶⁵⁵

⁶⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/254.

⁶⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/245.

⁶⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/254.

⁶⁴³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, 101.

⁶⁴⁴ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 2/499.

⁶⁴⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/167.

⁶⁴⁶ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 34.

⁶⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 157.

⁶⁴⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/224.

⁶⁴⁹ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 1/255.

⁶⁵⁰ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetu İbn Muhriz*, 1/80.

⁶⁵¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/238.

⁶⁵² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 3/261.

⁶⁵³ Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâi*, 1/156; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtî'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/832; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 4/54.

⁶⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/238.

⁶⁵⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/245.

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Hassân b. İbrâhim'in adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Hassân b. İbrâhim'i cerh eden âlimler vehim ve hataya düşmek gibi cerh sebeplerinden bahsetmişler, ama bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü Ahmed b. Hanbel ve İbn Adî gibi münekkitler, onun yaptığı hatanın bazı rivayetlerle sınırlı olduğunu teyit etmişlerdir. Ne yazık ki onlar Hassân b. İbrâhim'in zayıf hadislerini ayrıntılı olarak açıklamamışlardır. Neyse ki Yahyâ b. Maîn, Hassân b. İbrâhim'den gelen sahih rivayetleri tespit etmenin temel ilkesini ortaya koymuştur. Yani naklettiği hadis, sika bir raviden geldiği sürece sahihtir. Nitekim İmam Buhârî'nin Sahîh'inde rivayet ettiği Hassân b. İbrâhim hadislerinin tamamı Yûnus b. Yezîd'den gelmiştir.⁶⁵⁶ Zührî'nin öğrencisi olan Yûnus b. Yezîd'in kendisi de Ahmed b. Hanbel gibi birçok âlim tarafından sika kabul edilmiştir.⁶⁵⁷ İmam Müslim'in Sahîh'inde rivayet ettiği Hassân b. İbrâhim hadislerinin tamamı ise Yûnus b. Yezîd ve Saîd b. Mesrûk'tan gelmiştir.⁶⁵⁸ Yûnus b. Yezîd sika bir ravidir. Saîd b. Mesrûk da Ebû Hatîm gibi birçok âlim tarafından sika olarak kabul edilmiştir.⁶⁵⁹ Dolayısıyla, sika raviler olan Yûnus b. Yezîd ve Saîd b. Mesrûk'tan nakledildikleri için Hassân b. İbrâhim'in Sahîhayn'daki rivayetlerinin sahih oldukları tespit edilmiştir.

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, Hassân b. İbrâhim'in cerhi ta'dîline tercih edilmelidir. Buna rağmen Sahîh-i Buhârî'de yer alan Hassân b. İbrâhim'in hadislerindeki mütâbi' bulunmuştur.⁶⁶⁰ Diğer taraftan Sahîh-i Müslim'deki rivayetini inceledikten sonra, bunların başka rivayetleri desteklemek amacıyla mütâbi' olarak rivayet edildiğini gördük. Dolayısıyla Hassân b. İbrâhim zayıf kabul edilse bile Sahîhayn'daki hadisleri, onları destekleyen mütâbi'inin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîhayn'daki hadislerinden birer örnek verilecektir:

a. Sahîh-i Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ الْكَرْمَانِيُّ حَدَّثَنَا حَسَّانُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ هُوَ الرَّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو أَخْبَرَهُ أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَغَيَّظَ عَلَيْهِ

⁶⁵⁶ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/185.

⁶⁵⁷ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/257.

⁶⁵⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/167.

⁶⁵⁹ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/423.

⁶⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/396.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: لِيُرَاجِعَهَا ثُمَّ لِيُمْسِكَهَا حَتَّى تَطْهَرُ ثُمَّ تَحِيضُ فَتَطْهَرُ فَإِنْ بَدَأَ لَهُ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيَطْلُقْهَا.⁶⁶¹

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle haber vermiştir: Kendisi hayız hâlinde bulunan karısını Peygamber zamanında boşamıştı. Babası Ömer b. Hattâb, oğlunun bu hareketini Peygamber'e zikretmiş, bundan dolayı Rasûlüllah (s.a.v.), İbn Ömer'in bu hareketi hakkında öfkelenmiş, sonra: *“Abdullah eşine dönsün! Sonra temizleninceye, sonra tekrar hayız oluncaya, sonra tekrar temizleninceye kadar onu kendi yanında tutsun (yani onunla birlikte yaşasın). Hanım ikinci âdetinden temizlendikten sonra, hanımı boşamak fikri kendisine zahir olursa, o takdirde hanımını boşasın”* buyurmuştur.

b. Sahîh-i Müslim Rivayeti

حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ حَدَّثَنَا حَسَّانُ قَاضِي كِرْمَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَسْرُوقٍ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُلَّ اللَّيْلِ قَدْ أُوتِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتَّهَى وَثَرَهُ إِلَى آخِرِ اللَّيْلِ.⁶⁶²

Âişe, şöyle dedi: Resûlüllah (s.a.v.), gecenin her cüzünde vitir kılmışdır. Neticede vitiri gecenin sonunda nihayet bulmuşdur.

2.2. Buhârî'nin Sahîh'inde Rivayette Bulunduğu Ravilerden Tenkit Ettikleri

2.2.1. Abbâd b. Râşid (ö. 151-160/768-776)

Abbâd b. Râşid et-Temîmî el-Basrî el-Bezzâz'dır.⁶⁶³ Sâbit el-Bünânî, Hasan-ı Basrî, Dâvûd b. Ebî Hind, Saîd b. Ebî Hayre ve Katâde'den rivayette bulunmuştur.⁶⁶⁴ İbn Mehdî, Ebû Dâvûd, Ebû Nuaym, Müslim b. İbrâhim ve Affân kendisinden rivayette bulunan âlimlerden bazılarıdır.⁶⁶⁵ Zehebî, onun 151-160/768-776 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁶⁶⁶ Abbâd b. Râşid'in senesinde yer aldığı bir hadisi Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, Abbâd b. Râşid'in Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Tefsîru Sûreti'l-Bakara kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁶⁶⁷

Cerh ve ta'dîl kitaplarında bazı âlimlerin Abbâd b. Râşid et-Temîmî'yi çeşitli ifadelerle tenkit ettikleri görülmektedir. Nesâî ve Muhammed b. Abdullah el-Berkâ, onun rivayette kuvvetli

⁶⁶¹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Ahkâm”, 13 (No. 7160).

⁶⁶² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 17 (No. 138).

⁶⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 14/117.

⁶⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 14/117.

⁶⁶⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 7/181.

⁶⁶⁶ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/92.

⁶⁶⁷ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/863.

olmadığını belirtmişlerdir.⁶⁶⁸ İbn Hibbân şöyle demiştir: Abbâd b. Râşid, meşhur ravilerden münker hadisler rivayet eden ravilerden biri olduğu için rivayeti delil olarak kullanılamaz.⁶⁶⁹ Yahyâ b. Maîn onu zayıf saymıştır.⁶⁷⁰ Ukaylî, Abbâd b. Râşid'in tüm hadislerinin sağlam olmadığını ama araştırmak amacıyla yazılabileceğini söylemiştir.⁶⁷¹ Ebû Dâvûd onu zayıf olarak nitelemiştir.⁶⁷² Buhârî, ed-Duafâ adlı kitabında ondan bahsetmiş ve onun biraz vehime düştüğünü teyit etmiştir.⁶⁷³ Buhârî de Yahyâ el-Kattân'ın onu terk ettiğini nakletmiştir.⁶⁷⁴

Diğer taraftan, ricâl kitaplarında onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, el-İclî, el-Bezzâr ve İbn Şâhîn onu sika olarak nitelemişlerdir.⁶⁷⁵ Yahyâ b. Maîn onu sâlih saymıştır.⁶⁷⁶ Ebû Hâtim er-Râzî onun sâlihü'l-hadîs olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁷ Zehebî, es-Sâci ve İbn Halfûn el-Ezdî, onun sadûk olduğunu söylemişlerdir.⁶⁷⁸ İbn Adî, el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl'de zikrettiği hadisinin sahih olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ama ondan bazı vehimlerin bulunduğunu aktarmıştır.⁶⁸⁰

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Abbâd b. Râşid'in adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. bu durumda Abbâd b. Râşid'i cerh eden âlimler münker rivayet nakletmek ve vehime düşmek gibi cerh sebeplerinden bahsetmişler, ama bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü İbn Adî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi münekkitler, onun yaptığı hatanın bazı rivayetlerle sınırlı olduğunu teyit etmişlerdir. Ne yazık ki onlar Hassân b. İbrâhîm'in zayıf hadislerini ayrıntılı olarak açıklamamışlardır. Lakin bu konuda ilginç olan, İmam Buhârî'nin onu eleştiren âlimlerden biri olması, ancak diğer yandan Sahîh'inde onun hadisini rivayet etmesidir. Bu durum Abbâd b. Râşid'in bütün rivayetlerinin Buhârî tarafından zayıf kabul edilmediğini göstermektedir. Zira

⁶⁶⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrükûn*, 74; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 7/166.

⁶⁶⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrükûn*, 2/163.

⁶⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 14/117.

⁶⁷¹ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 3/131.

⁶⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 14/117.

⁶⁷³ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *ed-Duafâu's-Sağîr*, thk. Mahmud İbrâhîm Zâyed (Halep.: Dârü'l-Vaî., 1396/1976), 75.

⁶⁷⁴ Buhârî, *ed-Duafâu's-Sağîr*, 1396, 75.

⁶⁷⁵ İclî, *es-Sikât*, 246; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/79; İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, 171; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 7/166.

⁶⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/79.

⁶⁷⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/79.

⁶⁷⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/181; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 7/166.

⁶⁷⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/550.

⁶⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 290.

İmam Buhârî'nin Abbâd b. Râşid'e yönelik tenkidi genel olarak geçerli olsaydı, onun hadisini Sahîh'ine dahil etmezdi.

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, Abbâd b. Râşid'in cerhi ta'diline tercih edilmelidir. Nitekim Buhârî Sahîhinde Abbâd b. Râşid'den Bakara sûresinin tefsiriyle ilgili tek bir hadis rivayet etmiş ve bu rivayet de mütâbi'i tarafından desteklenmiştir.⁶⁸¹ Dolayısıyla Abbâd b. Râşid zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ رَاشِدٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ قَالَ: كَانَتْ لِي أُخْتُ تُحْتَبُ إِلَيَّ وَقَالَ إِبرَاهِيمُ عَنْ يُونُسَ عَنِ الْحَسَنِ حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنِ الْحَسَنِ أَنَّ أُخْتَ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ طَلَّقَهَا زَوْجَهَا فَتَرَكَهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا، فَحَطَبَهَا فَأَبَى مَعْقِلٌ فَنَزَلَتْ: فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ (البقرة: 232).⁶⁸²

Ma'kıl b. Yesâr'ın kızkardeşini kocası (ric'î talakla) boşamış ve onun iddeti tamamlanincaya kadar terketmiş. Akabinde boşayıp iddeti tamamlanan bu kadını velîsinden tekrar istemiş. (Velîsi olan erkek kardeşi) Ma'kıl bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine “Artık kadınların kendilerini kocalarına nikâh etmelerine engel olmayın” âyeti inmiştir.

2.2.2. Nuaym b. Hammâd el-Mervezî (ö. 228/842)

Nuaym b. Hammâd b. Muâviye b. Hâris b. Hemmâm b. Seleme b. Mâlik el-Huzâi el-A'ver el-Fâriz el-Mervezî'dir.⁶⁸³ Künyesi Ebû Abdullah'tır.⁶⁸⁴ Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne, Fudayl b. İyâd, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Vekî' b. Cerrâh gibi birçok büyük muhaddisten hadis almıştır.⁶⁸⁵ Ondan hadis alanlar arasında Buhârî, İbrâhim b. Ya'kûb el-Cuzcânî, Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi büyük muhaddisler de vardır.⁶⁸⁶ 228/842 yılının Pazar günü Bağdat'taki hapisanede vefat etmiştir.⁶⁸⁷ Nuaym b. Hammâd'ın senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Et-Ta'dil ve't-Tecrîh li-Men Hurrice lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*

⁶⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 14/117; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/412.

⁶⁸² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 42 (No. 4529).

⁶⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 13/307.

⁶⁸⁴ Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, 8/100.

⁶⁸⁵ Bedruddîn el-Ayn, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi'r-Ricâl Meâni'l-Âsâr*, 3/144.

⁶⁸⁶ Bedruddîn el-Ayn, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi'r-Ricâl Meâni'l-Âsâr*, 3/144.

⁶⁸⁷ Ebû Saîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yûnus es-Sadefî İbn Yûnus, *Târihu İbn Yûnus el-Mısrî* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/245.

kitabında, Nuaym b. Hammâd'ın Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Salât, Ahkâm, Megâzî ve Kasâme kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.⁶⁸⁸

Cerh ve ta'dîl kitaplarında bazı âlimlerin Nuaym b. Hammâd'ı çeşitli ifadelerle tenkit ettikleri görülmektedir. Nesâî, onun zayıf olduğunu⁶⁸⁹ ve birçok hadisinin ma'rûf imamlardan teferrüd olması sebebiyle hüccet olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.⁶⁹⁰ Dârakutnî, kendisinin sünnette imâm olduğunu ama kesîrî'l-vehim olduğunu söylemiştir.⁶⁹¹ Ebü'l-Arab, Ebü'l-Kâsım el-Belhî ve Ebû Bişr ed-Dûlâbî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.⁶⁹² Ebû Dâvûd, Nuaym b. Hammâd'ın kaynağı olmayan yirmi rivayeti bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁹³ Ebü'l-Feth el-Ezdî ve Ebü'l-Ferec, onun sünneti güçlendirmek ve Ebû Hanîfe'yi çürütmek için hadis ve hikayeler uydurduğunu söylemişlerdir.⁶⁹⁴ Ebû Saîd b. Yûnus, onun sika ravilerden münker hadisleri rivayet ettiğini ifade etmiştir.⁶⁹⁵ Ebû Ali Sâlih b. Muhammed Ebu Ali Şalih b. Muhammed, mütâbi' olmadan münker hadislere sahip olduğunu nakletmiştir.⁶⁹⁶ İbnü's-Sem'ânî, onun vehim ve hataya düştüğünü teyit etmiştir.⁶⁹⁷

Diğer taraftan, ricâl kitaplarında onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel ve el-İclî onu sika olarak nitelemişlerdir.⁶⁹⁸ Ebû Hâtim, onun mahallühû es-sıdk olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁹ Mesleme b. Kâsım onu sadûk saymıştır.⁷⁰⁰ Yahyâ b. Maîn, onun sika olduğunu söylemiş, ama aynı zamanda sika olmayan kişilerden gelen hadisleri rivayet ettiği için onu kınamıştır.⁷⁰¹ Zehebî, onun imâm, allâme ve hâfiz olduğunu belirtmiştir.⁷⁰² Başka bir kitapta Zehebî, onun imâmü'l-a'lem olduğunu ama leyyin fi'l-hadîs olduğunu nakletmiştir.⁷⁰³ İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikretmiş, ancak bazen hata ve vehime düştüğünü ifade etmiştir.⁷⁰⁴

⁶⁸⁸ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fi'l-Câmii's-Sahîh*, 2/779.

⁶⁸⁹ Nesâî, *ed-Duaî ve'l-Metrûkûn*, 101.

⁶⁹⁰ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-alâm*, 5/710.

⁶⁹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/308.

⁶⁹² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, 12/68.

⁶⁹³ İbn Kesîr, *et-Tekmîl fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duaî ve'l-Mecâhîl*, 1/389.

⁶⁹⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, 12/68.

⁶⁹⁵ İbn Kesîr, *et-Tekmîl fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duaî ve'l-Mecâhîl*, 1/389.

⁶⁹⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, 12/68.

⁶⁹⁷ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, 12/68.

⁶⁹⁸ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 27/98; İclî, *es-Sikât*, 451.

⁶⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/464.

⁷⁰⁰ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, 12/67.

⁷⁰¹ İbn Kesîr, *et-Tekmîl fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duaî ve'l-Mecâhîl*, 1/387.

⁷⁰² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 10/595.

⁷⁰³ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, 4/267.

⁷⁰⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/219.

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Nuaym b. Hammâd'ın adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda Nuaym b. Hammâd'ı tenkit eden bazı âlimlerin cerh sebeplerini ortaya koydukları görülmektedir. Ancak münekkitlerin kullandığı zayıf ve vehim gibi cerh ifadeleri Nuaym b. Hammâd'ın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Sahîh-i Buhârî'de Nuaym b. Hammâd'dan gelen rivayet sadece bir veya iki tanedir.⁷⁰⁵ Bunun dışında Zehebî ve Dârakutnî'in açıkladığına göre Buhârî'nin rivayet ettiği hadisleri, sadece başka isnadı desteklemek için mütâbi' olarak kullanılmıştır.⁷⁰⁶ Dolayısıyla Nuaym b. Hammâd zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنِ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدًا ح وَحَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنِ سَالِمٍ عَنِ أَبِيهِ قَالَ: بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ فَلَمْ يُحْسِنُوا أَنْ يَقُولُوا أَسْلَمْنَا فَقَالُوا: صَبَأْنَا صَبَأًا فَجَعَلَ خَالِدٌ يَقْتُلُ وَيَأْسِرُ وَدَفَعَ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِمَّا أُسِيرَهُ فَأَمَرَ كُلَّ رَجُلٍ مِمَّا أَنْ يَقْتُلَ أُسِيرَهُ فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَا أَقْتُلُ أُسِيرِي وَلَا يَقْتُلُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِي أُسِيرَهُ فَذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ مَرَّتَيْنِ.⁷⁰⁷

Ibn Omer (r.a.) şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v.) Hâlid b. Velîd'i Cezîme oğulları kabilesi üzerine bir askerî birlikle gönderdi. (Hâlid onları İslâm'a çağırdı.) Fakat onlar Eslemnâ (Biz müslümân olduk) demeyi güzel yapamıyorlardı da onun yerine “Sabe'nâ, sabe'nâ (Şirkten çıktık, önceki dinimizden şirkten çıktık) dediler. Bunun üzerine Hâlid bunlardan bir kısmını öldürmeğe, bir kısmını da esîr etmeğe başladı. Ve bizden, seriyyede bulunan herbir askere kendi esirini verdi de, bizden herbir askere kendi elindeki esirini öldürmesini emretti. Bu emir üzerine ben: Vallahi ben esirimi öldürmem; arkadaşlarımdan hiçbirisi de esirini öldürmeyecektir dedim. (Suleym oğulları ise esirlerini öldürmüşlerdi) Sefer sonunda Peygamber'in huzuruna vardığımızda

⁷⁰⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/447.

⁷⁰⁶ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârakutnî, *Zikru Esmâi't-Tâbiîn ve Men ba'dehum mimmen Sahhat Rivâyetuhu 'ani's-Sikât 'inde'l-Buhârî ve Müslim*, thk. Bûrân ed-Dannâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1406/1985), 1/448; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/6.

⁷⁰⁷ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Ahkâm”, 35 (No. 7189).

bunu kendisine arzetti. Bunu duyunca Rasûlüllah iki kerre: “Allah’ım Ben Hâlid’in işlediği bu işten Sana sığınyorum” diye duâ etti.

2.2.3. Ahmed b. Sâlih el-Mısırî (ö. 248/862)

Ahmed b. Sâlih el-Mısırî’dir. Künyesi Ebu Ca’fer ve İbnü’t-Taberî olarak daha bilinmiştir.⁷⁰⁸ Ebû Abdullah b. Vehb, Abbâs b. Hâlid, Abdullah b. Nâfi’ ve İsmâil b. Ebî Uveys gibi büyük âlimlerinden rivayette bulunmuştur.⁷⁰⁹ Kendisinden Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, Ya’kûb b. Süfyân, Ebû Zür’a ed-Dimaşkî, Ebû İsa et-Tirmizî ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî gibi birçok büyük âlim rivayette bulunmuştur.⁷¹⁰ 170/786 yılında Mısır’da doğmuş ve 248/862 yılında Mısır’da vefat etmiştir.⁷¹¹ *Ricâlu Sahîhi’l-Buhârî* kitabında, Ahmed b. Sâlih’in Sahîh-i Buhârî’nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Kurbân gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu belirtilmektedir.⁷¹²

Cerh ve ta’dîl kitaplarında sadece Nesâî ve Yahyâ b. Maîn’in Ahmed b. Sâlih’i tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, onun leyse bi-sika olduğunu belirtmiştir.⁷¹³ Başka bir kitapta Nesâî, kibir dışında kendisinde hiçbir kusur olmadığını söylemiştir.⁷¹⁴ İbn b. Maîn ise onun kezzâb olduğunu söylemiştir.⁷¹⁵

Diğer taraftan, ricâl kitaplarında âlimlerin çoğunluğunun onu ta’dîl ettiği görülmektedir. Ebû Hâtim er-Râzî, el-Iclî, Ebû Dâvûd, İbn Hibbân, Buhârî, Zehebî, Dârakutnî ve İbn Hacer el-Askalânî onu sika olarak nitelemişlerdir.⁷¹⁶ Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Hicâz halkının hadislerini Ahmed b. Sâlih’ten daha iyi bilen hiç kimsenin bize gelmedi demiştir.⁷¹⁷ Hâtib el-Bağdâdî, Ahmed b. Sâlih’in zamanının hâfizlarından biri olduğunu ve ilelü’l-hadîs ve ihtilâfü’l-hadîs konusunda bilgili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ona göre Nesâî dışında bütün imamlar Ahmed b. Sâlih’in rivayetini delil olarak almışlardır.⁷¹⁸ Ebû Ca’fer el-Ukaylî, Ahmed b. Sâlih’in Müslümanların

⁷⁰⁸ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Curcânî İbn Adî, *Esâmî men Ravâ’ anhum Muhammed b. İsmâil el-Buhârî min Meşâyihîhi*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Beyrut: Dârü’l-Besâiri’l-İslâmiyye, 1414/1993), 70.

⁷⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/417.

⁷¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/417.

⁷¹¹ İbn Yûnus, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısırî*, 1/13.

⁷¹² Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu’s-Sahîhi’l-Buhârî*, 1/34-35.

⁷¹³ Nesâî, *ed-Duaîf ve’l-Metrûkûn*, 22.

⁷¹⁴ İbn Yûnus, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısırî*, 1/13.

⁷¹⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaîfî’r-Ricâl*, 1/295.

⁷¹⁶ İclî, *es-Sikât*, 48; Suleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Su’âlâtu Ebî ‘Ubeydi’l-Âcurrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fî’l-Cerh ve’t-Ta’dîl*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-Amrî (Medine: İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, 1403/1983), 68; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 2/56; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/25-26; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/417; Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 35; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 1/58; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 80.

⁷¹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaîfî’r-Ricâl*, 1/295.

⁷¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/417.

imamlarından biri, hâfız ve mütkin olduğunu ve ona karşı cerhin hiçbir etkisi olmadığını söylemiştir.⁷¹⁹ Celâleddin es-Suyûtî onun hâfız, imâm, fakih ve mütkin olduğunu nakletmiştir.⁷²⁰

Yukarıdaki açıklamalar, sadece Yahyâ b. Maîn ve Nesâî'nin Ahmed b. Sâlih'i cerh ettiğini, âlimlerin çoğunluğunun ise sika, mütkin, sebt ve hâfız gibi ifadeleri kullanarak onu ta'dil ettiğini göstermektedir. Öte yandan, Yahyâ b. Maîn ve Nesâî'nin Ahmed b. Sâlih'e yönelik eleştirileri diğer âlimler tarafından çürütülmektedir. Mesela Yahyâ b. Maîn'in onun bir yalancı olduğunu belirten iddiası, İbn Hibbân tarafından düzeltilmiştir. Ona göre Muâviye b. Sâlih el-Eş'arî'nin rivayetine dayanarak Yahyâ b. Maîn'in kezzâb olarak kastettiği Ahmed b. Sâlih, Ahmed b. Sâlih el-Basrî değil, Mekke'de hadis uyduran Ahmed b. Sâlih eş-Şemmûnî'dir. Ahmed b. Sâlih el-Mısırî'nin hafızası ise Yahyâ b. Maîn ile eşittir, hatta Mısırlılar ve Hicâzlıların hadisleri konusunda Yahyâ b. Maîn'den daha hâfızdır.⁷²¹ İbn Hibbân'ın bu ifadesi, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, İbn Nümeyr, Ebû Hâtim, Ali b. el-Medîni ve Yahyâ b. Maîn'in, Ahmed b. Sâlih'i sika sayan âlimlerden olduklarını belirten bir rivayetle güçlendirilmektedir.⁷²²

Nesâî'nin Ahmed b. Sâlih'i tenkit etmesinin sebebi ise âlimler tarafından çeşitli kitaplarda açıklanmıştır. Hatîb el-Bağdâdî'ye göre Nesâî, Ahmed b. Sâlih'in meclisine gittiğinde ona saygısızlık etmiştir. Bu nedenle aralarındaki ilişki bozulmuştur.⁷²³ Bu hikâyeye Mesleme b. Kâsım tarafından da daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ona göre Ahmed b. Sâlih, iki Müslüman onun iyi ve âdil bir insan olduğuna şahitlik etmedikçe kimseye hadis rivayet etmek istemeyen bir âlimdi. Ahmed b. Sâlih, hadis ve ilim öğretirken Nesâî aniden izinsiz olarak meclisine girmiş ve yanında adil bir adam olduğuna şahitlik eden iki Müslüman yokmuş. Bunun üzerine Ahmed b. Sâlih onu görünce sitem etmiş ve meclisinden kovmuştur.⁷²⁴ Bu bilgilere dayanarak, Nesâî'nin Ahmed b. Sâlih'i cerh ederken kullandığı gerekçesinin sağlam olmadığı açıktır. Bu sebeble âlimler Nesâî'nin Ahmed b. Sâlih'e yönelik tenkidini reddetmiştir. Mesela Ebü'l-Velîd el-Bâcî, Nesâî'nin tenkidinin Ahmed b. Sâlih üzerinde hiçbir etkisi olmadığını ve onun imâm ve sika olduğunu söylemiştir.⁷²⁵ İbn Adî, Nesâî'nin Ahmed b. Sâlih hakkındaki görüşünün bir etkisi olmadığını

⁷¹⁹ Bâcî, *et-Ta'dil ve't-Tecrîh li-men Hurricce lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahih*, 1/325.

⁷²⁰ Süyûtî, *Husnu'l-Muhadara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, 1/306.

⁷²¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/25-26.

⁷²² Kâdî İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, 4/39.

⁷²³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/417.

⁷²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 12/167-168.

⁷²⁵ Bâcî, *et-Ta'dil ve't-Tecrîh li-men Hurricce lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahih*, 1/325.

belirtmiştir.⁷²⁶ Ebû Ya‘lâ el-Halîlî ise şöyle demiştir: Ahmed b. Sâlih bir hâfızdır ve huffâz Nesâî'nin onu cerh etmesinin tahamül (ön yargı) olduğunu ittifak etmiştir.⁷²⁷ Dolayısıyla Ahmed b. Sâlih'in Sahîh-i Buhârî'de yer alan rivayetlerinin sahih oldukları tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ، وَأَبِي بَكْرٍ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ فِي رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ.⁷²⁸

Âişe (r. anha) demiştir ki: Peygamber (s.a.v.) ramazânda ihtilâm olmaktan başka sebeble cünüb olduğu hâlde kendisi fecr vaktinde yıkanır ve orucunu tutardı.

2.2.4. Hasan b. Bişr (ö. 221/836)

Hasan b. Bişr b. Selem b. el-Müseyyeb el-Kâfi el-Becelî'dir. Künyesi Ebû Ali'dir.⁷²⁹ Hakem b. Abdülmelik, Züheyr b. Muâviye ve Muâfâ b. İmrân'dan rivayette bulunmuştur.⁷³⁰ Kendisinden hadis rivayet eden âlimler arasında Abbâs ed-Dûrî, Ahmed b. Mâlik, Hanbel b. İshak, Muhammed b. Hüseyin ve Ebû Şuayb Sâlih b. İmrân vardır.⁷³¹ 221/836 yılında vefat etmiştir.⁷³² *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, Hasan b. Bişr'in Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İstiskâ ve Menâkıb kitaplarında bulunduğu belirtilmektedir.⁷³³

Ricâl kitaplarında birkaç âlimin Hasan b. Bişr'i tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmiştir.⁷³⁴ Abdurrahman b. Yûsuf b. Herrâsî onun münkerü'l-hadîs olduğunu söylemiştir.⁷³⁵ Ebû'l-Arab ve es-Sâcî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.⁷³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ve hataya düştüğünü ifade etmiştir.⁷³⁷

⁷²⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/295.

⁷²⁷ Tâcuddîn Abdulvehhâb b. Takıyyuddîn es-Subkî Tâcuddîn es-Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tenâhî, Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (b.y.: Hicru li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i, 1413), 2/8.

⁷²⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Savm", 25 (No. 1930).

⁷²⁹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/155.

⁷³⁰ Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *el-Kunâ ve'l-Esmâ*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404/1984), 1/558.

⁷³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 7/300.

⁷³² Ebû Suleymân Muhammed b. Abdullâh b. Ahmed b. Rabî'a b. Suleymân b. Hâlid b. Abdurrahman b. Zebri'r-Rab'î Ebû Suleymân er-Rab'î, *Târihu Mevlidi'l-Ulemâ' ve Vefeyâtihim*, thk. Abdullâh Ahmed Suleymân el-Hamd (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1410/1989), 2/491.

⁷³³ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/155.

⁷³⁴ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrükûn*, 33.

⁷³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 7/300.

⁷³⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 4/68.

⁷³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzib*, 158.

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Ebû Hâtim er-Râzî, onun sadûk olduğunu belirtmiştir.⁷³⁸ Mesleme b. Kâsım el-Endelüsî onun sika olduğunu söylemiştir.⁷³⁹ İbn Hibbân, es-Sikât'ta onu zikretmiştir.⁷⁴⁰ İbn Adî, kendisinin münkerü'l-hadîs olmadığını ifade etmiştir.⁷⁴¹ Ahmed b. Hanbel onun hakkında bir problem olmadığını, ancak Züheyr'den münker hadisler rivayet ettiğini belirtmiştir.⁷⁴²

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Hasan b. Bişr'in adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Hasan b. Bişr'i cerh eden âlimler, münker hadis rivayet etmek ve hataya düşmek gibi cerh sebeplerinden bahsetmişler, ama bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü Ahmed b. Hanbel, onun naklettiği münker rivayetlerin Züheyr'den gelenlerle sınırlı olduğunu teyit etmiştir. Onun Sahîh Buhârî'deki rivayetleri ise sadece iki tanedir ve bunlar Züheyr'den değil, Muâfâ b. İmrân'dandır.⁷⁴³ Aynı bir şekilde İbn Hacer el-Askalânî de şöyle anlatır: İmam Buhârî, Dua ve Menâkib kitaplarında Muâfâ'dan gelen sadece iki hadisi rivayet etmiş ve rivayetlerini hiçbir zaman ferd olarak vermemiştir. Ayrıca onun Sahîh Buhârî'deki rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in münker olarak değerlendirdiği gibi Züheyr'den gelmemiştir.⁷⁴⁴ Bu ifade, Sahîh Buhârî'deki Hasan b. Bişr rivayetini destekleyen mütâbi veya şâhid bulunduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Hasan b. Bişr zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî'deki rivayetleri, onları destekleyen şâhid veya mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ عِمْرَانَ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنِ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَجُلًا شَكَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَكَ الْمَالُ وَجَمَدُ الْعِيَالِ فَدَعَا اللَّهَ يَسْتَسْقِي وَلَمْ يَذْكُرْ أَنَّهُ حَوْلَ رِذَاءِهِ وَلَا اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ.⁷⁴⁵

Enes b. Mâlik şöyle tahdîs etti: Bir şahıs Peygamber'e geldi de (su kıtlığı sebebiyle) malların helakini, çoluk çocuğun meşakkatini şikâyetle arz etti. Bunun üzerine Peygamber yağmur

⁷³⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 3/3.

⁷³⁹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl fî Esmâi 'r-Ricâl*, 4/68.

⁷⁴⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/169.

⁷⁴¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi 'r-Ricâl*, 3/163.

⁷⁴² Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemâl fî Esmâi 'r-Ricâl*, 6/61.

⁷⁴³ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu 's-Sahîhi 'l-Buhârî*, 1/155.

⁷⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu 'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/396.

⁷⁴⁵ Buhârî, *el-Câmiu 's-Sahîh*, "Ebvâbü 'l-İstiskâ", 10 (No. 1018).

istemek üzere Allah'a duâ etti. Enes, ne Peygamber'in (dua ederken) dış elbisesini içini dışına getirdiğini ve ne de kibleye yöneldiğini zikremedi.

2.2.5. Hasan b. Zekvân (ö. 150/767)

Hasan b. Zekvân el-Basrî'dir. Künyesi Ebû Seleme'dir.⁷⁴⁶ Hasan-ı Basrî, Tâvûs b. Keysân, Muhammed b. Sîrîn, Süleyman el-Ahvel, Atâ b. Ebî Rabâh ve Ebû Recâ el-Utâridî gibi meşhur âlimlerden rivayette bulunmuştur.⁷⁴⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Abdullah b. el-Mübarek, Yahya b. Said el-Kattan ve Abdülvehhâb b. Atâ gibi büyük muhaddisler vardır.⁷⁴⁸ Zehebî, onun 141-150/758-767 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁷⁴⁹ Hasan b. Zekvân'ın senesinde yer aldığı bir hadisi Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, Hasan b. Zekvân'ın Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Rikâk kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁷⁵⁰

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Hasan b. Zekvân'ı cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmiştir.⁷⁵¹ Ebû Dâvûd, onun Kaderiyye'nin bir takipçisi olduğunu söylemiştir.⁷⁵² Yahyâ b. Maîn, onun zayıf, münkerü'l-hadîs ve Kaderî olduğunu teyit etmiştir.⁷⁵³ Ebu Hatim er-Razi, rivayetinin zayıf olduğunu ve kendisinin leyse bi'l-kavî olduğunu nakletmiştir.⁷⁵⁴ Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin batıl olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵⁵ Yahyâ el-Kattân, Hasan b. Zekvân'dan birkaç hadis rivayet etmiş ama ona göre o rivayette kuvvetli değildir.⁷⁵⁶ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk ve Kaderî olduğunu ve hataya düştüğünü söylemiştir.⁷⁵⁷ Dârakutnî, İbnü'l-Cârûd, Ebü'l-Arab ve Ukaylî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.⁷⁵⁸

⁷⁴⁶ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1/489.

⁷⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 6/146.

⁷⁴⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Tâlî Telhîsi'l-Muteşâbih*, 1/248.

⁷⁴⁹ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/844.

⁷⁵⁰ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/156-157.

⁷⁵¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrükûn*, 33.

⁷⁵² Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü Ebî 'Ubeydi'l-Âcurrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 265.

⁷⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/227.

⁷⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/13.

⁷⁵⁵ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 1/223.

⁷⁵⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 3/158.

⁷⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 161.

⁷⁵⁸ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/844; Ebû Abdullâh Moğultây b. Kilîc el-Bekcerî Moğultây, *et-Terâcimu's-Sâkita min Kitâbi İkmâli Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Tullâb ve Tâlibât Merhalette Mâcistir (Suudi Arabistan: Dârü'l-Muhaddis, 1426/2005), 67.

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Zehebî, onun sâlihu'l-hadîs olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁹ Ebû Bekir el-Bezzâr, onun lâ be'se bih olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁰ İbn Adî onun hakkında "umarım ki bir zararı yok" demiştir.⁷⁶¹ İbn Hibbân, es-Sikât'ta onu zikretmiştir.⁷⁶² İbn Şâhin ve İbn Halfûn onu sika olarak nitelemişlerdir.⁷⁶³

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Hasan b. Zekvân'ın adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ancak bu durumda Hasan b. Zekvân'ı tenkit eden âlimlerin sayısı onu ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra genel olarak cerh sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Başka kaynaklarda bile bazı âlimler Hasan b. Zekvân'ın cerhinin sebebini daha ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Muhammed b. Nasr el-Mervezî, el-Müdeellisîn kitabında şöyle demiştir: Hasan b. Zekvân, Habîb b. Ebî Sâbit'ten - Amr b. Hâlid'den - Âsim b. Cemre'den gelen rivayet nakledip münkerü'l-hadîs olduğu için Amr b. Hâlid'i atlayarak tedlîs yapmıştır.⁷⁶⁴ Yahyâ b. Maîn, Hasan b. Zekvân'ın Habîb b. Ebî Sâbit'ten hiç hadis işitmediğini, ama Amr b. Hâlid'den işittiğini ve onun kezzâb olduğu için hadisinin hiçbir değeri olmadığını söyleyerek bu görüşü tekit etmektedir.⁷⁶⁵ Öte yandan İbn Hacer el-Askalânî, Hasan b. Zekvân'ın sadece tedlîs yaptığı için değil, aynı zamanda Kaderiyî olduğu için de tenkit edildiğini eklemiştir.⁷⁶⁶ Es-Sâcî, Hasan b. Zekvân'ın Kaderî Mezhebi ve bazı hadislerinin münker olması nedeniyle zayıf kabul edildiğini söyleyerek bunu tekit etmektedir.⁷⁶⁷

Yukarıdaki açıklamaya göre, Hasan b. Zekvân tarafından yapılan tedlîs sadece Habîb b. Ebî Sâbit'in tarikinde meydana gelmiş ve hiçbir münekkit diğer tariklerde tedlîsin varlığını açıklamamıştır. Bu, Habîb b. Ebî Sâbit'ten gelmeyen tariklerin, mutlaka zayıf olmadığını ve hatta sahih olabileceğini göstermektedir. Nitekim onun Sahîh-i Buhârî'deki rivayeti sadece bir tanedir ve bu rivayet Habîb b. Ebî Sâbit'ten değil, Ebû Recâ el-Utâridî'dendir.⁷⁶⁸ Bunun dışında Hasan b. Zekvân'ın Kaderiyye'ye mensup olduğu için rivayetinin reddedilmesi sağlam değildir. Zira ehl-i

⁷⁵⁹ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1/489.

⁷⁶⁰ Moğultây, *et-Terâcimu's-Sâkuta min Kitâbi İkmâli Tehzîbi'l-Kemâl*, 67.

⁷⁶¹ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1/489.

⁷⁶² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/163.

⁷⁶³ Moğultây, *et-Terâcimu's-Sâkuta min Kitâbi İkmâli Tehzîbi'l-Kemâl*, 67.

⁷⁶⁴ Ebû Zür'a Ahmed b. Abdurrahîm el-Mısırî Ebû Zür'a el-İrâkî, *el-Mudellisîn*, thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, Nâfiz Huseyn Hammâd (b.y.: Dârü'l-Vafâ, 1415/1995), 42.

⁷⁶⁵ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âbdillâh ed-Dimeşkî el-Alâî, *Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsil*, thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi (Beyrut: Âlimü'l-Kutub, 1407/1986), 162.

⁷⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/397.

⁷⁶⁷ Moğultây, *et-Terâcimu's-Sâkuta min Kitâbi İkmâli Tehzîbi'l-Kemâl*, 67.

⁷⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/397.

sünnet âlimleri yalancılıkla suçlanmayan, zabıt olan ve benimsediği bid‘atların propagandasını yapmayan bid‘at ehlinin rivayetini kabul etmektedir.⁷⁶⁹ Bu açıdan bakıldığında Hasan b. Zekvân’ın Sahîh-i Buhârî’deki rivayetinin senedinin sahih olduğu açıktır.

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, Hasan b. Zekvân’ın cerhi ta‘diline tercih edilmelidir. Buna rağmen onun Sahîh-i Buhârî’deki rivayetini sağlamlaştıran birkaç şahid vardır.⁷⁷⁰ Şâhidi olan hadislerden biri de Rekâik kitabında yer alan Enes b. Mâlik’in rivayetidir. Dolayısıyla Hasan b. Zekvân zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî’deki hadisi, onu destekleyen şahidin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî’deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ الْحَسَنِ بْنِ ذَكْوَانَ حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ.⁷⁷¹

İmrân b. Husayn (r.a.) tahdîs etti ki, Peygamber (s.a.v.): “Hz. Muhammed’in şefaati ile bir topluluk cehennemden çıkar da cennete girerler. Onlar ‘Cehennemlikler’ diye isimlendirilirler” buyurmuştur.

2.2.6. İbrâhim b. Abdurrahman es-Seksekî (ö. 120/738)

İbrâhim b. Abdurrahman b. İsmâil es-Seksekî’dir. Künyesi Ebû İsmâil el-Kûfî’dir.⁷⁷² Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Abdullah b. Ebî Evfâ, Yezîd b. Ebî Kebşe, Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ el- Eş‘arî gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁷⁷³ Kendisinden rivayette bulunan âlimler arasında Haccâc b. Ertât, Abdurrahman b. Abdurrahman el- Mes‘ûdî, Avvâm b. Havşeb, Mis‘ar b. Kidâm ve Yezîd b. Abdurrahman vardır.⁷⁷⁴ Zehebî, onun 111-120/729-738 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁷⁷⁵ İbrâhim b. Abdurrahman’ın senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, İbrâhim b. Abdurrahman’ın Sahîh-i Buhârî’nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Cihâd, Şehâdât ve Tefsîru Sûret Âl-i İmrân kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.⁷⁷⁶

⁷⁶⁹ Emin Aşikkutlu, “Teşeyyu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/564.

⁷⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/397.

⁷⁷¹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Rikâk”, 51 (No. 6566).

⁷⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/132.

⁷⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/132.

⁷⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/132.

⁷⁷⁵ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 3/207.

⁷⁷⁶ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/55-56.

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin İbrâhim es-Seksekî'yi tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmiştir.⁷⁷⁷ Başka bir rivayette Nesâî, onun leyse bizâke'l-kavî olduğunu ancak hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir.⁷⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, Şu'be, Dârakutnî, İbn Şâhin, Ebü'l-Arab ve Ukaylî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.⁷⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, kendisinin sadûk olduğunu ancak hâfizasının zayıf olduğunu söylemiştir.⁷⁸⁰

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Zehebî, onun sadûk olduğunu belirtmiştir.⁷⁸¹ İbn Hibbân, es-Sikât'ta onu zikretmiştir.⁷⁸² İbn Adî, onun rivayet ettiği hadislerde münker metin bulmadığını, onun gerçeğe daha yakın olduğunu ve hadislerinin Nesâî'nin dediği gibi yazılabileceğini söylemiştir.⁷⁸³ İbn Halfûn onu sika olarak nitelemiştir.⁷⁸⁴

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin İbrâhim es-Seksekî'nin adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ancak bu durumda, onu cerh eden âlimlerin sayısının ta'dîl edenlerden daha fazla olduğu açıktır. Buna rağmen münekkitlerin kullandığı zayıf ve leyse bi'l-kavî gibi cerh ifadeleri İbrâhim es-Seksekî'nin cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükseltilebilirler. Nitekim İbrâhim es-Seksekî'nin rivayeti Sahîh-i Buhârî'de sadece iki tanedir. Abdullah b. Ebî Evfâ isimli bir sahabiden gelen ilk hadis, Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetine şâhidir.⁷⁸⁵ İkinci hadis ise, Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-Evsat'ta tahrir ettiği bir mütâbi' tarafından desteklenmiştir.⁷⁸⁶ Dolayısıyla İbrâhim es-Seksekî zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî'deki hadisleri, onları destekleyen mütâbi' ve şâhidin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükseltilebilirler.

⁷⁷⁷ Nesâî, *ed-Duaî ve 'l-Metrûkûn*, 13.

⁷⁷⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaî' r-Ricâl*, 1/345.

⁷⁷⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 2/111; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ' r-Ricâl*, 2/132; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ' r-Ricâl*, 1/240; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/138.

⁷⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 91.

⁷⁸¹ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi' r-Ricâl*, 1/45.

⁷⁸² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/13.

⁷⁸³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaî' r-Ricâl*, 1/345.

⁷⁸⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ' r-Ricâl*, 1/240.

⁷⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/388.

⁷⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 6/137.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الْقُصَلِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَدَّثَنَا الْعَوَّامُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَبُو إِسْمَاعِيلَ السَّكْسَكِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بُرْدَةَ وَاصْطَحَبَ هُوَ وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي كَبْشَةَ فِي سَفَرٍ فَكَانَ يَزِيدُ يَصُومُ فِي السَّفَرِ فَقَالَ لَهُ أَبُو بُرْدَةَ: سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى مَرَارًا يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا.⁷⁸⁷

Ebû Mûsâ şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.v.): “*Kul hastalanır veya yolculuğa çıkarsa, daha önce mukîm iken, sağlam olduğu zamanlarda yaptığı amellerinden ötürü aldığı ücretin aynısı kendisine yazılır.*” buyurdu.

2.2.7. İshak b. Muhammed el-Fervî (ö. 226/840)

İshak b. Muhammed b. İsmâil b. Abdullah b. Ebî Ferve el-Fervî'dir. Künyesi Ebû Ya'kûb el-Medenî el- Kureşî el- Ümevî'dir.⁷⁸⁸ Mâlik b. Enes, Nâfi' b. Ebî Nuaym, Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Kesîr, Ubeyde b. Nâbil, Abdullah b. Ca'fer ve Süleyman b. Bilâl gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁷⁸⁹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İmam Buhârî, Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Bekr el-Esrem, Abdullah b. Şebîb, Abdullah b. Ahmed ed-Devrakî, Ali b. Abdülazîz el-Begavî, Muhammed b. İsmâil es-Sâîğ gibi meşhur muhaddisler vardır.⁷⁹⁰ 226/840 yılında vefat etmiştir.⁷⁹¹ *Et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-Men Hurrice Lehu'l-Buhârî fî'l-Câmi'i's-Sahîh* kitabında, İshak b. Muhammed'in Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Sulh ve Cihâd kitaplarında bulunduğu belirtilmektedir.⁷⁹²

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin İshak b. Muhammed el-Fervî'yi tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî onun sika olmadığını belirtmiştir.⁷⁹³ Ca'fer et-Tayâlisî şöyle demiştir: eğer bir mesele benim hükmüme bağlı olsaydı, İshak el-Fervî'den hadis rivayet etmezdim.⁷⁹⁴ Ebû Dâvud, onun vâhin⁷⁹⁵ olduğunu söylemiştir.⁷⁹⁶ Dârakutnî onu zayıf olarak nitelemiştir.⁷⁹⁷ Es-Sâcî,

⁷⁸⁷ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Cihad ve's-Siyer”, 133 (No. 2996).

⁷⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/471.

⁷⁸⁹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 5/531.

⁷⁹⁰ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 5/531.

⁷⁹¹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/78.

⁷⁹² Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehu'l-Buhârî fî'l-Câmi'i's-Sahîh*, 1/377.

⁷⁹³ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 18.

⁷⁹⁴ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehu'l-Buhârî fî'l-Câmi'i's-Sahîh*, 1/377.

⁷⁹⁵ Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Isulahları Sözlüğü*, 327.

⁷⁹⁶ Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâi*, 1/73.

⁷⁹⁷ Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâi*, 1/73.

onun fihi lîn olduğunu ve Mâlik'ten ferd hadisleri rivayet ettiğini nakletmiştir.⁷⁹⁸ Ukaylî, Mâlik'ten mütâbi' olmadan birçok hadis rivayet ettiğini söylemiştir.⁷⁹⁹ Hâkim ve Dârakutnî, Buhârî'nin hadislerini rivayet etmesinin bir ayıp olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁰⁰

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Âsım el-Mısrî onun dürüst bir kimse olduğunu söylemiştir.⁸⁰¹ Zehebî, onun sadûk olduğunu belirtmiştir.⁸⁰² Sem'ânî onu sika olarak nitelemiştir.⁸⁰³ Ebû Hâtim, onun sadûk olduğunu, ancak kör olduktan sonra bazen hadiste telkîn kabul ettiğini,⁸⁰⁴ kitabının ise sahih olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁵ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu, ancak kör olduktan sonra ezberinin bozulduğunu söylemiştir.⁸⁰⁶ İbn Hibbân, es-Sikât'ta onu zikretmiş ve onun teferrüd⁸⁰⁷ ettiğini söylemiştir.⁸⁰⁸

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin İshak el-Fervî'nin adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ayrıca âlimlerin İshak el-Fervî'yi tenkit ederken cerh sebeplerini açıkça ortaya koydukları görülmektedir. Bu durumda İshak el-Fervî'nin cerh sebebine dair Ebû Hâtim er-Râzî'nin görüşü en güçlü olanıdır.⁸⁰⁹ Yani kör olduktan sonra rivayet ettiği hadisler zayıftır, kör olmadan önce kitabından rivayet ettiği hadisler ise hüccettir. Nitekim İmam Buhârî'nin kör olmadan önce, onun hadislerini kitabından aldığı anlaşılmaktadır.⁸¹⁰ Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında İshak el-Fervî'nin Sahîh-i Buhârî'deki rivayetinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, İshak el-Fervî'nin cerhi ta'dîline tercih edilmelidir. İbn Hacer el-Askalânî'nin açıkladığı gibi Sahîh-i Buhârî'de onun rivayeti sadece üç tanedir. İlk hadis Cihâd kitabında, ikincisi Farzû'l-Hums kitabında, üçüncüsü

⁷⁹⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 2/110.

⁷⁹⁹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 2/110.

⁸⁰⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/389.

⁸⁰¹ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 1/377.

⁸⁰² Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1/199.

⁸⁰³ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 2/110.

⁸⁰⁴ Ravinin, kendisine söylenen yanlış bir rivayeti doğru zannedip onaylaması, kitabında olmayan bir hadis için "bu senin rivayet ettiğin bir hadismiş?" dediğinde, o hadisin kendi rivayetleri arasında olup olmadığını fark etmeksizin "evet!" deyip kabul etmesi. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis alınmaz. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 316.

⁸⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/233.

⁸⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 102.

⁸⁰⁷ Bir hadisi rivayette tek kalmak ya da bir hadisi tek başına rivayet etmek. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 315.

⁸⁰⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/114-115.

⁸⁰⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/389.

⁸¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/389.

ise Sulh kitabında yer almıştır.⁸¹¹ Yaptığımız incelemeye dayanarak ilk hadiste Ebû Hureyre'den rivayet edilen birkaç mütâbi' ve bir şâhid bulunmuştur. İkinci hadiste Sahîh-i Müslim'deki Cüveyriye b. Esmâ tarikinden iki mütâbi' bulunmuştur. Üçüncü hadis ise Buhârî tarafından Üveysî'nin tarikini desteklemek için mütâbi' olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla İshak el-Fervî zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî'deki hadisleri, onları destekleyen mütâbi' veya şâhidin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَزْوِيُّ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُقَاتِلُونَ الْيَهُودَ حَتَّى يَخْتَبِيَ أَحَدُهُمْ وَرَاءَ الْحَجَرِ فَيَقُولُ: يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَأَقْتُلْهُ.⁸¹²

Abdullah ibn Omer (r.a.) tahdîs etti ki, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Siz müslümânlar (ileride) Yahûdiler’le harb edeceksiniz. Hattâ onlardan bir Yahudi taş arkasına saklanacak da o taş (dile gelerek): Ey Allah’ın kulu! Şu arkamdaki bir Yahûdîdir, onu da öldür! diyecektir”.

2.2.8. İsmâil b. Mücâlid (ö. 190/806)

İsmâil b. Mücâlid b. Umeyr el-Hemdânî'dir. Künyesi Ebû Amr'dır.⁸¹³ Babası, Beyân b. Bişr el-Ahmesî, İsmâil b. Ebî Hâlid, Ebû İshak es-Sebîi ve Semmâk b. Harb'den rivayette bulunmuştur.⁸¹⁴ Kendisinden rivayette bulunan âlimler arasında oğlu Amr b. İsmâil, İbrâhim b. Ziyâd, Süreyc b. Yûnus, Yahyâ b. Maîn ve Osman b. Ebî Şeybe vardır.⁸¹⁵ Zehebî, onun 181-190/797-806 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁸¹⁶ İsmâil b. Mücâlid'in senedinde yer aldığı hadisleri Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, İsmâil b. Mücâlid'in Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin menâkıb ve Ebû Bekir'in İslam'ı kabulünü açıklayan konularda bulunduğu teyit edilmektedir.⁸¹⁷

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin İsmâil b. Mücâlid'i tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî ve el-İclî, onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmişlerdir.⁸¹⁸ İbn Hibbân es-Sikât'ta onu zikretmiş ve onun bazen hataya düştüğünü söylemiştir.⁸¹⁹ İbrâhim b. İshak es-Sa'dî, onun övgüye layık

⁸¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/389.

⁸¹² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Cihad ve's-Siyer”, 93 (No. 2925).

⁸¹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/42.

⁸¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 6/243-244.

⁸¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 6/243-244.

⁸¹⁶ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/813.

⁸¹⁷ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/70-71.

⁸¹⁸ İclî, *es-Sikât*, 66; Nesâî, *ed-Duaqâ ve'l-Metrükûn*, 16.

⁸¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/42.

olmadığını aktarmıştır.⁸²⁰ Dârakutnî, onun şüphesiz zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁸²¹ Ebü'l-Feth el-Ezdî, onun rivayetinin hüccet olmadığını teyit etmiştir.⁸²² Ukaylî, ed-Duafâ'da ondan bahsetmiş ve hadisinin lâ yutâba' aleyh⁸²³ olduğunu nakletmiştir.⁸²⁴ Ebü'l-Arab Kayrevânî onu zayıf olarak nitelemiştir.⁸²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ama hataya düştüğünü aktarmıştır.⁸²⁶

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn onun sika olduğunu söylemiştir.⁸²⁷ Yahyâ b. Maîn başka bir rivayette onun leyse bihî be's olduğunu ve ondan hadis yazdığını aktarmıştır.⁸²⁸ Ebû Hâtim onun hakkında mâşallah demiştir.⁸²⁹ Ebû Zür'a onun vasît⁸³⁰ olduğunu ve yalancı olmadığını ifade etmiştir.⁸³¹ İbn Adî, onun babasından daha iyi olduğunu ve hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir.⁸³² İbn Şâhin es-Sikât adlı kitabında ondan bahsetmiş ve onun sâlih olduğunu teyit etmiştir.⁸³³ Osman b. Ebî Şeybe onu sika ve sadûk saymıştır.⁸³⁴ Ebû Dâvûd, onun babası Mücâlid'den daha güçlü olduğunu nakletmiştir.⁸³⁵ Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve Zehebî onu sadûk olarak nitelemiştir.⁸³⁶

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin İsmâil b. Mücâlid'in adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda İsmâil b. Mücâlid'i cerh eden âlimler hataya düşmek gibi cerh sebeplerinden bahsetmişler, ama bu tenkitler İsmâil b. Mücâlid'in tüm hadislerinin zayıf olduğu göstermez. Çünkü Yahyâ b. Maîn'in kendisi de ondan hadis yazdığını ve rivayet ettiğini itiraf etmiştir. Demek

⁸²⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî, *Âhvâlu'r-Ricâl*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Faysalabad: Hadîs Akâdemî, ts.), 114.

⁸²¹ Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâi*, 1/86.

⁸²² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/200.

⁸²³ Ravinin rivayet etmiş olduğu hadisin başkaları tarafından rivayet edilmediğini belirten bu ifade, sika bir ravi hakkında cerh edici değildir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 161.

⁸²⁴ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 1/94.

⁸²⁵ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/200.

⁸²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 109.

⁸²⁷ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/274.

⁸²⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/200.

⁸²⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/200.

⁸³⁰ Ta'dîlin, Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 328.

⁸³¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/200.

⁸³² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/520.

⁸³³ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, 28.

⁸³⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/520.

⁸³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/243-244.

⁸³⁶ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/71; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 3/185; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/249.

ki hadis rivayetinde çok dikkatli olan müteşeddîd bir âlim olarak tanınan Yahya b. Maîn, İsmâil b. Mücâlid'den rivayet ettiği hadiste herhangi bir problem görmemiştir. Eğer onun rivayet ettiği tüm hadisler zayıf olsaydı, Yahyâ b. Maîn ondan hiçbir hadis rivayet etmezdi. Nitekim İsmâil b. Mücâlid'in Sahîh-i Buhârî'de Ebû Bekir'in faziletiyle ilgili tek bir rivayeti olup Yahyâ b. Maîn tarafından nakledilmiştir.⁸³⁷

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَمَّادٍ الْأَمَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُجَالِدٍ عَنْ بِيَانٍ عَنْ وَبَرَةَ عَنْ هَمَّامِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: قَالَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا مَعَهُ إِلَّا خَمْسَةٌ أَعْبُدُ وَأَمْرَاتَانِ وَأَبُو بَكْرٍ.⁸³⁸

Ammâr b. Yâsir (r.a.) şöyle demiştir: Ben Rasûlüllah (s.a.v.)'ı (ilk gördüğümde, O'nun beraberinde (ilk müslümân olarak) beş köle, iki kadın ve bir de Ebû Bekir'den başka kimse yoktu.

2.2.9. Esîd b. Zeyd el-Cemâl (ö. 220/835)

Esîd b. Zeyd b. Necîh el-Cemâl el-Kureşî el-Hâşimî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir.⁸³⁹ Züheyr b. Muâviye, Hasan b. Sâlih, Şerîk b. Abdullah ve Abdullah b. Mübârek gibi hâfizlerden rivayette bulunmuştur.⁸⁴⁰ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbrâhim b. İshak el-Harbî, Ahmed b. Âdem, Ahmed b. Yahyâ b. Zekeriyyâ, Ebû Sâlih Hâmid b. Dâvûd ve Abdullah b. Ömer b. Ebân vardır.⁸⁴¹ Zehebî, onun 211-220/826-835 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁸⁴² Esîd b. Zeyd'in senesinde yer aldığı bir hadisi Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, Esîd b. Zeyd'in Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Rikâk kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁸⁴³

Yaptığımız incelemeye göre ricâl kitaplarında bütün münekkitlerin Esîd b. Zeyd'i şiddetli ifadelerle cerh ettiğini görülmektedir. Nesâî, onun metrûkü'l-hadîs (hadisi terkedilmiştir) olduğunu söylemiştir.⁸⁴⁴ Yahyâ b. Maîn, onun kezzâb olduğunu teyit etmiştir.⁸⁴⁵ Ebû Hâtim, âlimlerin onu tenkit ettiğini belirtmiştir.⁸⁴⁶ İbn Hibbân, onun sika kimselerden yalan hadisler

⁸³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/391.

⁸³⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Menâkibü'l-Ansar", 30 (No. 3857).

⁸³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 3/238.

⁸⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 3/238.

⁸⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 3/238.

⁸⁴² Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 5/280.

⁸⁴³ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 2/869.

⁸⁴⁴ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 19.

⁸⁴⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târihu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûri*, 3/394.

⁸⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/318.

rivayet ettiğini ve onları çaldığını nakletmiştir.⁸⁴⁷ İbn Adî, rivayet ettiği hadislerin çoğunun lâ yutâba‘u aleyh (teferrüd) olduğunu aktarmıştır.⁸⁴⁸ Dârakutnî, onun rivayetlerinin zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, onun hadis rivayetinin kabul edilmediğini söylemiştir.⁸⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî onu zayıf olarak nitelemiştir.⁸⁵¹ Bezzâr, rivayet ettiği hadislerin lâ yutâba‘ aleyh olduğunu belirtmiştir.⁸⁵²

Dolayısıyla âlimlerin Esîd b. Zeyd’in cerhi konusunda ittifak etmeleri nedeniyle onun naklettiği rivayetlerin tamamının zayıf olduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen Sahîh-i Buhârî’de Esîd b. Zeyd’in, İmrân b. Meysere’nin isnadını desteklemek için mütâbi‘ olarak kullanılan sadece bir tane rivayeti vardır.⁸⁵³

حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ ح قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَحَدَّثَنِي أُسَيْدُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ حُصَيْنٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فَقَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَّمُ فَأَخَذَ النَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ الْأُمَّةُ وَالنَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ النَّقْرُ وَالنَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ الْعَشْرَةُ وَالنَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ الْخَمْسَةُ وَالنَّبِيُّ يَمْرُ وَحَدَهُ فَنَظَرْتُ فَإِذَا سَوَادٌ كَثِيرٌ قُلْتُ: يَا جَبْرِيلُ هَؤُلَاءِ أُمَّتِي؟ قَالَ: لَا وَلَكِنْ انْظُرِي إِلَى الْأُفُقِ فَنَظَرْتُ فَإِذَا سَوَادٌ كَثِيرٌ قَالَ: هَؤُلَاءِ أُمَّتِكَ وَهَؤُلَاءِ سَبْعُونَ أَلْفًا قَدَّامَهُمْ لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ وَلَا عَذَابَ قُلْتُ: وَلِمَ؟ قَالَ: كَانُوا لَا يَكْتُمُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ فَقَامَ إِلَيْهِ عَكَاشَةُ بْنُ مَحْصَنِ فَقَالَ: ادْعُ اللَّهَ أَنْ يُجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ مِنْهُمْ ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ آخَرَ قَالَ: ادْعُ اللَّهَ أَنْ يُجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ: سَبَقَكَ بِهَا عَكَاشَةُ.⁸⁵⁴

İbn Abbâs radiyallahü anhüma şöyle dedi: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Bütün ümmetler bana arz olunup gösterildi. Bir peygamber, yanına bir ümmet alıp geçiyordu. Bir peygamber, beraberinde bir toplulukla geçiyordu. Bir peygamber, beraberinde on kişiyle geçiyordu. Bir peygamber, beraberinde beş kişiyle geçiyordu. Bir peygamber de yalnız başına geçiyordu. Ben uzakta büyük bir karaltı gördüm de: Yâ Cibril bunlar benim ümmetim mi? diye sordum. O: Hayır değildir, lâkin şu ufuka bak! dedi. Ben oraya bakınca çok büyük bir karaltı gördüm. Cibril: İşte bunlar senin ümmetindir. Bunların yetmiş bin olan öncüleri, üzerlerinde hiçbir hesâb ve azâb yoktur, dedi. Ben: Niçin bunlara hesâb ve azâb yoktur? dedim. Cibril: Onlar dağıtmazlar, rukye yaptırmazlar, uğursuzluğa inanmazlar, ancak Rablerine tevekkül edenlerdir,

⁸⁴⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine 'l-Muhaddisîn ve 'd-Duafâ ve 'l-Metrûkîn*, 1/180.

⁸⁴⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi 'r-Ricâl*, 2/87.

⁸⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 7/51.

⁸⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 7/51.

⁸⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü 't-Tehzîb*, 112.

⁸⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü 't-Tehzîb*, 1/345.

⁸⁵³ Bâcî, *et-Ta'dîl ve 't-Tecrîh li-men Hurric lehü 'l-Buhârî fî 'l-Câmi 's-Sahîh*, 1/411.

⁸⁵⁴ Buhârî, *el-Câmiu 's-Sahîh*, “Rikâk”, 50 (No. 6541).

dedi". Hz. Peygamber bunu söyleyince Ukkâşe b. Mihsan kendisine doğru ayağa kalktı da: (Yâ Rasûlallah) Beni onlardan kılması için Allah'a duâ ediver dedi. Rasûlüllah: "Yâ Allah Bunu onlardan kıl" diye duâ etti. Sonra O'na diğer bir adam kalktı da o da: Beni de onlardan kılması için Allah'a duâ ediver dedi. "Bu hususta Ukkâşe seni geçti" buyurdu.

2.2.10. Seleme b. Racâ (ö. 190/806)

Seleme b. Racâ et-Temîmî'dir. Künyesi Ebû Abdurrahman el-Kûfî'dir.⁸⁵⁵ Urve b. Hişâm, Ebû Saîd el-Bakkâl, Haccâc b. Ertât, Muhammed b. Urve ve Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁸⁵⁶ Kendisinden rivayette bulunan âlimler arasında İsmâil b. Halîl, Ebû Bişr Bekr b. Halef, Muhammed b. Abdüla'lâ, Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr ve Ya'kûb b. Humeyd vardır.⁸⁵⁷ Zehebî, onun 181-190/797-806 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁸⁵⁸ Seleme b. Racâ'nın senedinde yer aldığı bir hadisi Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* kitabında, Seleme b. Racâ'nın Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Fezâilu Ashâbi'n-Nebî kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁸⁵⁹

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Seleme b. Racâ'yı tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî onun zayıf olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁰ Yahyâ b. Maîn, İbn Şâhin ve Ebû Muhammed el-Cârûd onun leyse bi-sika olduğunu söylemişlerdir.⁸⁶¹ İbn Adî, onun hadislerinin ferd ve garîb olduğunu rivayet ettiği bazı hadislerin lâ yutâba'u aleyh olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶² Dârakutnî, onun sika ravilerden ferd hadisler rivayet ettiğini teyit etmiştir.⁸⁶³

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Ebû Zür'a onun sadûk olduğunu söylemiştir.⁸⁶⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, hadisinde sorun olmadığını (mâ hadîsuhû be's) belirtmiştir.⁸⁶⁵

⁸⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 11/279.

⁸⁵⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/144.

⁸⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/144.

⁸⁵⁸ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/858.

⁸⁵⁹ Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*, 1/322.

⁸⁶⁰ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 47.

⁸⁶¹ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/337; İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi'd-Duafâ ve'l-Kâzibîn*, 102; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 6/10.

⁸⁶² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 4/356.

⁸⁶³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/144.

⁸⁶⁴ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehû'l-Buhârî fî'l-Câmii's-Sahîh*, 3/1127.

⁸⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/160.

İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu söylemiştir.⁸⁶⁶ İbn Hibbân, es-Sikât'ta onu zikretmiştir.⁸⁶⁷

Yukarıdaki açıklamaya göre Seleme b. Racâ'yı cerh eden âlimlerin sayısı ta'dil edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra genel olarak cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı cerh ifadeleri Seleme b. Racâ'nın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Seleme b. Racâ'nın Sahîh-i Buhârî'deki rivayeti Fezâil kitabında bulunan sadece bir rivayeti vardır. Bu rivayet, Ebû Üsâme'nin tarikinden gelen bir mütâbi' tarafından desteklenmiştir.⁸⁶⁸ Bundan dolayı Seleme b. Racâ zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ أَخْبَرَنَا سَلْمَةُ بْنُ رَجَاءٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ هَزَمَ الْمُشْرِكُونَ هَرِيمَةَ بَيْتَةَ فَصَاحَ إِبْلِيسُ: أَيُّ عِبَادَ اللَّهِ أُخْرَأْتُ فَرَجَعْتُ أَوْلَاهُمْ عَلَى أُخْرَأْتُمْ فَاجْتَلَدْتُ أُخْرَأْتُمْ فَتَنْظَرُ حُدَيْفَةَ فَإِذَا هُوَ بِأَبِيهِ فَنَادَى أَيُّ عِبَادَ اللَّهِ أَيُّ أَبِي فَقَالَتْ: فَوَاللَّهِ مَا احْتَجَزُوا حَتَّى قَتَلُوهُ فَقَالَ حُدَيْفَةُ عَفَرَ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ أَيُّ: فَوَاللَّهِ مَا زَالَتْ فِي حُدَيْفَةَ مِنْهَا بَقِيَّةٌ خَيْرٌ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ.⁸⁶⁹

Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Uhud harbi günü olunca müşrikler açık bir bozguna uğradılar. Bu sırada iblîs, müslümânlara: Ey Allah'ın kulları! Arkanızdakileri (öldürün yahut yardım edin) diye bağırdı. Bu bağırma üzerine müslümânların öncüleri, arkadakilere karşı döndü ve arkadakilere çetin bir harbe tutuştular. Bu sırada Huzeyfe baktı ki, babası Yemân da oraya gelmiş. Hemen: Allah'ın kulları, o babamdır, o babamdır! diye nida etti. Âişe dedi ki: Vallahi müslümânlar, (kendisi tanıyamadıklarından) Yemân'ı öldürünceye kadar vurmaktan kaçınmadılar. Huzeyfe, babasının böyle hatâ ile öldürülmesi üzerine öldürenlere sadece: Allah sizlere mağfîret eylesin,.. (Yûsuf: 92) dedi. Râvî Hişâm dedi ki: Babam Urve: Allah'a yemîn ederim ki, Huzeyfe, Azîz ve Celîl olan Allah'a kavuşuncaya kadar babası Yemân'ın kaatiline bir istiğfar dileği, Huzeyfe'de devam edip durmuştur, dedi.

⁸⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzib*, 247.

⁸⁶⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/286.

⁸⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, 1/407.

⁸⁶⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Menâkibü'l-Ansar", 22 (No. 3824).

2.2.11. Sinân b. Rebîa (ö. 190/806)

Sinân b. Rebîa el-Bâhilî'dir. Künyesi Ebû Rebîa el-Basrî'dir.⁸⁷⁰ Enes b. Mâlik, Sâbit el-Bennânî, Hadramî b. Lâhik ve Şehr b. Havşeb'den rivayette bulunmuştur.⁸⁷¹ Kendisinden rivayette bulunanlar Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, Saîd b. Zeyd, Abdullah b. Bekr et-Teymî ve Abdülvarîs b. Saîd'dir.⁸⁷² Zehebî, onun H. 181-190/M. 797-806 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁸⁷³ Sinân b. Rebîa'nın senedinde yer aldığı bir hadisi Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehu'l-Buhârî fî'l-Câmi'i's-Sahîh* kitabında, Sinân b. Rebîa'nın Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Et'ime kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁸⁷⁴

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Seleme b. Racâ'yı tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, Yahyâ b. Maîn ve Dârakutnî, onun *leyse bi'l-kavî* olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁷⁵ Ebû Hâtim el-Râzî, onun muztaribü'l-hadîs olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk ve fihi lîn olduğunu belirtmiştir.⁸⁷⁷

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. İbn Şâhin, onun sâlih olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁸ Zehebî, onun sadûk olduğunu nakletmiştir.⁸⁷⁹ İbn Adî onun hakkında "umarım ki bir zararı yok" demiştir.⁸⁸⁰ İbn Hibbân es-Sikât'ta onu zikretmiştir.⁸⁸¹

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Sinân b. Rebîa'nın adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda cârihlerin kullandığı *leyse bi'l-kavî*, fihi leyyin ve muztaribü'l-hadîs gibi cerh ifadelerinden, Seleme b. Racâ'nın kötü zabtı nedeniyle tenkit edildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda muaddillerin kullandığı sadûk ve sâlih gibi ta'dîl ifadeleri, onun zabt konusunda değil,

⁸⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/240.

⁸⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, 12/147.

⁸⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, 12/147.

⁸⁷³ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/858.

⁸⁷⁴ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehu'l-Buhârî fî'l-Câmi'i's-Sahîh*, 3/1148.

⁸⁷⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dürî*, 4/165; Nesâî, *ed-Duaîfâ ve'l-Metrûkûn*, 51; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, 6/121.

⁸⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/252.

⁸⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 256.

⁸⁷⁸ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâ'is-Sikât*, 104.

⁸⁷⁹ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/467.

⁸⁸⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaîfâ'ir-Ricâl*, 4/513.

⁸⁸¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/337.

2.2.12. Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd (ö. 174/790)

Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd el-Medenî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir.⁸⁸⁴ Babası Ebü'z-Zinâd, Mûsâ b. Ukbe, Hişâm b. Urve, Amr b. Ebî Amr, Süheyl b. Ebî Sâlih, Muhammed b. Abdullah b. Amr, Abdurrahman b. Hâris, Ayyâş b. Ebî Rebîa ve Muâz b. Muâz gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁸⁸⁵ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbn Cüreyc, Züheyr b. Muâviye, Muâz b. Muâz, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Haccâc b. Muhammed, İbn Vehb, Yahyâ b. Hasan, Velîd b. Müslim, Abdullah b. Nâfi' ve Saîd b. Ebî Meryem gibi meşhur muhaddisler vardır.⁸⁸⁶ Bağdat'ta 174/790 yılında vefat etmiştir.⁸⁸⁷ Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd'ın senesinde yer aldığı hadisleri Buhârî Sahîhinde tahrir etmiştir. *Tehzibu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* kitabında, Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd'ın Sahîh-i Buhârî'nin ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Ref'u'l-Yedeyn fi's-Salât ve Edeb kitaplarında bulunduğu belirtilmektedir.⁸⁸⁸

Ricâl kitaplarında çok âlimlerin Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd'ı cerh ettiği görülmektedir. Nesâî onun zayıf olduğunu belirtmiştir.⁸⁸⁹ İbn Sa'd birçok rivayetinin zayıf olduğunu söylemiştir.⁸⁹⁰ Ahmed b. Hanbel onun muztaribü'l-hadîs olduğunu nakletmiştir.⁸⁹¹ Yahyâ b. Maîn, onun hadislerinin delil olarak kullanılamayacağını teyit etmiştir.⁸⁹² Ebû Hâtim er-Râzî, onun rivayetinin yazılabileceğini ancak hüccet olarak kullanılamayacağını ifade etmiştir.⁸⁹³ İbn Hibbân şöyle demiştir: Onun ezberi zayıftır ve sık sık yanılır. Ferd rivayetleri delil olarak kullanılamaz, sika ravilere uygun olan rivayetleri ise delil olarak kullanılabilir.⁸⁹⁴ Ali b. el-Medînî, onun ashabına göre zayıf olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁵ Ebû Hafs Ömer b. Ali ve Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî onun biraz zayıf (fihi da'fün) olduğunu söylemişlerdir.⁸⁹⁶ Ukaylî eḏ-Ḍu'afâu'l-Kebîr adlı kitabında ondan bahsetmiştir.⁸⁹⁷ Mâlik b. Enes, babasından aldığı rivayet nedeniyle onu tenkit etmiştir.⁸⁹⁸

⁸⁸⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/449.

⁸⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/171.

⁸⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/171.

⁸⁸⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 2/56.

⁸⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 17/101.

⁸⁸⁹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 68.

⁸⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/416.

⁸⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/252.

⁸⁹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/252.

⁸⁹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/252.

⁸⁹⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 2/56.

⁸⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10/228.

⁸⁹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10/228-229.

⁸⁹⁷ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 2/340.

⁸⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10/229.

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. El-İclî onun sika olduğunu söylemiştir.⁸⁹⁹ Enes b. Mâlik bir rivayette onun sika olduğunu teyit etmiştir.⁹⁰⁰ İbn Adî, bazı hadislerinin lâ yutâba'u aleyh (mütâbi' yok) olduğunu, ancak hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir.⁹⁰¹ Ya'kûb b. Şeybe, onun sikatün sadûkun olduğunu ama hadislerinin biraz zayıf olduğunu nakletmiştir.⁹⁰² İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu, ancak Bağdat'a vardığında hafızasının ihtilât olduğunu söylemiştir.⁹⁰³

Yukarıdaki açıklamaya göre Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd'ı cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra muztaribü'l-hadîs gibi cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı cerh ifadeleri, Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd'ın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid rivayet olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İmam Buhârî Sahîh'inde Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd'ın rivayetlerini sadece başka rivayetleri desteklemek amacıyla mütâbi' veya şâhid olarak nakletmiştir.⁹⁰⁴ Dolayısıyla Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd, zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Buhârî'deki hadisleri, onları destekleyen şâhid veya mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Buhârî'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمِ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - وَكَانَ كَاتِبَهُ - قَالَ: كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلِّ الشُّيُوفِ تَابِعَهُ الْأَوْسِيُّ عَنْ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ.⁹⁰⁵

Abdullah b. Ebî Evfâ, Ömer b. Ubeydillah'a (gönderdiği) mektûbda: Rasûlullah (s.a.v.):

“İyi biliniz ki, cennet kılıçların gölgeleri altındadır” buyurdu, diye yazmıştır. el-Uveysî Abdülazîz b. Abdullah, İbn Ebî'z-Zinâd'dan; o da Mûsâ b. Ukbe'den olmak üzere bu hadisi rivayet etmekte Muâviye b. Amr'a mutâbaat etmiştir.

⁸⁹⁹ İclî, *es-Sikât*, 292.

⁹⁰⁰ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 2/575.

⁹⁰¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaifâi'r-Ricâl*, 5/453.

⁹⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 17/99.

⁹⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 340.

⁹⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 17/101.

⁹⁰⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, “Cihad ve's-Siyer”, 22 (No. 2818).

2.3. Müslim'in Sahîh'inde Riyayette Bulunduğu Ravilerden Tenkit Ettikleri

2.3.1. Abdurrahman b. Selmân (ö. ?)

Abdurrahman b. Selmân el-Hacerî er-Ruaynî el-Mısırî'dir.⁹⁰⁶ Amr b. Ebî Amr, Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd ve Ukayl b. Hâlid'den rivayette bulunmuştur.⁹⁰⁷ Kendisinden rivayette bulunan tek bir ravi Abdullah b. Vehb'dir.⁹⁰⁸ Araştırmamızda, ne zaman doğduğu ve öldüğü hakkında herhangi bir bilgi bulamadık. Abdurrahman b. Selmân'ın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdurrahman b. Selmân'ın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Salât kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁹⁰⁹

Ricâl kitaplarında Abdurrahman b. Selmân el-Hacerî'yi cerh eden bazı âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun leyse bi'l-kavî olduğunu teyit etmiştir.⁹¹⁰ Buhârî onun fihi nazar olduğunu belirtmiştir.⁹¹¹ Ukaylî onu ed-Duafâ kitabında zikretmiştir.⁹¹²

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de vardır. Ebû Saîd b. Yûnus onu sika saymıştır.⁹¹³ İbn Hacer el-Askalânî, onun lâ be'se bih olduğunu belirtmiştir.⁹¹⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, onun muztaribü'l-hadîs olduğunu ama ondan rivayet ettiği münker hadis görmediğimi ve sâlihü'l-hadîs olduğunu söylemiştir.⁹¹⁵

Yukarıdaki açıklamaya göre Abdurrahman b. Selmân'ı tenkit eden âlimlerin cerhinin sebeplerinden bahsetmedikleri açıktır. Dolayısıyla onun ta'dîli, cerh sebebi açıklanmadığı için tecrîhine tercih edilmiştir. Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, Abdurrahman b. Selmân'ın cerhi ta'dîline tercih edilmelidir. Ancak münekkitlerin kullandığı leyse bi'l-kavî ve fihi nazar gibi cerh ifadeleri Abdurrahman b. Selmân'ın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Abdurrahman b. Selmân'ın Sahîh-i Müslim'deki rivayeti sadece bir tanedir.⁹¹⁶ Yaptığımız incelemede İmam Müslim onun rivayetini

⁹⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/187.

⁹⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/187.

⁹⁰⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/187.

⁹⁰⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/410.

⁹¹⁰ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 67.

⁹¹¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *ed-Duafâu's-Sağîr*, thk. Ebû Abdullâh Ahmed b. İbrâhîm b. Ebi'l-Ayneyn (b.y.: y.y., 1426/2005), 84.

⁹¹² Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 2/333.

⁹¹³ İbn Yûnus, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısırî*, 1/303.

⁹¹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 341.

⁹¹⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/242.

⁹¹⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/410; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 17/150.

sadece Şu'be'nin tariki gibi diğer isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır. Dolayısıyla Abdurrahman b. Selmân zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükseltilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَلْمَانَ الْحَجْرِيِّ عَنْ عُقَيْلِ بْنِ خَالِدٍ أَنَّ سَلَمَةَ بْنَ كَهَيْلٍ حَدَّثَهُ أَنَّ كُرَيْبًا حَدَّثَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ بَاتَ لَيْلَةً عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْقَرْبَةِ فَسَكَبَ مِنْهَا فَتَوَضَّأَ وَلَمْ يَكْتِرْ مِنَ الْمَاءِ وَلَمْ يَقْصِرْ فِي الْوُضُوءِ وَسَأَقُ الْحَدِيثَ وَفِيهِ قَالَ: وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَتِي تِسْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً قَالَ سَلَمَةُ: حَدَّثَنِي كُرَيْبٌ فَحَفِظْتُ مِنْهَا ثِنْتِي عَشْرَةَ وَتَسِيْتُ مَا بَقِيَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا وَمِنْ فَوْقِي نُورًا وَمِنْ تَحْتِي نُورًا وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ شِمَالِي نُورًا وَمِنْ بَيْنِ يَدَيَّ نُورًا وَمِنْ خَلْفِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُورًا وَأَعْظِمْ لِي نُورًا.⁹¹⁷

Küreyb rivâyet etmiş ki, İbn Abbâs bir gece Resûlullah (s.a.v.)'in yanında kalmış. İbn Abbâs dedi ki: Sonra Resûlullah (s.a.v.) kalkarak tuluma gitti. Ve ondan su döktü de abdest aldı. Fakat abdestte suyu ne çok döktü, ne de az... Râvî hadîsi böylece rivâyet etmiştir. Bu hadiste: Resûlullah (s.a.v.), o gece ondokuz cümlelik bir duâ etti ifâdesi de vardır. Seleme dedi ki: Küreyb onları bana söyledi. Ben, onların onikisini belledim; geri kalanını unuttum. Resûlullah (s.a.v.): *Yâ Rabbî, benim kalbime nûr; dilime nûr; kulağıma nûr; gözüme nûr; üstüme nûr; altına nûr; sağıma Nûr; soluma nur; önüme nûr; arkama nûr; nefsim'e nûr ver! bana büyük bir nûr ihsan eyle buyurdular.*

2.3.2. İbrâhim b. Muhâcir (ö. 130/748)

İbrâhim b. Muhâcir b. Câbir el-Becelî el-Kûfî'dir. Künyesi Ebû İshak'tır.⁹¹⁸ Târik b. Şihâb, Kays b. Ebî Hâzim, Zeyd b. Vehb, Atâ, Mücâhid, Abdullah b. Baban, Abdurrahman b. Yezîd ve İbrâhim en-Nehâî'den rivayette bulunmuştur.⁹¹⁹ Kendisinden rivayette bulunan âlimler arasında Mis'ar b. Kidâm, Süfyân es-Sevrî, Şu'be, Züheyr b. Muâviye, Ebû Avâne ve Şerîk b. Abdullah en-Nehâî gibi meşhur muhaddisler vardır.⁹²⁰ Zehebî, onun 121-130/739-748 yılları arasında vefat

⁹¹⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 26 (No. 189).

⁹¹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/348.

⁹¹⁹ Kâdî Ebî Ya'lâ el-Bağdâdî 'Ubeydullâh b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn b. el-Ferrâ el-Hanbelî Ebü'l-Kâsım b. el-Ferrâ, *Tecridü'l-Esmâ ve'l-Kunâ el-Mezkûra fî Kitâbi'l-Muttefik ve'l-Mufterik* (Yemen: Merkezi'n-Nu'mân, 1432/2011), 1/41.

⁹²⁰ Ebü'l-Kâsım b. el-Ferrâ, *Tecridü'l-Esmâ ve'l-Kunâ el-Mezkûra fî Kitâbi'l-Muttefik ve'l-Mufterik*, 1/41.

ettiğini tahmin etmektedir.⁹²¹ İbrâhim b. Muhâcir'in senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, İbrâhim b. Muhâcir'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Abdest ve Salât kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.⁹²²

Rical kitaplarında bazı âlimlerin İbrâhim b. Muhâcir'i tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, ve Yahyâ el-Kattân onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmişlerdir.⁹²³ Ahmed b. Hanbel, onun biraz zayıf (fihi da'fün) olduğunu söylemiştir.⁹²⁴ Yahyâ b. Maîn, onun daîfü'l-hadîs olduğunu nakletmiştir.⁹²⁵ Ebû Hâtim, onun kuvvetli olmadığını, mahallühû es-sıdk olduğunu ve hüccet olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.⁹²⁶ İbn Hibbân, onun kesîrû'l-hata olduğunu ve ferd olan rivayetlerinden kaçınmanın tavsiye edildiğini ifade etmiştir.⁹²⁷ Ya'kûb b. Süfyân, hadisinin leyyin olduğunu teyit etmiştir.⁹²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk ve leyyinü'l-hıfz olduğunu aktarmıştır.⁹²⁹ Dârakutnî, âlimlerin rivayet ettiği hadisler lâ yutâba'u aleyh olduğu için onu zayıf saydığını nakletmiştir.⁹³⁰

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. İbn Sa'd onu sika olarak nitelemiştir.⁹³¹ Ahmed b. Hanbel, onun leyse bihî be's olduğunu söylemiştir.⁹³² İbn Adî, hadislerinin sâlih olduğunu ve birbirini desteklediğini belirtmiştir.⁹³³ El-İclî, onun câizü'l-hadîs⁹³⁴ olduğunu nakletmiştir.⁹³⁵ Ebû Dâvûd onun sâlihü'l-hadîs olduğunu söylemiştir.⁹³⁶ Süfyân es- Sevrî

⁹²¹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/368.

⁹²² İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/46.

⁹²³ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 11; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/133.

⁹²⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/349.

⁹²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/133.

⁹²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/133.

⁹²⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 1/102.

⁹²⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 1/296.

⁹²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 94.

⁹³⁰ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 1/296.

⁹³¹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 1/295.

⁹³² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/133.

⁹³³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 1/351.

⁹³⁴ Bu sîga, dilsel anlamından da anlaşılacağı üzere ta'dîl ifadelerinden biridir. Bkz. 'Îd Hasen Hasen Hasen, "Câizü'l-Hadîs İnda'l-İmâm el-İclî ve Dilâlatuh Dirâse Mukârane", *Mecelletü'd-Dâriye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabîyye li'l-Banîn* 17/17 (2024 1446), 24.

⁹³⁵ İclî, *es-Sikât*, 54.

⁹³⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 1/296.

onun lâ be'se bihî olduğunu teyit etmiştir.⁹³⁷ Es-Sâcî, onun sadûk olduğunu ve âlimlerin onun vehmi hakkında ihtilaf ettiğini ifade etmiştir.⁹³⁸

Yukarıdaki açıklamaya göre İbrâhim b. Muhâcir'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra kesîrû'l-hata gibi cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı cerh ifadeleri İbrâhim b. Muhâcir'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İmam Müslim, diğer isnadları desteklemek için İbrâhim b. Muhâcir'den bazı hadisleri şâhid olarak rivayet etmiştir.⁹³⁹ Dolayısıyla İbrâhim b. Muhâcir zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمُهَاجِرِ عَنْ أَبِي الشَّعْتَاءِ قَالَ: كُنَّا قُعُودًا فِي الْمَسْجِدِ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ فَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْمَسْجِدِ يَمْشِي فَاتَّبَعَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ بَصْرَهُ حَتَّى خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَمَا هَذَا فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.⁹⁴⁰

Ebü'ş-Şa'sâ dedi ki: Mescidde Ebû Hüreyre ile beraber oturuyorduk. Derken müezzin ezanı okudu ve bir adam, mescidden kalkıp gitti. Ebû Hüreyre onu mescidden çıkıncaya kadar gözü ile tâkîp etti. Arkasından: “Şu adam, muhakkak Ebü'l-Kâsım (s.a.v.)'e isyan etti.” dedi.

2.3.3. Ebân b. Sem'a (ö. 153/770)

Ebân b. Sem'a el-Basrî el-Enşârî'dir.⁹⁴¹ Şehr b. Havşeb, İkrime ve Muhammed b. Sîrîn gibi ünlü muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁹⁴² Kendisinden rivayette bulunanlar Muhammed b. Ebî Adî, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Yezîd b. Zürey' gibi meşhur muhaddislerdir.⁹⁴³ 153/770 yılında vefat etmiştir.⁹⁴⁴ Ebân b. Sem'a'nın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Ebân b. Sem'a'nın Sahîh-

⁹³⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 2/133.

⁹³⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl fî Esmâi 'r-Ricâl*, 1/296.

⁹³⁹ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 33.

⁹⁴⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Mesâcid”, 45 (No. 258).

⁹⁴¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/67.

⁹⁴² Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemâl fî Esmâi 'r-Ricâl*, 2/12.

⁹⁴³ Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemâl fî Esmâi 'r-Ricâl*, 2/12.

⁹⁴⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/67.

i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin İmatetü'l-Ezâ kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁹⁴⁵

Nesâî onun leyse bihî be's olduğunu ama muhtelit olduğunu söylemiştir.⁹⁴⁶ Yahyâ b. Maîn, el-İclî ve Zehebî onu sika olarak nitelemişlerdir.⁹⁴⁷ Ebû Hatîm er-Râzî onun sadûk olduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, onun sâlih olduğunu ama teğayyere bi-âhîrih⁹⁴⁹ olduğunu nakletmiştir.⁹⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak teğayyere bi-âhîrih olduğunu söylemiştir.⁹⁵¹

Yukarıdaki açıklamaya göre âlimler aslında Ebân b. Sem'a'nın tad'dîli üzerinde anlaşmışlardır. Fakat hayatının sonunda meydana gelen ihtilât veya ihtilât onun için bir kusur olmaktadır. Buna rağmen İbn Adî'ye göre bu durum onu zayıf kılmaz çünkü rivayet ettiği hadisler müstakîmdir.⁹⁵²

Öte yandan Sahîh-i Müslim'deki Ebân b. Sem'a'nın rivayeti sadece bir tane olup Yahyâ el-Kattân tarafından nakledilmiştir.⁹⁵³ Hadis naklinde çok dikkatli olan müteşeddid bir âlim olarak tanınan Yahyâ el-Kattân, zayıf olduğunu bildiği birinden bir hadis almış olamaz. Aynı zamanda Yahyâ el-Kattân'ın kendisi, Ebân b. Sem'a'nın ömrünün sonunda ihtilât olduğunu bilmiştir.⁹⁵⁴ Bu nedenle Yahyâ el-Kattân, bu rivayeti büyük ihtimalle ihtilâttan önce Ebân b. Sem'a'dan almıştır.

Buna ek olarak yaptığımız incelemede Ebân b. Sem'a'nın Sahih-i Müslim'deki rivayeti mütâbi' veya şâhidler tarafından desteklenmiştir. Dolayısıyla Ebân b. Sem'a zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi' ve şâhid rivayetin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

⁹⁴⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/69.

⁹⁴⁶ Nesâî, *ed-Duaîfâ ve'l-Metrûkûn*, 14.

⁹⁴⁷ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 4/187; İclî, *es-Sikât*, 50; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duaîfâ*, 1/6.

⁹⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/298.

⁹⁴⁹ Ravinin, ömrünün sonuna doğru zabtının zayıfladığını belirten bir tabir. Bununla, ravinin hatası çok olmadıkça cerh kastedilmez. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 167.

⁹⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/297.

⁹⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, 87.

⁹⁵² İbn Adî, *el-Kâmil fi Duaîfâ'r-Ricâl*, 2/73.

⁹⁵³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/69.

⁹⁵⁴ Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/297.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي بَانَ بْنِ صَمْعَةَ حَدَّثَنِي أَبُو الْوَاظِعِ حَدَّثَنِي أَبُو بَرَزَةَ قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ عَلَّمَنِي شَيْئًا أَنْتَفَعُ بِهِ قَالَ: اعْرِضِ الْأَدَى عَنْ طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ.⁹⁵⁵

Ebû Berze dedi ki: Yâ Nebiyyallah, bana faydalanacağım bir şey öğret. *Müslümanlara yolundan ezâ (veren şeyi) gider!* buyurdular.

2.3.4. Üsâme b. Zeyd (ö. 153/770)

Üsâme b. Zeyd el-Leysî'dir. Künyesi Ebû Zeyd'dir.⁹⁵⁶ Zührî, Nâfi', Atâ b. Ebî Rabâh, Muhammed b. el-Münkedir, Sâlih b. Keysân ve Amr b. Şuayb gibi büyük muhaddislerden rivayette bulunmuştur.⁹⁵⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Yahyâ el-Kattân, İbnü'l-Mübârek, Süfyân es-Sevrî, İbn Vehb, el- Evzâî, Vekî' ve Ebû Nuaym gibi büyük muhaddisler vardır.⁹⁵⁸ 153/770 yılında vefat etmiştir.⁹⁵⁹ Üsâme b. Zeyd'in senedinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Üsâme b. Zeyd'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Salât, Hac, İtk, Buyû' ve Vesâyâ gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu teyit edilmektedir.⁹⁶⁰

Rical kitaplarında bazı âlimlerin, Üsâme b. Zeyd el-Leysî'yi tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî onun sika olmadığını belirtmiştir.⁹⁶¹ Ebu Hatim er-Razi, onun rivayetinin yazılabileceğini ancak hüccet olarak kullanılamayacağını söylemiştir.⁹⁶² Ahmad b. Hanbel, İbn Saîd el-Kattân'ın ömrünün sonunda Üsâme b. Zeyd hadisini terk ettiğini nakletmiştir.⁹⁶³ Ahmed b. Hanbel, onun leyse bi-şey' olduğunu ve Nâfi'den münker hadisler rivayet ettiğini ifade etmiştir.⁹⁶⁴ İbn Hibban es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ama onun hataya düştüğünü söylemiştir.⁹⁶⁵ İbn Hacer el-Askalânî ve Zehebî onun hakkında sadûkun yehimü (yanılır bir sadûk ravidir) demişlerdir.⁹⁶⁶ Dârakutnî'ye

⁹⁵⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr", 35 (No. 131).

⁹⁵⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 2/76.

⁹⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/209.

⁹⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/209.

⁹⁵⁹ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/232.

⁹⁶⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/70.

⁹⁶¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrükûn*, 19.

⁹⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/248.

⁹⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/284.

⁹⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/284.

⁹⁶⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/74.

⁹⁶⁶ Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâi*, 1/66; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 98.

göre, Yahyâ el-Kattân başlangıçta ondan hadis rivayet etmiş, ancak Atâ'dan mürsel olarak hadis rivayet ettiği için onu terk etmiştir.⁹⁶⁷

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, el-İclî ve Ya'kûb b. Süfyân onu sika olarak nitelemişlerdir.⁹⁶⁸ İbn Adî , Üsâme b. Zeyd'in hasenü'l-hadîs olduğunu ve bir zararı olmamasını umduğunu (ercû ennehû lâ be'se bih) belirtmiştir.⁹⁶⁹ Zehebî bir görüşünde onun Sadûk olduğunu ve hadislerinin sağlam olduğunu söylemiştir.⁹⁷⁰ İbn Nümeyr onun meşhur olduğunu aktarmıştır.⁹⁷¹ Ebû Dâvûd onu sâlih saymıştır.⁹⁷²

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Üsâme b. Zeyd el-Leysî'nin adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Bu durumda Üsâme b. Zeyd'i cerh eden âlimler münker ve mürsel hadis rivayet etmek gibi cerh sebeplerinden bahsetmişler, ama bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ el-Kattân, onun naklettiği münker ve mürsel hadislerin Nâfi' ve Atâ'dan gelen rivayetlerle sınırlı olduğunu teyit etmişlerdir. Bu sebeple Üsâme b. Zeyd'in diğer hocalarından naklettiği rivayetler güçlü ve sahih olabilir, çünkü Nâfi' ve Atâ dışındaki hocalarından gelen rivayetlerinin de zayıf olduğunu gösteren bir açıklama yoktur. Bu bağlamda İbn Halfûn şöyle demiştir: Üsâme b. Zeyd'in bazı hocalarından rivayet ettiği hadisler hüccettir, bazılarında ise zayıftır. Onun hadislerini tenkit edenler bunu görür.⁹⁷³

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, Üsâme b. Zeyd'in cerhi, ta'dîline tercih edilmelidir. Buna rağmen münekkitlerin kullandığı cerh ifadeleri Üsâme b. Zeyd'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İmam Müslim aslında onu hüccet olarak kullanmamış, ancak rivayetlerini sadece başka rivayetleri desteklemek için şâhid olarak kullanmıştır.⁹⁷⁴ Dolayısıyla Üsâme b. Zeyd, zayıf bir ravi kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen şâhid rivayetinin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

⁹⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/209.

⁹⁶⁸ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/157; İclî, *es-Sikât*, 60; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/58.

⁹⁶⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 2/78.

⁹⁷⁰ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessak*, 93.

⁹⁷¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/209.

⁹⁷² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/58.

⁹⁷³ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/58.

⁹⁷⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 2/58.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْقَرَّاطِ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ وَسَعْدًا يَقُولَانِ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ فِي مَدِينِهِمْ وَسَاقِ الْحَدِيثِ وَفِيهِ: مَنْ أَرَادَ أَهْلَهَا بِسُوءٍ أَذَابَهُ اللَّهُ كَمَا يَذُوبُ الْمَلْحُ فِي الْمَاءِ.⁹⁷⁵

Ebû Hüreyre ve Sa'd şöyle demişlerdir: Resûlullah (s.a.v.) “*Yâ Rabbi! Medînelilere Ölçeklerinde bereket ihsan eyle...*” buyurdular. Râvi hadîsin tamamını rivâyet eyledi. Bu hadiste: “*Her kim Medine halkına bir kötülük yapmak isterse, Allah onu tuzun suda eridiği gibi eritir*” cümlesi de vardır.

2.3.5. Eş‘as b. Sivâr (ö. 136/753)

Eş‘as b. Sivâr el-Kindî en-Neccâr el-Kûfi’dir.⁹⁷⁶ Hasan Basrî, Şa‘bî, Adî b. Sâbit, İkrime, Zührî ve Nâfi‘ gibi büyük âlimlerden rivayette bulunmuştur.⁹⁷⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Süfyân es-Sevrî, Şu‘be, Hüşeym b. Beşîr, Hafs b. Giyâs, Ma‘mer ve İbn Nümeyr gibi büyük âlimler de vardır.⁹⁷⁸ Amr b. Ali, onun 136/753 yılında vefat ettiğini söylemiştir.⁹⁷⁹ Eş‘as b. Sivâr‘ın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Eş‘as b. Sivâr‘ın Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Talâk kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.⁹⁸⁰

Ricâl kitaplarında âlimlerin çoğunluğunun Eş‘as b. Sivâr el-Kindî’yi cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, Dârakutnî, İbnü’s-Sem‘ânî, Ebû Dâvûd ve İbn Hacer el-Askalânî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.⁹⁸¹ El-İclî, onun zayıf olduğunu ancak hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir.⁹⁸² Ahmed b. Hanbel onun daîfü’l-hadîs olduğunu belirtmiştir.⁹⁸³ Ebû Zür‘a, onun leyyin olduğunu nakletmiştir.⁹⁸⁴ İbn Hibbân, onun fâhişü’l-hata ve kesîrû’l-vehim olduğunu

⁹⁷⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Hac”, 89 (No. 495).

⁹⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 3/264.

⁹⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 1/352.

⁹⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 1/352.

⁹⁷⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/78.

⁹⁸⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/78.

⁹⁸¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 20; Ebü’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârakutnî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, thk. Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî (Medine: Mecelletu’l-Câmiati’l-İslâmiyye, 1403-1404), 1/259; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 2/234; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 113.

⁹⁸² İclî, *es-Sikât*, 69.

⁹⁸³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 2/271.

⁹⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 2/271.

belirtmiştir.⁹⁸⁵ Muhammed b. Beşşâr, onun sika olmadığını aktarmıştır.⁹⁸⁶ Yahyâ b. Maîn, ed-Dûrî'nin rivayetinde Eş'as b. Sivâr'ı lâ şey' daîfün ifadesiyle cerh etmiştir.⁹⁸⁷

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de bulunmaktadır. İbn Adî, Eş'as b. Sivâr'ın rivayet ettiği münker bir rivayet metni bulamadığını ama onun isnadında bazen ihtilât ve ihtilâf olduğunu söylemiştir.⁹⁸⁸ Osman b. Ebî Şeybe, onun sika ve sadûk olduğunu fakat hüccet olmadığını belirtmiştir.⁹⁸⁹ Yahyâ b. Maîn, ed-Devrakî'nin rivayetinde Eş'as b. Sivâr'ı sika ifadesiyle ta'dîl etmiştir.⁹⁹⁰

Yukarıdaki açıklamaya göre Eş'as b. Sivâr el-Kindî'yi cerh eden âlimlerin sayısı, ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra kesîrû'l-vehim gibi cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı cerh ifadeleri Eş'as b. Sivâr el-Kindî'nin cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid rivayet olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Eş'as b. Sivâr'ın Sahîh-i Müslim'deki rivayeti bir tane olup sadece başka bir rivayeti desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir.⁹⁹¹ Dolayısıyla Eş'as b. Sivâr zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا سَيَّارٌ وَحُصَيْنٌ وَمُغِيرَةُ وَأَشْعَثُ وَمُجَالِدٌ وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ وَدَاوُدَ، كُلُّهُمْ عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ فَسَأَلْتُهَا عَنْ قَضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا فَقَالَتْ: طَلَّقَهَا زَوْجُهَا الْبَتَّةَ فَقَالَتْ: فَخَاصَمْتُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السُّكْنَى وَالتَّقَّةِ قَالَتْ: فَلَمْ يَجْعَلْ لِي سَكْنَى وَلَا تَقَّةَ وَأَمَرَنِي أَنْ أَعْتَدَ فِي بَيْتِ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ عَنْ حُصَيْنٍ وَدَاوُدَ، وَمُغِيرَةَ وَإِسْمَاعِيلَ وَأَشْعَثَ عَنِ الشَّعْبِيِّ أَنَّهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ بِمِثْلِ حَدِيثِ زُهَيْرٍ عَنْ هُشَيْمٍ.⁹⁹²

Şa'bî Şöyle dedi: Fâtıme binti Kays'ın yanına girdim de ona Resûlüllah (s.a.v.)'in kendisine verdiği hükmü sordum. Şu cevâbı verdi: Kocasının onu talâk-ı bâine boşadığını söyledi.

⁹⁸⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 1/171.

⁹⁸⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 2/234.

⁹⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/271.

⁹⁸⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 2/45.

⁹⁸⁹ İbn Şâhîn, *Târihu Esmâi's-Sikât*, 36.

⁹⁹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 2/40.

⁹⁹¹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/78; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâi*, 1/91.

⁹⁹² Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Talâk", 6 (No. 42).

(Fâtıme:) Ben de onu mesken ve nafaka hususunda Resûlüllah (s.a.v.)'e da'vâ ettim. Ancak, bana mesken ve nafaka vermedi. Sonra Ümmi Mektûm'un evinde iddet beklememi emir buyurdu. Bize Yahyâ b. Yahyâ da rivâyet etti. (Dedi ki): Bize Hüseyin, Husayn ile Dâvûd, Muğîre, İsmâil ve Eş'as'dan, onlar da Şa'bî'den naklen onun: Fâtıme binti Kays'ın yanına girdim... dediğini Züheyr'in Hüşeym'den rivâyet ettiği gibi rivâyette bulundu.

2.3.6. Hâris b. Ubeyd (ö. 180/796)

Hâris b. Ubeyd el-İyâdî Basrî'dir. Künyesi Ebû Kudâme'dir.⁹⁹³ Ebû İmrân el-Cuveynî, Saîd el-Cerîrî, Matar el-Verrâk, Abdülazîz b. Suheyb, Sâbit el-Bennânî, Muhammed b. Abdülmelik ve diğerlerinden rivâyette bulunmuştur.⁹⁹⁴ Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ebû Nuaym, Saîd b. Mansûr, Yahyâ b. Yahyâ en-Nîsâbü'rî, Müsedded ve Tâlût b. Abbâd vardır.⁹⁹⁵ Zehebî, onun 171-180/787-796 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.⁹⁹⁶ Hâris b. Ubeyd'in senedinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Hâris b. Ubeyd'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İlim ve Sifatü'l-Cennet kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.⁹⁹⁷

Ricâl kitaplarında çok âlimlerin Hâris b. Ubeyd'i tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, Zehebî ve Ebû Amr b. Abdülber onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemişlerdir.⁹⁹⁸ Yahyâ b. Maîn, onun hadisinin zayıf olduğunu söylemiştir.⁹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, onun muztaribü'l-hadîs olduğunu nakletmiştir.¹⁰⁰⁰ Ebû Hâtim er-Râzî, onun leyse bi'l-kavî olduğunu, hüccet olarak kullanılamayacağını ancak hadisinin yazılabileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁰¹ İbn Hibbân, onun dindar bir şeyh olduğunu, kesîrû'l-vehim olduğunu ve rivayet ettiği ferd hadislerin hüccet olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁰² Es-Sâcî, kendisinin sadûk olduğunu ama münker rivayetleri

⁹⁹³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 2/454.

⁹⁹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/150.

⁹⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/150.

⁹⁹⁶ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/597.

⁹⁹⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/172.

⁹⁹⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 29; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/303; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 3/305.

⁹⁹⁹ Yahyâ b. Maîn, *Târihu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 4/264.

¹⁰⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/81.

¹⁰⁰¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/81.

¹⁰⁰² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 1/224.

naklettiğini aktarmıştır.¹⁰⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ama hataya düştüğünü teyit etmiştir.¹⁰⁰⁴

Birçok âlim onu cerh etmiş olsa da Abdurrahman b. Mehdî ve Ebü'l-Hasan el-Kûfî onu ta'dîl etmişlerdir. Abdurrahman b. Mehdî demiştir ki Hâris b. Ubeyd bizim hocamızdı ve ben kendisinde hayırdan başka bir şey görmedim.¹⁰⁰⁵ Ebü'l-Hasan el-Kûfî ise onun sika olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁶

Yukarıdaki açıklamaya göre Hâris b. Ubeyd'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra kesîrû'l-vehim ve muztaribû'l-hadîs gibi cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkittlerin kullandığı cerh ifadeleri Hâris b. Ubeyd'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Müslim Sahîh'inde Hâris b. Ubeyd'in İlim ve Cennetin Sifatı kitaplarında bulunan iki rivayetini nakletmiştir.¹⁰⁰⁷ Yaptığımız incelemede birinci rivayet, Ebû İmrân el-Cüveynî'den Hemmâm b. Yahyâ ve Ebân b. Yezîd'in tarikleri gibi birçok mütâbi' tarafından desteklenmiştir. İkinci rivayet ise Ebû İmrân el-Cüvenî'den Hemmâm b. Yahyâ ve Abdülazîz b. Abdüssamed'in tarikleri gibi birkaç mütâbi' tarafından da desteklenmiştir. Dolayısıyla Hâris b. Ubeyd zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا أَبُو قُدَامَةَ الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ عَنْ أَبِي عَمْرَانَ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: افْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَفْتُمْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ فِقُّومُوا.¹⁰⁰⁸

Cüdeb b. Abdillah el-Becelî şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.): “Kur’ân’ı kalbleriniz onun üzerinde birleştiği müddetçe okuyun! Eğer onun hakkında ihtilâfa düşerseniz (okumayı bırakıp) hemen kalkın.” buyurdular.

¹⁰⁰³ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 3/305.

¹⁰⁰⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 147.

¹⁰⁰⁵ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, 2/275.

¹⁰⁰⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 3/305.

¹⁰⁰⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/172.

¹⁰⁰⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “İlim”, 1 (No. 3).

2.3.7. Humejd b. Ziyâd (ö. 150/767)

Humejd b. Ziyâd el-Harrât Medenî'dir. Künyesi Ebû Sahr'dır.¹⁰⁰⁹ İbn Hibbân'a göre Hâtim b. İsmâil onu Humejd b. Sahr olarak adlandırmıştır, ancak doğru olan Humejd b. Ziyâd Ebû Sahr'dır.¹⁰¹⁰ Ebû Hâzım Seleme b. Dînâr, Nâfi' mevlâ İbn Ömer, Küreyb, Mekhûl, Ebû Saîd el-Makbûrî ve Şerîk b. b. Abdullah gibi meşhur muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹⁰¹¹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Saîd b. Ebî Eyyûb, Hayve b. Şüreyh, İbn Vehb, Yahyâ el-Kattân, Hemmâm b. İsmâil ve Hâtim b. İsmâil gibi meşhur muhaddisler de vardır.¹⁰¹² Zehebî, onun 141-150/758-767 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹⁰¹³ Humejd b. Ziyâd'ın senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Humejd b. Ziyâd'ın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Cenâiz, Hac, Kurbân, Abdest ve Sifatü'l-Cennet kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁰¹⁴

Ricâl kitaplarında çok az âlimin Humejd b. Ziyâd'ı tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî, onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemiştir.¹⁰¹⁵ Yahyâ b. Maîn bir rivayette onun zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹⁶

Öte yandan birçok âlimin Humejd b. Ziyâd'ı ta'dîl ettiği tespit edilmektedir. Dârakutnî ve el-İclî, onun sika olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰¹⁷ Ahmed b. Hanbel, onun leyse bihî be's olduğunu söylemiştir.¹⁰¹⁸ Yahyâ b. Maîn de onun leyse bihî be's olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹⁹ İbn Hibbân, es-Sikât'ta onu zıkkretmiştir.¹⁰²⁰ İbn Adî onun sâlihu'l-hadîs olduğunu nakletmiştir. Bununla birlikte İbn Adî, onun tariki ile gelen iki rivayetini reddetmiştir ve bu iki rivayet dışındaki diğer rivayetleri

¹⁰⁰⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 3/68.

¹⁰¹⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/189.

¹⁰¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/41.

¹⁰¹² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/41.

¹⁰¹³ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 3/851.

¹⁰¹⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/164.

¹⁰¹⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 33.

¹⁰¹⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/222.

¹⁰¹⁷ İclî, *es-Sikât*, 134; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/42.

¹⁰¹⁸ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1/612.

¹⁰¹⁹ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetü'd-Dârimî*, 95.

¹⁰²⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/189.

için “umarım ki tüm hadisleri sahihtir” demiştir.¹⁰²¹ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûkun yehimü¹⁰²² olduğunu söylemiştir.¹⁰²³

Yukarıdaki açıklamaya göre Humeyd b. Ziyâd’ı cerh eden âlimlerin sayısı ta’dil edenlerden daha az olmasının yanı sıra cerhinin sebeplerinden de bahsetmemişlerdir. İlk bölümde belirtildiği gibi cumhûrî’l-ulemâ, bir râvi hakkında ta’dil ve tecrîh arasında ihtilaf varsa sebebi açıklanmadığı sürece cerh kabul edilemeyeceğini tespit etmiştir. Bu açısından Humeyd b. Ziyâd’ın ta’dili, cerh sebebi açıklanmadığı için tecrîhine tercih edilmiştir.

Buna ek olarak Humeyd b. Ziyâd’ın Sahîh-i Müslim’deki rivayetleri yedi tanedir.¹⁰²⁴ Nitekim yaptığımız incelemede bu rivayetler mütâbi‘ veya şâhid olarak başka rivayetlerle de desteklenmiştir. Dolayısıyla Humeyd b. Ziyâd zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim’deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi‘ veya şâhid rivayetlerin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim’deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ وَهَارُونُ بْنُ سَعِيدِ الْأَيْبِيِّ قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي أَبُو صَخْرٍ عَنِ ابْنِ قُسَيْطٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى قَامَ حَتَّى تَفْطَرِ رِجْلَاهُ قَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَصْنَعُ هَذَا وَقَدْ غُفِرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا.¹⁰²⁵

Âişe radiyallahu anhâ’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) namaza kıldığı zaman ayakları şişinceye kadar ayakta dururdu. Âişe: Ya Resûlullahî Allah senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışladığı halde yine bunu mu yapıyorsun? demiş. Bunun üzerine: *Ya Âişe! Şükreden bir kul olmayayım mı?* buyurmuşlar.

2.3.8. Rebîa b. Külsûm (ö. 170/786)

Rebîa b. Külsûm b. Cebr el-Basrî’dir.¹⁰²⁶ Bekr b. Abdullah el-Müzenî, Hasan el-Basrîve babası Külsûm b. Cebr’den rivayette bulunmuştur.¹⁰²⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında

¹⁰²¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 3/70.

¹⁰²² Ta’dilin beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i’tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 262.

¹⁰²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 181.

¹⁰²⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/164.

¹⁰²⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Sifatü’l-Kıyâme”, 18 (No. 81).

¹⁰²⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/206.

¹⁰²⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 9/142.

Hâlid b. Hâris, Saîd b. Süleyman, Abdüssamed b. Abdü'l-Vâris, Affân b. Müslim, Müslim b. İbrâhim, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Ya'kûb b. İshak el-Hadramî vardır.¹⁰²⁸ Zehebî, onun 161-170/777-786 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹⁰²⁹ Rebîa b. Külsûm'un senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Rebîa b. Külsûm'un Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Kader kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁰³⁰

Ricâl kitaplarında sadece Nesâî'nin Rebîa b. Külsûm'u leyse bi'l-kavî ifadesiyle cerh ettiği görülmektedir.¹⁰³¹ Âlimlerin çoğunluğu ise Rebîa b. Külsûm'un bir muhaddis olarak adâleti konusunda hemfikirdir. İbn Sa'd onun âlim olduğunu ve bazı hadisler rivayet ettiğini söylemiştir.¹⁰³² Yahyâ b. Maîn, el-İclî ve Zehebî onu sika olarak nitelemişlerdir.¹⁰³³ Ahmed b. Hanbel, onun sâlih olduğunu ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın ondan hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.¹⁰³⁴ İbn Hibban onu es-Sikât'ta zikretmiştir.¹⁰³⁵ İbn Hacer el-Askalânî onu sadûkun yehimü diyerek değerlendirmiştir.¹⁰³⁶

Yukarıdaki açıklamaya göre Nesâî Rebîa b. Külsûm'u cerh eden tek âlim olup onu tenkit ederken sebebini belirtmeden sadece leyse bi'l-kavî demiştir. Cumhûrî'l-ulemânın açıkladığı gibi bir râvi hakkında ta'dîl ve tecrîh arasında ihtilaf varsa sebebi açıklanmadığı sürece cerh kabul edilemez. Bu açıdan Rebîa b. Külsûm'un ta'dîli, cerh sebebi açıklanmadığı için tecrîhine tercih edilmiştir.

Buna ek olarak Rebîa b. Külsûm'un Sahîh-i Müslim'deki rivayeti bir tanedir.¹⁰³⁷ Nitekim yaptığımız incelemede İmam Müslim bu rivayeti diğer rivayetleri desteklemek için mütâbi' olarak nakletmiştir. Dolayısıyla Rebîa b. Külsûm zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükseltilir.

¹⁰²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 9/143.

¹⁰²⁹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/364.

¹⁰³⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/206.

¹⁰³¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 41.

¹⁰³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/276.

¹⁰³³ İclî, *es-Sikât*, 159; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/478; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâi*, 1/230.

¹⁰³⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/478.

¹⁰³⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/301.

¹⁰³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 208.

¹⁰³⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/206.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا رَبِيعَةُ بْنُ كَلْثُومٍ حَدَّثَنِي أَبِي كَلْثُومٌ عَنْ أَبِي الطَّفِيلِ عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ أَسِيدِ الْغِفَارِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ الْحَدِيثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مَلَكًا مُوَكَّلًا بِالرَّحْمِ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْلُقَ شَيْئًا يَأْذِنُ اللَّهُ لِيَضَعَ وَأَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِهِمْ.¹⁰³⁸

Huzeyfe b. Esîd el-Gîfârî merfû olarak rivâyet etti ki: “Allah büznillah bir şey halketmek dilediği zaman, rahime müvekkel bir meleği kırk küsur gecenin tamamında gönderir...” buyurmuşlar. Sonra, râvi yukarkilerin hadisi gibi anlatmıştır.

2.3.9. Rabâh b. Ebî Ma'rûf (ö. ?)

Rabâh b. Ebî Ma'rûf b. Ebî Sâre el-Mekkî'dir.¹⁰³⁹ Saîd b. el-Aclân, Abdullah b. Ebî Müleyke, Atâ b. Ebî Rabâh, Kays b. Sa'd el-Mekkî ve Mücâhid b. Cebr gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹⁰⁴⁰ Kendisinden rivayette bulunanlar Süfyân es-Sevrî, Muhammed b. İsmâil b. Ebî Füdeyk, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Hârûn b. Mugîre, Vekî' b. el-Cerrâh, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ebû Âmir el-Akadî, Ebû Ali el-Hanefî gibi meşhur muhaddislerdir.¹⁰⁴¹ Çeşitli kaynaklarda Rabâh'ın ne zaman doğduğu ve öldüğüne dair bir açıklama yoktur. Rabâh b. Ebî Ma'rûf'un senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Rabâh b. Ebî Ma'rûf'un Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Hac ve Buyû' kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁰⁴²

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Rabâh b. Ebî Ma'rûf'u tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴³ Yahya b. Main onun zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴⁴ Abdurrahman b. Mehdî başlangıçta ondan hadisi rivayet etmiş, ancak daha sonra onu terk etmiştir.¹⁰⁴⁵ İbn Hibbân es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ve onun hata ve vehime düştüğünü söylemiştir.¹⁰⁴⁶ İbn Hibbân el-Mecrûhîn adlı kitabında yine ondan bahsetmiş ve onun sika ravilerden mütâbî'i olmayan rivayetler naklettiğini, rivayet ettiği ferd hadislerinden kaçınıldığını ve sika âlimler tarafından ittifak edilen hadislerinin hüccet olarak kullanılacağını ifade etmiştir.¹⁰⁴⁷

¹⁰³⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Kader”, 1 (No. 4).

¹⁰³⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/307.

¹⁰⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 9/47.

¹⁰⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 9/48.

¹⁰⁴² İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/209.

¹⁰⁴³ Nesâî, *ed-Duaî ve'l-Metrûkûn*, 41.

¹⁰⁴⁴ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetu İbn Muhriz*, 1/69.

¹⁰⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/489.

¹⁰⁴⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/307.

¹⁰⁴⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaî ve'l-Metrûkûn*, 1/300.

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de vardır. Ebu Hatim er-Razi ve Ahmed b. Hanbel onun sâlihu'l-hadîs olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁴⁸ El-İclî onun lâ be'se bihî olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴⁹ Muhammed b. Abdullah b. Ammâr el-Mevsilî ve Ebû Zür'a onu sâlih olarak nitelemişlerdir.¹⁰⁵⁰ İbn Adî şöyle demiştir: Onun rivayetinde herhangi bir sorun görmüyorum ve ondan münker bir hadis bulamadım.¹⁰⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, onun hakkında sadûkun lehû evhâm¹⁰⁵² demiştir.¹⁰⁵³

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Rabâh b. Ebî Ma'rûf'un adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ancak cârihlerin kullandığı leyse bi'l-kavî, zayıf ve vehim gibi cerh ifadeleri, Rabâh b. Ebî Ma'rûf'un kötü zabtı nedeniyle tenkit edildiğini anlaşılmaktadır. Aynı zamanda muaddillerin kullandığı lâ be'se bihî, sadûk ve sâlih gibi cerh ifadeleri, onun zabt konusunda değil, sadece adâlet konusunda ta'dîl edildiğini işaret etmektedir. Bu demek ki âlimler, Rabâh b. Ebî Ma'rûf'un zabtının kötü, adâletin ise iyi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi cerh ifadelerinden Rabâh b. Ebî Ma'rûf'un cerhinin hafif olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Müslim Sahîh'inde Rabâh b. Ebî Ma'rûf'un Hac ve Büyû' kitaplarında bulunan iki rivayetini nakletmiştir.¹⁰⁵⁴ Yaptığımız incelemede birinci rivayet, Atâ'dan Kays ve İbn Cüreyc'in tarikleri gibi birkaç mütâbi' tarafından desteklenmiştir. İkinci rivayet ise Atâ'dan Matar b. Verrâk'ın tariki gibi bir mütâbi' tarafından da desteklenmiştir. Dolayısıyla Rabâh b. Ebî Ma'rûf zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

¹⁰⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/81; Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârakutnî, *Ta'likâtü'd-Dârakutnî 'alâ'l-Mecrûhîn li-İbni Hibbân*, thk. Halil b. Muhammed el-Arabî (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1414/1994), 101.

¹⁰⁴⁹ İclî, *es-Sikât*, 152.

¹⁰⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 9/48.

¹⁰⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 4/108.

¹⁰⁵² Ta'dîlin beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 261.

¹⁰⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 205.

¹⁰⁵⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/209.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا رَبَاحُ بْنُ أَبِي مَعْرُوفٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ وَعَنْ بَيْعِهَا لِلسِّنِينَ وَعَنْ بَيْعِ الثَّمْرِ حَتَّى يَطِيبَ.¹⁰⁵⁵

Câbir b. Abdullah şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) bir yeri kiralamaktan, onu birkaç yıllığına satmaktan ve olgunlaşmıncaya kadar meyveyi satmaktan nehyetti buyurdu.

2.3.10. Zem‘a b. Sâlih (ö. 160/777)

Zem‘a b. Sâlih el-Cenedî el-Yemânî’dir. Mekke’de ikamet etmiştir.¹⁰⁵⁶ Seleme b. Vehrân, İbn Tâvûs, Amr b. Dînâr, Zührî, Ebû Hâzim b. Dînâr gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹⁰⁵⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar ise İbn Cüreyc, İbn Vehb, Abdurrahman b. Mehdî, Abdürrezzâk, Vekî‘, Ebû Ali el-Hanefî ve Ravh b. Ubâde gibi meşhur muhaddislerdir.¹⁰⁵⁸ Zehebî, onun 151-160/768-777 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹⁰⁵⁹ Zem‘a b. Sâlih’in senesinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Zem‘a b. Sâlih’in Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Hac kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁰⁶⁰

Ricâl kitaplarında âlimlerin çoğunluğunun Zem‘a b. Sâlih’i tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî onun leyse bi’l-kavî olduğunu ve Zührî’den rivayetinin kesîrû’l-galat olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶¹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Şâhin ve Amr b. Ali onun daîfü’l-hadîs olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁶² Ebû Zür‘a, onun leyyin ve vâhi’l-hadîs olduğunu ve Zührî’den rivayetinin münker olduğunu nakletmiştir.¹⁰⁶³ İbn Hibbân *el-Mecrûhîn* adlı kitabında ondan bahsetmiş ve onun sâlih bir adam olduğunu, ancak vehim ve hataya düştüğünü ifade etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân’a göre, aslında hadisleri rivayet ederken yanıldığını bilmiyormuş, bu yüzden meşhur âlimlerden rivayet ettiği hadislerin çoğu münker olmuştur.¹⁰⁶⁴ İbn Adî, tüm hadislerinin

¹⁰⁵⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Buyû‘”, 16 (No. 86).

¹⁰⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 9/386.

¹⁰⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/338.

¹⁰⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/338.

¹⁰⁵⁹ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve Vefayâtu’l-Meşâhîri’l-A’lâm*, 4/53.

¹⁰⁶⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/229.

¹⁰⁶¹ Nesâî, *ed-Duaî ve’l-Metrûkûn*, 43.

¹⁰⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 3/624; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaî’r-Ricâl*, 4/197; İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi’d-Duaî ve’l-Kâzibîn*, 91.

¹⁰⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 3/624.

¹⁰⁶⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Duaî ve’l-Metrûkûn*, 1/312.

faydalı olduğunu, ancak bazen rivayet ettiği bazı hadislerde vehime düştüğünü ve hadisinin sâlih lâ be'se bihî olduğunu umduğunu söylemiştir.¹⁰⁶⁵ Ali b. Cüneyd, Ebû Dâvûd ve İbn Hacer el-Askalânî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.¹⁰⁶⁶ Sâcî, onun hüküm hakkında hüccet olmadığını aktarmıştır.¹⁰⁶⁷ Hâkim Ebû Ahmed onun sâlih leyse bi'l-kavî olduğunu teyit etmiştir.¹⁰⁶⁸ Yahyâ b. Maîn bir görüşünde Zem'a b. Sâlih'in zayıf olduğunu söyleyerek onu cerh etmiştir.¹⁰⁶⁹

Öte yandan Yahyâ b. Maîn diğer görüşünde Zem'a b. Sâlih'in suveylihü'l-hadîs¹⁰⁷⁰ olduğunu söyleyerek onu ta'dîl etmiştir.¹⁰⁷¹ El-Müntecâlî, onun sâlih olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷²

Yukarıdaki açıklamaya göre Zem'a b. Sâlih'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı vâhi'l-hadîs ve kesîrû'l-galat gibi cerh ifadeleri Zem'a b. Sâlih'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Müslim Sahîh'inde Zem'a b. Sâlih'in Hac kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹⁰⁷³ ve onu sadece Muhammed b. Ebî Hafsa'nın isnadını desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır.¹⁰⁷⁴ Dolayısıyla Zem'a b. Sâlih zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَفْصَةَ وَرَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْنَ تَنْزِلُ عَدَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ؟ وَذَلِكَ زَمَنَ الْفَتْحِ قَالَ: وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ مَنْزِلٍ.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 4/202.

¹⁰⁶⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 1/296; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 9/388; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 217.

¹⁰⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/339.

¹⁰⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/339.

¹⁰⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/624.

¹⁰⁷⁰ Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Isulahları Sözlüğü*, 290.

¹⁰⁷¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/338-339.

¹⁰⁷² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 5/75.

¹⁰⁷³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/229.

¹⁰⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 9/389.

¹⁰⁷⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Hac", 80 (No. 440).

Üsâme b. Zeyd şöyle dedi: Ya Resûlallah! Yarın Allah dilerse nerede kalacaksın? Bu konuşma fetih zamanında olmuş. Resûlüllah (s.a.v.): *Akîl bize ev nâmına bir şey bıraktı mı ki?*, buyurmuştur.

2.3.11. Sâlim b. Nûh (ö. 210/825)

Sâlim b. Nûh b. Ebî Atâ el-Attâr el-Basrî'dir. Künyesi Ebû Saîd'dir.¹⁰⁷⁶ Saîd b. İyâs el-Cerîrî, İbn Cüreyc, İbn Arûbe, Amr b. Âmir es-Sülemî, Âmir b. Câbir el-Hanefî ve İbn Avn gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹⁰⁷⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, Amr b. Ali, Kuteybe, Ebû Hişâm er-Rifâî, Ukbe b. Mükrim ve Abdurrahman b. Mansûr el-Hârisî vardır.¹⁰⁷⁸ Zehebî, onun 201-210/816-825 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹⁰⁷⁹ Sâlim b. Nûh'un senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Sâlim b. Nûh'un Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Salât, Et'ime, Tıbb, Fiten, Savm Fezâil ve Duâ kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁰⁸⁰

Ricâl kitaplarında Sâlim b. Nûh'u cerh eden birkaç âlim vardır. Nesâî ve Dârakutnî, onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁸¹ Ebû Hâtim er-Râzî, onun rivayetinin yazılabileceğini ancak hüccet olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁸² Yahyâ b. Maîn onu leyse bi-şey' ifadesiyle cerh etmiştir.¹⁰⁸³

Öte yandan, âlimlerin çoğunluğunun onu ta'dîl ettiği görülmektedir. Ebû Zür'a, onun sadûkun lâ be'se bih ve sika olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸⁴ İbn Hibbân, onu es-Sikât'ta zikretmiştir.¹⁰⁸⁵ İbn Şâhin, onun sikaya daha yakın olduğunu ve hadisinin müstakîm olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸⁶ Sâlim b. Nûh Yûnus ve Cerîrî'nin kitaplarını kaybetmişti. Kırk yıl sonra onları bulup rivayet etmiştir. Bu sebeble Yahyâ b. Saîd el-Kattân bu konuda bir sorun olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁸⁷ Zehebî

¹⁰⁷⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/261.

¹⁰⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/443.

¹⁰⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/443.

¹⁰⁷⁹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 5/78.

¹⁰⁸⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/261.

¹⁰⁸¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 46; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/443.

¹⁰⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/188.

¹⁰⁸³ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetu İbn Muhriz*, 1/61.

¹⁰⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/188.

¹⁰⁸⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/411.

¹⁰⁸⁶ İbn Şâhin, *Zikru men İhtelefe'l-Ulemâ' ve Nukkâdü'l-Hadîs fih*, 90.

¹⁰⁸⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 4/378.

onun sâlihü'l-hadîs olduğunu nakletmiştir.¹⁰⁸⁸ İbn Kâni' onu sika olarak nitelemiştir.¹⁰⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûkun lehû evhâm olduğunu nakletmiştir.¹⁰⁹⁰ İbn Adî, onun garîb ve müfred hadislere sahip olduğunu ve hadislerinin mutekârib¹⁰⁹¹ olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹² Es-Sâcî onun sadûk ve sika olduğunu ve Basralıların onun hakkında Yahyâ b. Maîn'den daha bildiğini söylemiştir.¹⁰⁹³ Ahmed b. Hanbel, onun rivayetinde bir sorun görmediğimi ve ondan hadis yazdığımı ifade etmiştir.¹⁰⁹⁴ Yahyâ b. Maîn bir rivayette onu leyse bi-hadîsihî be's ifadesiyle ta'dîl etmiştir.¹⁰⁹⁵ İbn Şâhin'e göre Sâlim b. Nûh hakkında Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn arasında ihtilaf olsa da galip gelen ta'dîldir.¹⁰⁹⁶

Yukarıdaki açıklamaya göre Sâlim b. Nûh'u cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha az olmasının yanı sıra cerhinin sebeplerinden de bahsetmemişlerdir. Cumhûrî'l-ulemâyanın belirttiği gibi bir râvi hakkında ta'dîl ve tecrîh arasında ihtilaf varsa sebebi açıklanmadığı sürece cerh kabul edilemez. Dolayısıyla bu bağlamda Sâlim b. Nûh'un ta'dîli, cerh sebebi açıklanmadığı için tecrîhine tercih edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا سَالِمُ بْنُ نُوحٍ عَنِ الْجُرَيْرِيِّ عَنِ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: لَقِيَهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فِي بَعْضِ طُرُقِ الْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ هُوَ: أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: آمَنْتُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ مَا تَرَى قَالَ: أَرَى عَرْشًا عَلَى الْمَاءِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَرَى عَرْشَ إِبْلِيسَ عَلَى الْبَحْرِ وَمَا تَرَى؟ قَالَ: أَرَى صَادِقِينَ وَكَاذِبًا - أَوْ كَاذِبِينَ وَصَادِقًا - فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لُبْسَ عَلَيْهِ دَعْوُهُ.¹⁰⁹⁷

Ebû Saîd şöyle dedi: İbn Sayyâd'a Resûlüllah (s.a.v.) ile Ebû Bekr ve Ömer, Medine'nin bir yolunda tesadüf ettiler, Resûlüllah (s.a.v.) ona: *Benim Resûlüllah olduğuma şehâdet eder misin?* dedi. O da: *Benim Resûlüllah olduğuma şehâdet eder misin?* mukabelesinde bulundu. Resûlüllah (s.a.v.); *Ben Allah'a, meleklerine ve kitaplarına imân ettim.* Ne dersin? dedi. İbn Sayyâd: *Suyun üzerinde bir arş görüyorum,* dedi. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.): *Denizin*

¹⁰⁸⁸ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâi*, 1/252.

¹⁰⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/443.

¹⁰⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 227.

¹⁰⁹¹ Ta'dîlin altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 230.

¹⁰⁹² İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 4/382.

¹⁰⁹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/443.

¹⁰⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/188.

¹⁰⁹⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 4.245.

¹⁰⁹⁶ İbn Şâhin, *Zikru men İhtelefe'l-Ulemâ' ve Nukkâdü'l-Hadîs fih*, 90.

¹⁰⁹⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Fiten", 19 (No. 87).

üzerinde iblisin arşını mı görüyorsun? Ne görüyorsun? dedi. İki doğru sözlü bir yalancı, yahut iki yalancı bir doğru sözlü görüyorum! cevabını verdi. Resûlullah (s.a.v.): *Karıştırdı, onu kendi haline bırakın!* buyurdular.

2.3.12. Süleyman b. Karm (ö. 170/786)

Süleyman b. Karm b. Muâz et-Temîmî ed- Dabbî'dir. Künyesi Ebû Dâvûd en-Nahvî.¹⁰⁹⁸ Ebû İshak es-Sebî, Ebû Yahyâ el-Kattât, Atâ Ebü's-Sâib, İbnü'l-Münkedir, A'meş ve Semmâk b. Harb gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹⁰⁹⁹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Süfyân es-Sevrî, Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî, Ya'kûb b. İshak, Ebü'l-Ahvas, Bekr b. Ayyâs ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî vardır.¹¹⁰⁰ Zehebî, onun 161-170/777-786 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹¹⁰¹ Süleyman b. Karm'ın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Süleyman b. Karm'ın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin, kişinin sevdikleriyle beraberliğinden bahseden konuda bulunduğu teyit edilmektedir.¹¹⁰²

Ricâl kitaplarında bazı âlimlerin Süleyman b. Karm'ı cerh ettiği görülmektedir. Nesâî, onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemiştir.¹¹⁰³ Yahyâ b. Maîn, onun zayıf olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, onun leyse bi'l-metîn¹¹⁰⁵ olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰⁶ Ebû Zür'a, onun leyse bi-zâka olduğunu aktarmıştır.¹¹⁰⁷ İbn Hibbân, onun aşırı bir Râfizî olduğunu ve kelimeleri yerini değiştirerek (maklûb) hadis rivayet ettiğini nakletmiştir.¹¹⁰⁸ Ukaylî, Ebü'l-Arab ve es-Sâcî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.¹¹⁰⁹ İbn Hacer el-Askalânî, onun seyyiü'l-hıfz olduğunu teyit etmiştir.¹¹¹⁰

¹⁰⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/51.

¹⁰⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/213.

¹¹⁰⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/213.

¹¹⁰¹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/400.

¹¹⁰² İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/272.

¹¹⁰³ Nesâî, *ed-Duaâ ve'l-Metrûkûn*, 49.

¹¹⁰⁴ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/411.

¹¹⁰⁵ Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 163.

¹¹⁰⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/137.

¹¹⁰⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/137.

¹¹⁰⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaâ ve'l-Metrûkîn*, 1/332.

¹¹⁰⁹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 6/81.

¹¹¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 253.

Öte yandan Zehebî ve Ahmed b. Hanbel'in onu ta'dîl ettiği görülmektedir. Zehebî, onun sâlihü'l-hadîs olduğunu söylemiştir.¹¹¹¹ Ahmed b. Hanbel ise, onda bir sorun görmediğimi ama onun aşırı şîh olduğunu belirtmiştir.¹¹¹²

Yukarıdaki açıklamaya göre Süleyman b. Karm'ı cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı leyse bi'l-kavî, leyse bi'l-metîn ve leyse bi-zâka gibi cerh ifadeleri Süleyman b. Karm'ın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid rivayet olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Müslim Sahîh'inde Süleyman b. Karm'ın Birr kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹¹¹³ ve onu Süleyman el-A'meş'den Şu'be'nin senedini desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır. Dolayısıyla Süleyman b. Karm zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ - قَالَ إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا وَقَالَ عُثْمَانُ: حَدَّثَنَا - جَرِيرٌ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحَبَّ قَوْمًا وَلَمَّا يَلْحَقْ بِهِمْ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ ح وَحَدَّثَنِيهِ بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ كِلَاهُمَا عَنْ شُعْبَةَ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْجَوَابِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ قَرْمٍ جَمِيعًا عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِهِ.¹¹¹⁴

Abdullah b. Mes'ûd (ra)'dan nakledildiğine göre: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e bir adam geldi ve: "Ey Allahın Resûlü, bir topluluğu seven fakat onların işlediği amelleri işleyemeyen bir insan hakkında ne buyurursunuz?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona şöyle cevap verdi: "Kişi, sevdiği ile beraberdir".

Bu hadiste görüldüğü gibi Süleyman b. Karm'ın rivayetinin, önceki rivayetin mütâbi'i olduğu açıktır. Bu durumda onun rivayeti asıl olmayıp ilk rivayeti kuvvetlendirmektedir.

¹¹¹¹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/400.

¹¹¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/53.

¹¹¹³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/272.

¹¹¹⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr", 50 (No. 165).

2.3.13. Süveyd b. Saîd (ö. 240/855)

Süveyd b. Saîd b. Sehl b. Şehriyâr el-Herevî'dir. Künyesi Ebû Muhammed el-Enbârî'dir.¹¹¹⁵ Mâlik b. Enes, Hafs b. Meysere, Şerîk b. Abdullah, İbrâhim b. Sa'd ve Ali b. Müshir gibi meşhur muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹¹¹⁶ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbrâhim b. Hânî', Ya'kûb b. Şeybe, Müslim el-Haccâc, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Ebü'l-Kâsım el-Begavî gibi büyük muhaddislerdir vardır.¹¹¹⁷ 240/855 yılının Şevval/Mart ayının başında vefat etmiştir.¹¹¹⁸ *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Süveyd b. Saîd'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İmân, Nikâh ve Cihâd gibi bazı kitaplarda bulunduğu belirtilmektedir.¹¹¹⁹

Ricâl kitaplarında Süveyd b. Saîd'i cerh eden birçok âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun leyse bi-sikatin olduğunu söylemiştir.¹¹²⁰ Yahyâ b. Maîn, hafızasından rivayet etmediği sürece onun leyse bi-şey' olduğunu belirtmiştir.¹¹²¹ Yahyâ b. Maîn başka rivayete göre şöyle demiştir: Eğer atım ve oklarım olsaydı Süveyd b. Saîd ile savaşırdım.¹¹²² Yahyâ b. Maîn bile onun kanının helal olduğunu iddia etmiştir.¹¹²³ Buhârî, onun fîhi nazar olduğunu ve kör olduktan sonra kendisinden olmayan hadisler üzerinde telkîn kabul ettiğini ifade etmiştir.¹¹²⁴ Ebu Hatim el-Razi, sadûk olduğunu ama çok fazla tedlîs yaptığını söylemiştir.¹¹²⁵ İbn Hibbân, el-Mecrûhîn adlı kitabında ondan bahsetmiş ve hadisi sika ravilerden mu'dal olarak rivayet ettiğini nakletmiştir.¹¹²⁶ İbn Şâhin ve Ebû Muâviye ed-Darîr onun lâ şey' olduğunu belirtmişlerdir.¹¹²⁷ İbn Adî onun zayıflığa daha yakın olduğunu teyit etmiştir.¹¹²⁸ Ali b. el-Medînî, onun leyse bi-şey' olduğunu söylemiştir.¹¹²⁹ Ebû Zür'a, kitabının sahih olduğunu, ancak ezberden rivayet ettiği hadislerin sahih

¹¹¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/246-247.

¹¹¹⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Muttefik ve'l-Muteferrik*, thk. Muhammed Sâdık Âydin el-Hâmîdî (Dimaşk: Dârü'l-Kâdirî, 1417/1997), 2/1173.

¹¹¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Muttefik ve'l-Muteferrik*, 2/1173.

¹¹¹⁸ Buhârî, *et-Târîhü'l-Evsat*, 2/373.

¹¹¹⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/48.

¹¹²⁰ Nesâî, *ed-Duaî ve'l-Metrûkîn*, 50.

¹¹²¹ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn - Rivâyetu İbn Muhriz*, 1/66.

¹¹²² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaî ve'l-Metrûkîn*, 1/332.

¹¹²³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/228.

¹¹²⁴ Buhârî, *et-Târîhü'l-Evsat*, 2/373.

¹¹²⁵ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/240.

¹¹²⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaî ve'l-Metrûkîn*, 1/352.

¹¹²⁷ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi'd-Duaî ve'l-Kâzibîn*, 105; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/228.

¹¹²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaî'r-Ricâl*, 4/498.

¹¹²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/228.

olmadığını belirtmiştir.¹¹³⁰ Yahyâ b. Maîn, Muhammed b. Yahyâ es-Sûsî'ye Süveyd b. Saîd'in rivayet ettiği hadisleri yazmasını ve telkîn kabul ettiği hadisleri bırakmasını önermiştir.¹¹³¹

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de vardır. El-İclî onun sika olduğunu söylemiştir.¹¹³² Ebû Ya'lâ el-Halîlî de onun sika olduğunu söylemiştir.¹¹³³ Seleme b. Kâsım el-Endelüsî, onun sika sika olduğunu belirtmiştir.¹¹³⁴ Ahmed b. Hanbel onun sadûk lâ be'se bih olduğunu ifade etmiştir.¹¹³⁵ Abdullah b. Muhammed b. Abdülazîz el-Begavî, onun huffâzlardan biri olduğunu nakletmiştir.¹¹³⁶ Ebû'l-Hasan Dârakutnî, Süveyd b. Saîd'in sika olduğunu ancak yaşlandıktan sonra bazen insanların ona bazı münker hadisler okuduğunu ve onun da bunları kabul ettiğini aktarmıştır.¹¹³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak kör olduktan sonra kendisinden gelmeyen hadisler üzerine telkîn kabul ettiğini söylemiştir.¹¹³⁸ Ya'kûb b. Şeybe'ye göre Süveyd b. Saîd doğru sözlüdür (sadûk), ancak kör olduktan sonra hâfızası bozulmuştur.¹¹³⁹

Yukarıdaki açıklamaya dayanarak, Süveyd b. Saîd'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Fakat bu tenkitler genel olarak kabul edilemez çünkü münekkitler, Süveyd b. Saîd'in zayıf sayılan hadislerinin yaşlı ve körken rivayet edilenler olduğunu, onun kör olmadan önce rivayet ettiği hadislerin ise sağlam ve hüccet olduğunu teyit etmişlerdir. Bu durumda Hatîb el-Bağdâdî, kör olmadan önce Süveyd b. Saîd'den işitilen rivayetlerin hasen olduğunu söyleyerek bunu tekit etmiştir.¹¹⁴⁰ Nitekim İmam Müslim Süveyd b. Saîd'den kör olmadan önce hâfızasının güçlü olduğu bir dönemde hadis almıştır. İbn Hacer el-Askalânî'ye göre Süveyd b. Saîd, körlük nedeniyle hayatının sonunda hafızasında değişiklik olmuştur. Bu sebeple âlimler tarafından zayıf görülmüştür.¹¹⁴¹ Zehebî de aynı şekilde açıklamıştır ki Süveyd b. Saîd, ilmin temel direklerinden biridir. Yaşlanıp hastalandıktan sonra ezberi zayıflamış ve ardından münker hadisler rivayet

¹¹³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/229.

¹¹³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/229.

¹¹³² İclî, *es-Sikât*, 211.

¹¹³³ Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadis - el-Halîlî*, 1/247.

¹¹³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/275.

¹¹³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/228.

¹¹³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/228.

¹¹³⁷ Dârakutnî, *Ta'likâtü'd-Dârakutnî 'alâ'l-Mecrûhîn li-İbni Hibbân*, 121.

¹¹³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 260.

¹¹³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/230.

¹¹⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/228.

¹¹⁴¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'rîfu Ehli't-Takdîs bi Merâtibi'l-Mevsûfîn bi't-Tedlîs*, thk. Âsım b. Abdullâh el-Karyûtî (Amman: Mektebetül'l-Menâr, 1403/1983), 50.

etmiştir. Ancak İmam Müslim onun münker rivayetlerinden kaçınmış ve sadece muteber rivayetlerini nakletmiştir.¹¹⁴² Buna göre Müslim'in Süveyd b. Saîd'den naklettiği rivayetlerin sahih ve hüccet olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ وَابْنُ أَبِي عُمَرَ قَالَا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ يَعْنِيانِ الْقَزَارِيَّ عَنْ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَرَّمَ اللَّهُ مَالَهُ وَدَمَهُ وَحِسَابَهُ عَلَى اللَّهِ.¹¹⁴³

Ebû Mâlik'in babası dedi ki Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *Her kim Allah'dan başka ilâh yoktur der de Allah'dan başka tapılan şeyleri inkar ederse (onlara inanmazsa) onun malı ve canına dokunmak haramdır. Hesabı ise Allah'a kalmıştır.*

2.3.14. Şehr b. Havşeb (ö. 100/719)

Şehr b. Havşeb el- Eş'arî'dir. Künyesi Ebû Abdurrahman veya Ebü'l-Ca'd'dır.¹¹⁴⁴ Temîm ed-Dârî, Cerîr b. Abdullah, Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Selmân el-Fârisî, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Abdullan b. Amr b. Âs ve Abdurrahman b. Ganm gibi sahabilerden rivayette bulunmuştur.¹¹⁴⁵ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Atâ b. Ebî Rabâh, Katâde, Muhammed b. Şebîb, Muhammed b. Zekvân, Mûsâ b. Müseyyeb ve Hişâm b. Urve gibi meşhur muhaddisler vardır.¹¹⁴⁶ 100/719 yılında vefat etmiştir.¹¹⁴⁷ Şehr b. Havşeb'in senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Şehr b. Havşeb'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Et'ime kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹¹⁴⁸

Ricâl kitaplarında Şehr b. Havşeb'i cerh eden birçok âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemiştir.¹¹⁴⁹ İbn Sa'd ve el-Vâkidî, onun daîfün fi'l-hadîs olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁵⁰ İbn Muâz el-Enbârî'ye göre Şu'be, Şehr b. Havşeb'in hadisini terk

¹¹⁴² Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, 2/32.

¹¹⁴³ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "İmân", 8 (No. 37).

¹¹⁴⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duağâ ve'l-Metrûkîn*, 1/361.

¹¹⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/579.

¹¹⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/581.

¹¹⁴⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duağâ ve'l-Metrûkîn*, 1/361.

¹¹⁴⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/48.

¹¹⁴⁹ Nesâî, *ed-Duağâ ve'l-Metrûkîn*, 56.

¹¹⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/449; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 6/301.

etmiştir.¹¹⁵¹ Ebû Hâtim onun rivayetinin hüccet olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.¹¹⁵² Mûsâ el-Fazl onun mürsel olduğunu nakletmiştir.¹¹⁵³ İbn Hibbân, mu‘dal hadisleri sika ravilerden rivayet ettiğini ifade etmiştir.¹¹⁵⁴ İbn Adî, onun rivayet ettiği hadislerin genel olarak münker olduğunu, hadis konusunda güçlü olmadığını ve hadislerinin hüccet olarak kullanılmadığını aktarmıştır.¹¹⁵⁵ Mûsâ b. Hârûn, İbn Kuteybe ve Beyhakî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.¹¹⁵⁶ Hüseyin b. İdrîs el-Herevî, onun hadisinin hüccet olmadığını söylemiştir.¹¹⁵⁷ Es-Sâcî onun biraz zayıf olduğunu ve hâfız olmadığını belirtmiştir.¹¹⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ama çok hadisleri irsâl¹¹⁵⁹ ettiğini söylemiştir.¹¹⁶⁰

Öte yandan, onu ta‘dîl eden bazı âlimler de vardır. Yahyâ b. Maîn, el-İclî, Ahmed b. Hanbel, Ya‘kûb b. Şeybe ve Ya‘kûb b. Süfyân onun sika olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁶¹ Ali b. el-Medîni ve Abdurrahman b. Mehdî kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.¹¹⁶² Ebû Zür‘a, kendisinin lâ be’sse bihî olduğunu ve Amr b. Anbese ile hiç karşılaşmadığını belirtmiştir.¹¹⁶³ Buhârî, onun hasenü’l-hadîs olduğunu teyit etmiştir.¹¹⁶⁴

Yukarıdaki açıklamaya göre Şehr b. Havşeb’i cerh eden âlimlerin sayısı ta‘dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı leyse bi’l-kavî ve zayıf gibi cerh ifadeleri Şehr b. Havşeb’in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi‘ veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Müslim Sahîh’inde Şehr b. Havşeb’in Eşribe kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹¹⁶⁵ ve onu başka

¹¹⁵¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, 4/383.

¹¹⁵² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, 4/383.

¹¹⁵³ Buhârî, *et-Târîhü’l-Kebîr*, 4/259.

¹¹⁵⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Duaîf ve’l-Metrûkîn*, 1/361.

¹¹⁵⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 5/64.

¹¹⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/583; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 6/299-301.

¹¹⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/585.

¹¹⁵⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 6/301.

¹¹⁵⁹ Hadisi, senedinden bir veya birkaç ravisini düşürerek/atlayarak rivayet etmek. Ya da Tâbiînin doğrudan Hz. Peygamber’den hadis rivayet etmesi. Bkz. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 164.

¹¹⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 269.

¹¹⁶¹ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn- Rivâyetü’d-Dûrî*, 4/216; İclî, *es-Sikât*, 223; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, 4/383; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/585.

¹¹⁶² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/583.

¹¹⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, 4/383.

¹¹⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/584.

¹¹⁶⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/312.

isnadları desteklemek için mütâbi‘ olarak kullanmıştır.¹¹⁶⁶ Dolayısıyla Şehr b. Havşeb zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim’deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi‘nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim’deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ الْحَارِثِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شَيْبٍ قَالَ: سَمِعْتُهُ مِنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: سَمِعْتُهُ مِنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَمِيرٍ قَالَ: فَلَقَيْتُ عَبْدَ الْمَلِكِ فَحَدَّثَنِي عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْكَمَاءُ مِنَ الْمَنِّ وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ.¹¹⁶⁷

Saîd b. Zeyd dedi ki: Resûlullah (s.a.v.); *Mantar, kudret helvası (türünden bir nimettir) mendendir. Onun suyu da göze şifadır.* buyurdu.

2.3.15. Talha b. Yahyâ (ö. 146/763)

Talha b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydillah b. Osman b. Amr b. Kâ‘b b. Sa‘d b. Teym b. Mürre’dir.¹¹⁶⁸ Babası Yahyâ b. Talha, İbrâhim b. Muhammed b. Talha, Îsâ b. Talha, Ubeydullah b. Abdillâh, Urve b. Zübeyr, Îsâ b. Talha, Mücâhid, Muâviye b. Îsâ, Mûsâ b. Talha, Ebû Bürde b. Ebu Mûsâ, Âişe bint Talha ve diğerlerinden rivayette bulunmuştur.¹¹⁶⁹ Kendisinden rivayette bulunanlar İbrâhim b. Uyeyne, İsmâil b. Zekeriyâ, Hammâd b. Üsâme, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Mervân b. Muâviye, Vekî‘ b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Yahyâ b. Saîd el-Ümevî gibi meşhur muhaddislerdir.¹¹⁷⁰ 146/763 yılında vefat etmiştir.¹¹⁷¹ Talha b. Yahyâ’nın senedinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Talha b. Yahyâ’nın Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Salât, İstîzan, Savm, Fezâil, Kader ve Hikâyet fi’s-Savm kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹¹⁷²

Ricâl kitaplarında Talha b. Yahyâ’yı cerh eden birkaç âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân onun kuvvetli olmadığını söylemişlerdir.¹¹⁷³ Es-Sâcî kendisinin sadûk olduğunu ama güçlü olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî onun sadûk

¹¹⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/589.

¹¹⁶⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Eşribe”, 28 (No. 162).

¹¹⁶⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/361.

¹¹⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 13/442.

¹¹⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 13/442.

¹¹⁷¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/487.

¹¹⁷² İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/48.

¹¹⁷³ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 60; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 4/477.

¹¹⁷⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 7/87.

olduğunu ancak hataya düştüğünü belirtmiştir.¹¹⁷⁵ Buhârî'ye göre Talha b. Yahyâ münkerü'l-hadîstir.¹¹⁷⁶

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. Yahyâ b. Maîn, el-İclî ve Dârakutnî onun sika olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁷⁷ İbn Sa'd da onun sika olduğunu ve sâlih hadislere sahip olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷⁸ Ahmd b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî onun sâlihü'l-hadîs olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁷⁹ Ebû Zür'a onu sâlih olarak nitelemiştir.¹¹⁸⁰ İbn Hibbân es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ve onun hataya düştüğünü söylemiştir.¹¹⁸¹ İbn Adî onun rivayetinde bir sorun olmadığını ve sika âlimlerin ondan hadis rivayet ettiğini aktarmıştır.¹¹⁸² Ebû Dâvûd onun lâ be'se bihî olduğunu teyit etmiştir.¹¹⁸³ Ya'kûb b. Süfyân onun şerîf lâ be'se bihî olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸⁴ Ya'kûb b. Şeybe onun şerîf lâ be'se bihî olduğunu ancak hadisinde leyyin bulunduğunu nakletmiştir.¹¹⁸⁵

Yukarıdaki açıklamaya göre Talha b. Yahyâ'yı ta'dîl edenler sadece Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim gibi mütesahil, mu'tedil ve müteşeddit olanlar değil, aynı zamanda onu cerh edenlerden sayıca daha fazladır. Bunun yanında onu tenkit edenler arasında cerhinin sebebini açıklayan sadece Buhârî varmıştır. Bu durumda Buhârî'nin Talha b. Yahyâ'nın münkerü'l-hadîs olduğunu söylemesinin nedeni, daha güçlü bir hadisle çelişen "Cuma günü gusletmek farzdır" şeklinde münker bir hadis rivayet etmesidir. Oysa bu konuyla ilgili ma'rûf olan hadis "Rasûlüllah'ın sahâbileri kendi işlerinin işçileri idiler. Bu sebeple vücûdlarında ağır kokular olur idi. Rasûlüllah tarafından kendilerine "keski yıkansaydınız" denilirdi" şeklindedir.¹¹⁸⁶ Talha b. Yahyâ'nın naklettği rivayet, Cuma günü guslün farz olduğunu, böylece gusletmeyenlerin günah işlemiş olacağını göstermiştir. Ma'rûf olan rivayet ise, Cuma günü guslün farz değil sünnet olduğuna, dolayısıyla gusletmeyenlerin günah işlemeyeceğine, gusledenlerin ise sevap kazanacağına işaret etmiştir.

¹¹⁷⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 283.

¹¹⁷⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/180.

¹¹⁷⁷ İclî, *es-Sikât*, 237; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/477; İclî, *es-Sikât*, 237; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 7/87.

¹¹⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/361.

¹¹⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/477.

¹¹⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/477.

¹¹⁸¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/487.

¹¹⁸² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/180.

¹¹⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 13/443.

¹¹⁸⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 7/87.

¹¹⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/28.

¹¹⁸⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/180.

Bununla birlikte Buhârî'nin tenkidi, Talha b. Yahyâ'nın diğer hadislerini de tenkit ettiğini gösteren bir açıklama olmadığı için sadece bu hadis konusunda kabul görülmektedir. Nitekim İmam Müslim Sahîh'inde Talha b. Yahyâ'dan Cuma günü guslün farz olduğuna dair herhangi bir rivayet nakletmemiştir. Bundan dolayı bu açınsından onun Sahîh-i Müslim'deki rivayetlerinin sahih tespit edilmiştir.

Diğer taraftan, İbn Mencûye'in Ricâlu Sahîh-i Müslim adlı kitabında belirttiği gibi, Sahîh-i Müslim'de Talha b. Yahyâ'nın rivayeti Salât, Âdâb/İstîzan, Savm, Fezâil ve Kader kitaplarında bulunan yedi veya sekiz tane varmıştır.¹¹⁸⁷ Yaptığımız incelemede bu rivayetler Sahîh-i Müslim ve diğer hadis kitaplarında bulunan mütâbi'ler tarafından desteklenmiştir. Dolayısıyla Talha b. Yahyâ zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükseltilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَمِّهِ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ فَبَجَاءَهُ الْمُؤَدَّبُونَ يَدْعُوهُ إِلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْمُؤَدَّبُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاءًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.¹¹⁸⁸

Muâviye b. Ebî Süfyân dedi ki; Ben Resûlullah (s.a.v.)'i: “Müezzinler kıyâmet gününde insanların en uzun boyunluları olacaklardır” buyururken, işittim.

2.3.16. Abdullah b. Abdurrahman (ö. 160/777)

Abdullah b. Abdurrahman b. Ya'la b. Kâ'b es-Sekafî et-Tâifi'dir. Künyesi Ebû Ya'la'dır.¹¹⁸⁹ Amr b. Şerîd b. Süveyd, Osman b. Abdullah b. Avf, Amr b. Şuayb, Atâ b. Ebî Rabâh'tan rivayette bulunmuştur.¹¹⁹⁰ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbnü'l-Mübârek, Mu'temir b. Süleyman, Mervân b. Muâviye, Ebû Hâlid el-A'mer, Vekî' ve İbn Mehdî gibi meşhur muhaddislerdir vardır.¹¹⁹¹ Zehebî, onun 151-160/768-777 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹¹⁹² Abdullah b. Abdurrahman'ın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdullah b. Abdurrahman'ın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Şiir kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹¹⁹³

¹¹⁸⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/329.

¹¹⁸⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Salât”, 8 (No. 14).

¹¹⁸⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/371.

¹¹⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/298-299.

¹¹⁹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/299.

¹¹⁹² Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/100.

¹¹⁹³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/48.

Ricâl kitaplarında Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifi'yi cerh eden birkaç âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun kuvvetli olmadığını söylemiştir.¹¹⁹⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, onun leyse bi-kaviyyin ve leyyinü'l-hadîs olduğunu teyit etmiştir.¹¹⁹⁵ Buhârî onun fihi nazar olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ama hata ve vehime düştüğünü aktarmıştır.¹¹⁹⁷

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. El-İclî onun sika olduğunu teyit etmiştir.¹¹⁹⁸ İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikretmiştir.¹¹⁹⁹ Yahyâ b. Maîn onun suveylih olduğunu söylemiştir. İbn Adî onun rivayetlerinin müstakîm olduğunu ve yazıldığını aktarmıştır.¹²⁰⁰ Ali b. el-Medîni, Ebû Ca'fer el-Büstî ve İbn Sâlih onu sika olarak nitelemişlerdir.¹²⁰¹ İbn Abdurrahim onun leyse bihî be's olduğunu belirtmiştir.¹²⁰²

Yukarıdaki açıklamaya göre Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifi'yi cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha az olmasının yanı sıra cerhinin sebeplerinden de bahsetmemişlerdir. Dolayısıyla bu açıdan onun ta'dîli, cerh sebebi açıklanmadığı için tecrîhine tercih edilmiştir.

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifi'nin cerhi ta'diline tercih edilmelidir. Buna rağmen Müslim Sahîh'inde Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifi'nin Şiir kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiştir.¹²⁰³ Nitekim yaptığımız incelemede bu rivayet, İbrâhim b. Meysere'nin senedi gibi başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifi zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ح وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ كِلَاهِمَا عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الطَّائِفِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: اسْتَشَدَّنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

¹¹⁹⁴ Nesâî, *ed-Duafâ ve 'l-Metrûkûn*, 61.

¹¹⁹⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 5/97.

¹¹⁹⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/37.

¹¹⁹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü 't-Tehzîb*, 311.

¹¹⁹⁸ İclî, *es-Sikât*, 267.

¹¹⁹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/40.

¹²⁰⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/277.

¹²⁰¹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/36.

¹²⁰² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/36.

¹²⁰³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/371.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ حَدِيثِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ وَزَادَ قَالَ: إِنَّ كَادَ لِيُسَلِّمَ وَفِي حَدِيثِ ابْنِ مَهْدِيٍّ قَالَ: فَلَقَدْ كَادَ يُسَلِّمُ فِي شِعْرِهِ.¹²⁰⁴

Amr b. Şerîd'in babası şöyle dedi: Resûlüllah (s.a.v.) benden şiir okumamı istedi... Râvi İbrahim b. Meysere'nin hadisi gibi rivâyette bulunmuş, şunu da ziyâde etmiştir: “Az daha müslüman oluyordu,” buyurdu. *İbn Mehdî'nin hadisinde: “Şiirinde az daha müslüman oluyordu.”* buyurdu cümlesi vardır.

Bu hadiste görüldüğü gibi Abdullah b. Abdurrahman'ın rivayetinin, önceki hadisin mütâbi'i olduğu açıktır. Bu durumda onun rivayeti asıl olmayıp ilk rivayeti kuvvetlendirmektedir.

2.3.17. Abdullah b. Atâ (ö. 140/758)

Abdullah b. Atâ et-Tâifî el-Mekki'dir. Künyesi Ebû Atâ'dır.¹²⁰⁵ Ebü't-Tufeyl, Süleyman b. Büreyde, Abdullah b. Büreyde, İkrime b. Hâlid, Ukbe b. Âmir (mürsel), Nâfi' b. Ömer, Sa'd b. İbrâhim'den rivayette bulunmuştur.¹²⁰⁶ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ebû İshak es-Sebî, Züheyr b. Muâviye, Süfyân es-Sevrî, İbn Ebû Leylâ, Ca'fer b. Ziyâd, Ali b. Müshir, Şu'be b. el-Haccâc, Abdullah b. Nümeyr ve Mervân b. Muâviye vardır.¹²⁰⁷ Zehebî, onun 131-140/749-758 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹²⁰⁸ Abdullah b. Atâ'nın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdullah b. Atâ'nın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Kader kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹²⁰⁹

Rical kitaplarında sadece Nesâî ve İbn Hacer el-Askalânî'nin Abdullah b. Atâ et-Tâifî'yi açıkça tenkit ettiği görülmektedir. Nesâî onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemiştir.¹²¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî ise, onun sadûk olduğunu, ancak hataya düştüğünü ve tedlîs yaptığını belirtmiştir.¹²¹¹

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. Yahyâ b. Maîn onun sika olduğunu teyit etmiştir.¹²¹² Tirmizî, hadisçilere göre kendisinin sika olduğunu belirtmiştir.¹²¹³ Zehebî onun

¹²⁰⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Şiir”, (No. 1).

¹²⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 15/311-312.

¹²⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/322.

¹²⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/322.

¹²⁰⁸ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/681.

¹²⁰⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/48.

¹²¹⁰ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 61.

¹²¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 314.

¹²¹² Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/316.

¹²¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 15/313.

sadûk olduğunu söylemiştir.¹²¹⁴ Zehebî başka bir kitabında sikatün inşallah olduğunu aktarmıştır.¹²¹⁵ İbn Hibbân es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ve Ukbe'den rivayet ettiğini ancak onu görmediğini ifade etmiştir.¹²¹⁶ İbn Şâhin ve İbn Halfûn onu es-Sikât adlı kitaplarında zikretmişlerdir.¹²¹⁷

Yukarıdaki açıklamaya göre Abdullah b. Atâ'yı ta'dil edenler sadece Yahyâ b. Maîn ve Tirmizî gibi mütesahil, mu'tedil ve müteşeddit olanlar değil, aynı zamanda onu cerh edenlerden sayıca daha fazladır. Bununla birlikte onu tenkit edenler aslında cerhinin sebebini açıklamıştır. Bu durumda âlimlerin Abdullah b. Atâ'yı tenkit etmesinin nedeni, onun Ukbe'den mürsel bir şekilde hadis rivayet etmesidir. Bir defasında Şu'be, Ebû İshak es-Sebî'ye Abdullah b. Atâ'nın Ukbe'den rivayetini sormuş. O da Abdullah b. Atâ'nın şeyh olduğunu ve Ukbe'nin hadisini bana rivayet ettiğini cevap vermiş. Bundan sonra Şu'be, Abdullah b. Atâ ile karşılaşmış ona doğrudan Ukbe'den hadis duyup duymadığını sormuş. Abdullah b. Atâ da hayır, ama Sa'd b. İbrâhim Ukbe'nin hadisini bana rivayet etti, demiştir.¹²¹⁸ Ebû Zür'a el-İrâkî'ye göre bu rivayet Abdullah b. Atâ'nın bir müdellis olduğunu göstermiştir.¹²¹⁹

Yukarıda âlimler tarafından açıklandığı üzere Abdullah b. Atâ'nın yaptığı tedlîs sadece Ukbe'den naklettiği rivayette bulunurken, diğer hocalarından naklettiği rivayetlerde tedlîs bulunmamıştır. Nitekim onun Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri sadece üç tanedir. Birinci ve ikincisi, Abdullah b. Büreyde ve Süleyman b. Büreyde'den oruç hakkında rivayet ettiği hadislerdir.¹²²⁰ Üçüncüsü ise İkrime b. Hâlid'den kader hakkında rivayet ettiği hadistir.¹²²¹ Dolayısıyla Abdullah b. Atâ'nın Sahîh-i Müslim'deki her üç rivayetinin de Ukbe'den gelmediği ve onlarda tedlîs bulunmadığı için sahih olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلْفٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ أَبُو خَيْثَمَةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَطَاءٍ أَنَّ
عِكْرِمَةَ بْنَ خَالِدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا الطُّفَيْلِ حَدَّثَهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي سَرِيحَةَ حَدِيقَةَ بْنِ أَبِي سَيْدٍ الْغِفَارِيِّ فَقَالَ: سَمِعْتُ
رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأُذُنِي هَاتَيْنِ يَقُولُ: إِنَّ النُّطْفَةَ تَقَعُ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ يَتَّصَرُّ عَلَيْهَا الْمَلَكُ قَالَ

¹²¹⁴ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/574.

¹²¹⁵ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/681.

¹²¹⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/41.

¹²¹⁷ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, 130; Moğultây, *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/71.

¹²¹⁸ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, 5/165.

¹²¹⁹ Ebû Zür'a el-İrâkî, *el-Mudellisîn*, 63.

¹²²⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/373.

¹²²¹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/380.

زُهَيْرٌ: حَسِبْتُهُ قَالَ الَّذِي يَخْلُقُهَا فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أَدَكَرَ أَوْ أَنْتَى فَيَجْعَلُهُ اللَّهُ ذَكَرًا أَوْ أَنْتَى ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ أَسَوِيٌّ أَوْ عَيْرٌ سَوِيٌّ فَيَجْعَلُهُ اللَّهُ سَوِيًّا أَوْ عَيْرٌ سَوِيٌّ ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ مَا رَزَقَهُ مَا أَجَلُهُ مَا خُلِقَ ثُمَّ يَجْعَلُهُ اللَّهُ شَقِيًّا أَوْ سَعِيدًا.¹²²²

Huzeyfe b. Esîd el-Gîfârî dedi ki: Resûlullah (s.a.v.)'i şu iki kulağımla: “Gerçekten *nutfe* rahimin içine kırk gecede yerleşir. Sonra onu melek şekillendirir. Züheyr: Zannederim onu yaratan melek dedi, demiş Ve: *Yâ Rabbi Erkek mi (olacak), yoksa dişi mi?* diye sorar. Allah onu erkek yahut dişi olarak yaratır. Sonra: *Yâ Rabbi Tam mı olacak, yoksa sakat mı?* diye sorar. Allah onu ya tam yaratır yahut sakat, Sonra: *Yâ Rabbi Bunun rızkı, eceli, ahlâkı ne olacak?* diye sorar. Sonra Allah onu ya şakî yahut saîd yaratır.” buyururken işittim.

2.3.18. Abdullah b. Ömer b. Hafs (ö. 173/789)

Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb'dır. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır.¹²²³ Saîd el-Makbürî, Nâfi', Zührî, Ebü'z-Zübeyr, Vüheyb b. Keysân, Ubeydullah b. Ömer, Âsım b. Ömer, Ebû Bekr b. Ömer gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹²²⁴ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Vekî', İbn Vehb, Saîd b. Ebî Meryem, Ka'nebî, İshak el-Feravî, Abdülazîz el- Üveysî, Ebû Nuaym ve Ebû Mus'ab vardır.¹²²⁵ 173/790 yılında vefat etmiştir.¹²²⁶ Abdullah b. Ömer'in senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdullah b. Ömer'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Hudûd ve Edeb kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹²²⁷

Ricâl kitaplarında Abdullah b. Ömer b. Hafs'ı cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun kuvvetli olmadığını söylemiştir.¹²²⁸ Yahyâ b. Saîd ve Ali b. el-Medîni onun zayıf olduğunu teyit etmişlerdir.¹²²⁹ İbn Hibbân, onun amel-i sâlih yapmaya ve ibadete düşkün bir kişi olduğunu, ancak bu durumun hadis hâfızasının kalitesini düşürdüğünü ve böylece rivayetlerinin münker hale geldiğini ifade etmiştir.¹²³⁰ Yahyâ b. Maîn bir rivayette onun zayıf olduğunu aktarmıştır.¹²³¹ Ebû Hâtım er-Râzî, hadislerinin yazılabileceğini, ancak delil olarak

¹²²² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Kader”, 1 (No. 4).

¹²²³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/233.

¹²²⁴ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/663.

¹²²⁵ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/663.

¹²²⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 2/7.

¹²²⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/48.

¹²²⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 61.

¹²²⁹ Buhârî, *ed-Duafâu's-Şağîr*, 1396, 65; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/21.

¹²³⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 2/7.

¹²³¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/233.

kullanılmayacağını nakletmiştir.¹²³² Sâlih b. Muhammed el-Bağdâdî onun yelînü muhtelitü'l-hadîs olduğunu belirtmiştir.¹²³³ Buhârî, onun zâhibü'l-hadîs olduğunu ve ondan hiçbir hadis rivayet etmediğini söylemiştir.¹²³⁴ Ukaylî, İbnü'l-Cârûd, İbn Şâhin, es-Sâcî Ebû'l-Kâsım el-Belhî ve Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.¹²³⁵ İbn Hacer el-Askalânî onun daîfün âbidün olduğunu aktarmıştır.¹²³⁶

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. Abdurrahman b. Mehdî ve el-İclî onun lâ be'se bih olduğunu söylemişlerdir.¹²³⁷ Zehebî onun sadûkun hasenü'l-hadîs olduğunu teyit etmiştir.¹²³⁸ İbn Adî onun sadûkun lâ be'se bih olduğunu nakletmiştir.¹²³⁹ Ebû Ya'lâ el-Halîlî, onun sika olduğunu ama huffâzın ezberlemesine rıza göstermediğini belirtmiştir.¹²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel onun sâlihun lâ be'se olduğunu aktarmıştır.¹²⁴¹ Ahmed b. Sâlih ona iyi iltifat etmiştir.¹²⁴² Ya'kûb b. Şeybe onun sikatün sadûkun olduğunu ama hadisinde iztirâb bulunduğunu söylemiştir.¹²⁴³ Yahyâ b. Maîn bir rivayette onun sâlih olduğunu belirtmiştir.¹²⁴⁴

Yukarıdaki açıklamaya göre Abdullah b. Ömer b. Hafs'ı cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı leyse bi'l-kavî ve zayıf gibi cerh ifadeleri Abdullah b. Ömer b. Hafs'ın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Müslim Sahîh'inde Abdullah b. Ömer b. Hafs'ın Hudûd ve Âdâb kitabında bulunan iki rivayetini nakletmiş¹²⁴⁵ ve bunları başka isnadları desteklemek için mütâbaat olarak kullanmıştır.¹²⁴⁶ Dolayısıyla Abdullah b. Ömer b. Hafs zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri,

¹²³² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/110.

¹²³³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/22.

¹²³⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/75.

¹²³⁵ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/77.

¹²³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 314.

¹²³⁷ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/76; İclî, *es-Sikât*, 269.

¹²³⁸ Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâi*, 1/348.

¹²³⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/237.

¹²⁴⁰ Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs - el-Halîlî*, 1/193.

¹²⁴¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/234.

¹²⁴² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/110.

¹²⁴³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/22.

¹²⁴⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/233.

¹²⁴⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/348.

¹²⁴⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 15/332; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/577.

onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ زِيَادٍ وَهُوَ الْمَلَقَبُ بِسَبْلَانَ أَخْبَرَنَا عَبَادُ بْنُ عَبَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَأَخِيهِ عَبْدِ اللَّهِ سَمِعَهُ مِنْهُمَا سَنَةَ أَرْبَعٍ وَأَرْبَعِينَ وَمِائَةٍ يُحَدِّثَانِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَيَّ اللَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ.¹²⁴⁷

İbn Ömer şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.): “Şüphesiz ki, sizin Allah’a en sevimli gelen isimleriniz Abdullah ve Abdurrahman’dır.” buyurdular.

2.3.19. Abdullah b. Lehîa (ö. 174/790)

Abdullah b. Lehîa b. Ukbe b. Fur‘ân b. Rebîa el-Hadramî. Künyesi Ebu Abdurrahman’dır.¹²⁴⁸ Atâ b. Ebî Rabâh, Ebû Yûnus Mevlâ Ebû Hüreyre, Mûsâ b. Vardân, Yezîd b. Ebî Habîb, Ubeydullah b. Ebî Ca‘fer’den rivayette bulunmuştur.¹²⁴⁹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbn Vehb, İbnü’l-Mübârek, Ebû Abdurrahman el-Mukri‘, Abdullah b. Sâlih, Kuteybe b. Saîd, Yahyâ b. Bükeyr ve Kâmil b. Talha vardır.¹²⁵⁰ 174/790 yılının Rebîülevvel/Temmuz ayının ortasında Pazar günü vefat etmiştir.¹²⁵¹ Abdullah b. Lehîa’nın senesinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdullah b. Lehîa’nın Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Salât kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹²⁵²

Ricâl kitaplarında Abdullah b. Lehîa’yı cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Sa‘d ve Zehebî onu zayıf saymışlardır.¹²⁵³ Bişr b. es-Serî, Yahyâ b. Saîd’e dedi ki eğer İbn Lehîa’yı görürsen ondan tek bir harf bile alma.¹²⁵⁴ Aynı şekilde Abdurrahman b. Mehdî de İbn Lehîa’dan az veya çok bir şey almayı yasaklamıştır.¹²⁵⁵ Yahya b.

¹²⁴⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Âdâb”, 1 (No. 2).

¹²⁴⁸ İbn Yûnus, *Târîhu İbn Yûnus el-Musrî*, 1/281.

¹²⁴⁹ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve Vefayâtu’l-Meşâhîri’l-A’lâm*, 4/668.

¹²⁵⁰ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve Vefayâtu’l-Meşâhîri’l-A’lâm*, 4/668.

¹²⁵¹ Ebû Suleymân er-Rab‘î, *Târîhu Mevlidi’l-Ulemâ’ ve Vefeyâtihim*, 1/398.

¹²⁵² İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/385.

¹²⁵³ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 64; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 5/147; Ebû’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dimeşk*, thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd. (Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1402/1984), 13/263-264; Zehebî, *el-Muğnî fi’d-Duafâi*, 1/352.

¹²⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 5/146.

¹²⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 5/146.

Saîd ona hiç bakmamıştır.¹²⁵⁶ Yahyâ b. Maîn onun daîfü'l-hadîs olduğunu aktarmıştır.¹²⁵⁷ Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a, İbn Lehîa'nın zayıf olduğunu ve rivayetlerinin muztarib olduğunu, ancak rivayetlerinin i'tibar için yazılabileceğini belirtmişlerdir.¹²⁵⁸ İbn Hibbân, onun sâlih bir şeyh olduğunu ancak kitabı yakılmadan önce hocasının zayıflığını gizlemek için tedlîs yaptığını söylemiştir.¹²⁵⁹ Beyhakî, hadis âlimlerinin İbn Lehîa'nın zayıflığı konusunda ittifak ettiklerini ifade etmiştir.¹²⁶⁰ Cuzcânî, onun rivayetinde bir nur olmadığını ve onu delil olarak kullanmanın uygun olmadığını nakletmiştir.¹²⁶¹ Amr b. Ali dedi ki İbn Lehîa'nın kitabı yakılmıştır. İbnü'l-Mübârek ve Abdulah b. Yezîd el-Mukri' gibi kitabı yanmadan önce ondan hadis yazarların nakilleri sahih, kitabı yandıktan sonra ondan hadis yazarların rivayetleri ise zayıftır.¹²⁶² Ancak Yahyâ b. Maîn için o, kitabı yakılmadan önce ve sonra zayıftır.¹²⁶³

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. Mesela İbn Vehb onun sadûk olduğunu teyit etmiştir.¹²⁶⁴ Ahmed b. Sâlih, onun kitabının sâlih olduğunu söylemiştir.¹²⁶⁵ İbn Adî onun hadislerinin hasen olduğunu ve yazılabileceğini belirtmiştir.¹²⁶⁶

Yukarıdaki açıklamaya göre Abdullah b. Lehîa'yı cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Fakat âlimlerin çoğunluğu onu zayıf kabul etse de, yine de diğer senedleri desteklemek için ondan gelen rivayetleri i'tibar olarak nakletmişlerdir. Mesela Ahmed b. Hanbel, İbn Lehîa'dan birçok hadis rivayet etmiştir, ancak bunları sadece diğer isnadları desteklemek için i'tibar olarak kullanmıştır.¹²⁶⁷ Aynı şekilde Müslim Sahîh'inde Abdullah b. Lehîa'nın Salât kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹²⁶⁸ ve onu başka bir isnadı desteklemek için i'tibar olarak da kullanmıştır. Dolayısıyla Abdullah b. Lehîa zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükseltilir.

¹²⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 5/146.

¹²⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 5/147.

¹²⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 5/147.

¹²⁵⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 2/11.

¹²⁶⁰ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/284.

¹²⁶¹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/668.

¹²⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 5/147.

¹²⁶³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/238.

¹²⁶⁴ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 2/477.

¹²⁶⁵ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, 4/668.

¹²⁶⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/253.

¹²⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 15/493.

¹²⁶⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/385.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ سَوَادٍ الْعَامِرِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ وَأَحْمَدُ بْنُ عَيْسَى وَالْقَاضِيُّ مُمْتَقِرِيُّ قَالَ عَمْرُو أَخْبَرَنَا وَقَالَ الْأَخْرَانِ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ أَنَّ مُوسَى بْنَ سَعْدِ الْأَنْصَارِيِّ حَدَّثَهُ عَنْ حَفْصِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ قَالَ: صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَصْرَ فَلَمَّا انْصَرَفَ أَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نُرِيدُ أَنْ نُنْحَرَ جَزُورًا لَنَا وَنَحْنُ نَحِبُّ أَنْ تَحْضُرَهَا قَالَ: نَعَمْ فَإِنْ طَلَقَ وَأَنْطَلَقْنَا مَعَهُ فَوَجَدْنَا الْجَزُورَ لَمْ تُنْحَرَ فَتُجَرِّثُ ثُمَّ تُقَطَّعُ ثُمَّ تُطَبَّخُ مِنْهَا ثُمَّ أَكَلْنَا قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ وَقَالَ الْمُرَادِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنِ ابْنِ لَهَيْعَةَ وَعَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ.¹²⁶⁹

Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.v.) bize ikindiye kıldırdı. Namazdan çıkınca ona Benî Seleme'den bir adam geldi ve: Ya Resûlallah, biz bir devemizi boğazlamak istiyoruz. Senin de boğazlarken hâzır bulunmanı arzu ediyoruz. dedi. Resûlullah (s.a.v.): “*evet*” diyerek oraya gitti. Onunla beraber biz de gittik. Ve deveyi henüz boğazlanmamış bulduk. Müteakiben deve boğazlandı; sonra parçalandı; sonra ondan bir mikdâr pişirildi. Sonra güneş batmazdan önce yedik.” Murâdî dedi ki: Bu hadisi bize İbn Vehb, İbn Lehîa ve Amr b. Hâris'ten rivayet etti.

2.3.20. Abdülvehhâb b. Atâ (ö. 204/819)

Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâftır. Künyesi Ebû Nasr el-İclî'dir.¹²⁷⁰ Humeyd et-Tavîl, Hâlid el-Hazzâ, İbn Avn, İbn Cüreyc, İsmâil b. Müslim, Mâlik b. Enes ve Saîd b. Ebî Arûbe'den gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹²⁷¹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Muhammed b. Abdullah er-Râzî, Amr b. Zûrâre en-Nîsâbûrî, İbrâhim b. Saîd el-Cevherî ve Hâris b. Ebî Üsâme gibi meşhur muhaddisler vardır.¹²⁷² 204/819 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹²⁷³ Abdülvehhâb b. Atâ'nın senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdülvehhâb b. Atâ'nın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Cihâd, Libâs, Tıbb, Fezâil, Sifatü's-Nâr ve Azâbü'l-Kabir kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹²⁷⁴

Ricâl kitaplarında Abdülvehhâb b. Atâ'yı cerh eden birkaç âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun kuvvetli olmadığını söylemiştir.¹²⁷⁵ Buhârî onun muhtemel olduğunu

¹²⁶⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Mesâcid”, 34 (No. 197).

¹²⁷⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/133.

¹²⁷¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/450.

¹²⁷² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/451.

¹²⁷³ Buhârî, *et-Târîhü'l-Evsat*, 2/302.

¹²⁷⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/6.

¹²⁷⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 68.

ve âlimlere göre kuvvetli olmadığını belirtmiştir.¹²⁷⁶ Ebû Ya‘lâ el-Halîlî, onun rivayetlerinin yazılabileceğini ancak delil olarak kullanılamayacağını teyit etmiştir.¹²⁷⁷ Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî, onun sadûk olduğunu ancak kuvvetli olmadığını aktarmıştır.¹²⁷⁸ Ahmed b. Hanbel onun daîfü'l-hadîs muztarib olduğunu söylemiştir.¹²⁷⁹

Öte yandan, onu ta‘dîl eden âlimler de vardır. Yahyâ b. Maîn ve Dârakutnî onu sika saymışlardır.¹²⁸⁰ İbn Nümeyr ve İbn Adî onun lâ be’s bih olduğunu söylemişlerdir.¹²⁸¹ Ebû Hâtim er-Râzî, mahallühû es-sıdk olduğunu ve rivayetlerinin yazılabileceğini teyit etmiştir.¹²⁸² İbn Hibbân onu es-Sikât’ta zikretmiştir.¹²⁸³ Yahyâ b. Saîd, onu iyi saymıştır.¹²⁸⁴ Zehebî, onun imâm, sadûk ve muhaddis olduğunu nakletmiştir.¹²⁸⁵ İbn Sa‘d onun sadûkun inşâallah olduğunu belirtmiştir.¹²⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak bazen hataya düştüğünü ifade etmiştir.¹²⁸⁷

Yukarıdaki açıklamaya göre Abdülvehhâb b. Atâ’yı cerh eden âlimlerin sayısı ta‘dîl edenlerden daha fazladır. Bu sebeple, muaddillerin sayısı daha fazla olduğu sürece ta‘dîlin cerhe tercih edileceği belirten kaidelerini kullanırsak, Abdülvehhâb b. Atâ’nın Sahîh-i Müslim’deki rivayetleri mutlaka kabul edilir.

Diğer taraftan aslında âlimler bazı kaynaklarda Abdülvehhâb b. Atâ’nın cerh edilmesinin sebebini açıklamışlardır. Ebû Zür‘a, Sevr b. Yezîd’den iki hadis rivayet ettiğini, ancak bunların aslında Sevr’den gelmediğini belirtmiştir.¹²⁸⁸ Bu nedenle Ebû Zür‘a onun ismini el-Müdeîlisîn adlı kitabına dahil etmiştir.¹²⁸⁹ Buna rağmen Sevr b. Yezîd’in rivayetinde tedlîs yapmış olsa da, bu onun tüm rivayetlerinde tedlîs yaptığı anlamına gelmez. Bu konuda, âlimlerin sadece Abdülvehhâb b. Atâ’nın Sevr b. Yezîd’den gelen İbn Abbâs’ın faziletine dair rivayetini reddettiklerini, diğer rivayetlerini ise kabul ettiklerini teyit eden Sâlih b. Muhammed b. Amr el-Esedî’nin ifadesiyle

¹²⁷⁶ Buhârî, *ed-Duafâu’s-Sağîr*, 1396, 77.

¹²⁷⁷ Ebû Ya‘lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma’rifeti Ulemâi’l-Hadîs - el-Halîlî*, 1/252.

¹²⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/24.

¹²⁷⁹ İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 2/158.

¹²⁸⁰ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü’l-Dûrî*, 4/83; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/26.

¹²⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, 6/72; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 6/517.

¹²⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, 6/72.

¹²⁸³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/133.

¹²⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/24.

¹²⁸⁵ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ’*, 9/451.

¹²⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 6/452.

¹²⁸⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 368.

¹²⁸⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘dîl*, 6/72.

¹²⁸⁹ Ebû Zür‘a el-İrâkî, *el-Mudellisîn*, 71.

anlaşılmaktadır.¹²⁹⁰ Nitekim Abdülvehhâb b. Atâ'nın rivayeti Sahîh-i Müslim'de sadece bir tane olup Sevr b. Yezîd'den değil, Saîd b. Ebî Arûbe'den gelmiştir.¹²⁹¹ Saîd b. Ebî Arûbe'den gelen senedi ise sağlam bir sened olarak kabul edilir. Bu bağlamda Ahmed b. Hanbel, Abdülvehhâb b. Atâ'nın Saîd b. Ebî Arûbe'nin rivayetini en iyi bilen kişi olduğunu teyit etmiştir.¹²⁹² Dolayısıyla Abdülvehhâb b. Atâ'nın Sahîh-i Müslim'deki rivayetinin sahih olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّزِّيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ الْحَقَّافُ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ،
أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَجَنَازَتُهُ مَوْضُوعَةٌ -يَعْنِي سَعْدًا- اهْتَرَّ لَهَا عَرْشُ الرَّحْمَنِ.¹²⁹³

Enes b. Mâlik rivayet etti ki onun (yani Sa'd'ın) cenazesi konduğunda Nebiyyullah (s.a.v.): “*Bunun için Rahman'ın arşı sarsılmıştır.*” buyurdular.

2.3.21. Abdülhamîd b. Ca'fer (ö. 153/770)

Abdülhamîd b. Abdülazîz b. Ca'fer b. Abdullah b. Hakem b. Râfi' b. Sinân el-Evsî el-Ensârî'dir. Künyesi Ebu Hafs veya Ebü'l-Fazl'dir.¹²⁹⁴ Babası, Amr b. Hakem, Vehb b. Keysân, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Saîd el-Makbürî, İmrân b. Ebî Enes, Alâ b. Abdurrahman, Zührî'den rivayette bulunmuştur.¹²⁹⁵ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbnü'l-Mübârek, Hâlid b. Hâris, Ebû Hâlid el-Ahmer, Hüşeym, Vekî', Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ebû Bekr el-Hanefî, İbn Vehb, Muhammed b. Bekr el-Bursânî ve Vâkidî vardır.¹²⁹⁶ 153/770 yılında vefat etmiştir.¹²⁹⁷ Abdülhamîd b. Abdülazîz'in senedinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdülhamîd b. Abdülazîz'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Salât, Eşribe, İlim, Fiten, Zühd, Hac, Nikâh Buyû' ve Libâs kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹²⁹⁸

Ricâl kitaplarında Abdülhamîd b. Ca'fer'i cerh eden birkaç âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun kuvvetli olmadığını söylemiştir.¹²⁹⁹ Süfyân es-Sevrî, kaderî olduğu için

¹²⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/25.

¹²⁹¹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/6.

¹²⁹² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/24.

¹²⁹³ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Fezâilü's-Sahâbe”, 24 (No. 125).

¹²⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/122.

¹²⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/111-112.

¹²⁹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/112.

¹²⁹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/122.

¹²⁹⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/440.

¹²⁹⁹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 72.

onu zayıf saymıştır.¹³⁰⁰ Buhârî onun vehim olduğunu belirtmiştir.¹³⁰¹ Yahyâ b. Saîd el-Kattân bir rivayette onu zayıf olarak nitelemiştir.¹³⁰² İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak bazen vehime düştüğünü ve kaderiye olmakla suçlandığını aktarmıştır.¹³⁰³

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de vardır. Yahyâ b. Maîn sika olduğunu ancak Kaderiye olmakla suçlandığını söylemiştir.¹³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel onun lâ be'se bih ve sika olduğunu teyit etmiştir.¹³⁰⁵ Yahyâ b. Saîd el-Kattân bir rivayette onu sika olarak nitelemiştir.¹³⁰⁶ Ebû Hâtim er-Râzî onun mahallühû es-sıdk olduğunu aktarmıştır.¹³⁰⁷ İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikretmiş ve bazen hataya düştüğünü söylemiştir.¹³⁰⁸ İbn Sa'd, Zehebî ve Muhammed b. Abdullâh b. Nümeyr onu sika saymışlardır.¹³⁰⁹ İbn Adî, onun hadislerinin yazılabileceğini ve lâ be'se bih umduğumu belirtmiştir.¹³¹⁰ Ebû Bekr b. Ebî Hayseme, onun sâlih olduğunu ve hadislerinde bir sorun olmadığını nakletmiştir.¹³¹¹ İbn Şâhin onu es-Sikât'ta zikretmiştir.¹³¹² Es-Sâcî onun sikatün sadûkun olduğunu ifade etmiştir.¹³¹³

Yukarıdaki açıklamaya göre müteşeddît, mu'tedil ve mütesahilden oluşan âlimin çoğunluğu Abdülhamîd b. Ca'fer'i ta'dîl etmektedir. Muaddillerin sayısı daha fazla olduğu sürece ta'dîlin cerhe tercih edileceği belirten kaidesini kullanırsak, Abdülhamîd b. Ca'fer'in Sahîh-i Müslim'deki hadisleri mutlaka kabul edilir. Bunun dışında Abdülhamîd b. Ca'fer'i Kaderiye'ye mensup olmakla eleştirmek için kullanılan gerekçe de güçlü değildir. Zira ehl-i sünnet âlimleri yalancılıkla suçlanmayan, zabıt olan ve benimsediği bid'atların propagandasını yapmayan bid'at ehlinin rivayetini kabul etmektedir.¹³¹⁴ Bu nedenle, müteşeddît bir münekkit olan Yahyâ b. Maîn'in, bu ravinin Kaderî olduğunu bilmesine rağmen onu hâlâ sika saydığını görebiliriz.

¹³⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 16/418.

¹³⁰¹ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, 6/51.

¹³⁰² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/3.

¹³⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 333.

¹³⁰⁴ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/165.

¹³⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/10.

¹³⁰⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/10.

¹³⁰⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/10.

¹³⁰⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/122.

¹³⁰⁹ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ - Mutemmimu't-Tâbiîn*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1408/1987), 400; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/614; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/112.

¹³¹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/5.

¹³¹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/10.

¹³¹² İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, 159.

¹³¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/112.

¹³¹⁴ Âşikkutlu, "Teşeyyu", 40/564.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنِي عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي أَنَسٍ حَدَّثَهُ أَنَّ سَلْمَانَ الْأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُخْبِرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّمَا يُسَافِرُ إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِ الْكَعْبَةِ وَمَسْجِدِي وَمَسْجِدِ إِبِلِيَاءَ.¹³¹⁵

Ebû Hüreyre haber verdi ki, Resûlullah (s.a.v.): “Ancak üç mescidi ziyaret için yola çıkılır; Mescid-i Haram, benim şu mescidim ve Mescid-i Aksâ.” buyurmuşlar.

2.3.22. Ömer b. Âmir (ö. 135/752)

Ömer b. Âmir es-Sülemî el-Basrî'dir. Künyesi Ebu Hafs'tır.¹³¹⁶ Ümmü Külsûm, Katâde, Amr b. Dînâr, Hammâd b. Ebî Süleyman'dan rivayette bulunmuştur.¹³¹⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Sâlim b. Nûh, Muhammed b. Abdülvâhid, Mu'temir b. Süleyman, Yezîd b. Zürey' ve Abbâd b. el-Avvâm vardır.¹³¹⁸ 135/752 yılında vefat etmiştir.¹³¹⁹ Ömer b. Âmir'in senedinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Ömer b. Âmir'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Savm gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu teyit edilmektedir.¹³²⁰

Ricâl kitaplarında Ömer b. Âmir'i cerh eden birkaç âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun kuvvetli olmadığını söylemiştir.¹³²¹ Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onun inkâr ettiği rivayetleri naklettiği için onu rıza göstermemiştir.¹³²² Es-Sâcî onun sadûk olduğunu ama güçlü olmadığını teyit etmiştir.¹³²³ Ebû Dâvûd onun zayıf olduğunu belirtmiştir.¹³²⁴

Öte yandan, onu ta'dîl eden âlimler de vardır. Ahmed b. Sâlih, el-İclî ve Ebû Zür'a onu sika saymışlardır.¹³²⁵ Yahyâ b. Maîn sikatün leyse bihî be's olduğunu belirtmiştir.¹³²⁶ İbn Hibbân onun mütkin râvilerden biri olduğunu söylemiştir.¹³²⁷ Amr b. Ali onun leyse metrûkü'l-hadîs

¹³¹⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Hac”, 95 (No. 513).

¹³¹⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/37.

¹³¹⁷ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/712.

¹³¹⁸ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 3/712.

¹³¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/181.

¹³²⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/37.

¹³²¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 81.

¹³²² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/127.

¹³²³ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 10/78.

¹³²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 21/406.

¹³²⁵ İclî, *es-Sikât*, 359; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/127; Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 10/78.

¹³²⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 6/51.

¹³²⁷ İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, 243.

olduğunu nakletmiştir.¹³²⁸ İbn Adî onun lâ be'se bih olduğunu aktarmıştır.¹³²⁹ Ali b. el-Medîni şeyhun sâlihun olduğunu belirtmiştir.¹³³⁰ Zehebî onu sadûk olarak nitelemiştir.¹³³¹ Ahmed b. Hanbel, onun sikatün sebtün fi'l-hadîs olduğunu ve Mürchie olduğunu teyit etmiştir.¹³³² İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûkun lehû evhâm olduğunu ifade etmiştir.¹³³³

Yukarıdaki açıklamaya göre Ömer b. Âmir'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha az olmasının yanı sıra cerhinin sebeplerinden de bahsetmemişlerdir. Dolayısıyla onun ta'dîli, cerh sebebi açıklanmadığı için tecrîhine tercih edilmiştir.

Buna ek olarak eğer bu konuda ihtiyatlı olmak istiyorsak, Ömer b. Âmir'in cerhi ta'dîline tercih edilmelidir. Nitekim Müslim Sahîh'inde Ömer b. Âmir'in Savm ve Fezâilü's-Sahâbe kitaplarında bulunan iki rivayetini nakletmiştir.¹³³⁴ Yaptığımız incelemede bu rivayetler, sadece başka isnadları desteklemek için mütâbî' olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Ömer b. Âmir zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbî'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ هِشَامٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُمْنَا إِلَى الصَّلَاةِ قُلْتُ: كَمْ كَانَ قَدْرُ مَا بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: خَمْسِينَ آيَةً وَحَدَّثَنَا عَمْرُو النَّاقِدُ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا هَمَّامٌ. ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا سَالِمُ بْنُ نُوحٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ غَامِرٍ كِلَاهُمَا عَنْ قَتَادَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ¹³³⁵

Zeyd b. Sâbit (r.a.) şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte sahur yedik. Sonra namaza kalktık. Râvi diyor ki: “Ben, ikisinin (sahur ile namazın) arasında ne kadar müddet vardı? diye sordum. Zeyd: Elli âyet (okunacak kadar), cevabını verdi.”

Bu hadiste görüldüğü gibi Ömer b. Âmir'in rivayetinin, önceki rivayetin mütâbî'i olduğu açıktır. Bu durumda onun rivayeti asıl olmayıp ilk rivayeti kuvvetlendirmektedir.

¹³²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 6/51.

¹³²⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 6/53.

¹³³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 21/406.

¹³³¹ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, 3/209.

¹³³² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 10/78.

¹³³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 414.

¹³³⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/37.

¹³³⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Sıyâm”, 9 (No. 47).

2.3.23. Ömer b. Hamza (ö. 150/767)

Ömer b. Hamza b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Adevî el-Ömerî el-Medenî'dir.¹³³⁶ Sâlim b. Abdillâh, Husayn b. Mus'ab, Abbâs b. Abdurrahman ve Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'den rivayette bulunmuştur.¹³³⁷ Kendisinden rivayet bulunanlar arasında Mervân b. Muâviye, Ahmed b. Beşîr, Ebû Üsâme Abdullah b. Ukayl ve Yahyâ b. el-Mütevekkil vardır.¹³³⁸ Zehebî, onun 141-150/758-767 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹³³⁹ Ömer b. Hamza'nın senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Ömer b. Hamza'nın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Nikâh, Buyû' ve Fezâil gibi çeşitli kitaplarda bulunduğu teyit edilmektedir.¹³⁴⁰

Ricâl kitaplarında Ömer b. Hamza'yı cerh eden birkaç âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun kuvvetli olmadığını söylemiştir.¹³⁴¹ Ahmed b. Hanbel, onun hadislerinin münker olduğunu teyit etmiştir.¹³⁴² Yahyâ b. Maîn ve İbn Hacer el-Askalânî onu zayıf saymışlardır.¹³⁴³ İbn Şâhin onu Esmâü'd-Duafâ adlı kitabında zikretmiştir.¹³⁴⁴ Ebû Zür'a er-Râzî onun leyse bi-zâ hayır olduğunu belirtmiştir.¹³⁴⁵ Ukaylî de onu ed-Duafâ adlı kitabında zikretmiştir.¹³⁴⁶

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. Hâkim onun bütün rivayetlerinin müstakîm olduğunu söylemiştir.¹³⁴⁷ Zehebî, onun sâlihü'l-hadîs olduğunu ve İmam Müslim'in onu delil olarak kullandığını aktarmıştır.¹³⁴⁸ İbn Hibbân, es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ancak onun hataya düşen ravilerden biri olduğunu belirtmiştir.¹³⁴⁹ İbn Adî, onun hakkında yüktebü hadîsüh (hadisi i'tibar için yazılabilir) demiştir.¹³⁵⁰ İbn Halfûn onu es-Sikât adlı kitabında zikretmiştir.¹³⁵¹

¹³³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/437.

¹³³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/437.

¹³³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/437.

¹³³⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhiri'l-A'lâm*, 3/933.

¹³⁴⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/35.

¹³⁴¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 83.

¹³⁴² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/104.

¹³⁴³ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetü'd-Dârimî*, 142; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, 411.

¹³⁴⁴ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi'd-Duafâ ve'l-Kâzibîn*, 123.

¹³⁴⁵ Ubeydullah b. Abdilkerîm b. Yezîd Ebû Zür'a er-Râzî, *Ebû Zür'a er-Râzî ve Cuhûdû fi's-Sünneti'n-Nebeviyye* (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-Alemî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1982), 2/364.

¹³⁴⁶ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 3/153.

¹³⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/437.

¹³⁴⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhiri'l-A'lâm*, 3/933.

¹³⁴⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/168.

¹³⁵⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 6/38.

¹³⁵¹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 10/39.

Yukarıdaki açıklamaya göre Ömer b. Hamza'yı cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı leys bi'l-kavî ve zayıf gibi cerh ifadeleri Abdullah b. Ömer b. Hafs'ın cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İbn Mencûye'nin belirttiği gibi, Sahîh-i Müslim'de Ömer b. Hamza'nın rivayeti Nikâh, Müsâkât Büyû', Fezâil, ve Et'ime kitaplarında bulunan beş tane varmıştır.¹³⁵² Öyle görünüyor ki İbn Mencûye, Ömer b. Hamza'nın hadislerinin Sahîh-i Müslim'deki yeri konusunda yanılmıştır çünkü yaptığımız incelemede onun hadislerinin Nikâh, Müsâkât, Eşribe, Sifatü'l-Kiyamet ve Fiten kitaplarında bulunduğunu gördük. Birinci hadis, Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel'de yer alan Ebû Hüreyre'nin rivayeti gibi birkaç şâhid tarafından desteklenmiştir.¹³⁵³ İkinci hadis, Hanzale b. Ebî Süfyân'ın tariki gibi birkaç mütâbi' tarafından da desteklenmiştir. Üçüncü hadis, Ebû Saîd el-Hudrî ve Enes b. Mâlik'in rivayetleri gibi birkaç şâhid tarafından da desteklenmiştir. Dördüncü hadis, Ebû Hüreyre'nin rivayeti gibi birkaç şâhid tarafından da desteklenmiştir. Beşinci hadis, Ebû Hüreyre'nin rivayeti gibi birkaç şâhid ve mütâbi' tarafından da desteklenmiştir. Dolayısıyla Ömer b. Hamza zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen şâhid ve mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ يَعْنِي الْفَزَارِيَّ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَمْرَةَ أَخْبَرَنِي أَبُو عَظْفَانَ الْمُرِّيُّ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَشْرَبَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَائِمًا فَمَنْ نَسِيَ فَلْيَسْتَتِمْ.¹³⁵⁴

Ebû Hüreyre şöyle dedi: Resûlüllah (s.a.v.): “Sakin biriniz ayakta su içmesin! Her kim unutursa kusursun!” buyurdular.

2.3.24. Leys b. Ebî Süleym (ö. 143/760)

Leys b. Ebî Süleym b. Züneym el-Kureşî el-Kûfi'dir. Künyesi Ebû Bekr veya Ebû Bükeyr'dir.¹³⁵⁵ Mücâhid, eş-Şa'bi, Tâvûs, Atâ, Nâfi' Mevlâ İbn Ömer, İkrime, Abdurrahman b. Esved ve Eş'as b. Ebü's-Şa'sâ gibi büyük muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹³⁵⁶ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Süfyân et-Sevrî, Şu'be, Fudayl b. İyâz, Ebû Avâne, Ebü'l-Ahvas, İbn

¹³⁵² İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/35.

¹³⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 16/573.

¹³⁵⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Eşribe”, 14 (No. 116).

¹³⁵⁵ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/160.

¹³⁵⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 6/179.

İdrîs ve Cerîr ed-Dabbî vardır.¹³⁵⁷ 143/760 yılında vefat etmiştir.¹³⁵⁸ Leys b. Ebî Süleyym'in senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Leys b. Ebî Süleyym'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Et'ime kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹³⁵⁹

Ricâl kitaplarında Leys b. Ebî Süleyym'i cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî ve Yahyâ b. Maîn onu zayıf saymışlardır.¹³⁶⁰ Muhammed b. Sa'd, onun sâlih ve âbid bir adam olduğunu, ancak hadisler konusunda zayıf olduğunu teyit etmiştir.¹³⁶¹ İbrâhim b. Ya'kûb el-Cûzcânî, rivayetinin daîfün ve leyse bi-sebtin olduğunu söylemiştir.¹³⁶² İbn Uyeyne Leys'in ezberini övmemiştir.¹³⁶³ İsa b. Yûnus, muhtelit olduğunu ve bir keresinde minareye çıkıp öğle namazından önce ezan okuduğunu aktarmıştır.¹³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebû Zûr'a onu muztaribü'l-hadîs olarak nitelemişlerdir.¹³⁶⁵ İbn Hibbân'a göre Leys bir âbid idi, ancak hayatının sonunda ihtilât olduğu için ne rivayet ettiğini bilmiyormuştur. Hatta bu durumdan dolayı senedi değiştirmiş (maklûb), mürsel rivayetleri merfû etmiş ve sika ravilerden kendisine ait olmayan rivayetler nakletmiştir.¹³⁶⁶ Osman b. Ebî Şeybe, onun sikatün sadûkun olduğunu fakat hüccet olmadığını belirtmiştir.¹³⁶⁷ Zehebî, ezberinin kötü olması nedeniyle biraz zayıf olduğunu nakletmiştir.¹³⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak çok ihtilât olduğunu ve hadisleri ayrılmadığı için terkedildiğini söylemiştir.¹³⁶⁹

Öte yandan, el-İclî ve İbn Adî onu hafif lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir. el-İclî onun câizü'l-hadîs veya lâ be'se bih olduğunu belirtmiştir.¹³⁷⁰ İbn Adî ise, biraz zayıf olmasına rağmen hadisinin yazılabileceğini söylemiştir.¹³⁷¹

¹³⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 6/179.

¹³⁵⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/160.

¹³⁵⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/160.

¹³⁶⁰ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetü'd-Dârimî*, 197; Nesâî, *ed-Duaîfâ ve'l-Metrûkîn*, 90.

¹³⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/349.

¹³⁶² Cûzcânî, *Âhvâlu'r-Ricâl*, 149.

¹³⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/178.

¹³⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/178.

¹³⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/178-179.

¹³⁶⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaîfâ ve'l-Metrûkîn*, 2/231.

¹³⁶⁷ İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi'd-Duaîfâ ve'l-Kâzibîn*, 162.

¹³⁶⁸ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 2/151.

¹³⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 464.

¹³⁷⁰ İclî, *es-Sikât*, 399.

¹³⁷¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaîfâ'r-Ricâl*, 7/238.

Yukarıdaki açıklamaya göre Âlimlerin çoğunluğu Leys b. Ebî Süleym'i eleştirmekle kalmamış, cerhinin sebeplerini de zikretmişlerdir. Bundan dolayı Şerafeddin Nevevî, âlimlerin Leys b. Ebî Süleym'in zayıflığı ve rivayetlerinin muztarib olduğu konusunda ittifak ettiğini iddia etmiştir.¹³⁷² Buna rağmen Müslim Sahih'inde Leys b. Ebî Süleym'in Libâs kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹³⁷³ ve onu sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır.¹³⁷⁴ Dolayısıyla Leys b. Ebî Süleym zayıf kabul edilse bile Sahih-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen şahid ve mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihi derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahih-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيُّ وَابْنُ أَبِي سُلَيْمٍ عَنْ أَبِي الشَّعَثَاءِ بِإِسْنَادِهِمْ وَلَمْ يَذْكُرْ زِيَادَةَ جَرِيرٍ وَابْنِ مُسَهَّرٍ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ ح وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي ح وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ بَشِيرٍ حَدَّثَنِي هَازِمٌ قَالَوا جَمِيعًا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سُلَيْمٍ بِإِسْنَادِهِمْ وَمَعْنَى حَدِيثِهِمْ إِلَّا قَوْلَهُ: وَأَفْتَاءَ السَّلَامِ فَإِنَّهُ قَالَ: بَدَلَهَا وَرَدَّ السَّلَامَ وَقَالَ: نَهَانَا عَنْ خَاتَمِ الذَّهَبِ أَوْ حَلَقَةِ الذَّهَبِ.¹³⁷⁵

Bu râvilerin hepsi dediler ki: Bize Şu'be, Eş'as b. Süleym'den yukarkilerin isnadı ve hadîsi mânâsında rivâyette bulundu. Yalnız: "Selâmı ifşa etmeyi" sözü müstesna! Çünkü o bunun yerine: "Selâmı almayı" dedi. Bir de: "Bize altın yüzüğü yahut altın halkayı yasak etti." dedi.

2.3.25. Muhammed b. İshak el-Medenî (ö. 150/767)

Muhammed b. İshak b. Yesâr el-Kureşî el-Medenî'dir. Künyesi Ebû Bekr veya Ebû Abdullah'tır.¹³⁷⁶ Babası İshak b. Yesâr, amcası Abdurrahman, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer, Mâbed b. Kâ'b b. Mâlik, Muhammed b. İbrâhim b. Hâris, İbnü'l-Münkedir, Saîd el-Makbürî, Saîd b. Ebî Hind, Ebû'z-Zinâd, Atâ b. Ebî Rabâh, Yezîd b. Ebî Habîb, İkrime b. Hâlid, Alâ b. Abdurrahman'dan rivayette bulunmuştur.¹³⁷⁷ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Cerîr b. Hâzim, Şu'be b. Haccâc, Züheyir b. Muâviye, Ebû Avâne, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne, İbrâhim b. Saîd, Abede b. Süleyman ve Ebû Hâlid el-Ahmer vardır.¹³⁷⁸

¹³⁷² Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât*, 2/75.

¹³⁷³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/160.

¹³⁷⁴ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 2/151.

¹³⁷⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Libâs ve'z-Zîne", 2 (No. 3).

¹³⁷⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/162.

¹³⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/38-39.

¹³⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/39.

150/767 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹³⁷⁹ Muhammed b. İshak'ın senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Muhammed b. İshak'ın Sahîhi Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Salât, Savm, Hac, Nuzûr ve Hudûd kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹³⁸⁰

Ricâl kitaplarında Muhammed b. İshak b. Yesâr'ı cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, onun leyse bi'l-kavî olduğunu söylemiştir.¹³⁸¹ Yahyâ b. Maîn, onun sadûk olduğunu ama rivayetinin hüccet olmadığını nakletmiştir.¹³⁸² Ebû Hâtim er-Râzî, onun leyse bi'l-kavî ve daîfü'l-hadîs olduğunu, ancak hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir.¹³⁸³ Hişâm b. Urve'ye göre Muhammed b. İshak b. Yesâr, Fâtima bint Münzir'den onunla hiç karşılaşmadığı halde rivayette bulunduğu için kezzâbdır. Bu bilgiye dayanarak Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Vüheyb b. Hâlid ve Mâlik b. Enes onu kezzâb saymışlardır.¹³⁸⁴ Mâlik b. Enes bile onu deccâl olarak nitelemiştir.¹³⁸⁵ Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onu kasten terk ettiğimi ve ondan tek bir hadis rivayet etmediğini aktarmıştır.¹³⁸⁶ Süleymân b. Tarhân et-Teymî, onun kezzâb olduğunu söylemiştir.¹³⁸⁷ Süleymân b. Mihrân el-A'meş de onun kezzâb olduğunu söylemiştir.¹³⁸⁸ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak tedlîs yaptığını ve Şîi ve Kaderî olmakla suçlandığını ifade etmiştir.¹³⁸⁹ El-Fâryâbî onu zindik olarak nitelemiştir.¹³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, onun çok tedlîs yaptığını ancak ahberenî ve semi'tü sîgalarıyla rivayet ettiği hadislerin hasen olduğunu teyit etmiştir.¹³⁹¹ Dârakutnî, onun delil olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.¹³⁹² Ebû Dâvûd, onun Kaderî ve Mu'tezile olduğunu aktarmıştır.¹³⁹³

¹³⁷⁹ İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, 222.

¹³⁸⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/162.

¹³⁸¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 90; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/257.

¹³⁸² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/192.

¹³⁸³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/194.

¹³⁸⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/255-256.

¹³⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/193.

¹³⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/193.

¹³⁸⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/255.

¹³⁸⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/257.

¹³⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 467.

¹³⁹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/255.

¹³⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/194.

¹³⁹² Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 3/469.

¹³⁹³ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 3/469.

Öte yandan, onu ta'dîl eden çok âlimler de vardır. Ali b. el-Medîni, el-İclî ve İbn Sa'd onu sika saymışlardır.¹³⁹⁴ Şu'be b. Haccâc, Ebû Zür'a ve Ali b. Mübârek onu sadûk olarak nitelemişlerdir.¹³⁹⁵ Süfyân es-Sevrî, onun hakkında emîrû'l-mü'minîn fi'l-hadîs¹³⁹⁶ demiştir.¹³⁹⁷ Yahyâ b. Maîn, onun sebtün fi'l-hadîs olduğunu belirtmiştir.¹³⁹⁸ İbn Hibbân'a göre Muhammed b. İshak b. Yesâr, hadisleri nakletme ve metinlerini ezberleme konusunda en iyilerden biriydi, ancak zayıf râvileri tedlîs ettiği için rivayetleri münker hale gelmiştir. Fakat semâ yoluyla naklettiği rivayetler sağlamdır ve delil olarak kullanılabilir.¹³⁹⁹ İbn Adî, kendisinin lâ be'se bih olduğunu, bazen diğer raviler gibi bir konuda hata ve vehme düştüğünü, ancak rivayetinin sika âlimlerin rivayetleriyle çelişmediğini nakletmiştir.¹⁴⁰⁰ Ebû Ya'lâ el-Halîlî, onun sika olduğunu ve geniş ilme sahip olan bir âlim olduğunu söylemiştir.¹⁴⁰¹ Süfyân b. Uyeyne, hadis konusunda kendisini kusurla itham eden hiç kimseye rastlamadığını aktarmıştır.¹⁴⁰² Ebû Zür'a ed-Dimaşkî, Süfyân es-Sevrî, Şu'be ve İbn Uyeyne gibi büyük âlimlerin ondan hadis aldıklarını ve onu dürüst ve iyi saydıklarını ifade etmiştir.¹⁴⁰³ Zührî, İbn İshak hayatta olduğu sürece ilmin Medine'de kaybolmayacağını söyleyerek onu övmüştür.¹⁴⁰⁴ Zehebî onun sadûk olduğunu ve hadisinin hasen olduğunu teyit etmiştir.¹⁴⁰⁵

Yukarıdaki açıklamalar, âlimlerin Muhammed b. İshak b. Yesâr'ın adaleti hakkındaki görüşlerinin çeşitlilik arz ettiğini, bazılarının onu cerh ettiğini, diğerlerinin ise ta'dîl ettiğini göstermektedir. Ayrıca İbn İshak'ı tenkit eden âlimler cerh sebeplerinden açıkça bahsetmişlerdir. Bu bağlamda Mizzî, âlimlerin onun rivayetlerini delil olarak kabul etmemelerinin üç nedeni olduğunu özetlemiştir. Birincisi Şîf olmakla itham edilmesi, ikincisi Kaderiyye olmakla itham edilmesi ve üçüncüsü de tedlîs yapmasıdır.¹⁴⁰⁶

¹³⁹⁴ İclî, *es-Sikât*, 400; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/384; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/426.

¹³⁹⁵ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/192; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/383.

¹³⁹⁶ Hadis ilmindeki derin vukufu ve liyataki sebebiyle bu ilimde önder sayılan âlim, muhaddis. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Isulahları Sözlüğü*, 65.

¹³⁹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/383.

¹³⁹⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/383.

¹³⁹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/383-384.

¹⁴⁰⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/270.

¹⁴⁰¹ Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadis - el-Halîlî*, 1/288.

¹⁴⁰² İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, 4/276.

¹⁴⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/418.

¹⁴⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/419.

¹⁴⁰⁵ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 2/156.

¹⁴⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/416.

İbn İshak'ı Şîi ve Kaderiyye'ye mensup olmakla eleştirmek için kullanılan gerekçe de güçlü değildir. Daha önce açıklandığı gibi ehl-i sünnet âlimleri yalancılıkla suçlanmayan, zabıt olan ve benimsediği bid'atların propagandasını yapmayan bid'at ehlinin rivayetini kabul etmektedir. Bunun dışında Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr, İbn İshak'ın Kaderiyye mezhebinden uzak bir kişi olduğunu söyleyerek bu iddiaya karşı çıkmıştır.¹⁴⁰⁷

Buna ek olarak âlimler tarafından İbn İshak'ın hadislerini reddetmek için sıklıkla kullanılan sebep, onun tedlîs yapmasıdır. Lakin bu cerhin sebebi genel kabul göremez çünkü âlimler onun sadece Talha b. Nâfî' ve Fâtima bint Münzir gelen rivayetlere tedlîs yaptığını teyit etmişlerdir.¹⁴⁰⁸ Diğer taraftan semâ yoluyla sika ravilerden rivayet ettiği hadisler âlimler tarafından sahih kabul edilmiştir. Zira bu şekilde naklettiği rivayetlerde tedlîs olmadığına inanılmıştır. Bu konuda Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr, dinleyerek ma'rûf kimselerden rivayet ettiği hadislerin sadûk ve hasen olduğunu, ancak meçhul ravilerden rivayet ettiği hadislerin bâtil olduğunu söyleyerek bunu tekit etmiştir.¹⁴⁰⁹ Nitekim Sahîh-i Müslim'de İbn İshak'ın rivayeti Salât, Savm, Hac, Nüzür, ve Hudûd kitabında bulunan sekiz tane varmıştır.¹⁴¹⁰ Yaptığımız incelemede iki rivayeti sika raviler olan Yezîd b. Ebî Habîb ve Abdillâh b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr'dan semâ yoluyla (haddesenî) rivayet edilmiştir. Diğer hadisleri ise sadece başka sanadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla İbn İshak'ın Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, sadece başka isnadları destekleyen mütâbi' olarak kullanıldığı ve sika ravilerden semâ yoluyla rivayet edildiği için en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا عَمْرُو النَّاقِدُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمِ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ عَنْ أُمِّ هِشَامِ بِنْتِ حَارِثَةَ بْنِ النُّعْمَانِ قَالَتْ: لَقَدْ كَانَ تَنْوُرُنَا وَتَنْوُرُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدًا سَنَتَيْنِ أَوْ سَنَةً وَبَعْضَ سَنَةٍ وَمَا أَخَذْتُ قِ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ إِلَّا عَنْ لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْرُوْهَا كُلَّ يَوْمٍ جُمُعَةٍ عَلَى الْمِنْبَرِ إِذَا خَطَبَ النَّاسَ.¹⁴¹¹

¹⁴⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 24/419.

¹⁴⁰⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/261.

¹⁴⁰⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/260.

¹⁴¹⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/162.

¹⁴¹¹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Cuma", 13 (No. 52).

Ümmü Hişâm şöyle dedi: Gerçekden iki sene yahut bir seneden biraz fazla müddet zarfında bizim tandırımızla Resûlüllah (s.a.v.)'in tandırı birdi. Ben Kâf sûresini ancak Resûlüllah (s.a.v.)'in dilinden öğrendim. Onu her cuma cemaata hutbe îrâd ederken minberde okurdu.

2.3.26. Muhammed b. Yezîd er-Rifâi (ö. 248/862)

Muhammed b. Yezîd b. Kesîr b. Rifâa b. Semâa er-Rifâi el-Kûfi'dir. Künyesi Ebû Hişâm'dır.¹⁴¹² Abdullah b. İdrîs, İbn Fudayl, Ebû Bekr b. Ayyâş, Ebû Hâlid el-Ahmer, Vekî', Abdullah b. Nümeyr ve diğerlerinden rivayette bulunmuştur.¹⁴¹³ Müslim b. Haccâc, Ebû Bekr b. Ebî Hayseme, Ebû Kâsım el-Begavî, Yahyâ b. Muhammed b. Sâid kendisinden rivayette bulunanlar arasındadır.¹⁴¹⁴ H. 248/M 862 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁴¹⁵ Muhammed b. Yezîd'in senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Muhammed b. Yezîd'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Zekât ve Fiten kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁴¹⁶

Ricâl kitaplarında Muhammed b. Yezîd er-Rifâi'yi cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, onun leyse bi-sika olduğunu söylemiştir.¹⁴¹⁷ Nesâî başka rivayette onun zayıf olduğunu söylemiştir.¹⁴¹⁸ Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr, onun zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹⁹ İbn Nümeyr başka rivayette onun hadisleri çaldığını (yesriku'l-hadîs)¹⁴²⁰ belirtmiştir.¹⁴²¹ Ebû Hâtim onu zayıf olarak nitelemiştir.¹⁴²² İbn Hibbân es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ve onun yuhti'u¹⁴²³ olduğunu teyit etmiştir.¹⁴²⁴ İbn Adî, Ebû Bekr b. Ayyâş ve İbn İdrîs gibi Kûfe'deki hocalarından gelen rivayetlerinin reddedildiğini nakletmiştir.¹⁴²⁵ Osman b. Ebî Şeybe, onun ahlaklı olduğunu ve kâriü'l-Kur'an olduğunu, ancak başkalarının hadislerini çalıp rivayet

¹⁴¹² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/146.

¹⁴¹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/146.

¹⁴¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/146.

¹⁴¹⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-Evsat*, 2/387.

¹⁴¹⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/217.

¹⁴¹⁷ Nesâî, *Tesmiyetu 'ş-Şuyûh*, 74.

¹⁴¹⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 95.

¹⁴¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/129.

¹⁴²⁰ Sehâvî'ye göre cerhin üçüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 331-332.

¹⁴²¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 12/154.

¹⁴²² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/129.

¹⁴²³ İbn Hacer'in sıralamasına göre beşinci sırada bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 332.

¹⁴²⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/109.

¹⁴²⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 7/529.

ettiğini aktarmıştır.¹⁴²⁶ Buhârî, çok âlimlerin onu zayıf saydığını söylemiştir.¹⁴²⁷ Ebû Ahmed el-Hâkim ve İbn Hacer el-Askalânî, onun rivayette kuvvetli olmadığını belirtmişlerdir.¹⁴²⁸

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. Talha b. Muhammed b. Ca'fer, onun Kur'an, fıkıh ve hadis uzmanı olduğunu söylemiştir.¹⁴²⁹ Yahya b. Main, onda bir sorun olmadığını teyit etmiştir.¹⁴³⁰ Berkânî onu sika olarak nitelemiştir.¹⁴³¹ Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, Mesleme b. Kâsim ve el-İclî, onun lâ be'se bih olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴³²

Yukarıdaki açıklamaya göre Muhammed b. Yezîd er-Rifâî'yi cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı leyse bi-sikatin ve zayıf gibi cerh ifadeleri Muhammed b. Yezîd er-Rifâî'nin cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim Sahîh-i Müslim'de Muhammed b. Yezîd er-Rifâî'nin rivayeti Zekât ve Fiten kitaplarında bulunan iki tane varmıştır.¹⁴³³ Ayrıca yaptığımız araştırmada ikisi sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanılmıştır. Birinci rivayeti Ebû Küreyb ve Vâsil b. Abdüla'lâ'nın senedini desteklemek için nakledilmiştir. İkinci rivayeti ise Abdullah b. Amr b. Muhammed'inn senedini desteklemek için nakledilmiştir. Bu nedenle Muhammed b. Yezîd er-Rifâî zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الرَّقَاعِيُّ - وَاللَّفْظُ لِابْنِ أَبَانَ - قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ عَنْ أَبِي إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَذْهَبُ الدُّنْيَا حَتَّى يَمَرَ الرَّجُلُ عَلَى الْقَبْرِ فَيَتَمَرَّعُ عَلَيْهِ وَيَقُولُ: يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَكَانَ صَاحِبِ هَذَا الْقَبْرِ وَلَيْسَ بِهِ الدِّينُ إِلَّا الْبَلَاءُ.¹⁴³⁴

¹⁴²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/147.

¹⁴²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/148.

¹⁴²⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 10/394; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 514.

¹⁴²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/146.

¹⁴³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/147.

¹⁴³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/147.

¹⁴³² İclî, *es-Sikât*, 416; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/147-148.

¹⁴³³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/217.

¹⁴³⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Fiten", 18 (No. 54).

Ebû Hüreyre şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.): “*Nefsim yed-i kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki, bir adam birinin kabrinin yanından geçerek üzerinde yuvarlanmadıkça ve keşke bu kabir sahibinin yerinde ben olaydım, demedikçe dünya bitmeyecektir. Halbuki bu sözü ona söyleyen din değil, ancak belâ olacaktır.*” buyurdular.

2.3.27. Mücâlid b. Saîd (ö. 144/761)

Mücâlid b. Saîd b. Umeyr b. Bistâm b. Zîmirân b. Şûrahbîl el-Hamdânî el-Kûfi’dir. Künyesi Ebû Amr veya Ebû Saîd’dır.¹⁴³⁵ Şa‘bî, Kays b. Ebî Hâzim, Ziyâd b. Alâka, Muhammed b. Bişr el-Hamdânî’den rivayette bulunmuştur.¹⁴³⁶ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İsmâil b. Ebî Hâlid, Cerîr b. Hâzim, İbnü’l-Mübârek, Şu‘be, Abdülvâhid b. Ziyâd ve Hüseyim b. Beşîr vardır.¹⁴³⁷ Ebû Cafer’in hilâfeti sırasında 144/761 yılında vefat etmiştir.¹⁴³⁸ Mücâlid b. Saîd’in senesinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Mücâlid b. Saîd’in Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Talâk kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁴³⁹

Ricâl kitaplarında Mücâlid b. Saîd’i cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî ve Yahyâ el-Kattân onu zayıf saymışlardır.¹⁴⁴⁰ İbn Sa‘d, onun daîfün fi’l-hadîs olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴¹ Yahyâ b. Maîn, onun zayıf olduğunu ve hadisinin delil olarak kullanılamayacağını söylemiştir.¹⁴⁴² Abdurrahman b. Mehdî, hayatının sonunda ezberinde ihtilât olduğunu nakletmiştir.¹⁴⁴³ Ahmed b. Hanbel, onun leyse bi-şey’in olduğunu ve birçok hadisi merfû ettiğini aktarmıştır.¹⁴⁴⁴ Ebû İshak Cûzcânî, onun lâ yühmedü olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, onun hadisinin sağlam olmadığını ve delil olarak kullanılamayacağını söylemiştir.¹⁴⁴⁶ İbn Hibbân, onun ezberinin zayıf olduğunu, isnadları değiştirdiğini (maklûb) ve mürsel hadisleri merfû ettiğini, bu nedenle onu delil olarak kullanmanın câiz olmadığını teyit etmiştir.¹⁴⁴⁷ İbn Adî, Şa‘bî’den

¹⁴³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/39.

¹⁴³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/39.

¹⁴³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/39.

¹⁴³⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/349.

¹⁴³⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/279.

¹⁴⁴⁰ Buhârî, *et-Târihü’l-Kebîr*, 8/9; Nesâî, *ed-Duaîf ve’l-Metrûkûn*, 95.

¹⁴⁴¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/349.

¹⁴⁴² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/361-362.

¹⁴⁴³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/361.

¹⁴⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/361.

¹⁴⁴⁵ Cûzcânî, *Âhvâlu’r-Ricâl*, 114.

¹⁴⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/362.

¹⁴⁴⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Duaîf ve’l-Metrûkîn*, 3/10.

rivayet ettiği bazı hadislerin sâlih olduğunu, ancak Şa‘bî’den ve diğer hocalardan rivayet ettiği hadislerin çoğunun mahfûz olmadığını nakletmiştir.¹⁴⁴⁸ Cerîr b. Hâzim onu kezzâb olarak nitelemiştir.¹⁴⁴⁹ Dârakutnî, onun rivayette kuvvetli olmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁵⁰ Abdullah b. İdrîs, Mücâlid’den tek hadis rivayet etmeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, onun rivayette güçlü olmadığını ve hayatının sonunda hafızasında ihtilât olduğunu aktarmıştır.¹⁴⁵² Hüseyin b. İbrâhim el-Cevzakânî, onun daîfün, münkerü’l-hadîs ve yesriku’l-hadîs olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵³

Öte yandan, onu ta‘dîl eden birkaç âlim de vardır. El-İçli, onun hasenü’l-hadîs olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵⁴ Zehebî, onun meşhur ve sâlihu’l-hadîs olduğunu teyit etmiştir.¹⁴⁵⁵ Buhârî, onun sadûk olduğunu nakletmiştir.¹⁴⁵⁶ Ya‘kûb b. Süfyân, âlimler tarafından eleştirilmesine rağmen sika olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵⁷ Yahyâ b. Maîn onu sika olarak nitelemiştir.¹⁴⁵⁸ Aynı şekilde, Nesâî de Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl’da onu sika saymıştır.¹⁴⁵⁹

Yukarıdaki açıklamaya göre Mücâlid b. Saîd’i cerh eden âlimlerin sayısı ta‘dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Buna rağmen Müslim Sahîh’inde Mücâlid b. Saîd’in Talâk kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹⁴⁶⁰ ve onu sadece başka isnadları desteklemek için mütâbaat olarak kullanmıştır.¹⁴⁶¹ Bu nedenle Mücâlid b. Saîd zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim’deki rivayeti, sadece başka isnadlara destek olarak kullanıldığı için en azından hasen li-gayrihî derecesine yükseltilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim’deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا سَيَّارٌ وَحُصَيْنٌ وَمُغِيرَةُ وَأَشْعَثُ وَمُجَالِدٌ وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ وَدَاوُدُ كُلُّهُمْ عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ فَسَأَلْتُهَا عَنْ قِصَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا

¹⁴⁴⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 8/169.

¹⁴⁴⁹ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhîn, *el-Muhtelif fîhim*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî (Riyad: Mektebetü’r-Ruşd, 1420/1999), 66.

¹⁴⁵⁰ Dârakutnî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkîn*, 3/134.

¹⁴⁵¹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 11/73.

¹⁴⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 520.

¹⁴⁵³ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 11/71.

¹⁴⁵⁴ İclî, *es-Sikât*, 420.

¹⁴⁵⁵ Zehebî, *el-Muğnî fî’d-Duafâi*, 2/542.

¹⁴⁵⁶ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 11/71.

¹⁴⁵⁷ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 11/72.

¹⁴⁵⁸ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü’d-Dûrî*, 3/269.

¹⁴⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 27/223.

¹⁴⁶⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/279.

¹⁴⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 27/225; Zehebî, *el-Muğnî fî’d-Duafâi*, 2/542.

فَقَالَتْ: طَلَّقَهَا زَوْجَهَا الْبَيْتَةَ فَقَالَتْ: فَخَاصَمْتُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السُّكْنَى وَالتَّقْفَةَ قَالَتْ: فَلَمْ يَجْعَلْ لِي سَكْنَى وَلَا تَقْفَةً وَأَمَرَنِي أَنْ أَعْتَدَ فِي بَيْتِ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ.¹⁴⁶²

Şa‘bî şöyle demiş: Fâtıma bint Kays’ın yanına girdim de ona Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’in kendisine verdiği hükmü sordum. Şu cevâbı verdi: Kocası onu talâk-ı bâine boşadı. (Fâtıma:) Ben de onu mesken ve nafaka hususunda Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’e dâva ettim. Ama bana ne mesken verdi, ne nafaka. (Yalnız) İbn Ümmi Mektûm’un evinde iddet beklememi emir buyurdu.

2.3.28. Matar b. Tahmân (ö. 125/743)

Matar b. Tahmân el-Verrâk Basrî’dir. Künyesi Ebû Recâ’dir.¹⁴⁶³ İkrime, Atâ, Humeyd b. Hilâl, Bekr b. Abdullah el-Müznî, Recâ b. Hayve, Muâviye b. Kurre, Şehr b. Havşeb, İkrime b. Hâlid, Nâfi‘ Mevlâ İbn Ömer’den rivayette bulunmuştur.¹⁴⁶⁴ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbrâhim b. Tahmân, Ma‘mer b. Hişâm, Musennâ b. Yezîd, Ravh b. Kâsım, Saîd b. Ebî Arûbe, Hüseyin b. Vâkîd ve Şu‘be vardır.¹⁴⁶⁵ 125/743 yılında tâun hastalığı ortaya çıkmadan önce vefat etmiştir.¹⁴⁶⁶ Matar b. Tahmân’ın senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Matar b. Tahmân’ın Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İmân, Abdest, Salât, Hac, Bey‘u’l- Müdebber, Buyû’ ve’l-Müdebber ve Sifatü Ehlü’l-Cennet ve Ehlü’n-Nâr kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁴⁶⁷

Ricâl kitaplarında Matar b. Tahmân el-Verrâk’ı cerh eden birçok âlim bulunmaktadır. Nesâî, onun rivayette kuvvetli olmadığını teyit etmiştir.¹⁴⁶⁸ İbn Sa‘d, onun daîfün fi’l-hadîs olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶⁹ Ebû Zür‘a, Enes b. Mâlik’ten tek hadis duymadığı için ondan rivayetinin mürsel olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁷⁰ Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Atâ’dan gelen rivayetinin zayıf olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷¹ İbn Adî, zayıf olmasına rağmen hadislerinin toplanıp yazılabileceğini nakletmiştir.¹⁴⁷² Yahyâ b. Maîn, Atâ’dan gelen hadislerini zayıf saymıştır.¹⁴⁷³ Ebû Dâvûd, onun

¹⁴⁶² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Talâk”, 6 (No. 42).

¹⁴⁶³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 8/133.

¹⁴⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/167.

¹⁴⁶⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/167.

¹⁴⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/435.

¹⁴⁶⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/278-279.

¹⁴⁶⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 97.

¹⁴⁶⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 7/254.

¹⁴⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/287.

¹⁴⁷¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/287.

¹⁴⁷² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 8/134.

¹⁴⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/288.

rivayetinin hüccet olmadığını aktarmıştır.¹⁴⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu, ancak çok hataya düştüğünü ve Atâ'dan gelen rivayetinin zayıf olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷⁵ Ukaylî, onu ed-Duafâ'da zikretmiştir.¹⁴⁷⁶

Öte yandan, onu ta'dîl eden bazı âlimler de vardır. El-İçlî, onun sadûk lâ be'se bih olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷⁷ Yahyâ b. Maîn onu sâlih saymıştır.¹⁴⁷⁸ Ebû Hâtim er-Râzî, onun sâlihü'l-hadîs olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁷⁹ Ebû Zür'a, onun sâlih olduğunu nakletmiştir.¹⁴⁸⁰ Buhârî, onun lâ be'se bih olduğunu aktarmıştır.¹⁴⁸¹ Zehebî onu sika olarak nitelemiştir.¹⁴⁸² El-Bezzâr, onun leyse bihî be's olduğunu teyit etmiştir.¹⁴⁸³ İbn Hibbân es-Sikât'ta ondan bahsetmiş ve bazen hataya düştüğünü söylemiştir.¹⁴⁸⁴ Es-Sâcî, onun sadûkun yehimü olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸⁵

Yukarıdaki açıklamaya göre Matar b. Tahmân el-Verrâk'ı cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Fakat bu tenkitler genel olarak kabul görmez çünkü âlimler Matar el-Verrâk'ın zayıflığının Atâ'dan gelen rivayetlerle sınırlı olduğunu teyit etmişlerdir. Mesela Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Matar el-Verrâk'ın ezberinin kötü olduğunu, ancak bu durumun sadece Atâ'dan gelen hadisler için geçerli olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸⁶ Nitekim Sahîh-i Müslimde Matar el-Verrâk'ın Atâ'dan tek bir rivayeti varmış¹⁴⁸⁷ ve yaptığımız incelemede bu rivayet, Rabâh b. Ebî Ma'rûf 'un tariki gibi başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanılmıştır. Buna ek olarak Sahîh-i Müslim'de Abdullah b. Büreyde, Hasan, Ebü'l-Âliye Berâ Ziyâd, Ebü'z-Zübeyr, Nâfi', Zahdam el-Amr b. Dînâr ve Katâde'den gelen diğer rivayetleri¹⁴⁸⁸ sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmişlerdir. Dolayısıyla Matar el-Verrâk zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki

¹⁴⁷⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 11/222-223.

¹⁴⁷⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 534.

¹⁴⁷⁶ Ukaylî, *ed-Duafâu'l-Kebîr*, 4/219.

¹⁴⁷⁷ İçlî, *es-Sikât*, 430.

¹⁴⁷⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/288.

¹⁴⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/288.

¹⁴⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/288.

¹⁴⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 28/55.

¹⁴⁸² Zehebî, *el-Muğni fî'd-Duafâi*, 2/662.

¹⁴⁸³ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 11/222.

¹⁴⁸⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/435.

¹⁴⁸⁵ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 11/223.

¹⁴⁸⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 8/133.

¹⁴⁸⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/279.

¹⁴⁸⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/279.

rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ لَقَبُهُ عَارِمٌ وَهُوَ أَبُو التُّعْمَانِ السَّدُوسِيُّ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا
مَطَرُ الْوَرَّاقِ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ
فَلْيُزْرِعْهَا فَإِنْ لَمْ يَزْرِعْهَا فَلْيُزْرِعْهَا أَخَاهُ.¹⁴⁸⁹

Câbir b. Abdullah şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.): “Her kimin yeri varsa onu eksin; kendisi ekmezse onu dîn kardeşine etkirsin!” buyurdular.

2.3.29. Nu‘mân b. Râşid (ö. 140/757)

Nu‘mân b. Râşid el-Cezerî’dir. Künyesi Ebû İshak er-Rakkî’dir.¹⁴⁹⁰ Ziyâd b. Ebî Üneyse, Abdulah b. Müslim Abdülmelik b. Ebî Mahzûre, Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî ve Meymûn b. Mahrân’dan rivayette bulunmuştur.¹⁴⁹¹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Cerîr b. Hâzim, Hammâd b. Zeyd, Zeyd b. Hibbân, Abdurrahman b. Sâbit, Abdülmelik b. Cüreyc ve Vüheyb b. Hâlid vardır.¹⁴⁹² Zehebî, onun 131-140/748-757 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹⁴⁹³ Nu‘mân b. Râşid’in senesinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Nu‘mân b. Râşid’in Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin Nikâh ve Fezâil kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁴⁹⁴

Ricâl kitaplarında Nu‘mân b. Râşid el-Cezerî’yi cerh eden birçok âlimin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun daîfün kesîrû’l-galat olduğunu teyit etmiştir.¹⁴⁹⁵ Yahyâ b. Maîn onun leyse bi-şey’in olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹⁶ Buhârî, hadisinde birçok vehm bulunduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹⁷ Yahyâ b. Saîd el-Kattân onu çok zayıf saymıştır.¹⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel onun muztaribü’l-hadîs olduğunu ve münker hadisleri rivayet ettiğini nakletmiştir.¹⁴⁹⁹ Ebû Hâtim er-Râzî, onun temelde sadûk olduğunu ancak hadislerinde birçok vehm bulunduğunu aktarmıştır.¹⁵⁰⁰

¹⁴⁸⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Buyû’”, 17 (No. 88).

¹⁴⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, 10/452.

¹⁴⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 29/446.

¹⁴⁹² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 29/446.

¹⁴⁹³ Zehebî, *Târîhü’l-İslâm ve vefeyâti’l-meşâhîr ve’l-‘alâm*, 3/746.

¹⁴⁹⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/294.

¹⁴⁹⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 100; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 29/448.

¹⁴⁹⁶ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü’l-Dûrî*, 4/252.

¹⁴⁹⁷ Buhârî, *ed-Duafâu’s-Sağîr*, 1426/2005, 132.

¹⁴⁹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/448.

¹⁴⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/448.

¹⁵⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/449.

Ebû Dâvûd ve Zehebî onu zayıf olarak nitelemişlerdir.¹⁵⁰¹ Es-Sâcî, onun sadûkun fihi da'fün olduğunu teyit etmiştir.¹⁵⁰² Ukaylî, onun leyse bi'l-kavî fihi da'fün olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰³

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. İbn Adî, onun lâ be'se bih olduğunu söylemiştir.¹⁵⁰⁴ Yahyâ b. Maîn onu sika saymıştır.¹⁵⁰⁵ İbn Hibbân onu es-Sikât'ta zikretmiştir.¹⁵⁰⁶

Yukarıdaki açıklamaya göre Nu'mân b. Râşid el-Cezerî'yi cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı leyse bi'l-kavî ve zayıf gibi cerh ifadeleri Nu'mân b. Râşid el-Cezerî'nin cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İmam Müslim Sahîh'inde Nu'mân b. Râşid el-Cezerî'nin Nikâh ve Fezâil kitaplarında bulunan iki rivayetini nakletmiş¹⁵⁰⁷ ve bunları sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır.¹⁵⁰⁸ Bu nedenle Nu'mân b. Râşid el-Cezerî zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِيُّ أَخْبَرَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ حَطَبَ بِنْتُ أَبِي جَهْلٍ وَعِنْدَهُ فَاطِمَةُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِذَلِكَ فَاطِمَةُ أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَهُ: إِنَّ قَوْمَكَ يَتَحَدَّثُونَ أَنَّكَ لَا تَغَضُّ لِبَنَاتِكَ وَهَذَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي جَهْلٍ قَالَ الْمِسْوَرُ: فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْتُهُ حِينَ تَشَهَّدَ ثُمَّ قَالَ: أَمَا بَعْدُ فَإِنِّي أَنْكَحْتُ أَبَا الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ فَحَدَّثَنِي فَصَدَّقَنِي وَإِنَّ فَاطِمَةَ بِنْتُ مُحَمَّدٍ مُضَعَّةٌ مِنِّي وَإِنَّمَا أَكْرَهُ أَنْ يَفْتِنُوهَا وَإِنهَا وَاللَّهِ لَا تَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللَّهِ عِنْدَ رَجُلٍ وَاحِدٍ أَبَدًا قَالَ: فَتَرَكَ عَلِيُّ الْخُطْبَةَ. وَحَدَّثَنِيهِ أَبُو مَعْنٍ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا وَهْبٌ يَعْنِي ابْنَ جَرِيرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ الثُّعْمَانَ يَعْنِي ابْنَ رَاشِدٍ يُحَدِّثُ عَنِ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ، نَحْوَهُ.¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰¹ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, 29/448; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 2/323.

¹⁵⁰² Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, 12/59.

¹⁵⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/452.

¹⁵⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 8/248.

¹⁵⁰⁵ Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Hayseme İbn Ebî Hayseme, *et-Târihü'l-Kebîr*, thk. Salâh b. Fethî (Kahire: el-Fârûkü'l-Hadîse, 1427/2006), 1/130.

¹⁵⁰⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/532.

¹⁵⁰⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/294.

¹⁵⁰⁸ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fîhi ve Huve Muvevssak*, 184.

¹⁵⁰⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Fezâilü's-Sahâbe", 15 (No. 96).

Misver b. Mahreme haber vermiş ki, Ali b. Ebû Tâlib, Ebû Cehl'in kızını istemiş. Fâtıme bint Resûlullah (s.a.v.) de yanında imiş. Fâtıme bunu işitince, Peygamber (s.a.v.)'e gelerek ona bunu söylemiş: Kavmin senin kızların namına kızmadığını söylüyorlar. İşte Ali Ebû Cehl'in kızını nikâh ediyor! Misver dedi ki: Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) ayağa kalktı. Kendisini teşehhüd getirirken işittim. Sonra şöyle buyurdular: “*Bundan sonra (malûm olsun ki) ben Ebû'l-Âs b. er-Rebî' (kızımı) nikahladım. Benimle konuştu ve doğru söyledi. Şüphesiz ki, Fâtıme bint Muhammed benden bir parçadır. Ben ancak ve ancak onu belâyaya sokmalarından çekiniyorum. Mesele şu ki: Vallahi Resûlullah'ın kızı ile Adüvvullah'ın kızı, bir adamın yanında ebediyen bir yere gelemezler.*” Misver: Bunun üzerine Ali istemekten vazgeçti, demiş.

Bu hadiste görüldüğü gibi Nu'mân b. Râşid'in rivayetinin, önceki rivayetin mütâbî'i olduğu açıktır. Bu durumda onun rivayeti asıl olmayıp ilk rivayeti kuvvetlendirmektedir.

2.3.30. Hişâm b. Sa'd (ö. 160/776)

Hişâm b. Sa'd el-Kureşî el-Medenî'dir. Künyesi Ebû Sa'd'dir.¹⁵¹⁰ Amr b. Şuayb, Saîd el-Makbürî, Nâfi', Nuaym el-Mücmir, Zührî ve Zeyd b. Eslem gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹⁵¹¹ Ondan rivayette bulunanlar arasında İbn Vehb, Vekî', İbn Ebû Fudayl, el-Ka'nebî, Ebû Âmir el-Akadî gibi meşhur muhaddisler vardır.¹⁵¹² 160/776 yılında vefat etmiştir.¹⁵¹³ Hişâm b. Sa'd el-Kureşî'nin senedinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Hişâm b. Sa'd el-Kureşî'nin Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İmân, Zekât, Cihâd, İstîzan, Liân, Savm, Buyû', Vesâyâ ve Tıbb kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁵¹⁴

Ricâl kitaplarında Hişâm b. Sa'd el-Kureşî'yi cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, onun zayıf olduğunu teyit etmiştir.¹⁵¹⁵ İbn Sa'd, onun Ebû Tâlib'in ailesine karşı müteşeyyu' olduğunu ve zayıf kabul edilen birçok hadise sahip olduğunu söylemiştir.¹⁵¹⁶ Yahyâ b. Maîn, onun rivayette güçlü olmadığını belirtmiştir.¹⁵¹⁷ Ahmed b. Hanbel, onun hâfiz olmadığını söylemiştir.¹⁵¹⁸ Ebû Hâtim er-Râzî, hadisinin yazılabileceğini ancak delil olarak

¹⁵¹⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/318.

¹⁵¹¹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/243.

¹⁵¹² Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/243.

¹⁵¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/346.

¹⁵¹⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/318.

¹⁵¹⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 104.

¹⁵¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ - Mutemmimu't-Tâbiîn*, 449.

¹⁵¹⁷ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetu İbn Muhriz*, 1/70.

¹⁵¹⁸ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/243.

kullanılmayacağını nakletmiştir.¹⁵¹⁹ İbn Hibbân, onun isnadları değiştirdiğini (maklûb) ve mevkuף hadisleri müsned ettiğini, ancak sika ravilerin ittifağ ettiği hadisini i'tibar olarak almakta bir sorun olmadığını aktarmıştır.¹⁵²⁰ İbn Adî, zayıf olmasına rağmen hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir.¹⁵²¹ Ebû Abdullah el-Hâkim onu leyyin saymıştır.¹⁵²² Ali b. el-Medîni, onun sâlih olduğunu ama rivayetinin güçlü olmadığını ifade etmiştir.¹⁵²³

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. Zehebî ve el-İclî, onun hasenü'l-hadîs olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵²⁴ İbn Main, onun sâlih olduğunu ve metrûkü'l-hadîs olmadığını nakletmiştir.¹⁵²⁵ Ebû Zür'a, onun şeyhun mahallühû es-sıdk olduğunu aktarmıştır.¹⁵²⁶ Ebû Dâvûd, onun Zeyd b. Eslem'in tarikindeki en sağlam ravi olduğunu teyit etmiştir.¹⁵²⁷ Es-Sâcî onu sadûk saymıştır.¹⁵²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûkun lehû evhâm olduğunu ve teşeyyu' ile itham edildiğini söylemiştir.¹⁵²⁹

Yukarıdaki açıklamaya göre Hişâm b. Sa'd el-Kureşî'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak münekkitlerin kullandığı lâ yuhteccü, leyse bi'l-kavî ve zayıf gibi cerh ifadeleri Hişâm b. Sa'd el-Kureşî'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla onun hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yûkselebilirler. Nitekim Müslim Sahîh'inde Hişâm b. Sa'd el-Kureşî'nin İmân, Zekât, Cihâd, İstîzan, Savm, Büyû', Vesâyâ, Tibb ve Liân kitaplarında bulunan dokuz rivayetini nakletmiş olup¹⁵³⁰ sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır. Birinci rivayet Hafs b. Meysere'nin senedini desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. İkinci rivayet Hafs b. Meysere'nin senedini desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. Üçüncü rivayet Ya'kûb b. Abdurrahman el-Kârî'nin senedini desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. Dördüncü rivayet İsmâil b. Ubeydullah'tan Saîd b. Abdülazîz'in senedini desteklemek için mütâbi' olarak

¹⁵¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 9/61.

¹⁵²⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 3/89.

¹⁵²¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 8/411.

¹⁵²² Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fîhi ve Huve Muvevssak*, 186.

¹⁵²³ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/143.

¹⁵²⁴ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 2/336; İclî, *es-Sikât*, 457.

¹⁵²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 9/61.

¹⁵²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 9/62.

¹⁵²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 30/208.

¹⁵²⁸ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/143.

¹⁵²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 572.

¹⁵³⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/318.

nakledilmiştir. Beşinci rivayet Züheyr'in senedini desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. Altıncı rivayet Eyyûb, Yûnus ve Üsâme b. Zeyd el-Leysî'nin isnadlarını desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. Yedinci rivayet Nâfi'nin senedini desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. Sekizinci rivayet Mâlik'in senedini desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. Dokuzuncu rivayet Hafs b. Meysere, Mu'temir b. Süleyman ve Ma'mer'in isnadlarını desteklemek için mütâbi' olarak nakledilmiştir. Bu, İmam Müslim'in Hişâm b. Sa'd el-Kureşî'nin hadislerini şâhid olarak rivayet ettiğini söyleyen el-Hâkim'in görüşü ile de güçlendirilmektedir.¹⁵³¹ Bu nedenle Hişâm b. Sa'd el-Kureşî zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükseltilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ وَأَبِي حَازِمٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللَّعَّانِينَ لَا يَكُونُونَ شُهَدَاءَ وَلَا شَفَعَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.¹⁵³²

Ebü'd-Derdâ şöyle dedi: Ben Resûlüllah (s.a.v.)'i “Şüphesiz ki, lânetçiler kıyâmet gününde ne şâhid olurlar, ne de şefî” buyururken işittim.

2.3.31. Yûnus b. Ebî Ya'fûr (ö. 180/796)

Yûnus b. Ebî Ya'fûr el-Abdî Kûfi'dir.¹⁵³³ Babası, Esved b. Kays, İbn Şihâb ez-Zührî ve Avn b. Ebî Cühayfe'den rivayette bulunmuştur.¹⁵³⁴ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Muhammed b. Saîd b. el-İsbahânî, Osman b. Ebî Şeybe, Saîd b. Mansûr, Ca'fer b. Humeyd, Yahyâ b. Bükeyr ve Abbâd b. Ya'kûb vardır.¹⁵³⁵ Zehebî, onun 171-180/787-796 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹⁵³⁶ Yûnus b. Ebî Ya'fûr'un senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Yûnus b. Ebî Ya'fûr'un Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Cihâd kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁵³⁷

¹⁵³¹ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 4/299.

¹⁵³² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Birr”, 24 (No. 86).

¹⁵³³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 8/520.

¹⁵³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/452.

¹⁵³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/452.

¹⁵³⁶ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/769.

¹⁵³⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/370.

Ricâl kitaplarında Yûnus b. Ebî Ya'fûr'u cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel onu zayıf saymışlardır.¹⁵³⁸ İbn Hibbân onun münkerü'l-hadîs olduğunu teyit etmiştir.¹⁵³⁹ İbn Şâhin, onu ed-Duafâ'da zikretmiştir.¹⁵⁴⁰ Ebû Dâvûd onunla ilim olmadığını söylemiştir.¹⁵⁴¹ Es-Sâcî onun biraz zayıf (fîhi da'fün) ve aşırı bir Şîf (yüfritu fi't-teşeyyu) olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴² İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ama hataya çok düştüğünü nakletmiştir.¹⁵⁴³

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. Ebû Zür'a onu sadûk olarak nitelemiştir.¹⁵⁴⁴ Dârakutnî, onun sika olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴⁵ El-Iclî, onun lâ be'se bih olduğunu teyit etmiştir.¹⁵⁴⁶ İbn Adî onun hakkında yükteb hadîsuh¹⁵⁴⁷ demiştir.¹⁵⁴⁸

Yukarıdaki açıklamaya göre Yûnus b. Ebî Ya'fûr'u cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun gibi cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı münkerü'l-hadîs ve zayıf gibi cerh ifadeleri Yûnus b. Ebî Ya'fûr'un cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İmam Müslim Sahîh'inde Yûnus b. Ebî Ya'fûr'un Cihâd kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹⁵⁴⁹ ve onu sadece Ziyâd b. Îlâka isnadını desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır. Bu nedenle Yûnus b. Ebî Ya'fûr zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

¹⁵³⁸ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/362; Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 106; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/452.

¹⁵³⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 3/139.

¹⁵⁴⁰ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi'd-Duafâ ve'l-Kâzibîn*, 199.

¹⁵⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 32/559.

¹⁵⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/452.

¹⁵⁴³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 614.

¹⁵⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/247.

¹⁵⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/452.

¹⁵⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/452.

¹⁵⁴⁷ Sehâvî'ye göre ta'dîlin altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Yahyâ b. Maîn bu sîgayı, "ravi, zayıflardendir" manasına kullanır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 332.

¹⁵⁴⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 8/521.

¹⁵⁴⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/370.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَغْفُورٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَزْفَجَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ.¹⁵⁵⁰

Arfece söyle demiş: Ben Resûlullah (s.a.v.)'i: “İşiniz bir adam üzerinde toplu iken kim sizin sopanızı yarmak veya cemaatınızı dağıtmak isterse, onu hemen öldürün” buyururken işittim.

2.3.32. Yahyâ b. Abdülhamîd el-Himmânî (ö. 228/842)

Yahyâ b. Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Meymûn b. Abdurrahman'dır. Künyesi Ebû Zekeriyâ el-Himmânî el-Kûfî'dir.¹⁵⁵¹ Abdurrahman b. Süleyman, Fudayl b. İyâz, Ebû Avâne, Şerîk, Süleyman b. Bilâl, Kays b. Rebî', Abdullah b. Mübârek'ten rivayette bulunmuştur.¹⁵⁵² Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ebû Kilâbe, Ebû Hâtim, Ebû Bekr b. Ebi'd-Dünyâ, Muhammed b. Eyyûb er-Râzî, Muhammed b. İbrâhim el-Bûşencî, Mûsâ b. İshak el-Ensârî ve Ali b. Abdülazîz el-Begavî vardır.¹⁵⁵³ 228/842 yılında vefat etmiştir.¹⁵⁵⁴ Yahyâ b. Abdülhamîd'in senesinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Tehzîbu'l-Kemâl fî 'Esmâi'r-Ricâl* kitabında, Yahyâ b. Abdülhamîd'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin, mescide girerken ve çıkarken okunan duayı ele aldığı teyit edilmektedir.¹⁵⁵⁵

Ricâl kitaplarında Yahyâ el-Himmânî'yi cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun zayıf olduğunu teyit etmiştir.¹⁵⁵⁶ Buhârî, onun tekellemû fih¹⁵⁵⁷ ve seketû anh¹⁵⁵⁸ ifade etmiştir.¹⁵⁵⁹ Ebû İshak es-Sa'dî, onun hadisinin terkedildiğini belirtmiştir.¹⁵⁶⁰ İsmâil b. Mûsâ, onun kezzâb olduğunu, çünkü Şerîk'in rivayetlerini ona sorduktan sonra onları

¹⁵⁵⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “İmâre”, 14 (No. 60).

¹⁵⁵¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/173.

¹⁵⁵² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 10/527.

¹⁵⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 10/527.

¹⁵⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/181.

¹⁵⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 31/434.

¹⁵⁵⁶ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, 107.

¹⁵⁵⁷ Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Buhârî bu sîgayı, rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmayan raviler hakkında kullanır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 316.

¹⁵⁵⁸ Cerhin, Zehebî'ye göre üçüncü, Irâkî'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, Sehâvî'ye göre i'tibâr için alınırken, Zehebî ve Irâkî'ye göre hiçbir suretle alınmaz. Buhârî'nin, hakkında bu sîgayı kullandığı bir ravinin rivayeti ise kesin olarak hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 273.

¹⁵⁵⁹ Buhârî, *ed-Duafâu's-Sağîr*, 1426/2005, 139-140.

¹⁵⁶⁰ Cûzcânî, *Âhvâlu'r-Ricâl*, 136.

naklettiğini belirtmiştir.¹⁵⁶¹ Ebû Hâtim er-Râzî onu leyyin saymıştır.¹⁵⁶² Ali b. el-Hüseyin b. el-Cüneydî, onun hadislerinin yazılamayacağını aktarmıştır.¹⁵⁶³ Ebû Zür‘a, İbn el-Himmânî’den naklettiği rivayetini terk etmiştir.¹⁵⁶⁴ Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî, onun Süleyman b. Bilâl’in kitabından hadislerini çaldığını söylemiştir.¹⁵⁶⁵ Ali b. el-Medîni, onun ezberlemediği hadisleri rivayet ettiğini nakletmiştir.¹⁵⁶⁶ Ahmed b. Hanbel’den namazla ilgili rivayeti naklettikten sonra, Ahmed b. Hanbel, onun yalan söylediğini, çünkü ondan bu hadisi rivayet etmediğini teyit etmiştir.¹⁵⁶⁷ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’e göre onun yalancı olmasının ve rivayetinin terk edilmesinin sebebi, Kureyş b. Hibbân’dan rivayette bulunmasıdır. Çünkü o Basra’ya girmeden önce Kureyş b. Hibbân vefat etmiştir.¹⁵⁶⁸ Zehebî onun hâfızun münkerü’l-hadîs olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁶⁹ Beyhakî onun çok zayıf olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷⁰ Ahmed b. Hanbel onun hadis konusunda emânet olmadığını aktarmıştır.¹⁵⁷¹ İbn Hacer el-Askalânî, onun hâfız olduğunu ama âlimlerin onu hadisleri çalmakla suçladıklarını belirtmiştir.¹⁵⁷²

Öte yandan, onu ta’dîl eden birkaç âlim de vardır. Yahyâ b. Maîn onun sikatün lâ be’se bih olduğunu teyit etmiştir.¹⁵⁷³ Ali b. Hâkim ondan daha hâfız birini görmediğini söylemiştir.¹⁵⁷⁴ Ibnu Adî onun hakkında umarım ki bir zararı yok demiştir.¹⁵⁷⁵ Ebû Dâvûd onu hâfız saymıştır.¹⁵⁷⁶ Ahmed b. Mansûr er-Remâdî, onun Ebû Bekr b. Ebî Şeybe’den daha sika olduğunu ve hasedinden dolayı insanların onu eleştirdiğini belirtmiştir.¹⁵⁷⁷ Muhammed b. İbrâhim el-Büşencî onu sika olarak nitelemiştir.¹⁵⁷⁸

¹⁵⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 9/169.

¹⁵⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 9/170.

¹⁵⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 9/170.

¹⁵⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 9/170.

¹⁵⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 9/98.

¹⁵⁶⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/175.

¹⁵⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/177.

¹⁵⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/178.

¹⁵⁶⁹ Zehebî, *el-Muğnî fî’l-Duafâi*, 2/739.

¹⁵⁷⁰ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/342.

¹⁵⁷¹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 12/341.

¹⁵⁷² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 593.

¹⁵⁷³ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetu İbn Muhriz*, 104.

¹⁵⁷⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 9/97.

¹⁵⁷⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, 9/98.

¹⁵⁷⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/177.

¹⁵⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/179.

¹⁵⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/249.

Yukarıdaki açıklamaya göre Yahyâ el-Himmânî'yi cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Buna rağmen İmam Müslim Sahîh'inde Yahyâ el-Himmânî'nin Salâtü'i-Müsâfir kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş ve onu sadece Rebîa b. Ebî Abdurrahman isnadını desteklemek için mütâbî' olarak kullanmıştır. Bu nedenle Yahyâ el-Himmânî zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, sadece başka isnada destek olarak kullanıldığı için en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ، أَوْ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَإِذَا خَرَجَ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ قَالَ مُسْلِمٌ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ يَحْيَى، يَقُولُ: كَتَبْتُ هَذَا الْحَدِيثَ مِنْ كِتَابِ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ يَحْيَى الْجَمَّالِيَّ يَقُولُ: وَأَبِي أُسَيْدٍ وَحَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ عُمَرَ الْبَكْرَاوِيُّ حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا عُمَارَةُ بْنُ عَزِيَّةَ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدٍ بْنِ سُؤَيْدِ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ أَوْ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِهِ.¹⁵⁷⁹

Ebû Humejd yahut Ebû Üseyd şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.): “*Biriniz mescide girdiği zaman: Yâ Rabbî! Bana, rahmet kapılarını aç! desin, çıktığı zaman de yâ Rabbî! ben, senden fadlını dilerim, desin!*” buyurdular.

Bu hadiste görüldüğü gibi Yahyâ el-Himmânî'nin rivayetinin, önceki rivayetin mütâbî'i olduğu açıktır. Bu durumda onun rivayeti asıl olmayıp ilk rivayeti kuvvetlendirmektedir.

2.3.33. Yahyâ b. Îsâ (ö. 201/816)

Yahyâ b. Îsâ b. Muhammed et-Temîmî er-Remlî'dir. Künyesi Ebu Zekeriyâ'dır.¹⁵⁸⁰ A'meş, Abdüla'lâ b. Musâvir, Abdülazîz b. Ömer, Mis'ar b. Kidâm'dan rivayette bulunmuştur.¹⁵⁸¹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Îsâ b. Osman, Âdem b. Ebî İyâs, Îsâ b. Yûnus, Muhammed b. Osman ve Îsâ b. Ahmed el-Askalânî vardır.¹⁵⁸² 201/816 yılında vefat etmiştir.¹⁵⁸³ Yahyâ b. Îsâ'nın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi*

¹⁵⁷⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Salâtü'l-Müsâfirin”, 10 (No. 68).

¹⁵⁸⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaâfâ ve'l-Metrûkîn*, 3/126.

¹⁵⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/262.

¹⁵⁸² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/262-263.

¹⁵⁸³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaâfâ ve'l-Metrûkîn*, 3/126.

Müslim kitabında, Yahyâ b. Îsâ'nın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Fiten kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁵⁸⁴

Ricâl kitaplarında Yahyâ b. Îsâ er-Remlî'yi cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, onun rivayette güçlü olmadığını söylemiştir.¹⁵⁸⁵ Yahyâ b. Maîn, onun leyye bi-şey' olduğunu teyit etmiştir.¹⁵⁸⁶ İbrâhim b. Ya'kûb es- Sa'dî, onun âlimler tarafından münker kabul edilen hadisleri rivayet ettiğini belirtmiştir.¹⁵⁸⁷ İbn Hibbân, onun ezberinin zayıf olduğunu ve vehminin çok olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸⁸ Mesleme, onun lâ be'se bih olduğunu ama biraz zayıf olduğunu nakletmiştir.¹⁵⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak hataya düştüğünü ve Şîî ile suçlandığını aktarmıştır.¹⁵⁹⁰

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. el-İclî, onun sika fihî teşeyyü' olduğunu teyit etmiştir.¹⁵⁹¹ Ebû Dâvûd'a göre Ahmed b. Hanbel onu övmüştür.¹⁵⁹² Zehebî, onun suveylihun olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹³ İbn Adî, onun lâ yutâba' aleyh¹⁵⁹⁴ olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹⁵

Yukarıdaki açıklamaya göre Yahyâ b. Îsâ er-Remlî'yi cerh eden âlimlerin sayısı ta'dîl edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı hataya düşmek ve münker hadis rivayet etmek gibi cerh ifadeleri Yahyâ b. Îsâ er-Remlî'nin cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İmam Müslim Sahîh'inde Yahyâ b. Îsâ er-Remlî'nin Fiten kitabında bulunan tek rivayetini nakletmiş¹⁵⁹⁶ ve onu sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır.¹⁵⁹⁷ Bu nedenle Yahyâ b. Îsâ er-Remlî zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki

¹⁵⁸⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/347.

¹⁵⁸⁵ Nesâî, *ed-Duaî ve'l-Metrûkûn*, 108.

¹⁵⁸⁶ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/285.

¹⁵⁸⁷ Cûzcânî, *Âhvâlu'r-Ricâl*, 87.

¹⁵⁸⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaî ve'l-Metrûkûn*, 3/126.

¹⁵⁸⁹ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 12/353.

¹⁵⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 595.

¹⁵⁹¹ İclî, *es-Sikât*, 475.

¹⁵⁹² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/263.

¹⁵⁹³ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihî ve Huve Muvevssak*, 198.

¹⁵⁹⁴ Ravinin rivayet etmiş olduğu hadisin başkaları tarafından rivayet edilmediğini belirten bu ifade, sika bir ravi hakkında cerh edici değildir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 161.

¹⁵⁹⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaîi'r-Ricâl*, 9/62.

¹⁵⁹⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/347.

¹⁵⁹⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbü'rî el-Hâkim, *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dârü'l-Cinân, 1407/1986), 260; Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihî ve Huve Muvevssak*, 198.

rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ أَبُو كُرَيْبٍ جَمِيعًا عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ حُدَيْفَةَ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ عُمَرَ فَقَالَ: أَيُّكُمْ يَحْفَظُ حَدِيثَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْفِتْنَةِ كَمَا قَالَ؟ قَالَ: فَقُلْتُ: أَنَا، قَالَ: إِنَّكَ لَجَرِيءٌ وَكَيْفَ قَالَ؟ قَالَ: قُلْتُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: فِئْتَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَنَفْسِهِ وَوَلَدِهِ وَجَارِهِ يَكْفُرُهَا الصِّيَامُ وَالصَّلَاةُ وَالصَّدَقَةُ وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ فَقَالَ عُمَرُ: لَيْسَ هَذَا أُرِيدُ إِنَّمَا أُرِيدُ الَّتِي تَمُوجُ كَمَوْجِ الْبَحْرِ قَالَ: فَقُلْتُ: مَا لَكَ وَلَهَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ إِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بَابًا مُغْلَقًا قَالَ: أَفَيُكْسَرُ الْبَابُ أَمْ يُفْتَحُ؟ قَالَ: قُلْتُ: لَا بَلْ يُكْسَرُ قَالَ: ذَلِكَ أُخْرَى أَنْ لَا يُغْلَقَ أَبَدًا، قَالَ: فَقُلْنَا لِحُدَيْفَةَ: هَلْ كَانَ عُمَرُ يَعْلَمُ مِنَ الْبَابِ؟ قَالَ: نَعَمْ كَمَا يَعْلَمُ أَنَّ دُونَ عَدِ اللَّيْلَةِ إِنِّي حَدَّثْتُهُ حَدِيثًا لَيْسَ بِالْأَعْلِيطِ قَالَ: فَهَبْنَا أَنْ نَسْأَلَ حُدَيْفَةَ: مِنَ الْبَابِ؟ فَقُلْنَا لِمَسْرُوقٍ: سَلْهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: عُمَرُ، وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو سَعِيدٍ الْأَشْجِيُّ قَالَا: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ ح وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ ح وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَيْسَى كُلُّهُمْ عَنِ الْأَعْمَشِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ نَحْوَ حَدِيثِ أَبِي مُعَاوِيَةَ وَفِي حَدِيثِ عَيْسَى عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ: سَمِعْتُ حُدَيْفَةَ يَقُولُ.¹⁵⁹⁸

Huzeyfe Resûlullah (s.a.v.)'i şöyle buyururken işittim, dedim: “*adamin fitnesi ailesiyle malında, kendinde, çocuklarında ve komşusundadır. Ona oruç, namaz, sadaka, İyiliği emir ve kötülükten nehiy keffâret olur.*” Bunun üzerine Ömer: Ben bunu kastetmiyorum. Benim muradım ancak deniz dalgası gibi dalgalanacak olandır, dedi. Ben: Bundan sana ne ya Emire'l-Müminin! Şüphesiz seninle onun arasında kapalı bir kapı var, dedim. Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı? dedi. Hayır! Bilâkis kırılacak, dedim. Bu ebediyen kapanmamaktan daha münasibdir, dedi. Diyor ki: Bunun üzerine biz Huzeyfe'ye; Ömer bu kapının kim olduğunu biliyor muydu? diye sorduk. Evet! Yarından önce bu akşam geldiğini bildiği gibi! Ben ona saçma değil, hadîs söyledim, cevâbını verdi ki: Artık biz Huzeyfe'ye bu kapının kim olduğunu sormaktan çekindik, de Mesrûk'a: Ona sen sor dedik. Mesrûk da sordu. Huzeyfe: Ömer'dir! cevâbını verdi.

Bu hadiste görüldüğü gibi Yahyâ b. Îsâ er-Remlî'nin rivayetinin, önceki rivayetin mütâbi'i olduğu açıktır. Bu durumda onun rivayeti asıl olmayıp ilk rivayeti kuvvetlendirmektedir.

¹⁵⁹⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Fiten”, 7 (No. 27).

2.3.34. Yezîd b. Ebî Ziyâd (ö. 136/753)

Yezîd b. Ebî Ziyâd el-Kureşî el-Hâşimî el-Kûfi'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır.¹⁵⁹⁹ Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Abdullah b. Şeddâd, Amr b. Seleme el-Hamdânî, Mücâhid, İkrime, Atâ'dan rivayette bulunmuştur.¹⁶⁰⁰ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Abdülazîz b. Müslim, Süfyân b. Uyeyne, Şerîk, Hüşeym, Ali b. Müshir, Ebû Avâne ve İbn Fudayl vardır.¹⁶⁰¹ 136/753 yılında vefat etmiştir.¹⁶⁰² Yezîd b. Ebî Ziyâd'ın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Yezîd b. Ebî Ziyâd'ın Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Et'ime kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁶⁰³

Ricâl kitaplarında Yezîd b. Ebî Ziyâd'ı cerh eden çok âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, onun rivayette güçlü olmadığını söylemiştir.¹⁶⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, onun hâfız olmadığını ve hadislerinin leyse bizâka olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰⁵ Yahyâ b. Maîn, hadisinin delil olarak kullanılamayacağını teyit etmiştir.¹⁶⁰⁶ İbn Hibbân'a göre Yezîd aslında sadûk idi ancak yaşlılık nedeniyle hâfızası zayıflamış ardından münker hadisleri rivayet etmiştir. Dolayısıyla Kûfe'ye gelmeden önce gençken kendisinden nakledilen rivayetler sahih, Kûfe'ye geldikten sonra hâfızası ihtilât olduğunda kendisinden nakledilen rivayetler ise leyse bi-şey'dir.¹⁶⁰⁷ İbn Fudayl, onun Şîa'nın büyük imamlarından biri olduğunu nakletmiştir.¹⁶⁰⁸ İbn Adî, zayıf olmasına rağmen hadisinin yazılabileceğini aktarmıştır.¹⁶⁰⁹ Zehebî, onun Şîî, âlim ve sadûk olduğunu ama ezberinin kötü olduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹⁰ İbnü'l-Mübârek onun hakkında irmi bih¹⁶¹¹ (kaldır at) demiştir.¹⁶¹²

¹⁵⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/329.

¹⁶⁰⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 6/129.

¹⁶⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 6/129.

¹⁶⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/340.

¹⁶⁰³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/359.

¹⁶⁰⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/329.

¹⁶⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/265.

¹⁶⁰⁶ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn- Rivâyetü'd-Dûrî*, 4/59.

¹⁶⁰⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, 3/100.

¹⁶⁰⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 9/164.

¹⁶⁰⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 9/166.

¹⁶¹⁰ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 2/382.

¹⁶¹¹ Cerhin, Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 139.

¹⁶¹² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/330.

Dârakutnî onun zayıf olduğunu ve birçok hataya düştüğünü belirtmiştir.¹⁶¹³ İbn Hacer el-Askalânî, onun zayıf olduğunu ve yaşlandığında ihtilât olduğunu ve telkin yaptığını teyit etmiştir.¹⁶¹⁴

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim vardır. el-İclî onun câizül-hadîs olduğunu, ancak hayatının sonunda telkîn kabul ettiğini teyit etmiştir.¹⁶¹⁵ İbn Sa'd, onun sika olduğunu ama hayatının sonunda ihtilât olduğunu söylemiştir.¹⁶¹⁶ Ebû Dâvûd, onun sebt olduğunu ve bildiğin kadarıyla hiç kimsenin hadisini terk etmediğini belirtmiştir.¹⁶¹⁷ Ahmed b. Sâlih el-Mısrî onu sika saymıştır.¹⁶¹⁸ Ya'kûb b. Süfyân, âlimlerin kendisini eleştirmesine rağmen âdil ve sika olduğunu söylemiştir.¹⁶¹⁹

Yukarıdaki açıklamaya dayanarak, âlimler aslında Yezîd b. Ebî Ziyâd'ın tad'dîli üzerinde anlaşmışlardır. Fakat hayatının sonunda meydana gelen ihtilât veya ihtilât, yaşlılığında naklettiği rivayetlerin reddedilmesine yol açmıştır. Ne yazık ki ihtilâttan sonra rivayet ettiği hadisler hakkında herhangi bir açıklama bulunmadığı için hangi hadislerinin zayıf olduğu belirlemek zordur. Buna rağmen İmam Müslim Sahîh'inde Yezîd b. Ebî Ziyâd'ın Et'ime kitabında bulunan tek bir rivayetini nakletmiş¹⁶²⁰ ve onu sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır.¹⁶²¹ Bu nedenle Yezîd b. Ebî Ziyâd zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ سَهْلٍ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْعَثِ بْنِ قَيْسِ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ سَمِعْتُهُ يَذْكُرُهُ عَنْ أَبِي فَرْوَةَ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَكِيمٍ قَالَ: كُنَّا مَعَ حَدِيقَةَ بِالْمَدَائِنِ فَاسْتَسْقَى حَدِيقَةُ فَجَاءَهُ دِهْقَانٌ بِشَرَابٍ فِي إِنَاءٍ مِنْ فِضَّةٍ فَرَمَاهُ بِهِ وَقَالَ: إِنِّي أُخْبِرُكُمْ أَنِّي قَدْ أَمَرْتُهُ أَنْ لَا يَسْقِينِي فِيهِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تَشْرَبُوا فِي إِنَاءِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَا تَلْبَسُوا الدِّيْبَاحَ وَالْحَرِيرَ فَإِنَّهُ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَهُوَ لَكُمْ فِي الْآخِرَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَمْرٍو حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي فَرْوَةَ الْجُهَنِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَكِيمٍ يَقُولُ: كُنَّا عِنْدَ حَدِيقَةَ بِالْمَدَائِنِ فَذَكَرْنَا نَحْوَهُ وَلَمْ يَذْكُرْ فِي الْحَدِيثِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَحَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي

¹⁶¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/331.

¹⁶¹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 601.

¹⁶¹⁵ İclî, *es-Sikât*, 479.

¹⁶¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/340.

¹⁶¹⁷ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü Ebî 'Ubeydi'l-Âcurri Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, 158.

¹⁶¹⁸ İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, 256.

¹⁶¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/330-331.

¹⁶²⁰ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/359.

¹⁶²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 32/140.

نَجِيحٌ، أَوْلَا عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ حَدِيثِهِ، ثُمَّ حَدَّثَنَا يَزِيدٌ، سَمِعَهُ مِنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ حَدِيثِهِ ثُمَّ حَدَّثَنَا أَبُو فَرْزَوَةَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَكِيمٍ - فَطَنْتُ أَنْ ابْنَ أَبِي لَيْلَى إِنَّمَا سَمِعَهُ مِنْ ابْنِ عَكِيمٍ - قَالَ: كُنَّا مَعَ حَدِيثِهِ بِالْمَدَائِنِ فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَلَمْ يَقُلْ: يَوْمَ الْقِيَامَةِ.¹⁶²²

Abdullah b. Ukeym şöyle dedi: Huzeyfe ile beraber Medâin’de bulunuyorduk. Huzeyfe su istedi de ona köy muhtarı gümüşten bir kab içinde içecek getirdi. Huzeyfe onu atıverdi ve şunu söyledi: Size haber veriyorum ki, ben bu adama bana bu kabtan su vermemesini emrettim. Çünkü Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem): “*Altın ve gümüş kabtan su içmeyin! Diba ve ipeği de giymeyin! çünkü bunlar dünyada onların; âhirette, kıyamet gününde ise sizindir.*” buyurdu.

Bu hadiste görüldüğü gibi Yezîd b. Ebî Ziyâd’ın rivayetinin, önceki rivayetin mütâbî’i olduğu açıktır. Bu durumda onun rivayeti asıl olmayıp ilk rivayeti kuvvetlendirmektedir.

2.3.35. Ebû Reyhâne (ö. 140/757)

Abdullah b. Matar es-Sa’dî’dir. Künyesi Ebû Reyhâne el-Basrî’dir.¹⁶²³ Sefîne Meulâ Resulullah, Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ömer b. Hattâb gibi sahabilerden rivayette bulunmuştur.¹⁶²⁴ Kendisinden hadis rivayet edenler arasında İsmâil b. Uleyye, Bişr b. Mufaddal, Süfyân b. Hüseyin, Süleyman b. Kesîr, Ali b. Âsım, Avf el- A’râbî, Mürcî b. Racâ ve Vüheyb b. Hâlid bulunmuştur.¹⁶²⁵ Zehebî, onun 131-140/748-757 yılları arasında vefat ettiğini tahmin etmektedir.¹⁶²⁶ Abdullah b. Matar’ın senedinde yer aldığı bir hadisi Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Abdullah b. Matar’ın Sahîh-i Müslim’in ravilerinden biri olduğu ve rivayetinin Abdest kitabında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁶²⁷

Ricâl kitaplarında Yezîd b. Ebî Ziyâd’ı cerh eden âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî onun güçlü olmadığını teyit etmiştir.¹⁶²⁸ İbn Uleyye, Ebû Reyhâne’nin yaşlıyken bana hadis rivayet ettiğini ama onun hadisini tasdik etmediğini söylemiştir.¹⁶²⁹ İbn Hibban es-Sikât’ta ondan bahsetmiş ve bazen hataya düştüğünü belirtmiştir.¹⁶³⁰

¹⁶²² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Libâs ve’z-Zîne”, 2 (No. 2).

¹⁶²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 323.

¹⁶²⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 16/147.

¹⁶²⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 16/147.

¹⁶²⁶ Zehebî, *Târîhü’l-İslâm ve vefeyâti’l-meşâhîr ve’l-’alâm*, 3/764.

¹⁶²⁷ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/393.

¹⁶²⁸ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn*, 114.

¹⁶²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 6/34.

¹⁶³⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/36.

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. Yahyâ b. Maîn, onun leyse bihî be's olduğunu teyit etmiştir.¹⁶³¹ İbn Adî, onun rivayetlerinin azîz olduğunu ve ondan herhangi bir münker hadis bilmediğini belirtmiştir.¹⁶³² Ahmed b. Hanbel, onun hakkında iyilikten başka bir şey bilmediğini söylemiştir.¹⁶³³ Zehebî, onun suveylihun olduğunu ifade etmiştir.¹⁶³⁴ İbn Halfûn, onun sâlih olduğunu, ancak yaşlandıkça ihtilât olduğunu, bu nedenle gençliğinde rivayet edilen hadislerin sâlih olduğunu aktarmıştır.¹⁶³⁵ Mizzî'ye göre Nesâî, onun lâ be'se bih olduğunu ifade etmiştir.¹⁶³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk olduğunu ancak hayatının sonunda ihtilât olduğunu nakletmiştir.¹⁶³⁷

Yukarıdaki açıklamaya dayanarak, âlimler aslında Ebû Reyhâne'nin tad'dîli üzerinde anlaşmışlardır. Fakat hayatının sonunda meydana gelen ihtilât, yaşlılığında naklettiği rivayetlerin reddedilmesine yol açmıştır. Ne yazık ki ihtilâttan sonra rivayet ettiği hadislerle ilgili bir açıklama olmadığı için hangi hadislerinin zayıf olduğu tespit etmek zordur. Buna rağmen İmam Müslim Sahîh'inde Ebû Reyhâne'nin Abdest babında bulunan tek rivayetini nakletmiştir.¹⁶³⁸ Yaptığımız incelemede bu rivayet, Enes b. Mâlik'in tarikini desteklemek için şâhid olarak nakledilmiştir. Dolayısıyla Ebû Reyhâne zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayeti, onu destekleyen şâhidin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilir.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadisinden bir örnek verilecektir:

وَحَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ وَعَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ كِلَاهُمَا عَنْ بَشْرِ بْنِ الْمُفَضَّلِ قَالَ: أَبُو كَامِلٍ حَدَّثَنَا بِشْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو رِيحَانَةَ عَنْ سَفِينَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُغَسِّلُهُ الصَّاعَ مِنَ الْمَاءِ مِنَ الْجَنَابَةِ وَيُوضِّئُهُ الْمُدَّ.¹⁶³⁹

Sefîne dedi ki: Rasûlüllah (s.a.v.) cünüplükten bir sâ' (su) ile yıkanır bir müdd (su) ile de abdest alırdı.

2.3.36. Ebû Üveys (ö. 169/785)

Abdullah b. Abdullah b. Üveys b. Mâlik b. Ebu Âmir el-İsbâhî'dir. Künyesi Ebû Üveys el-Medîni'dir.¹⁶⁴⁰ Zührî, İbnü'l-Münkedir, Abdullah b. Dînâr, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Hişâm b.

¹⁶³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 16/147.

¹⁶³² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 5/418.

¹⁶³³ İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, 128.

¹⁶³⁴ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 2/506.

¹⁶³⁵ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 8/208.

¹⁶³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 16/147.

¹⁶³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 323.

¹⁶³⁸ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/393.

¹⁶³⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Hayız", 10 (No. 52).

¹⁶⁴⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/280.

Urve ve Alâ b. Abdurrahman gibi büyük muhaddislerden rivayette bulunmuştur.¹⁶⁴¹ Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ebû Bekr b. Abdullah, İsmâil b. Ebî Üveys, Ya'kûb b. İbrâhim b. Sa'd, Muallâ b. Mansûr, Yûnus b. Muhammed ve Nadr b. Muhammed el-Haraşî vardır.¹⁶⁴² 169/785 yılında vefat etmiştir.¹⁶⁴³ Ebû Üveys'in senedinde yer aldığı hadisleri Müslim Sahîhinde tahrir etmiştir. *Ricâlu Sahîhi Müslim* kitabında, Ebû Üveys'in Sahîh-i Müslim'in ravilerinden biri olduğu ve rivayetlerinin İmân ve Salât kitaplarında bulunduğu teyit edilmektedir.¹⁶⁴⁴

Ricâl kitaplarında Ebû Üveys'i cerh eden âlimlerin görüşüne rastlamaktayız. Nesâî, onun rivayette güçlü olmadığını teyit etmiştir.¹⁶⁴⁵ Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel, onun daîfü'l-hadîs olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁴⁶ Ebû Hâtim er-Râzî, onun rivayette güçlü olmadığını ve hüccet olarak kullanılamayacağını ancak hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir.¹⁶⁴⁷ Ebû Zür'a, onun sâlih sadûk olduğunu ama leyyin görüldüğünü nakletmiştir.¹⁶⁴⁸ İbn Hibbân, çok fazla hataya düştüğünü, sika ravilerin rivayetleriyle çelişen hadislerinin yazılabileceğini ve sağlam ravilerin rivayetleriyle uygun olan hadislerinin delil olarak kullanılabileceğini belirtmiştir.¹⁶⁴⁹ Ali b. el-Medîni onu zayıf olarak nitelemiştir.¹⁶⁵⁰ Ebû Hafs Amr b. Ali onun fihi da'fün olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁵¹ Dârakutnî, Zührî'den rivayet ettiği bazı hadislerinde sorunlar bulunduğunu söylemiştir.¹⁶⁵² Ebû Bişr ed-Dûlâbî, onun sadûk olduğunu ama rivayetinin hüccet olmadığını aktarmıştır.¹⁶⁵³ Es-Sâcî, onun leyye bi'l-kavî ve fihi da'fün olduğunu nakletmiştir.¹⁶⁵⁴ Ebû Ahmed el-Hâkim, onun bazı hadislerinin çelişkili olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵⁵

Öte yandan, onu ta'dîl eden birkaç âlim de vardır. Yahyâ b. Maîn onu sika saymıştır.¹⁶⁵⁶ İmam Buhârî, orijinal kitaptan rivayet ettiği hadislerin asahhü (en sahih) olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵⁷

¹⁶⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/280.

¹⁶⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/280.

¹⁶⁴³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaîfâ ve'l-Metrûkîn*, 2/24.

¹⁶⁴⁴ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/374.

¹⁶⁴⁵ Nesâî, *ed-Duaîfâ ve'l-Metrûkîn*, 117.

¹⁶⁴⁶ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetü'd-Dârimî*, 190; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duaîfâ'r-Ricâl*, 5/300.

¹⁶⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/92.

¹⁶⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/92.

¹⁶⁴⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duaîfâ ve'l-Metrûkîn*, 2/24.

¹⁶⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/8.

¹⁶⁵¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/8.

¹⁶⁵² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/9.

¹⁶⁵³ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-'alâm*, 4/552.

¹⁶⁵⁴ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 8/16.

¹⁶⁵⁵ Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 8/16.

¹⁶⁵⁶ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Maîn - Rivâyetü'd-Dûrî*, 3/158.

¹⁶⁵⁷ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, 5/127.

Ahmed b. Hanbel, onun lâ be'se bih olduğunu teyit etmiştir.¹⁶⁵⁸ Ya'kûb b. Şeybe, onun sadûk ve sâlihu'l-hadîs olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵⁹ Ebû Dâvûd onu sâlihu'l-hadîs olarak nitelemiştir.¹⁶⁶⁰ İbn Adî, onun hadislerinin yazılabileceğini aktarmıştır.¹⁶⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî, onun sadûk yehimü olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁶²

Yukarıdaki açıklamaya göre Ebû Üveys'i cerh eden âlimlerin sayısı ta'dil edenlerden daha fazla olmasının yanı sıra onun cerhinin sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Ancak cârihlerin kullandığı leyse bi'l-kavî ve fihi da'fün gibi cerh ifadeleri, Ebû Üveys'in cerhinin hafif olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hadisleri zayıf olmasına rağmen, onları destekleyen mütâbi' veya şâhid olduğu sürece hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler. Nitekim İmam Müslim Sahîh'inde Ebû Üveys'in İmân ve Salât kitaplarında bulunan iki rivayetini nakletmiş¹⁶⁶³ ve bunları sadece başka isnadları desteklemek için mütâbi' olarak kullanmıştır.¹⁶⁶⁴ Bu nedenle Ebû Üveys zayıf kabul edilse bile Sahîh-i Müslim'deki rivayetleri, onları destekleyen mütâbi'nin varlığı nedeniyle en azından hasen li-gayrihî derecesine yükselebilirler.

Aşağıda Sahîh-i Müslim'deki hadislerinden bir örnek verilecektir:

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ الْمُعْتَرِي حَدَّثَنَا النَّصْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُوَيْسٍ أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ قَالَ: سَمِعْتُ مِنْ أَبِي وَمِنْ أَبِي السَّائِبِ - وَكَانَا جَلِيسِي أَبِي هُرَيْرَةَ - قَالَا: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يقرأ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ. يَقُولُهَا ثَلَاثًا يَمِثِلُ حَدِيثَهُمْ.¹⁶⁶⁵

Ebû Hüreyre şunları söyledi: Resûlullah (s.a.v.): “Her kim içerisinde fâtihatü'l-kitabı okumaksızın bir namaz kılsa o namaz noksandır.” Onların hadisi gibi üç defa söyledi.

Netice itibarıyla bu ikinci bölümde görüldüğü gibi Buhârî ve Müslim'in, Nesâî ve diğer âlimler tarafından eleştirilen ravilerin durumlarını, rivayetlerini Sahîh'lerine almadan önce bildiklerini söylemek mümkündür. Bu sebeple bu ravilerin rivayetleri çoğunlukla diğer rivayetleri desteklemek için mütâbi' veya şâhid olarak kullanılmıştır. Öte yandan, Sahîhayn'da rivayetleri asıl olarak kullanılan bu raviler, hataları sadece belirli rivayetlerde meydana geldiği için genellikle mutlak olarak cerh edilmezler. Konuda Buhârî ve Müslim hangi rivayetlerinin sorunlu,

¹⁶⁵⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 5/300.

¹⁶⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/8.

¹⁶⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/8.

¹⁶⁶¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, 5/303.

¹⁶⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 309.

¹⁶⁶³ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/374.

¹⁶⁶⁴ Zehebî, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvevssak*, 110.

¹⁶⁶⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Salât”, 11 (41).

hangilerinin sahih olduğunu çok iyi bilmişler olup asıl olarak naklettikleri rivayetler sadece sahih olanlardır. Bu durum, sadece Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravilerinin rivayetlerinin kabul edilebilir olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda Sahîhayn'ın Kur'an'dan sonra en sahih kitap olduğunu da teyit eder.

SONUÇ

Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî'nin 215/830 yılında Horasan'ın Nesâ şehrinde doğduğu ve 303/915 yılında Filistin'de vefat ettiği zikredilmektedir. Nesâî, hayatı boyunca önde gelen âlimlerden hadis almak için çeşitli büyük şehirlere seyahat ettikten sonra hocalarından aldığı hadisleri içeren birçok kitap kaleme almıştır. Nesâî'nin yazdığı en büyük eser, Kütüb-i Sitte'den biri olan es-Sünen'dir. Sünenlerin en az sayıda zayıf hadis ihtiva edeni olduğu için Kütüb-i Sitte sıralamasında Sahîhayn'dan sonra üçüncü sırada gelmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Nesâî aynı zamanda cerh ve ta'dîl ilminde de önemli bir konuma sahip olup hadis ravilerinin güvenilirliğini değerlendirmede çok sıkı ve dikkatli olduğu bilinmektedir. Ayrıca Nesâî sadece hadis ilminde değil, kıraat, tefsir usulü, fıkıh, fıkıh usulü, tasavvuf, akide ve terâcim gibi diğer ilim dallarında da ihtisas sahibi bir âlimdir.

Nesâî sadece binlerce hadisi ve senedini ezberleyen bir âlim olarak değil, aynı zamanda zayıf ve sika ravilerini tespit edebilen bir hadis münekkidi olarak da tanınmıştır. Hatta âlimler onu, bir hadisi kabul etmede çok katı ve bir râviyi kolayca cerh edebilen müteşeddid bir âlim olarak sınıflandırmışlardır. Bu nedenle bazı âlimler tarafından güvenilir kabul edilen birçok hadis ravisi, Nesâî tarafından zayıf olarak değerlendirilmiştir. Buhârî, Müslim ve diğer âlimler tarafından rivayetleri hüccet olarak kullanılan Sahîhayn'ın bazı ravileri bile Nesâî tarafından zayıf sayılmıştır. Nesâî'nin tenkit ettiği Sahîhayn ravilerinin toplam sayısı altmış beştir. Bunlardan on yedisinin rivayetleri hem Sahîh-i Buhârî'de hem de Sahîh-i Müslim'de bulunan rivayetlerdir. Diğer on ikisinin sadece Sahîh-i Buhârî'de rivayetleri yer almaktadır. Geri kalan otuz altısının ise sadece Sahîh-i Müslim'de rivayetleri bulunmaktadır.

Bununla birlikte, Nesâî ve bazı âlimler tarafından eleştirilen Sahîhayn ravilerinin hadisleri bütünüyle reddedilmemiştir. Çünkü Sahîhayn'da zayıf raviler bulunmasına rağmen, Buhârî ve Müslim, hadislerini titizlikle seçip sadece sahih olanları rivayet etmişlerdir. Bu bağlamda Buhârî ve Müslim'in kullandığı hadis seçme yöntemi çeşitli şekillerde görülebilir; 1) Buhârî ve Müslim, zayıf ravilerden gelen rivayetleri sadece diğer isnadları güçlendirmek için şâhid veya mütâbî' da olarak nakletmişlerdir. Genellikle Şeyhayn önce sika raviler tarafından rivayet edilen usul (esas) hadisleri sıralamış ve ardından bazen zayıf raviler içeren diğer hadisleri şâhid veya mütâbî' olarak aktarmışlardır. 2) Bazen bir ravi belli bir süre içinde ihtilât yaşadığı için eleştirilir. Bu durumda Buhârî ve Müslim, ihtilât olmadan önce bu ravilerden hadis almışlardır. 3) Bazen bir ravinin rivayeti belirli hocadan geliyorsa zayıf, başka hocadan geliyorsa sahih kabul

edilir. Bu durumda Buhârî ve Müslim sadece sahih hocalarından gelen rivayetleri almışlar ve zayıf hocasından gelen rivayetleri bırakmışlardır. 4) Bazen bir ravinin hâfızasından rivayet ettiği hadisleri zayıf, kitabından rivayet ettiği hadisleri ise sahih kabul edilir. Bu durumda Buhârî ve Müslim, o tür ravilerin sadece kendi kitabından gelen rivayetleri almışlardır. 5) Bazen bir ravinin rivayeti belli bir bölgeden geliyorsa zayıf, başka bölgeden geliyorsa sahih kabul edilir. Bu durumda Buhârî ve Müslim sadece rivayetteki muteber sayılan bölgelerden gelen rivayetleri almışlardır. 6) Bazen bir ravi münker olan hadisleri rivayet etmenin yanı sıra ma'rûf olan hadisleri de rivayet eder. Bu durumda Buhârî ve Müslim sadece ma'rûf olan hadisleri almışlar ve münker olanları reddetmişlerdir. 7) Bazen bir ravinin belirli bir konudaki rivayetleri sahih, başka konudaki rivayetleri ise zayıf kabul edilir. Bu durumda Buhârî ve Müslim, bu ravilerin sadece belirli konuda sahih kabul edilen rivayetlerini almışlardır. 8) Bazen bir ravinin ferd-i mutlak olarak rivayet ettiği hadisleri zayıf, ferd-i nisbî olarak rivayet ettiği hadisleri ise sahih kabul edilir. Bu durumda Buhârî ve Müslim, sadece ferd-i nisbî olarak nakledilen rivayetleri almışlardır. 9) İmam Buhârî ve Müslim, bazen bir raviyi diğer âlimler zayıf saydığı halde sika olarak değerlendirmişlerdir. Bu durumda bu raviyi cerh eden münekkit, cerhin sebebini açıklamamış ya da cerh sebebini zikretmiş ama İmam Buhârî ve Müslim cerhinin geçersiz kanaatine ulaştıkları için o ravilerin rivayetlerini eserlerine almışlardır.

Nesâî, bazı Sahîhayn ravileri hakkında genel bir tenkit yaparak cerh etmiştir. Ancak bu raviler ve rivayetleri incelendiğinde genel olarak karşımıza çıkan sonuç şöyledir: Buhârî ve Müslim, bu ravilerin rivayetlerini yukarıda sıralandığı gibi makul ve kabul edilebilir gerekçelerle eserlerine aldıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdüllatîf**, Abdülaziz b. Muhammed b. İbrâhim. *Davâbitü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*. Mekke: Dâr Tayyibetü'l-Hadarâ, 1440.
- Acâc el-Hatîb**, Muhammed Acâc b. Muhammed Temîm b. Sâlih b. Abdullah. *es-Sünne Kable't-Tedvîn*. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1400/1980.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Alâî**, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âdillâh ed-Dimeşki. *Câmiu't-Tahsil fî Ahkâmi'l-Merâsil*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: Âlimü'l-Kutub, 1407/1986.
- , *el-Muhtelitîn*. thk. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalib, Alî Abdülbâsit Mezîd. Kahire: Mektebetü'l-Hânacî, 1417/1996.
- Ali Sa'd**, Kâsim. *Menhecü'l-İmâm Ebû Abdirrahmân en-Nesâî fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Cem'u Ekvâlihî fî'r-Ricâl*. Dübey: Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâü't-Turâs, 2006.
- Aşikkutlu**, Emin. "Cerh ve Ta'dîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/394-401. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- , "Teşeyyu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/564-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Aşık**, Nevzat. "Tahammül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydınlı**, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık, 2015.
- Bâcî**, Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef. *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Hurrice lehü'l-Buhârî fî'l-Câmi's-Sahîh*, thk. Ebû Lubâbe Huseyn. 3 Cilt. Riyad: Dârü'l-Livâ', 1406/1986.
- Aynî**, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddîn. *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi'r-Ricâl Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Bekkâr**, Muhammed Mahmud. *İlm-i Tahrîc ve Devrihî fî Hifzi's-Sünneti'n-Nebeviyye*. Medine: Mecmau'l-Melik Fehd li-Tibâati'l-Mushafi's-Şerîf, ts.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Hüsrevcirdî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bikâî**, Ebu'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer. *en-Nuketü'l-Vefiyye bimâ fî Şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 2 Cilt. b.y.: Mektebetü'r-Ruşd, 1428/2007.
- Buhârî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî. *ed-Duafâu's-Sağîr*, thk. Mahmud İbrâhîm Zâyed. Halep: Dârü'l-Vaî, 1396/1976.

- , *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- , *et-Târîhü'l-Kebîr*. thk. Heyet. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.
- , *et-Târîhü'l-Evsat*, thk. Mahmud İbrâhim Zâyed. Kahire: Mektebe Dârü't-Turâs, 1397/1977.
- Burhânuddîn el-Lekânî**, Ebü'l-İmdâd İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasan el-Lekânî Burhânuddîn el-Mâlikî. *Behcetü'l-Mehâfil ve Ecmelu'l-Vesâil bi't-Ta'rif bi Ruvâti's-Şemâil*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Ali Nu'mân. 2 Cilt. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân, 1432/2011.
- Büyükorhan**, Şeyma. *Cerh-Ta'Dil İmamlari ve Kategorileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cüzcânî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî. *Âhvâlu'r-Ricâl*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. Faysalabad: Hadîs Akâdemî, ts.
- Çetin**, Leyla. *Dizilişi Açısından Nesâi'nin Sünen'inde İhtilâflı Rivâyetler ve Müslim'in Sahih'i ile Karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Dârakutnî**, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*, thk. Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî. 3 Cilt. Medine: Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1403-1404.
- , *el-İlelu'l-Vâride fî'l-Ehâdisi'n-Nubuvve*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullâh es-Selefî, Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.
- , *Ta'likâtü'd-Dârakutnî 'alâ'l-Mecrûhîn li-İbni Hibbân*, thk. Halîl b. Muhammed el-Arabî. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1414/1994.
- , *Zikru Esmâi't-Tâbiîn ve Men ba'dehum mimmen Sahhat Rivâyetuhu 'ani's-Sikât inde'l-Buhârî ve Müslim*, thk. Bûrân ed-Dannâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût. 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1406/1985.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Su'âlâtu Ebî 'Ubeydi'l-Âcurrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fî'l-Cerh ve't-Ta'dil*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-Amrî. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1403/1983.
- , *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Nasr el-Kelâbâzî**, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Huseyn b. el-Hasan Ebû Nasr el-Buhârî el-Kelâbâzî. *Ricâlu's-Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdullâh el-Leysî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1986.
- Ebû Süleyman er-Rab'î**, Ebû Süleyman Muhammed b. Abdullâh b. Ahmed b. Rabî'a b. Süleyman b. Hâlid b. Abdirrahman b. Zebri'r-Rab'î. *Târîhu Mevlidi'l-Ulemâ' ve Vefeyâtihim*, thk. Abdullâh Ahmed Süleyman el-Hamd. 2 Cilt. Riyad: Dârü'l-Âsime, 1410/1989.

- Ebû Ya'îlâ el-Halîlî**, Halîl b. Abdullâh b. Ahmed b. İbrâhîm b. el-Halîl el-Kazvînî. *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs - el-Halîlî*, thk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1409/1988.
- Ebû Zür'a el-İrâkî**, Ebû Zür'a Ahmed b. Abdurrahîm el-Mısırî. *el-Mudellisîn*. thk. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalib, Nâfiz Huseyn Hammâd. b.y.: Dârü'l-Vafâ, 1415/1995.
- *Tuhfetu't-Tahsîl fî Zikri Ruvâti'l-Merâsîl*, thk. Abdullâh Nevvâre. Riyad: ektebetü'r-Ruşd, ts.
- Ebû Zür'a er-Râzî**, Ubeydullah b. Abdilkerîm b. Yezîd. *Ebû Zür'a er-Râzî ve Cuhûdû fî's-Sünneti'n-Nebeviyye*. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-Alemî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1982.
- Ensari**, İbrahim. *Nesâi'nin Süneni Özelinde Kitâbü'l-İstiâze Hadislerinin Tahrîc Ve Değerlendirmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ferrâ**, Kâdî Ebî Ya'îlâ el-Bağdâdî Ubeydullah b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn b. el-Ferrâ el-Hanbelî. *Tecridü'l-Esmâ ve'l-Kunâ el-Mezkûra fî Kitâbi'l-Muttefik ve'l-Mufterik*. 2 Cilt. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân, 1432/2011.
- Gavrî**, Abdülmâcid. *Mu'cemu Elfâzi ve İbârâti'l-Cerh ve't-Ta'dîli'l-Meşhûra ve'n-Nâdire*. Beyrut: Darü İbn Kesîr, 1428/2007.
- *Mu'cemu Elfâzi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrut: Darü İbn Kesîr, 1428/2007.
- Hâkim**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbûrî. *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*. thk. es-Seyyid Mu'zam Huseyn. Beyrut: Dârü'l-Kutubil'l-İlmiyye, 1397/1977.
- Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbûrî el-Hâkim, *Telhîsu Târîhi Nîsâbûr* (Tahrân: Kitabhane İbn Sînâ, ts.)
- *Telhîsu Târîhi Nîsâbûr*. Tahrân: Kitabhane İbn Sînâ, ts.
- *Tesmiyetu men Ahracehum el-Buhârî ve Müslim*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dârü'l-Cinân, 1407/1986.
- Halîfe b. Hayyât**, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât el-Ufurî. *Tabakâtu Halîfe b. Hayyât*, thk. Suheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1414/1993.
- Hasen**, İd Hasen Hasen. "Câizü'l-Hadîs Inda'l-İmâm el-İclî ve Dilâlatuh Dirâse Mukârane", *Mecelletü'd-Dâriye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-Banîn* 17/17 1446/2024.
- Hatîb el-Bağdâdî**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Muttefik ve'l-Muteferrik*, thk. Muhammed Sâdik Âydın el-Hâmidî. 3 Cilt. Dîmaşk: Dârü'l-Kâdirî, 1417/1997.
- *Ğunyetu'l-Multemis İdâhu'l-Multebis*, thk. Yahyâ b. Abdullâh el-Bekrî eş-Şehrî. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1422/2001.

- . *Tâlî Telhîsi'l-Muteşâbih*. thk. İbn Hasan Ali Selmân, Ahmed eş-Şekîrât. 2 Cilt. Riyad: Dârü's-Samî, 1417/1996.
- . *Târîhu Bağdâd*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Humeysî**, Abdurrahmân b. İbrahim. *Mu'cemu Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevî*. Cidde: Dârü'l-Endülüs el-Hadra, 2005.
- Iclî**, E Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullâh el-Kûfi. *es-Sikât*. b.y.: Dâru'l-Bâz, 1405/1985.
- Irâkî**, Ebü'l-Fadl Abdirrahîm b. el-Huseyn b. Abdurrahmân Zeynuddîn. *Şerhu't-Tabsıra ve't-Tezkira*, thk. Abdullatîf el-Hemîm, Mâhir Yâsîn el-Fahl. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- İbn Abdülber en-Nemerî**, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*. thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vezâratu Umumi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387/1967.
- İbn Adî**, Ebü Ahmed Abdullâh b. Adî el-Curcânî. *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 9 Cilt. Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997.
- . *Esâmî men Ravâ' anhum Muhammed b. İsmâil el-Buhârî min Meşâyihîhi*, thk. Âmir Hasan Sabrî. Beyrut: Dârü'l-Besâiri'l-İslâmiyye, 1414/1993.
- İbn Asâkir**, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu Dimeşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-Umrevî. 8 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Cemâa**, Ebü Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî. *el-Menhelu'r-Ravî fî Muhtasar Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevî*. thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramadân. Dımaşk: Dârü'l - Fikr, 1406/1986.
- İbn Ebî Hâtîm**, Ebü Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1371/1952.
- İbn Ebî Hayseme**, Ebü Bekir Ahmed b. Ebî Hayseme. *et-Târîhü'l-Kebîr*, thk. Salâh b. Fethî. 4 Cilt. Kahire: el-Fârûkü'l-Hadîse, 1427/2006.
- İbn Ebî Ya'lâ**, Ebü'l-Huseyn İbn Ebî Ya'lâ Muhammed b. Muhammed. *Tabakâtü'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- İbn Fâris**, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hacer el-Askalânî**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1959.

- . *Lisânü'l-Mizân*, thk. Dâiratü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye. 7 Cilt. Beyrut: Muessesetü'l-A'lemî, 1390/1971.
- . *en-Nuket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî. Medine: İmâdatü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404/1984.
- . *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dârü'r-Raşîd, 1406/1986.
- . *Ta'rîfu Ehli't-Takdîs bi Merâtibi'l-Mevsûfîn bi't-Tedlîs*, thk. Âsım b. Abdullâh el-Karyûtî. Amman: Mektebetül'l-Menâr, 1403/1983.
- . *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908.
- İbn Hallikân**, E Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî. *Vefiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1415/1994.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmud İbrâhîm Zâyed. 3 Cilt. Halep: Dârü'l-Vaî, 1396/1976.
- . *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktâr*, thk. Merzûk Ali İbrâhîm. Mansûre: Dârü'l-Vafâ, 1411/1991.
- . *es-Sikât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmühsin et-Turkî. 21 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997.
- . *et-Tekmîl fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duafâ' ve'l-Mecâhîl*. 4 Cilt. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân, 1432/2011.
- İbn Manzûr**, E Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- . *Muhtasarü Târîhi Dimeşk*, thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd. 29 Cilt. Dîmaşk: Dârü'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Mencûye**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhîm b. Mencûye. *Ricâlu Sahîhi Müslim*, thk. Abdullâh el-Leysî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407/1986.
- İbn Nukta**, Ebû Bekir Muhammed b. Abdilğânî b. Ebî Bekir b. Şucâ' Maînuddîn b. Nukta el-Bağdâdî. *et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvâti's-Sünen vel-Mesânîd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. b.y.: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968.
- . *et-Tabakâtü'l-Kübrâ - Mutemmimu't-Tâbiîn*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1408/1987.

İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî. *el-Muhtelef fihim*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1420/1999.

Târîhu Esmâi's-Sikât, thk. Subhî es-Sâmerrâî (Kuveyt: Dârü's-Salafiyye, 1404/1984

------. *Târîhu Esmâi'd-Duafâ ve'l-Kâzibîn*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. b.y.: y.y., 1409/1989.

------. *Târîhu Esmâi's-Sikât*, thk. Subhî es-Sâmerrâî. Kuveyt: Dârü's-Salafiyye, 1404/1984.

------. *Zikru men İhtelefe'l-'Ulemâ' ve Nuḳḳâdu'l-Hadîs fih*. thk. Hammâd b. Muḥammed el-'Enşârî. Riyad: y.y., 1419/1999.

İbn Yûnus, Ebû Saîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yûnus es-Sadefî. *Târîhu İbn Yûnus el-Mısırî*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *ed-Duafâ ve'l-Metrûkân*, thk. Abdullâh el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1985.

------. *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafâ Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992.

İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Ali b. Ahmed el-Makdisî. *Zahîratu'l-Huffâz mine'l-Kâmil l'İbni Adî*, thk. Abdurrahman el-Feryevâî. 5 Cilt. Riyad: Dârü's-Selef, 1417/1996.

İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-Vasît*. b.y.: Dârü'd-Da'vet, ts.

İvaz, Saîd Semâhe Muhammed Rızık. "er-Ruvât Ellezîne Hekkeme Aleyhim el-İmâm en-Nesâî fî's-Süneni'l-Kübrâ bi-Kavlî (Leyse bi'l-Kavî). *Mecelletü'd-Dâriye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-Banîn 7*. 2023.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fadl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî. *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, thk. İbn Tâvî et-Tancî vd. 8 Cilt. Mağrib: Matbaatu Fudâle, 1403/1983.

Kandemir, M. Yaşar. "Büreyd b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

------. "Kütüb-i Sitte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003.

------. "Nesâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/563-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Kastalânî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323/1905.

Kattân, Mennâ' b. Halîl. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Hadîs*. Kahire: Mektebetu Vehba, 1428/2007.

Köse, İrem Nur. *İmam Nesâî'nin Sünen Adlı Eseri Bağlamında Bazı Fikhî Görüşleri*. Amasya: Amasya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

- Leknevî,** Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdulhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî. *er-Ref' ve't-Tekmîl fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1407/1987.
- Makrîzî,** Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Huseynî. *Muhtasarü'l-Kâmil fî'd-Duafâ*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1415/1994.
- Mâlik b. Enes,** Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. Abu Dabi: Muessesetu Zâyed b Sultân, 1425/2004.
- Mizzî,** Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâluddîn el-Mizzî. *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1400/1980.
- Moğultây,** Ebû Abdullâh Moğultây b. Kilic el-Bekcerî. *et-Terâcimu's-Sâkata min Kitâbi İkmâli Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Tullâb ve Tâlibât Merhalete Mâcistir. Suudi Arabistan: Dârü'l-Muhaddis, 1426/2005.
- *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Ebû Abdurrahmân Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usâme b. İbrâhîm. 12 Cilt. b.y.: el-Fârûkü'l-Hadîse, 1422/2001.
- Müslim,** Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *el-Kunâ ve'l-Esmâ*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. 2 Cilt. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404/1984.
- *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Cidde. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1374/1955.
- Nesâî,** Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî. *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*. thk. Fârûk Hammâde. Beyrut: Muassesetu'r-Risâle, 1406/1985
- *Cüz' Fîhi Meclisân min İmlâi en-Nesâî*. thk. Ebû İshâk el-Huveynî. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1994.
- *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Mahmud İbrâhîm Zâyed. Halep: Dârü'l-Vaî, 1396/1976.
- *et-Tabakât*, thk. Meşhûr Hasan, Abdülkerîm el-Verîkât. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1408/1987.
- *Fezâilü'l-Kur'ân*. thk. Fârûk Hammâde. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1413/1992.
- *Fezâilü's-Sahâbe*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1984
- *Hasâisu Emiri'l-Müminin Ali b. Ebî Tâlib*. thk. Seyyid Ca'fer el-Hüseynî. Kum: Dârü's-Sekaleyn, 1419/1999.
- *İşratü'n-Nis.*, thk. Ali b. Nâyıf eş-Şühûd. Pahang: Dârü'l-Ma'mûr, 1430/2009.
- *Kitâbü'l-Cum'a*. thk. Ebû Hacer Muhammed Said Zağlul. Kahire: Mektebetü't-Turâsi'l-İslâmî, 1408/1988.

- . *Kitâbü'n-Nuût el-Esmâ ve's-Sifât*. thk. Abdülazîz b. İbrâhim eş-Şehvân. Riyad: Mektebetü'l-Obeykân, 1419/1998.
- . *Kitabü't-Tıb*. thk. Ebû'l-Fidâ Samî et-Tûnî. Kahire: Mektebetü'l-İlm li-Naşr, 1410/1990.
- . *Tefsîrû'n-Nesâî*, thk. Sabrî b. Abdülhâlık eş-Şâfî ve Seyyid b. Abbas el-Celimî. Beyrut: Muassasetü'l-Kutubi's-Sakâfiyye, 1410/1990.
- . *Tehzîbü Kitâbi'l-İstiâze*. thk. Hasan Abdülhamîd. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1409/1989.
- . *Tesmiyetü Fukahâi'l-Emsâr*. thk. Mahmud İbrâhim Zâyed. Halep: Dârü'l-Vaî, 1415/1994.
- . *Tesmiyetü Men Lem Yervi 'Anhü Gayrû Racülin Vâhid*, thk. Mahmud b. İbrâhîm Zâyed. Halep: Dârü'l- Dârü'l-Vaî, 1369.
- . *Tesmiyetü's-Şuyûh*, thk. eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avnî. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1423/2002.
- Nevevî**, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Ömer**, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsara*. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008.
- PGTQT**, The Prince Ghazi Trust For Quranic Thought. "Menhecü'l-İmâm en-Nesâî fî Sünenihî" (Erişim 4 Aralık 2024). https://www.quranicthought.com/wp-content/uploads/post_attachments/5f7a36c476275.pdf
- Salâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdullâh es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Turkî Mustafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1420/2000),
- Sa'vî**, İbrâhim b. Mahmud. *Nakdü'l-Metn İnde'l-Muhaddisîn*. b.y.: Alukah, 1438/2017.
- Safedî**, S Salâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdullâh. *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvût, Turkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1420/2000.
- Sâmerrâî**, Subhî el-Bedrî. *Mecmû'atü Resâil fî Ulûmi'l-Hadîs* Medine: Mektebü's-Selefiyye, 1389/1969.
- Sehâvî**, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn. *Fethu'l-Muğîs bi-Şerh Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-Irâkî*, thk. Ali Huseyn Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- . *el-Mütekellimûn fi'r-Ricâl*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Beyrût: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1410/1990.
- Suyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Husnu'l-Muhadara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahira*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim. 2 Cilt. Mısır: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967.

- . *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takribü'n-Nevâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. b.y.: Dâru Taybe, ts.
- Şemsuddîn İbnu'l-Ğazzî**, Ebü'l-Me'âlî Muhammed b. Abdurrahmân b. el-Ğazzî. *Dîvânu'l-İslâm*. thk. Seyyid Kisrevî Hasan. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Subkî**, Tâcuddîn Abdulvehhâb b. Takıyyuddîn es-Subkî. *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tenâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. b.y.: Hicru li't-Tıbâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1413/1993.
- Tahhân en-Nuaymî**, Mahmud b. Ahmad b. Mahmud. *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*. Mektebetü'l-Maârif, 1425/2004.
- Tatar**, Veli. *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâi'nin es-Sünen'i Örneği)*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, 2022.
- Tirmizî**, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Ukaylî**, E Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Mekkî. *ed-Duafâu'l-Kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Yahyâ b. Ma'in**, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ma'in. *Târîhu Yahyâ b. Ma'in - Rivâyetu İbn Muhriz*, thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr. 2 Cilt. Dımaşk: Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1405/1985.
- Târîhu Yahyâ b. Ma'in - Rivâyetü'd-Dârimî*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Turâs., ts.)
- . *Târîhu Yahyâ b. Ma'in - Rivâyetü'd-Dârimî*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Turâs, ts.
- . *Târîhu Yahyâ b. Ma'in- Rivâyetü'd-Dûrî*, thk. Ahmed Muhammed Nûru Seyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezu'l-Bahsi'l-İlmî, 1399/1979.
- Yâkût el-Hamevî**, Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî. *Mu'cemu'l-Buldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.
- Zebîdî**, Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzâk. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dârü'l-Hidâye, ts.
- Zehebî**, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Müessesetu'l-Ülûmi'l-Kur'ân, 1413/1992.
- . *el-Muğnî fî'd-Duafâi*, thk. Dr. Nüreddîn İtr. b.y.: y.y., ts.
- . *el-Mûkızâ fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1412/1992.

- . *el-Muktenâ fî Serdi'l-Kunâ*, thk. Muhammed Sâlih Abdulaziz el-Murâd. 2 Cilt. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1408/1988.
- . *er-Ruvâtus-Sikât el-Mutekellemu fihim bi-mâ lâ Yücibu Redduhum*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Mevsilî. Beyrut: Dârü'l-Beşâiril'l-İslâmiyye, 1412/1992.
- . *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963.
- . *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâvut. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- . *Târîhü'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî. 52 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1413/1993.
- . *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhîr ve'l-Alâm*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Riyad: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- . *Tezkiretü'l-Huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- . *Zikru Esmâi men Tukullime fîhi ve Huve Muvessek*, thk. Muhammed Şekûr b. Mahmud. Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1406/1986.
- . *Zikru men Yu'temedu Kavluhu fî'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dârü'l-Beşâir, 1410/1990.
- Zehrânî**, Muhammed b. Matar. *İlmü'r-ricâl Neşetuhû ve Tetavvuruh*. Riyad: Dârü'l-Hicre, 1417/1997.
- Zerkeşî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfiî. *en-Nuket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynülâbidîn b. Muhammed Bilâ Ferec. 3 Cilt. Riyad: Edvâu's-Selef, 1419/1998.
- Ziriklî**, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Eyyâr: Dârü'l-İlim li'l-Malâyîn, 2002.